

ANUL XXIX
Chișinău

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (254) 2019

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (254), octombrie – decembrie 2019

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Pavel Turuta, *Efemerul și veșnicul timp*, ulei, pânză (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Arcadie SUCEVEANU	
Limba română – memorie, cetate și stindard	7
Ilie ȘANDRU	
Sărbătoarea „Limba noastră cea română” și Grigore Vieru, din eternitate, ne-au chemat în Basarabia!	20

FAȚETELE CUVÂNTULUI

Ioan-Aurel POP	
A treia cea mai mare locație din lume în anul 2020	28

COȘERIANA

Eugenia BOJOGA	
Actualitatea și viitorul gândirii lui Eugeniu Coșeriu	32
Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU	
Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea	45
Eugen MUNTEANU	
O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (II)	50
Cristinel MUNTEANU	
„Absența normei este barbarie”. Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset	62

CUVINTE DEZVELITE

Stelian DUMISTRĂCEL	
De-ale permanențelor	69

EX CIVITAS

Ștefan AFLOROAEI	
Despre noua condiție a omului european	73
Ion I. IONESCU	
Considerente privind relațiile dintre forțele de ordine și populație	86

POESIS

- Ana BANTOȘ
Ipostasurile și ispitirile poeziei lui Gheorghe Mihai Bârlea 108
- Gheorghe Mihai BÂRLEA
Altceva; Bunavestire; Parabola fericirilor; În mijlocul viei; Ceremonialul de seară; Bocet maramureșean; Ultimul vis; Poveste de război; Vraja banalității 112
- Nicolae MĂTCAȘ
Țara mea de dincolo de sârmă; Mă doare rău memoria când, vie...; Acele vremi par vremi demult apuse; Au cum să fii în stare să-l sacrifici...; N-ai cum proba cât vor lătra în țară; Să n-ai trecut de glorie, nat select; Nu crezi c-ar fi, Stăpâne, mai cu gust?...; Că nu e mûsai să devii poet; Popoare mari sau țări cât o furnică; Nu este-o lege și-ntre dobitoace?...; Deși nu le-am trăit pe pielea mea; Prin ei respiră ape, codri, munți; N-ar fi un fir de iarbă să dispară; Să fii mamăie tu sau bâț polândrii; Să sară, zice el, pân-la Baikal; Nici goală țol, în negru voal mireasă 117

CUM SCRIA EMINESCU?

- Nicolae GEORGESCU
Arta de a scrie pe vremea lui Eminescu 127

INEDIT

- Mircea COLOȘENCO
Shakespeare... enigmist 137

CRITICĂ. ESEU

- Adrian Dinu RACHIERU
Mihail Sadoveanu, un prozator „reeducat”? 141
- Elena ȚĂU
Perspectiva internă și cea externă: incursiuni teoretice 153
- Dorina ROTARI
Teorii și practici ale rescrierii 164

IN MEMORIAM

Ana BANTOȘ

Leonida Lari: *Dar este și un spațiu profund din care începe zidirea* 176

Leonida LARI

**Artistul și lumea; Vânt de toamnă; Vreau să te uit; Viața;
Prietenă mea, Tristețe; Mi-e dor de tine ca de-o poezie...;
Rugă de taină** 185

REGISTRU ACTUAL

Dorin CIMPOEȘU

Regimul – o guvernare eșuată lamentabil (2016 – 2019) 191

STARE DE VEGHE

Mircea DRUC

Cine, cum și de ce? *De unde am pornit și unde am ajuns* 214

LECȚIILE ISTORIEI

Ioan SCURTU

Despre istoria unirii Basarabiei cu România 230

Gheorghe NEGRU, Elena NEGRU

**Limitarea contactelor umane și izolarea etnoculturală a românilor
din RSSM și RSR (1970-1980)** 238

Vlad MISCHEVCA

Amiralul din fabulă (Misiunile ratate ale amiralului Ciceagov în 1812) 254

FĂURITORI AI UNIRII

Ion CONSTANTIN

Gherman Pânteă – primar al Odesei 277

RECURS LA PATRIMONIUL

Camil MUREȘANU

Istorie și cunoaștere 307

EVENIMENT

- Nicole FELECAN
Conferința internațională de onomastică „Numele și numirea” 323

ANIVERSĂRI

- Viorica MOLEA
Irina Condrea – distinsă personalitate în educație și cercetare 330

DIALOGUL ARTELOR

- Iurie BOJONCĂ în dialog cu Pavel TURUTA
**Când eu sunt în totalitate numai al meu sau
 Despre ultima „halucinație”** 335
- Pavel TURUTA
Efemerul și veșnicul timp I-XVI

DE LA GROTESC LA SUBLIM

- Eugenia DODON
Pleonasmul și tautologia – manifestări ale redundanței lingvistice 340
- Angela SAVIN-ZGARDAN
**Rezultatele monitorizării posturilor de televiziune
 din Republica Moldova (Erori privind sintaxa)** 353
- Larisa GURĂU
Considerații asupra normei fonologice 364

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Alexandra GHERASIM
**Categorii gramaticale explicite și implicite
 și reflexele lor în comunicare** 370
- Viorica MOLEA
Regionalismele – variantă diatopică a limbii române 377

VIAȚA FĂRĂ MACHIAJ

- Antonina SÂRBU în dialog cu Nicolae ISCHIMJI
Pe jos prin Chișinău 386

Arcadie SUCEVEANU

Limba română – memorie, cetate și stindard

A.S. – poet, eseist, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova (din 2010). Semnează numeroase cărți de poezii și eseuri, inclusiv pentru copii: *Arhivele Golgotei* (poeme, 1990), *Secunda care sunt eu* (poeme, 1993), *Eterna Danemarcă* (poeme, 1995), *Înfruntarea lui Heraclit* (poeme, 1998), *Mărul îndrăgostit de vierme* (poeme, 1999), *George Meniuc sau Întoarcerea în Ithaca* (în colab. cu N. Romanenco, 1999), *Corabia de la mansardă* (volum antologic, ed. I-II, 2003), *Emisferele de Magdeburg* (eseuri, 2005), *Cafeneaua Nevermore* (poeme, 2010), *Frumusețea subversivă* (eseuri, 2011), *Cariatide și coloane* (eseuri, 2013) ș.a. Selecții din poemele lui A. Suceveanu au fost incluse în antologii din România, Suedia, Ucraina, Rusia, Turcia, Macedonia, Franța, Italia, Belarus.

De aproape trei decenii, zilele de la sfârșitul lui august se asociază în mintea basarabenilor cu Sărbătoarea limbii române. Și tot de atâta timp ne întrebăm adesea dacă faptul de a-ți vorbi limba poate constitui un prilej de sărbătoare. Or, se știe, aerul se respiră, pâinea se mănâncă, limba se vorbește – nu se sărbătorește.

Ori de câte ori suntem puși să răspundem la această întrebare, argumentul justificator este că noi, basarabenii și nord-bucoveninii, reprezentăm un caz aparte în istorie, și că, de fapt, în această zi nu sărbătorim doar oficializarea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova, ci și regăsirea noastră în adevăr și în istorie, revenirea la matricea ființială românească. Acțiunile legate de această dată conțin și efortul de a depăși criza de identitate, dezechilibrul moral ce ne-au măcinat ființa. Pe 31 august sărbătorim o limbă care zeci, sute de ani a fost nedreptățită și umilită la ea acasă, o limbă căreia i s-a schimbat denumirea și i s-a impus un alfabet străin, căreia i s-a rezervat, în toate epocile – mai întâi sub ocupația țaristă, apoi sub cea sovietică, dar și în perioada actuală, când s-ar părea că nimic nu o mai împiedică să revină în elementul ei firesc –, rolul de cenușăreasă. Iar cei care au ales să-și sărbătore-

rească vorbirea sunt un fragment de popor desprins cu forța și ținut departe de spațiul matricial, trecut prin malaxoarele gulagului și înstrăinării de propria esență, sunt acea *parte* vitregă care nu a cunoscut bucuria și binefacerile *întregului* decât o scurtă perioadă de timp (1918-1940). De aceea, Sărbătoarea limbii române continuă să fie pentru noi, așa cum s-a mai spus cu o frumoasă expresie oximoronică, o *sărbătoare lucrătoare*, o *sărbătoare luptătoare*.

Dar chiar din primii ani de după 1989, sentimentele pe care le trăim în această zi sunt contradictorii. Pe lângă acea mică doză de bucurie pe care o simte suflarea națională persistă și multă insatisfacție. Motivele acestei insatisfacții sunt evidente pentru oricine. Primul este că, și după 30 de ani, „limba noastră cea română” continuă să figureze în Constituția RM cu denumirea unui idiom fictiv de limbă „moldovenească”. Alt motiv, care, de fapt, e principalul, îl constituie funcționarea ei vicioasă în sferele sociale, în spațiul public și în structurile administrative, de multe ori ea având statut de limbă de stat mai mult în vorbe decât în fapte.

În consecință, nivelul limbii române vorbite în RM este în continuare unul deplorabil (deși nu la fel de dezastruos ca înainte de 1991). Pe de o parte, nu putem să nu recunoaștem că astăzi elita intelectuală vorbește o limbă expresivă, plastică și colorată, că în școli și grădinițe copiii vorbesc incomparabil mai bine și mai coerent limba română decât acum 20-30 de ani, că ziarele și revistele de la Chișinău, emisiunile Radio și TV au o ținută tot mai elevată, că o bună parte din cărțile editate aici poartă marca valorii autentice și este competitivă, inclusiv sub raport lingvistic, cu cărțile apărute la București sau în ale centre de cultură românească etc. Pe de altă parte însă, masele largi ale societății continuă să vorbească o limbă macaronică, obscenă și săracă. Deosebit de dizgrațioasă este limba străzii, acea vorbire uzuală primitivă, neevoluată, înțesată cu expresii și vocabule hibride, cu fonetisme și calchieri bizare, care circulă mai cu seamă în mediile rurale, în gări și în piețele agroalimentare.

Situația lingvistică s-a înrăutățit în mod evident odată cu desființarea abuzivă, acum mai mulți ani, a Departamentului limbilor din cadrul Guvernului RM. În lipsa acestui mecanism, a dispărut controlul asupra modului în care este aplicată și respectată legislația lingvistică, au

încetat să mai funcționeze programele cu finanțare de la stat de studiere a limbii române de către alolingvi. În aceste condiții, reprezentanții grupurilor etnice rusofone nu simt nici obligația și nici dorința de a o însuși, afișând în continuare aceeași ignoranță și lipsă de respect (de dragoste nici nu poate fi vorba) față de limba, istoria, cultura și tradițiile pământului care i-a adoptat. Exemple pot fi întâlnite la tot pasul. Majoritatea deputaților rusofoni, de pildă, de mult nu se mai ostenesc să rostească în limba statului pe care îl conduc nici măcar acele câteva fraze protocolare, pe care statutul lor de înalți demnitari s-ar părea că îi obligă, fie și din complezență, să le afișeze. Alte mostre de ignoranță, cât se poate de edificatoare și spectaculoase, le decupăm de fiecare dată din relatările TV de la examenele la română în școlile ruse, când foarte rar mai poate fi găsit câte un licean care încheagă două-trei fraze coerente în limba română („moldovenească”, așa cum – cu ostentație și ironie, ca mari „cunoscători” în materie – țin ei să accentueze). Un alt caz ce indică gradul nostru de toleranță, dar și o totală lipsă de demnitate și caracter, este cel care a avut loc în primăvara acestui an, difuzat pe toate posturile TV, când un conducător auto de etnie găgăuză l-a învinuit pe un agent de circulație că își permite să discute cu el în limba statului Republica Moldova, și nu în limba rusă, amenințându-l chiar că îi va deschide proces penal. Da, omul statului a fost luat la rost și amenințat că va fi tras la răspundere și asta deoarece legea îi permite unui reprezentant al grupurilor etnice minoritare din RM să facă acest lucru. Întrebarea noastră, retorică bineînțeles, este: își poate imagina cineva că un asemenea caz poate avea loc în Țările Baltice, în Georgia sau în Ucraina? Sau în oricare altă parte a globului pământesc?

Această situație se datorează în mare măsură și faptului că în RM se află în vigoare până în prezent Legea din 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite, cu toate imperfecțiunile și neconcordanțele ei. Este o lege depășită de timp, adoptată încă în perioada sovietică, conform căreia noi locuim încă în RSSM și în URSS, „limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni” (Articolul 3), „documentația și alte informații, care se expediază peste hotarele RSSM, se întocmesc în limba rusă sau într-o altă limbă acceptabilă” (Articolul 14), „blanșetele oficiale, textele sigiliilor și ștampilelor se execută în limba de stat și în limba rusă” (Articolul 27) etc. În mod cu totul inexplicabil,

cei care s-au perindat de-a lungul timpului prin Parlament nu au găsit de cuviință să revizuiască și să reactualizeze această lege în funcție de noile realități social-politice, în baza Declarației de independență și a Constituției RM. În diferite perioade, au existat și momente prielnice când forul legislativ întrunea o majoritate simplă, deliberativă, ce i-ar fi permis să adopte o asemenea decizie. Dacă ne amintim bine, acum câțiva ani a existat totuși un proiect de lege propus de deputata Ana Guțu, dar care a fost respins cu vehemență încă înainte de a ajunge pe masa de lucru a comisiilor parlamentare, fiind etichetat drept neavenit și „fascist”. O altă nedumerire ar fi de ce Parlamentul RM nu a ratificat până în prezent Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, document ce prevede un șir de măsuri clare privind promovarea și protejarea limbilor minorităților de pe teritoriile unde acestea locuiesc compact?

Din aceste și din alte pricini, Sărbătoarea limbii române, raportată la realitatea lingvistică, pare a fi „nesinceră”, mimetică. Guvernanții încearcă să-i mențină statutul (mai exact, alura) de manifestare națională, înțelegând să o sărbătorească într-un mod patetic și festiv, pasiv, cum ai sărbători o limbă moartă. Dar atât timp cât limba română nu va avea o funcționalitate reală în toate sferele sociale, cât nu va exista un mecanism de funcționare a legislației lingvistice bine pus la punct, aceste acțiuni nu au decât un fast efemer, de o zi. Iar noi riscăm din ce în ce mai mult să ne sărbătorim nevorbirea.

De mai mulți ani consecutiv, în aceste zile de la sfârșitul verii, la Chișinău se desfășoară Salonul internațional de carte Bookfest Chișinău. E un eveniment de anvergură ce marchează viața culturală și care se suprapune în chip fericit cu istoria RM, cu Sărbătoarea limbii române. Ne-am bucura dacă și elitele politice ar demonstra o mai accentuată aderență față de carte, dacă șeful statului, președintele Parlamentului, premierul, însoțiți de miniștri, de deputați și de toată falanga de șefi de departamente și consilieri, ar binevoi să viziteze standurile și poate chiar să mai și procure o carte, așa cum am văzut că se întâmplă în România și pe la alte case mari europene. Or, limba română se află în cea mai directă relație cu cartea. Iar sărbătoarea ei, dacă e cu adevărat sărbătoare, nu ar trebui să se reducă doar la depuneri de flori la busturile de pe Aleea Clasicilor și la discursuri inaugurale.

Dar, dincolo de aceste realități prezentate în culori mai plăcute sau mai sumbre, în fața ochilor noștri reînvie de fiecare dată memoria acelui entuziasm general ce domina satele și orașele Basarabiei acum trei decenii, curata credință a oamenilor în idealul național. Marea Adunare Națională, decretarea limbii române ca limbă de stat, trecerea la alfabetul latin, editarea în noua grafie a primului ziar, „Glasul Națiunii”, a revistelor „Literatura și arta” și „Nistru”, a primelor cărți lansate de Editura Hyperion, apoi proclamarea Independenței Republicii Moldova, legiferarea imnului de stat și a tricolorului – aceste și alte evenimente cu adevărat capitale, pline de un romantism revoluționar luminos, au făcut posibil miracolul renașterii acestui fragment de popor. În fruntea acelui proces de transformări și renașteri s-au aflat scriitorii, oamenii de cultură, intelectualitatea. Revelatoare, de neuitat, ne-au rămas în memorie cuvântările incendiare din primul Parlament al RM ale lui Alexandru Moșanu, Ion Vatamanu, Lidia Istrati, Ion Ungureanu, Gheorghe Ghimpu, articolele publicistice ale lui Valentin Mândăcanu, Gheorghe Malarciuc, Mihai Cimpoi, Alexei Marinat, poemele lui Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Vasile Levițchi, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, cântecele lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici, care făceau să freacă în piețe și pe stadioane mulțimile dornice de a-și regăsi însemnele identității, de a-și recâștiga trecutul, limba, alfabetul, tricolorul. Atunci a fost, așa cum s-a mai spus, ora noastră astrală, unul din acele momente binecuvântate ce nu se poate repeta decât la mari intervale de timp. Mă bucur și mă mândresc că am făcut parte din generația rezistenței și renașterii românești în Basarabia. O generație de scriitori și intelectuali care a făcut istorie, o generație de scriitori și intelectuali care cunoaște cu prisosință starea de om al scrisului și, deopotrivă, pe cea de om al agorei politice, purtător al conștiinței naționale.

Din nefericire însă, victoriile noastre nu au fost definitive, iar o parte din ele au fost confiscate ori compromise. În anii care au urmat, am avut parte de multe devieri și deturnări, de lungi sincope și hiatusuri în dezvoltarea noastră firească. Iar cel mai grav între toate rămâne faptul că nu am știut să dezvoltăm și să fortificăm independența și statalitatea RM, așa cum au reușit să o facă Țările Baltice, bunăoară; și, ca o consecință a acestei ratări, procesul de democratizare a societății și de integrare europeană a RM a intrat în impas, apoi s-a blocat, iar limba

română nu și-a putut edifica nici până azi un statut real de limbă de stat. Altfel spus, independența noastră întotdeauna a fost și continuă să rămână până în clipa de față una nesigură, neputincioasă, una foarte... dependentă. Dependentă de multe, dar în primul rând, de Rusia, țara care ne-a băgat în război și ne-a legat de gât problema transnistreană, țara care continuă să-și mențină pe teritoriul nostru armata și tehnica militară, țara care ne declară periodic fel de fel de războaie comerciale, energetice etc.

Fiind lipsită de o independență reală și pendulând de prea multă vreme între Est și Vest, într-o nedeterminare pe cât de paradoxală pe atât de riscantă și ruinătoare, RM a ajuns azi o țară fără o imagine politică și socială bine conturată, un stat (ce se lasă ușor) deturnat de la vectorul european. Jefuit și sărăcit de piramida oligarhică, mințit de atâtea ori în modul cel mai josnic, derutat și lipsit de speranță, poporul RM a ajuns să fie o biată populație debusolată, cu deprinderi și nostalgii de *homo sovieticus*, care nu știe nici ce limbă vorbește, nici care este calea cea bună pe care trebuie s-o urmeze.

Având în vedere această situație, scriitorii au considerat întotdeauna că singura cale de izbăvire este integrarea în Europa, prin reunificarea celor două state românești, Republica Moldova și România, într-un singur stat. Opțiunea noastră a fost formulată în Declarația Uniunii Scriitorilor din Moldova privind Reunificarea cu România, difuzată în mass-media la 28 octombrie 2015 și reactualizată în 2018, ea fiind susținută la ora actuală de tot mai mulți conaționali și de tot mai multe instituții.

Unii guvernanți se arată impacientați de faptul că, prin Reunificare, RM își va pierde statalitatea și independența. Chiar cu riscul de a părea patetici, ținem să le amintim, și cu această ocazie, câteva adevăruri, și anume: că 25% din populația Moldovei e plecată la munci peste hotare – de prea multă „independență”, oare?; că în mare măsură statalitatea și independența RM, statutul oficial al limbii române au fost zdruncinate de furtul miliardului și de actele lor de corupție, mai vechi și mai noi, de luarea în captivitate de către ei și partidele lor a instituțiilor acestui stat, a justiției în primul rând; că statalitatea și independența, statutul oficial al limbii române sunt sfidate de casele lor somptuoase, care au crescut ca ciupercile după ploaie în tot Chișinăul și în împrejurimile

lui; că statalitatea și independența, statutul oficial al limbii române sunt zilnic strivite sub roțile mașinilor lor de lux, procurate la un preț de zeci, sute de mii de euro, sunt lătrate de câinii lor mari cât niște urși de după zidurile caselor-cazematate înălțate pe nefericirea acestui popor atât de umilit și de răbdător...

Așa se face că la aniversările de la sfârșitul lui august, de aproape 30 de ani încoace suntem puși în situația de a nu înceta să ne revendicăm dreptul la limbă și libertate, dreptul la justiție și independență, repetând mereu aceleași sloganuri, având de fiecare dată aproape același discurs.

Încă de la retorii celor șapte coline ale Romei ne parvine maxima „Patria mea este limba latină”, aforism generos actualizat de Nichita Stănescu – „Patria mea este limba română”. Ce limbă reprezintă emblema patriei noastre? O limbă viciată, vulgară de multe ori, calificată la vârful piramidei ierarhice ca fiind română din punct de vedere istoric și moldovenească din punct de vedere politic. Vorba unui confrate, până la prânz e română, iar după prânz e din nou moldovenească. Ar trebui să ne mulțumim, probabil, că există doar două puncte de vedere. E cazul ca politicienii noștri să însușească o dată și pentru totdeauna adevărul exprimat de Eugen Coșeriu, ilustrul nostru basarabean recunoscut astăzi de comunitatea mondială ca cel mai mare lingvist al lumii, care a făcut cea mai exactă radiografie a situației sociolingvistice din RM: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o abstracție și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural”.

Ca măsură de prim ordin pentru noii guvernanți, credem că se impune reînființarea Departamentului limbilor din cadrul Guvernului RM. Poate sub o altă formă, de Colegiu pe lângă Guvern, urmează de văzut cum e mai bine, dar reînființarea lui se impune stringent. Doar așa se va putea crea un mecanism funcțional, iar limba română va obține recunoașterea și circulația unei limbi de stat într-o Moldovă cu adevărat independentă.

Iar în acest moment, independența RM rezidă în regăsirea și reasumarea parcursului european, singura cale dreaptă și ireversibilă. Limba română ne este și în această privință de mare ajutor, pentru că – dincolo de alte semnificații – ea este una dintre cele 24 de limbi oficiale ale UE. La fel cum, conform afirmațiilor domnului Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, preluate dintr-un text publicat în revista „Limba Română”, „sub aspect intrinsec, româna ocupă locul 11 în lume; sub aspect demografic, limba română este a 21-a în lume. Cumularea și ponderea acestor trei criterii plasează româna pe locul 15 între limbile importante ale lumii, după limbile engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, portugheză, japoneză, olandeză, suedeză, mandarină, poloneză, cehă și croată, dar înaintea limbilor sârbă, maghiară, coreeană, norvegiană, daneză, greacă, ebraică, catalană, finlandeză, turcă, armeană, slovacă, bulgară, slovenă, ucraineană etc.”.

Fie-mi iertat accentul critic în această atmosferă de sărbătoare, dar țin să mai exprim o dorință, care e a întregii intelectualități basarabene. E bine și e frumos, fără îndoială, că limba română este sărbătorită, deja al șaptelea an, și în România. Pe de altă parte însă, ne gândim că poate ar fi mult mai util dacă România ar mai diminua din sumele cheltuite pentru celebrarea limbii române la ea acasă, pe muntele Găina sau în Bucegi, prin fel de fel de manifestări de o zi, efemere, așa cum am văzut de atâtea ori la televizor, și cu banii economisiți ar finanța revistele de cultură din RM, din Bucovina și din reg. Odessa, reviste care în ultima perioadă beneficiază de un sprijin financiar tot mai redus și care vine cu o mare întârziere. Lipsa acestor publicații de valoare – este vorba de „Contrafort”, „Literatura și arta”, „Limba Română”, „Revista literară”, „Sud-Est cultural”, „Viața Basarabiei”, de alte reviste pentru copii și tineret, de „Mesager bucovinean” și de „Septentrion literar” din Cernăuți, de periodicul „Sud-Est” din reg. Odessa ș.a. – creează un gol imens în viața culturală din aceste spații, iar limba română devine în acest fel mai neajutorată și chiar mai vulnerabilă.

Știm bine că Basarabia și Bucovina sunt două provincii voievodale cu același destin în istorie, sunt pământuri înstrăinate pe care Eminescu nu a încetat nici pentru o clipă să le deplângă cu toată sarea lacrimilor sale. Ca originar din dulcea Bucovină, ca și alți prieteni și colegi ai

mei credem că ar fi corect și frățește să abordăm și contextul actual al realităților istorice și lingvistice din nordul Bucovinei.

În Bucovina – ținutul în care a învățat la școlile timpului și s-a format adolescentul Mihai Eminescu, cu Cernăuțiul în care, la 1848, s-au refugiat mai mulți scriitori pașoptiști și au fondat ziarul „Bucovina”, și în care, în anul 1918, a debutat Lucian Blaga cu *Poemele luminii* – în acest ținut în care „ trăiau oameni și cărți” (Paul Celan) a existat, în toate epocile, un puternic potențial cultural românesc. Spiritul bucovinean tolerant – *homo bucovinensis* – a generat mereu concordie și armonie și a stat la baza dezvoltării multiculturalismului. După 1991, Ucraina devenind suverană, limba și cultura ucraineană a monopolizat întreg spațiul cultural, marginalizând celelalte culturi și distrugând practic modelul multicultural bucovinean. Astăzi ucrainenii din Bucovina continuă cu o consecvență acerbă opera de modificare a caracterului etnic al acestui teritoriu, moștenit printr-un capriciu al istoriei de la fosta URSS.

Vom aduce câteva exemple și vom începe chiar cu denumirea orașului Cernăuți. În dorința neîngrădită de a-și demonstra vechimea istorică, primăria orașului a cenzurat într-un mod pervers numele lui Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei, care la 8 octombrie 1408, printr-un simplu hrisov de liber negoț, certifică „actul de botez” al vechiului oraș moldovenesc. În toate actele oficiale de astăzi însă, sub gramota reprodușă pe un panou imens care ocupă un zid de câteva etaje în centrul urbei, numele domnitorului nostru apare tradus drept „Oleksandr Dobrii”, fără a fi arătat undeva cărei țări aparține acest voievod. Ne întrebăm: oare autoritățile ucrainene nu ar trebui să dea socoteală pentru prezentarea voit ambiguă a titulaturii domnitorului Moldovei și pentru denaturarea certificatului de vechime a Cernăuțiului? Oare România nu se cuvine să reacționeze, sesizând organismele internaționale?

Un alt caz similar îl reprezintă ștergerea inscripției istorice de pe frontispiciul Catedralei Ortodoxe, ridicată în 1844 prin osârdia elitelor române – *Unul în trei ipostasuri – Dumnezeu*. Neatinsă de sovietici, această inscripție ce încălzea sentimentele românilor autohtoni a fost demontată de „restauratori” în anii de independență a Ucrainei.

Spre a aduce încă un exemplu, ultimul, din atâtea altele câte le-am putea enumera din această categorie, vom spune că până și bisericii din

satul meu natal, Suceveni, în care au fost botezați bunicii și părinții mei, în care am fost botezați eu și frații mei, o biserică mare cu o vechime de peste o sută de ani, i s-a schimbat stilul arhitectonic! Da, ca să vedeți, în timpul lucrărilor de reconstrucție efectuate în urmă cu vreo zece ani, acoperișul bisericii, în pofida protestelor enoriașilor, a fost modificat: cele trei turle zvelte, construite în stil românesc, au fost schimbate cu altele, sub forma de „bulbi de ceapă”, specifice bine cunoscutului stil arhitectonic slav...

Cât privește învățământul românesc din Ucraina, el trece printr-un dramatic și îndelungat proces de deznaționalizare. Conform prevederilor noii Legi a învățământului, adoptată de Rada Supremă, educația în școlile minorităților naționale se va desfășura, începând din clasa a patra, exclusiv în limba ucraineană. Acest proces a început încă în anii '90 ai secolului trecut, cu raioanele din sudul Basarabiei istorice, anexate în 1940 de către fosta URSS (reg. Odessa), și s-a extins cu o deosebită intensitate, în perioada actuală, în special asupra raioanelor nordice ale fostei Basarabii (reg. Cernăuți). Școlile din aceste localități au fost transformate, mai întâi, din școli românești în școli mixte, ca mai apoi să fie complet ucrainizate. La ora actuală, ținta politicilor de deznaționalizare și asimilare prin școală sunt toate școlile românești din nordul Bucovinei. Statistica este îngrozitor de tristă la acest capitol. În ultimii 93 de ani, Ucraina, ca republică independentă sau sovietică, a desființat 205 școli cu limba română de educație, din cele 282 câte au existat istoric în teritoriile anexate de-a lungul timpului. În perioada de după 1991, doar în regiunea Odessa au dispărut 16 din cele 19 școli românești rămase de la URSS. Iar în regiunea Cernăuți, din cele 91 de școli câte existau în 1992 au mai rămas 61. Directorilor de școli din localitățile românești li se cere în mod expres deschiderea, prin diverse metode, a unor clase ucrainene, în ideea ucrainizării treptate a acestora în integritatea lor.

Despre recondiționarea Casei memoriale „Aron Pumnul”, unde se preconizează deschiderea muzeului „Mihai Eminescu”, se vorbește de treizeci de ani, de când Consiliul orășenesc Cernăuți a luat această hotărâre. De atunci și până acum, în afară de faptul că imobilul a rămas liber, fără foștii locatari, care s-a crezut mult timp că reprezintă unica piedică în calea deschiderii muzeului, nu s-a făcut nimic. Este evident

că fără ajutorul statului român, acea casă nu poate fi restaurată. Și e mare păcat că se tot amână la nesfârșit lucrarea. Casa are o curte încăpătoare și o grădină în spate. S-ar putea ridica acolo, pe lângă Casa lui Aron Pumnul, o construcție nouă, cu o sală de conferințe și cu spații pentru bibliotecă și muzeu. Dar pentru ca lucrările de restaurare să demareze, guvernul român ar trebui să ia o hotărâre specială, ca și în cazul restaurării unor cripte din Cimitirul central din Cernăuți, căci din banii alocați cu țărâita Ministerului pentru Românii de Pretutindeni nu se poate face o asemenea lucrare.

Despre Cimitir ce am putea spune? Doar că situația mai mult decât deplorabilă în care se află acest sanctuar în care își dorm somnul de veci mari personalități ale culturii române, ca Aron Pumnul, Dimitrie Onciul, Ion Gheorghe Sbiera, ultimii vlăstari ai faimoasei familii Hurmuzachi, sora lui Eminescu, Aglaie, Epaminonda Bucevschi, sutele de cripte și morminte aflate în ruină și degradare, vandalizate ori repopulate, reflectă, de fapt, starea generală în care se află cultura și istoria românilor din teritoriile istorice aflate în afara granițelor actuale ale României.

În schimb, cu ceva timp în urmă, la Cernăuți a fost înființată o comisie regională care filtrează ideologic literatura română oprită la graniță, cea venită din România și din RM, cărți atât de necesare aprovizionării bibliotecilor publice și școlare din Ucraina. E o măsură abuzivă și absurdă, menită să-i țină pe românii nord-bucovineni cât mai izolați de matricea originară.

Apelul nord-bucovinenilor adresat dlui Iohannis acum un an se încheia cu rugămintea de a fi primiți în audiență la Cotroceni, pentru a avea un dialog cu președintele patriei lor istorice, atât de necesar în vederea păstrării identității lor etnice. Pentru că, cităm cutremurați: „Nu noi am venit peste URSS și Ucraina, ci URSS și Ucraina au venit peste noi în 1940”. Și ce credeți că a urmat? Președintele României a refuzat, e adevărat, să aibă întâlnirea preconizată cu Președintele Poroșenko. Atât. Aceasta a fost singura reacție a Bucureștiului la nivel de președinție și de guvern. Restul e tăcere. O tăcere istorică, edificatoare, soră bună cu decizia Consiliului de Coroană din 27 iunie 1940. Dar și cu graba veselă și iresponsabilă cu care a fost semnat Tratatul româno-ucrainean din 1996.

Credem că România, ca patrie istorică și ca membră a UE, are datoria morală și istorică, dacă nu și juridică, să adopte o atitudine mai tranșantă față de ceea ce se întâmplă astăzi cu comunitatea românească din Ucraina. Între altele, o revendicare mai mult decât urgentă ar fi recunoașterea românilor ca popor autohton, statut ce îi va putea apăra în fața agresivității ultranaționalistilor ucraineni, care pot fi auziți strigând pe străzile Cernăuțului sloganuri discriminatorii: „Cine zice că-i român să vorbească acasă românește ori să plece în România” sau „România ne este țară prietenă, dar nu și voi, românii de aici”.

Soarta românilor din Ucraina depinde nu doar de ei, ci și de grija pe care statul român trebuie să le-o arate și care să fie cu adevărat părintească. Oricare ar fi jocurile geopolitice ale marilor puteri mondiale, patria mamă nu poate să admită ca tocmai identitatea fiilor săi rămași în afara granițelor ei să devină o miză a acestor jocuri. Dacă pentru altcineva identitatea românilor e o victimă colaterală, pentru patria mamă ea este o victimă de nepermis.

Ține, cu siguranță, de hazardul istoriei – al istoriei de ieri ca și al celei de azi, „corectată” mai întâi la Yalta, apoi la Malta –, dar și de proverbiale „neșansă” a neamului românesc, faptul că și acum, după un secol de la marele eveniment ce ne-a unit pe toți într-un singur stat, noi tot ne mai regăsim pe hărți diferite. Suntem în continuare segmentați, despărțiți, existând separat în mici fragmente ale unui întreg neîntreg numit România, fragmente pe care țara-mamă, deocamdată, nu poate nici să le reabsoarbă, nici să le ocrotească soarta și identitatea, în măsura în care ar trebui s-o facă.

Dar, dincolo de vămi și hotare, ceea ce ne salvează identitatea și ne alimentează conștiința națională este limba română. Ea poate fi asemuită reginei în jurul căreia se organizează colectivitatea stupului de albine. Distinsul istoric și om de cultură Neagu Djuvara scria în *Scurtă istorie a românilor*: „Notați acest aspect, fiindcă nu e subliniat îndeajuns: suntem singura țară mare din Europa a cărei unitate e exclusiv întemeiată pe limbă”. Iar eu mi-aș permite să mai adaug că românii sunt singura națiune sau una din puținele națiuni ai cărei reprezentanți, oriunde s-ar afla – la București, Timișoara, Craiova, Chișinău, Tiraspol, Cernăuți, Vârșeț, Uzdin – au ca element de legătură limba română, aceeași limbă română, vorbită de ei toți cu neînsemnate deosebiri se-

mantice și de pronunție. Și acest lucru, fără îndoială, ține de miracolul românesc. Am avut fericitul prilej să mă pătrund pe viu de forța acestui miracol cu câțiva ani în urmă, când am călătorit cu mașina, împreună cu alți trei colegi scriitori, la frații noștri români din Uzdin, Banatul Sârbesc, Uzdinul fiind punctul cel mai vestic al românismului. Am călătorit, să spun așa, de-a lungul meridianului *Doinei* eminesciene – *De la Nistru pân-la Tisa* – și vreau să vă mărturisesc că este reconfortant și de-a dreptul cutremurător să găsești, la capătul celor peste o mie de kilometri, același vocabular, aceeași haină semantică și expresivă a limbii române, cu mici diferențe de accent ori rostire. Această unitate e o evidență care nu poate fi zdruncinată și distorsionată de nimeni, e un adevăr, o realitate lingvistică și istorică care nu poate fi anulată prin decrete și hotărâri.

Oricât ne-ar fi astăzi de greu, nu e cazul să ne pierdem definitiv speranța și încrederea. În istorie nu poate exista o nedreptate care să rămână nesancționată. Prin însăși rațiunea sa de a fi, istoria e mereu aducătoare de surprize. De cele neplăcute suntem sătui. Pentru a echilibra balanța, istoria va pune pe talerul așteptărilor noastre, sunt convins, și surprize plăcute.

Iată de ce, în calendarul inimilor noastre, ziua de 31 august continuă să aibă o semnificație deosebită, o valoare simbolică netrecătoare. Fiind o frumoasă și emoționantă pagină din istoria noastră mai nouă, ea rămâne, în același timp, o perspectivă de regăsire a tuturor românilor în contextul lumii de azi, dar mai cu seamă în contextul celei de mâine.

Pentru noi limba română este mai mult decât mijloc de comunicare, ea este simbolul identității naționale, coloana vertebrală ce ne ține (sau nu) verticali în aceste timpuri nemiloase și complicate.

La mulți ani, Limba Română!

Discurs susținut la Academia de Științe a Moldovei pe data de 30 august 2019, în cadrul Sesiunii de Lecturi Academice dedicată Sărbătorii Naționale „Limba noastră cea română”.

Ilie ȘANDRU

Sărbătoarea „Limba noastră cea română” și Grigore Vieru, din eternitate, ne-au chemat în Basarabia!

I.Ș. – publicist și istoric literar. Președintele Fundației Culturale „Miron Cristea”.
 Semnează: *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* (1987, 2012), *Un nume pentru istorie: Patriarhul Miron Cristea* (1998, în colaborare), *Oameni și locuri în Călimani* (2000), *Binecuvântată a fost clipa...* (roman, 2002), *Basarabia iarăși și iarăși* (2003), *Patriarhul Miron Cristea* (2008), *Vremuri și destine* (2011), *Peste hotarele timpului* (2013), *Așa a fost să fie* (2015), *Destine după destine* (2017) ș.a.

Sunt trei decenii de când românii basarabeni au luat parte la cea dintâi aniversare a sărbătorii *Limba noastră cea română*, la care a fost prezent și subsemnatul. Era 31 august 1990. Doamne, ce sărbătoare! Nu este nevoie să trăiești două astfel de evenimente, e destul unul singur. Iar acesta nu poate fi uitat niciodată!

Anii ce s-au scurs au mai umbrat, uneori, sensul înalt și nobil al acestei sărbători minunate. Guvernanții de peste Prut, prizonieri ai ideologiei moldovenismului primitiv, au continuat să-i mintă pe românii basarabeni, încercând să-i determine să creadă că limba lor nu este așa cum spun versurile poetului patriot Dumitru Matcovschi: „*basarabeană, dulce, minunată, exact cea de dincolo de Prut*”. Degeaba! Nu au reușit. Limba Română a rămas stăpână, fiindcă generațiile tinere, născute după 1989, au crescut și trăiesc în spiritul ei.

Convinși și noi de acest adevăr și chemați de glasul, din veșnicie, al lui Grigore Vieru, am pornit la drum, hotărâți să sărbătorim *Limba noastră cea română* împreună cu frații noștri

de peste Prut. Ideea a fost lansată de „neastâmpăratul” Nicolae Băciuț, cel care a sărbătorit Limba Română la Roma, lângă Columna lui Traian, și dorește să facă la fel în anul viitor, la Cernăuți, împreună cu românii care trăiesc dincolo de „gardul de fier”, cum se exprimă poetul Vasile Tărățeanu.

Ideea lui Nicolae Băciuț a „prins” repede. Doritorii au umplut un autocar! Și am puresc, în dimineața zilei de 30 august, spre soare-răsare, trecând peste Carpați, îndreptându-ne către meleagurile de legendă, încărcate de istorie, ale Țării de Sus a Moldovei. Nu întâmplător, desigur. Fiindcă prima oprire era Ipoteștiul, satul ce ar trebui gravat cu litere de aur în geografia României, fiindcă în el s-a născut poetul Mihai Eminescu, cel ce avea să devină *Luceafărul poeziei românești*. Iar noi nu puteam să nu aducem un omagiu „sfântului preacurat al gherului românesc” (Arghezi); celui care a fost, este și va rămâne „mărturia mândră a sensibilității românești în fața literaturii universale” (Pompiliu Constantinescu). Fiindcă nimeni nu a evocat mai românește trecutul nostru istoric; pentru că nimeni nu l-a glorificat pe Ștefan Vodă așa cum a făcut Eminescu, nimeni nu a înălțat un imn mai frumos și mai emoționant patriei așa cum a făcut-o poetul în *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*; nimeni nu a realizat mai frumos decât Eminescu acel veșmânt minunat al limbii noastre literare.

Poetul Nicolae Băciuț vorbind despre „Drumul Limbii Române”

Nu am uitat desigur că Elie (Miron) Cristea, fiul ilustru al Topliței Române, de pe Mureș, care avea să devină întâiul Patriarh al României și al Bisericii Ortodoxe Române, a dedicat lui Mihai Eminescu prima exegeză completă, în teza sa de doctorat, susținută la Universitatea Regală din Budapesta, în 1895: *Mihai Eminescu, viața și opera*. În finalul acesteia Elie Cristea scria: „Prin el, poezia a urcat pe cele mai înalte culmi ale acestui veac. Genialitatea și talentul artistic deosebit l-au așezat pe un loc demn, în rândul celor mai mari poeți. Poetul francez Hertriat B. J. a spus: «Dacă Eminescu ar fi scris în limba franceză ar fi fost cel mai mare poet al epocii, al acestui secol»”.

Popasul nostru eminescian de la Ipotești a cuprins frumoase alocuțiuni rostite de poeții Răzvan Ducan, Darie Ducan, Aurelian Antal și scriitorul Nicolae Suciu, pentru a se încheia, cum era și normal, cu un recital eminescian, susținut de Nicu Băciuț, cu care nimeni nu se poate întrece când e vorba de memorie poetică.

În dimineața zilei următoare am pornit spre Pererâta. Însă niciodată nu poți ști câte lucruri neprevăzute ți se pot întâmpla pe drum. La intrare în orașul Dorohoi, se afla mașina poliției, iar un polițist i-a făcut semn șoferului nostru să tragă pe dreapta. S-a urcat în autocar, a salutat și i-a cerut șoferului actele, coborând cu ele în mașina poliției. A revenit, în câteva clipe, ținând în mâini o tavă, acoperită cu un minunat ștergar, pe care se aflau un mare și frumos colac. Era urmat de o persoană cu o tavă încărcată cu pahare mici, „de țuică”, într-o mână, și o sticlă plină, în cealaltă. Să te oprească „radaru” și, în loc de amendă, să te cinstească cu... pălincă! Așa ceva mai rar!..

A fost o surpriză neașteptată! Însă cât se poate de plăcută. Pusă la cale de un mai vechi cunoscut și prieten al nostru, profesorul dr. Vasile Adăscăliței. Dumnealui, împreună cu artistul plastic Aurelian Antal, botoșănean, născut însă în Toplița, și cu un alt prieten și coleg, profesorul Constantin Cojocariu, din Botoșani, ne-au însoțit apoi dincolo de Prut, la Pererâta, ținta călătoriei noastre din acea zi.

Era sâmbătă, 31 august, sărbătoarea națională *Limba noastră cea română!* Ne grăbeam să trecem mai repede Prutul, pe la punctul de frontieră Rădăuți-Prut, pentru că eram așteptați la Pererâta. Cei de la vamă nu se grăbeau însă deloc. Și nici că le păsa de graba noastră. Muncă grea și plină

*Nicolae Băciuț și Ana Bantoș făcând schimb de mesaje
întru consemnarea Zilei Limbii Române*

de răspundere acolo, la hotarul artificial al țării. Mai ales când vezi co-geamite autocar cu atâta mulțime, formată doar din câțiva bărbați, restul femei, în majoritatea lor trecute de prima tinerețe. Însă ce să-i faci, aici se termină nu numai România, ci și Europa! Artificiale hotare!..

Am avut deci timp berechet de cugetat iarăși la destinul tragic al acestui râu, așa cum am fost nevoit să fac în multe mele drumuri peste Prut. E drept, a dispărut gardul de sârmă ghimpată de pe malul său stâng și nici Prutul nu mai este „brâu împletit din lacrimi și din sânge”, așa cum l-a văzut Octavian Goga, așa cum l-am văzut și noi, cei din generațiile mai vechi, care am cunoscut stalinismul și ideile sale nemernicite, dăinuind, ca un blestem, multă vreme peste neamul nostru: „În vremea putredă și goală / pe mine, frate, cum să-ți spun, / pe mine m-au mințit la școală / că-mi ești dușman, nu frate bun”. Cutremurătoare sunt versurile lui Grigore Vieru. Însă chiar dacă nu mai este cum a fost, destinul tragic al Prutului a rămas același. Fiindcă și acum „Curge Prutul printre țări române, / I s-aude plânsul în Carpați”! Ore grele, de așteptare, pe cele două maluri ale Prutului. Nici nu e de mirare când acolo se mai află încă „pârcălabii” de care vorbea poetul Dumitru Matcovschi.

În sfârșit, am ajuns și la Pererâta... Ne-a așteptat domnul primar, Anatolie Ceban, în fruntea mulțimii sătenilor și a intelectualilor din sat. Am intrat, cu emoție, pe poarta Complexului memorial „Grigore Vieru”, un adevărat „templu” în care „se întoarce-acasă Dumnezeu” și peste care parcă „se scutură de-atâta dor / toți teii lui Mihai cel drag / și-ntregul doinelor șirag”. Ne-a salutat domnul primar: „Bine ați venit, dragi frați din România!” „Bine v-am găsit, iubiți frați basarabeni! a răspuns Nicolae Băciuț. Am venit la voi pentru a sărbătorii împreună, aici, la Pererita, sărbătoarea Limbii Române, fiindcă «În aceeași limbă / toată lumea plânge. / În aceeași limbă râde un pământ. / Ci doar în limba ta / durerea poți s-o mângâi, / iar bucuria / s-o preschimbi în cânt». Iar aceasta este Limba noastră cea română! «Pentru ea la Putna clopot bate, / pentru ea mi-i teamă de păcate, / pentru ea e bolta mai albastră – / pentru limba noastră!» Domnilor, e sărbătoarea Limbii Române! «E ziua ta în fiecare zi, / te naști cu noi, cu fiecare, / noi nu vom fi, dar tu vei fi / mereu o binecuvântare. // Nu am crezut să ai o zi, / dar fie, / căci ziua ta e cât un an / și anul tău e cât o veșnicie»”!

Au rostit alocuțiuni de suflet, închinat Limbii Române poezii Răzvan Ducan, Darie Ducan, Antonia Socol, Virginia Moldovan; scriitorii Gheorghe Nicolae Șincan, Nicolae Suciu și Codruța Băciuț. Din vorbirea lor s-a întărit ideea regăsită în versurile lui Alexei Mateevici: „Limba noastră-i limbă sfântă, / limba vechilor cazanii...”. Poeta Tatiana Scurtu Munteanu, născută în Basarabia, la Călărași, a citit emoționantul poem *Imn Centenarului*, din volumul, recent apărut, *Aripi de albastru*: „Printr-un veac scâldat de trudă / și de granițe albastre, / Portul românesc se-nchină / Limbii și culturii noastre...”. Un cuvânt emoționant a rostit doamna Rodica Gârleanu, trăitoare în Canada, venită în țară pentru a participa la acest pelerinaj închinat Limbii Române. Ilie Șandru a evocat momentul în care Consiliul local al orașului Toplița, în ședința sa din 28 martie 1995, i-a conferit poetului Grigore Vieru înaltul titlu de Cetățean de Onoare, Toplița fiind primul oraș din România care i-a acordat lui Grigore Vieru acest titlu. A înmănat apoi domnului primar un tablou cu bustul lui Grigore Vieru, aflat în parcul central al municipiului Toplița, pe soclul căruia sunt înscrise cuvintele Poetului, rostite cu ocazia ceremoniei de conferire a titlului de Cetățean de Onoare al Topliței: „Unii au visat toată viața să ajungă în Cosmos. Eu, toată viața, am visat să trec Prutul, ca să-mi văd Țara. Iar dacă acum mi s-a acordat acest înalt titlu,

de Cetățean de Onoare al orașului Toplița, și faptul că sunt membru al Academiei Române, pentru mine contează mai mult decât Premiul Nobel. Este pentru prima dată când un oraș din România îmi acordă acest înalt titlu, care mă onorează. Cred, sunt convins chiar, că prin Toplița am devenit acum Cetățean de Onoare al țării mele, România”!

Cu toate că ne aflam într-o acută criză de timp, având de străbătut peste 240 de km până la Vadul lui Vodă, unde aveam asigurată cazarea, iar șoferul era obligat, de diagramă, ca la ora 21 fix „să tragă pe dreapta”!, n-am putut refuza invitația domnului primar de a gusta din delicioasele bucate ale bucătăriei basarabene, udate cu câte un pahar de vin negru și parfumat. Am făcut-o cu riscul de a ne petrece noaptea în autocar. Am onorat deci invitația în mare grabă, ne-am luat rămas bun de la Pererita și de la oamenii săi și ne-am îndreptat, cu toată viteza, în jos, spre Nistru. Abia am trecut de jumătatea drumului când noaptea ne-a ieșit în cale, aprinzându-și candelile cerului, între care regina nopții ne zâmbea, dorind parcă să ne trimită razele sale aurite spre a ne lumina calea. Grație șoferului și autocarului de cinci stele, am ajuns pe malul Nistrului la ora 20.55! Nu mai aveam nevoie de nimic decât de un pat...

De acolo au început, timp de trei zile, „incursiunile” noastre spre Chișinău. Duminică, 1 septembrie, am petrecut-o însă la Ialoveni, aflat doar la o aruncătură de băț de capitala Republicii Moldova. Ne aștepta primarul orașului, domnul Sergiu Armașu. Împreună am plecat la biserică, unde preotul a grăbit terminarea slujbei, pentru a ne saluta. I-a răspuns frumos părintele Gheorghe Nicolae Șincan, așa cum știe domnia sa s-o facă, în dulcele grai al preoților ardeleni. Nicolae Băciuț a rostit, la fel de frumos, câteva poezii cu temă religioasă din volumul său *La taclale cu Dumnezeu*. De la biserică am ajuns la Biblioteca raională, unde a avut loc o frumoasă întâlnire literar-muzicală, un dialog artistic dintre reprezentanții Ardealului și cei ai Basarabiei, la care și-au dat concursul elevii Școlii de Arte din Ialoveni, cărora le-au răspuns doamnele Antonia Socol, Verginia Moldovan, Tatiana Scurtu Munteanu și domnul profesor Nicolae Suciu. Domnul primar, Sergiu Armașu, a subliniat cât de importantă este pentru orașul Ialoveni înfrățirea cu municipiul Toplița, cu care vor derula, împreună, mai multe programe economice și culturale. La sfârșit, nu știu de unde și cum, deodată mesele s-au umplut de tot felul de bunătăți culinare, nelipsind, desigur, re-

numitul vin negru basarabean. Eram doar „în ospeție”. Iar basarabenii știu să-și cinstească oaspeții.

A doua zi întâlnirea cultural-literară a avut loc la Biblioteca „Târgu Mureș”, de pe b-dul Moscova, nr. 8, biblioteca sectorului Râșcani, filială a Bibliotecii municipale „B. P. Hașdeu”. Întâlnirea a fost onorată de poetul Arcadie Suceveanu, președintele Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova. De menționat importanta donație de carte făcută de Nicolae Băciut, care a dăruit Bibliotecii „Târgu Mureș” volumele, apărute la Editura „Vatra veche”, pe care o conduce, în cadrul programului „100 de cărți pentru Marea Unire: 1918-2018”.

Ultima „întâmplare” cultural-literară și artistică a avut loc marți, 3 septembrie, la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Directorul, domnul Alexandru Bantoș, având-o alături pe soția sa, doamna conf. univ. dr. Ana Bantoș, au ținut ca activitatea de la Casa Limbii Române să fie una mai deosebită. Și a fost! S-au rostit alocuțiuni frumoase, s-au citit și recitat poezii din creațiile proprii ale celor prezenți, s-au ascultat minunatele cântece populare basarabene. Domnul Bantoș a prezentat revista „Limba Română” ajunsă la nr. 3(253) în 2019, revistă pe care micul, dar inimosul colectiv al instituției o tipărește de mai bine de două decenii, făcând sacrificii deosebite, fiindcă două țări românești nu sunt capabile – de fapt „uită” – să sprijine editarea acestei publicații de ținută unică în spațiul românesc. La sfârșitul activității, domnul Bantoș ne-a poftit într-o altă sală, unde ne aștepta o masă încărcată cu tot felul de bunătăți, mai ales cu renumitele plăcinte basarabene. Mi-am amintit de întâmplarea petrecută pe vremea când Dumnezeu, însoțit de sfântul Petru, umblau la colindat, ajungând la casa bogatului și la cea a săracului. Știți ce s-a întâmplat. Așa și acum: cei mai strâmtorați financiar au fost cei care ne-au cinstit cu de toate. Doamna Ana Bantoș mi-a scris pe internet: „Stimate domnule Șandru, să știți că întotdeauna Sărbătoarea Limbii Române petrecută împreună cu Dumneavoastră are o strălucire aparte”. Se referă, desigur, la prezența noastră, a românilor din Țară.

Ne-am despărțit greu de frații noștri din Basarabia. A venit însă vremea să ne îndreptăm din nou spre Prut, hotarul nedrept dintre „două țări”, în realitate una singură, România. Ne-am oprit la Iași. A doua zi, la Muzeul Municipal de Istorie „Regina Maria” a avut loc un „dialog” cultural-literar și artistic, regizat de scriitorul Dan Teodorescu, președintele

Ligii Scriitorilor Români, Filiala Iași-Nord-Est. Au luat cuvântul Aurica Ichim, Mihai Batog-Bujeniță, Corina Matei-Gherman, Viorica Șerban și Calistrat Robu (Iași); Nicolae Băciut, Răzvan Ducan, Darie Ducan, Ilie Șandru, Gheorghe Nicolae Șincan, Tatiana Scurtu-Munteanu (Mureș). Secvența artistică a „dialogului” a fost susținută de Emil Gnatenco (actor), Nina Munteanu (vioară), Adi Gegiuc (folk), Rodica Ioniță-Grosu și Karla Ursu (muzică populară).

Așa s-a încheiat periplul nostru basarabean, cu un punct terminus la Iași, frumoasa capitală culturală a Moldovei, poate chiar a țării, dorind astfel să sugerăm ideea că acel act tâlhăresc din 1812, „când muscalu a pus piatră de hotar la Prut și a rupt biata noastră Moldovă în două”, trebuie să rămână un episod trist în istoria neamului nostru. Iar credința în revenirea Basarabiei la sânul mamei sale – România, trebuie să se întâmple odată și-odată. Cu această credință a trăit și Grigore Vieru: „Nu am nimic împotriva Republicii Moldova pe care am susținut-o de la bun început și o susțin, dar nu altfel decât o treaptă spre Reîntregire (...). Cred în restabilirea hotarelor strămoșești și doresc această legitimă restabilire (...). Cred, cu toată inima, că reunirea cu Țara mamă este inevitabilă”. A plecat, din păcate, prea devreme, în lumea nemuririi cu marea durere în suflet că nu a avut bucuria de a-și vedea împlănit acest vis.

Nu pot însă încheia aceste rânduri fără a sublinia, încă o dată, rolul important al „căpitanului” Nicolae Băciut în inițierea și buna desfășurare a acestei activități, pe întregul ei parcurs. Nu pot să nu amintesc și numele doamnei Maria Borzan, „directorul administrativ și financiar”, care a pregătit din timp această călătorie și a avut grijă ca toate să se desfășoare conform programului stabilit. Trebuie să amintesc numele domnilor Doru Decebal Feldiorean, directorul publicației „Condeii ardeleni”, și Ilarie Gheorghe Oprea, care s-au achitat cu brio de sarcina pe care și-au asumat-o, cea de a fi fotoreporterii grupului, immortalizând toate momentele importante din timpul activităților noastre. Nu aș putea s-o uit nici pe doamna Maria Mera, artist plastic, din Reghin, care a organizat o expoziție de icoane realizate de dumneai, la Biblioteca „Târgu Mureș” și a dăruit, la fiecare întâlnire avută peste Prut, câte o icoană cu chipul Măicii Domnului. După cum nu-l pot uita nici pe tânărul și simpaticul nostru conducător auto, Marius Crișan, care ne-a dus și ne-a adus în cea mai deplină siguranță. Într-un autocar de cinci stele, cu un șofer de nota 10!

Ioan-Aurel POP

A treia cea mai mare locație din lume în anul 2020

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la români la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019) *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Am văzut de curând și din nou, în scris, următoarea constatare: „Locația bătăliei de la Posada rămâne controversată în istoriografia română”. Corect și simplu ar fi fost: „Locul bătăliei de la Posada rămâne controversat în istoriografia română”.

Termenul *locație* devine tot mai frecvent în limbajul cotidian românesc, dar cu un alt sens decât cel original și tinde să elimine pas cu pas vechiul cuvânt moștenit în chip organic din latină (și nu împrumutat târziu), *loc* (din lat. *locus*, -i). La noi *locus* este *loc*, aproape la fel ca-n latinește, pe când în italiană este *luogo*, în franceză este *lieu*, forme mult mai departe de original. În loc să prețuim această frumusețe de cuvânt, mai nou, cu toții mergem în locații pitorești, căutăm locații potrivite, desfășurăm întâlniri în locații extravagante, ne vedem cu prietenii în locații familiare, mâncăm în locații șic etc.

Toate ar fi bune și frumoase dacă *locație* ar fi un sinonim al substantivului *loc*, dar nu este. Orice dicționar respectabil ne lămurește ce înseamnă în românește *locație* și de unde provine cuvântul. Este vorba despre un neologism, pătruns târziu în limba română, cu forma literară arhaică (franțuzită) de „locațiune”, după

modelul „considerațiune”, „ocaziune”, „concluziune”, „preciziune” etc., modificat apoi în funcție de nevoile modernizării limbii.

Locație derivă din latinește (*locatio*, *-onis*), limbă în cadrul căreia funcționează ca substantiv de declinare a III-a, feminin, imparisilabic (adică are o silabă în plus la genitiv singular, față de nominativ singular și apoi la toate cazurile următoare, deopotrivă la singular și la plural). Noi însă nu am preluat cuvântul direct din latină, ci din franceză, unde are forma *location*. *Locație* înseamnă: „dare sau luare în folosință temporară a unui bun mobil sau imobil în schimbul unei plăți; arendare, nămire; închiriere a unui loc; chirie plătită pentru anumite lucruri luate în folosință temporară; taxă care se plătește drept sancțiune pentru depășirea termenului de încărcare sau de descărcare a vagoanelor de cale ferată, a autovehiculelor sau a vapoarelor de marfă din porturi; contract prin care una dintre părți se obligă să procure și să asigure celeilalte părți folosința unui lucru pentru un timp determinat, în schimbul unei sume de bani; concesiune; bunuri care fac obiectul unei concesiuni; determinare a poziției unei nave în larg; așezare într-un anumit loc sau într-o anumită ordine; aranjare; dispunere; orânduire”.

După cum se vede, *locația* și *locul* sunt, în limba română (ca și în celelalte limbi romanice), două lucruri diferite. Și totuși, sub influența copleșitoare a limbii engleze, am preluat repede înțelesul impropriu al termenului *locație* și l-am răspândit peste tot neselectiv și nepotrivit pentru o limbă romanică. Spunem aceasta, fiindcă în franceză – o altă limbă romanică – lucrurile stau cu totul altfel. De exemplu, propoziția engleză *The meeting is taking place at a secret location*, se traduce în franceză prin *La réunion se déroule en un lieu secret*, adică „Reuniunea se desfășoară într-un loc secret”. După același principiu, în *My friend told me the exact location of his house*, se redă *location* prin *emplacement*, adică localizare: „Prietenul meu mi-a spus amplasarea exactă a casei sale”. La fel, pentru *They found a nice location to build their home*, se folosește *endroit*, adică loc: „Ei au găsit un loc frumos ca să-și ridice casa”. În altă împrejurare, în formularea *The map shows the location of the campground*, se preferă *localisation*, adică situarea: „Harta arată situarea terenului de tabără/campare”. Prin urmare, există și în românește toate nuanțele posibile pentru a-l reda pe englezescul *location* cât mai exact și mai corect. Cea mai potrivită corespondență este aceea de *loc*. De

ce să se prefere *locuție* și să nu se folosească tradiționalul și obișnuitul *loc* este greu de spus. A recurge la un termen lung și nou în locul unuia scurt și vechi este contra naturii limbii, dar este în spiritul dorinței de a epata, de a te arăta interesant, informat, șic sau *cool*. Sunt conștient de faptul că nu logica limbii determină circulația cuvintelor și sensul lor și că, până la urmă, chiar și o formă incorectă se poate impune drept corectă prin uz, prin simpla ei repetare, dar este bine să se știe de unde s-a plecat.

S-a făcut – pe bună dreptate – caz, nu de mult, de rostirea 20-20 (douăzeci-douăzeci), pentru anul 2020, adică două mii douăzeci. Unii au răspuns acestei critici cu un argument care li se părea imbatabil: „Și în engleză se spune la fel”. Este adevărat, dar faptul acesta nu justifică preluarea *tale quale* în românește, fiindcă în nicio limbă nu se pot traduce literal expresii din altă limbă. De exemplu, anul 1418, se redă în engleză prin *fourteen [hundreds] eighteen*, subînțeles „paisprezece [sute] optsprezece”, dar nimeni nu poate zice în românește așa, ci trebuie să zică „o mie patru sute optsprezece”. Prin urmare, nu avem cum să zicem 20-20 pentru 2020. Nu este în spiritul limbii române și, dacă persistăm în eroare, ajungem la adevărate aberații.

Tot așa, în contextul interesului stârnit de incendiul care a cuprins biserica Notre-Dame din Paris, am remarcat un reporter spunând: „Catedrala Sfânta Maria din Sevilla este cea mai mare biserică din Spania și a treia cea mai mare biserică din lume”. Cum se poate să fie concomitent și a treia și cea mai mare din lume? Nici în acest caz, logica limbii engleze nu se potrivește cu logica limbii noastre și nici cu logica vreunei alte limbi romanice. Expresia *the third largest church in the world* are sens în engleză, pentru că este formulată în spiritul limbii și vine dintr-o îndelungată tradiție, dar în limbile romanice, în care deosebirea dintre superlativul relativ și cel absolut este mai tranșantă, nu se poate folosi întocmai. Prin urmare, traducerea nu poate să fie literală, ci se cuvine să fie de forma: „Catedrala Sfânta Maria din Sevilla este cea mai mare biserică din Spania și a treia (ca mărime) din lume”. La fel, nu se poate spune „al doilea cel mai populat oraș din România”, ci „al doilea oraș, după numărul populației/ca populație, din România” sau „al doilea oraș, ca număr de locuitori, din România”. La fel, în loc de „al treilea cel mai bogat om din lume”, se poate spune „pe al trei-

lea loc ca bogăție din lume se află...” ori „omul de pe poziția a treia ca bogăție din lume”. De asemenea, în loc de „al doilea cel mai înalt vârf din România” se cuvine să fie „al doilea vârf ca înălțime din România” sau, în loc de „al doilea cel mai lung cuvânt din lume” trebuie spus „al doilea cuvânt ca lungime din lume” sau, în loc de „al treilea cel mai adânc lac din lume” se potrivește „lacul aflat pe locul al treilea ca adâncime din lume” etc. Mai sunt și alte variante decât „al doilea cel mai”. De exemplu, „Parisul este cel mai aglomerat oraș din Europa, după Londra” sau „Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» este cea mai mare universitate din România, după universitățile din Cluj-Napoca și, respectiv, București”. Sunt și situații care par fără ieșire, ca în expresiile „al treilea cel mai corupt” sau „al patrulea cel mai capabil”, dar limba română are posibilități de exprimare nelimitate. În primul caz, suntem pândiți de cacofonie („ca corupție”), dar se poate spune „ca nivel al corupției, X se află pe locul al treilea”, iar în al doilea caz, „X se află pe locul al patrulea între cei mai capabili”. Spre marea pagubă a exprimării corecte, televiziunile persistă în această eroare, iar oamenii de rând imită „vedetele” de la aceste televiziuni, „vedete” ajunse, unele, pe post de idoli ai noilor generații.

În consecință, calchierile automate din limba engleză nu sunt întotdeauna conforme cu specificul limbii române și se cuvin evitate. Astfel, așa cum locația nu este loc, nici al patrulea nu poate să fie „cel mai”. Evident, limba română, fiind una dintre cele mai permissive ca vocabular și una dintre cele mai deschise spre inovare în formele de expresie, se primește mereu, încorporează treptat în firescul său anumite cuvinte și formule, făcând uneori ca excepțiile să devină reguli. Până atunci însă, este mai cuminte să evităm încărcarea limbii cu prea mulți termeni noi pătrunși concomitent și cu prea multe expresii traduse mecanic. Altminteri, devenim ridicoli, precum Coana Chirița cu „flo-rile de cuc” și cu „spălatul putinei”. Limbile popoarelor ajung să fie precum organismele vii și presupun, de aceea, un înalt grad de respect, de deferință, de îngrijire, de rânduire și de supunere față de spiritul lor.

Eugenia BOJOGA

Actualitatea și viitorul gândirii lui Eugeniu Coșeriu

E.B. – profesoară de lingvistică la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Publicistă, traducătoare, membră a Société Internationale de Linguistique Romane și a Associazione Italiana di Romenistica. A colaborat la proiecte naționale și internaționale, printre care *Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikation unveröffentlichter Manuskripte* (Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen). Autoare a numeroase studii și articole, apărute în țară și în străinătate. A publicat volumul *Limba română – „între paranteze”? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova* (2013), în colaborare – *Eugenio Coseriu: Perspectives contemporaines*, Vol. I-II (2013-2014), Școala coșeriană clujeană. Contribuții. Vol. I (2016) ș. a.

În ultimii trei ani, atât în țară cât și în străinătate, au avut loc mai multe manifestări științifice dedicate marelui lingvist Eugeniu Coșeriu. Astfel, în spațiul nostru autohton, în zilele de 13 și 14 octombrie 2017, la Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău) și-a ținut lucrările cel de-al XIV-lea Colocviu Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” (CISL), cu tema *Text – Co(n)text – Multiculturalitate*. Conceput ca o manifestare științifică intinerantă, acest colocviu este organizat pe rând, o dată la doi ani, de către una dintre cele trei universități angajate în proiect: Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Universitatea Națională „Yuri Fedkovici” din Cernăuți și Universitatea de Stat din Moldova. Iar printre cei care se implică, de fiecare dată, cu tot sufletul, în organizare, ar trebui să menționăm cel puțin două nume: distinsele profesoare Sanda Ardeleanu (Universitatea din Suceava) și Ludmila Zbanț (Universitatea din Chișinău).

La scurt timp, între 20 și 22 octombrie 2017, la Mediaș (România), a avut loc primul Colocviu Internațional *Exipora 2017*. Demarat la inițiativa dlui prof. Basarab Nicolescu de la Paris, colocviul a fost gândit ca un omagiu adus unor marcante personalități românești

din diasporă, cu scopul de a le valorifica opera și a o difuza printre conaționalii lor. Or, această primă ediție a fost dedicată lui Vintilă Horia și lui Eugeniu Coșeriu – două nume emblematice ale exilului românesc – și a reușit să aducă la cunoștința publicului diapazonul larg al preocupărilor științifice ale lingvistului născut la Mihăileni, grație unor participanți cum ar fi, profesorii Mircea Borcilă, Basarab Nicolescu, Rudolf Windisch, Jesus del Castillo, Pompiliu Crăciunescu, precum și a coșerienilor din a doua generație: Emma Tămăianu-Morita, Oana Boc, Lucia Mureșanu, Dina Vilcu, Cornel Vilcu, Elena Faur și subsemnata.

First International Workshop on Critical Philosophy of Linguistics

Cât privește evenimentele desfășurate în străinătate, acestea merită cu adevărat să fie cunoscute cititorilor noștri și din considerentul că au avut loc pe alte meridiane, prin urmare, au fost mai puțin monitorizate în mediul nostru cultural. Primul eveniment notoriu din străinătate – *First International Workshop on Critical Philosophy of Linguistics* – s-a desfășurat între 4-7 iunie 2017 la Salamanca, Spania, fiind conceput de dna Ana Agud, profesoară de lingvistică indoeuropeană la Universitatea din Salamanca. În cuvântul de deschidere, dna Agud a afirmat că organizarea workshop-ului a fost gândită sub forma unei dezbateri interdisciplinare, având ca punct de plecare teoria lingvisticii integrale a lui E. Coșeriu.

În acest context, se impune recuperarea curenților filosofiei critice din Occident și integrarea acestora în științele neuronale moderne, fără a face abstracție de alte perspective de abordare din domeniul umanist, cum ar fi sociologia, psihologia, estetica, istoriografia. Această circumscriere însă ar trebui să fie foarte amplă, nu doar în sensul așa-numitelor „științe cognitive”, care aproape că au monopolizat „terenul” studiilor interdisciplinare ale limbajului. Or, un atare demers ar putea fi punctul de plecare în revalorizarea lingvisticii ca nucleu al științelor umaniste în general, precum și în examinarea critică a ideologiilor din prezent, ideologii care dictează „moda” academică și influențează direcțiile de cercetare în domeniul lingvisticii. Să ne amintim că Humboldt a fost

22 octombrie 2017. De la stânga la dreapta: Cornel Vilcu, Oana Boc, Emma Tămăianu-Morita, Mircea Borcilă, Eugenia Bojoga, Jesus del Castillo, Rudolf Windisch, Elena Faur la „Exipora”

preocupat de limbajul uman în integralitatea sa. Nu întâmplător, el a inclus domeniul gramaticii într-o antropologie holistică, al cărui centru trebuia să fie binomul *gândire–actul comunicării în limbă*, dar care implică susținerea și motivația mediului social. Eugeniu Coșeriu, prin sinteza pe care a făcut-o, a dus mai departe tot acest efort, integrând în concepția sa nu doar componenta humboldtiană, ci și toate sugestiile anterioare din domeniul reflecției asupra limbajului.

În continuare, invitații s-au angrenat într-o dezbatere științifică la confluența dintre lingvistică și filosofie, încadrând întreaga problemă în contextul mai amplu al antropologiei culturale. De menționat că lucrările acestui workshop s-au desfășurat pe baza unor referate prezentate de către participanți, cu toții exegeți ai operei lui Coșeriu, dar, în același timp, cunosători ai filosofiei și ai antropologiei actuale. Un mare avantaj a fost și faptul că s-a rezervat un spațiu extrem de generos pentru discuții. În ordinea în care au prezentat conferințele, protagoniștii acestui eveniment au fost: Klaas Willems de la Universitatea din Gent (Belgia), Gerda Hassler de la Universitatea din Potsdam (Germania), Johannes Kabatek de la Universitatea din Zürich

(Elveția), Cornel Vilcu de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj (România), Emma Tămăianu-Morita de la Universitatea din Osaka (Japonia), Tilman Borsche de la Universitatea din Hildesheim (Germania), Araceli López Serena de la Universitatea din Sevilla (Spania). În încheiere, Ana Agud a oferit o viziune de ansamblu asupra istoriografiei descriptive și critice a lingvisticii și a tras concluziile de rigoare.

Al VI-lea Congres internațional Linguistica Coseriana

Un alt eveniment de amploare îl constituie cel de-al VI-lea Congres internațional *Linguistica Coseriana*, desfășurat între 2 și 4 august 2017 la Lima, în Peru. Deloc întâmplător, deoarece Universidad del Pacifico și Pontificia Universidad Catolica del Peru, cele două instituții care au organizat Congresul, l-au avut de mai multe ori pe E. Coseriu ca *visiting profesor* în anii '80-'90, iar unii dintre lingviștii de acolo și-au dat doctoratul sub îndrumarea sa. Congresul a avut ca temă *Actualitatea și viitorul gândirii lui Eugeniu Coșeriu: vorbire/ limbaj, estetică și receptare în*

3 august 2017, Lima. David Mayorga Gutiérrez, prorectorul Universității din Lima, Eugenia Bojoga, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, Óscar Loureda Lamas, Universitatea din Heidelberg, Luis Alfredo Pacheco-Benavides, secretar general al Universității din Lima, Jorge Wiese Rebagliati, organizatorul Congresului al VI-ea „Linguistica Coseriana”

America Latină, obiectivul principal al organizatorilor fiind acela de a-i motiva pe colegii sud-americieni să revină la opera lui Coseriu, la teoria sa lingvistică și, mai ales, la aplicarea acesteia în cercetarea și descrierea faptelor de limbă. Cu toate acestea, pe lângă participanții din Peru, Argentina, Uruguay, Brazilia și Mexic, s-au numărat și lingviști din Canada, SUA, Japonia, Spania, Franța, Elveția, Germania și România.

În cadrul festivității de deschidere, Jorge Wiese a menționat dimensiunea universală a operei lui E. Coșeriu și importanța sa pentru actualitate: „În lingvistica sec. XX, Eugeniu Coșeriu a fost un lingvist excepțional, poate ultimul care și-a dedicat întreaga sa viață reflecției asupra limbajului și a limbilor în general. În consecință, a ajuns să stăpânească toate domeniile tematice – atât cele centrale, cât și cele marginale – ale lingvisticii în general, precum și un mare număr de filologii particulare”.

Tocmai de aceea, din punct de vedere teoretico-conceptual, teoria lui E. Coșeriu s-a situat de multe ori în avangarda lingvisticii, devansând în multe privințe știința limbajului de la vremea respectivă. Acest fapt explică posteritatea și actualitatea operei sale. În consecință, multe din conceptele sale teoretice fac parte din patrimoniul universal al lingvisticii, chiar dacă uneori nu se ține cont că ele provin de la Coșeriu și,

2 august 2017, Lima. Gerda Hassler, Universitatea din Potsdam, Germania, organizatoarea celui de-al V-lea Congres „Eugeniu Coseriu”, și Eugenia Bojoga

ceea ce e și mai important, faptul că aceste concepte se înserează într-un edificiu teoretic complex, numit trihotomia planurilor limbajului, modelul analitic și metodologic al lingvisticii integrale. Or, teoria lui E. Coșeriu, denumită și lingvistică integrală, este cunoscută astăzi în lume, întâi de toate, prin ierarhizarea logică și coerentă a planurilor limbajului, prin distincțiile metodologice și conceptuale pe care le-a stabilit și le-a definit în mod impecabil.

Pornind de la aceste date, Congresul și-a trasat câteva obiective principale: cum se configurează coordonatele receptării actuale a operei coșeriene, ce căi au urmat textele sale inedite, cum le-au receptat urmașii lui E. Coșeriu, de la cercul cel mai apropiat de discipoli, până la cei mai îndepărtați elevi ai săi, de la centre universitare în care el a predat sau a ținut prelegeri, până la medii mai puțin familiarizate cu fundamentele teoriei sale lingvistice. Pe de altă parte, deși ecoul la opera sa s-a difuzat în timpul activității sale de profesor la Universitatea din Tübingen, partea fundamentală a teoriei coseriene a fost gândită și concepută în timpul activității sale în Uruguay și în alte țări din America Latină.

Congresul *Linguistica Coseriana VI* este primul dintre aceste reuniuni științifice care se organizează în America Latină, a adăugat J. Wiese, și se convoacă în ideea de a sublinia ceea ce Coșeriu afirma despre Humboldt și anume că concepția sa este în continuare productivă și poate fi dezvoltată și după trecerea sa la cele veșnice.

Lucrările congresului s-au structurat în mod magistral de patru conferințe în plen: *Eugenio Coseriu: Lingüística y Filosofía*, Araceli López Serena, Universitatea din Sevilla (Spania); *Sub specie pulchritudinis: la génesis poética de la teoría del lenguaje de Eugenio Coseriu*, Jorge Wiese Rebagliati, Universitatea Pacífico, Carlos Garatea Grau, Universitatea Catolică din Peru; *Años de aprendizaje de Eugenio Coseriu en Montevideo. Intento de reconstrucción*, Adolfo Elizaincín, Universitatea Republicii, Uruguay; *Decir las cosas como son: sobre la actualidad y el futuro del pensamiento de Eugenio Coseriu*, Óscar Loureda Lamas, Universitatea din Heidelberg (Germania).

Comunicările propriu-zise au acoperit o problematică foarte variată, fiind repartizate în mai multe secțiuni tematice. Acestea au fost: *Pre-*

sente y futuro de las ideas lingüísticas de Coseriu I /Prezentul și viitorul ideilor lingvistice ale lui Coseriu I/; Sistema y norma linguisticos: Coseriu y otros /Sistemul și norma lingvistică: Coseriu și alții/; Nuevos desarrollos de las ideas lingüísticas coserianas /Noi dezvoltări ale ideilor lingvistice coșeriene/; Coseriu y la Lingüística del texto /Coșeriu și lingvistica textului/; Traductología: perspectivas coserianas /Traductologia: perspective coșeriene/; Estilística y poesía: elaboraciones postcoserianas /Stilistică și poezie: elaborări postcoșeriene/; E. Coseriu y la superación de las dicotomías /E. Coșeriu și depășirea dihotomiilor/; Herramientas del texto y de las lenguas: aplicaciones concretas de distinciones coserianas /Instrumente ale textului și ale limbilor: aplicarea concretă a distincțiilor coșeriene/; Presente y futuro de las ideas lingüísticas de Coseriu II /Prezentul și viitorul ideilor lingvistice ale lui E. Coșeriu II/; Conceptualizaciones pragmáticas y filosóficas: Coseriu y otros /Conceptualizări pragmatice și filosofice: Coseriu și alții/.

Ca o încununare a lucrărilor congresului, în ultima zi a avut loc ceremonia de decernare a titlului de *doctor honoris causa* (titlu pe care

Inaugurarea Catedrei „Coseriu” din Argentina. Alfredo Matus Olivier, președintele Academiei de Litere din Chile, Elena Pérez, decanul Facultății de Litere a Universității din Cordoba, Magdalena Viramonte de Ávalos, șefa Catedrei „Eugenio Coseriu” de la Universitatea din Cordoba, Adolfo Elizaincín, președintele Academiei de Litere din Uruguay, șef al Catedrei „Eugenio Coseriu” de la Universitatea din Montevideo

il avea și Eugeniu Coșeriu) al Universității Pacificului domnului Profesor Óscar Loureda Lamas, prorector al Universității din Heidelberg (Germania). Ceremonia a fost condusă de David Mayorga Gutiérrez, prorector al Universității din Lima, iar *Laudatio* a fost prezentat de Jorge Wiese Rebagliati. În *Discurso de recepción* Ó. Loureda Lamas a vorbit despre modul în care l-a cunoscut pe E. Coșeriu, ca tânăr asistent la Universitatea din La Coruña (Spania) și despre rolul important pe care Profesorul l-a avut în evoluția carierei sale universitare. A mărturisit, de asemenea, ce înseamnă pentru el teoria lingvisticii integrale și importanța acesteia pentru vremurile noastre. În final, și-a exprimat certitudinea că această teorie are și un mare viitor, deoarece reprezintă modelul etern de a face lingvistică pentru cercetătorii de pe toate meridianele globului.

În ansamblu, Congresul a reușit să ofere o dezbatere constructivă, să situeze direcția promovată de E. Coșeriu în contextul lingvisticii actuale și, totodată, să investigheze noi direcții sugerate de Coșeriu în textele sale magistrale. Ideea că teoria lingvistică a lui Coșeriu se situează și astăzi în centrul științelor culturii a trecut ca un fir roșu prin lucrările prezentate de către toți participanții la congres.

Catedra „Eugeniu Coseriu” la Universitatea din Montevideo

O altă manifestare științifică importantă o constituie inaugurarea Catedrei de studii umaniste „Eugenio Coseriu” la Universitatea din Montevideo (Uruguay), în zilele de 10-11 august 2017. Acest eveniment s-a desfășurat sub egida a trei Universități latino-americane – Universidad de la Republica din Montevideo, Universidad de Chile din Santiago de Chile și Universidad Nacional din Córdoba (Argentina) – și a fost patronat de domnii Adolfo Elizaincin, președintele Academiei din Uruguay și Alfredo Matus Olivier, președintele Academiei din Chile.

Concepută ca o comemorare a 15 ani de la trecerea la cele veșnice a lui E. Coșeriu, Catedra își propune să promoveze proiecte, studii și cercetări care au la bază concepția sa lingvistică, aplicarea și dezvoltarea acesteia în domeniul științelor umaniste.

În alocuțiunea de deschidere, Adolfo Elizaincin a afirmat că E. Coșeriu, „considerat unul dintre cei mai importanți lingviști ai lumii, și-a început activitatea didactică la Universitatea din Montevideo, unde a creat o Școală de lingvistică și a pus bazele teoriei sale asupra limbajului”. E suficient să menționăm studii precum *Sistema, norma y habla, Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje, Determinacion y entorno, Sincronia, diacronia e historia*, care l-au făcut celebru în lumea întreagă, pentru a circumscrie anvergura sa științifică din perioada de la Montevideo. A menționat, de asemenea, că, în felul acesta, savantul născut la Mihăileni, jud. Bălți, în actuala Republica Moldova, a introdus Centrul de la Montevideo pe harta centrelor de studii filologice din lume, deoarece înainte de venirea lui Coșeriu în Uruguay, lingvistica reprezenta acolo o preocupare de amatori. Iar, în semn de recunoștință pentru Uruguay (care i-a acordat cetățenie atunci când Coșeriu a sosit în 1951 ca apatrid), el a păstrat toată viața cetățenia uruguayană. Alfredo Matus Olivier, președintele Academiei din Chile, a adăugat că E. Coșeriu a fost o personalitate impresionantă, atât în domeniul lingvisticii limbilor – vorbea și știa enorm de multe limbi, în jur de 40! –, cât și în domeniul filosofiei, întrucât a trasat pentru prima dată fundamentele epistemologice ale științei limbajului. Totodată era foarte exigent atât cu elevii săi, cât și cu el însuși și cu toți cei din jurul său.

Pentru biografia intelectuală a lui Coșeriu, perioada de la Montevideo – 1951-1963 – înseamnă 12 ani de muncă asiduă, constructivă și prodigioasă care au pus bazele a ceea ce astăzi se numește lingvistică integrală. Studiile scrise în acei ani au dobândit foarte repede notorietate mondială.

După inaugurarea festivă a Catedrei, la Universitatea din Montevideo s-a desfășurat un Colocviu omagial la care au participat lingviști din opt țări: Elveția, Germania, Franța, Brazilia, Argentina, Chile, Uruguay și România. Astfel, Colocviul i-a avut în calitate de conferențieri pe Johannes Kabatek de la Universitatea din Zürich (Elveția) cu prelegerea *Coseriu, Montevideo și lingvistica sec. XX*, pe Angela Schrott de la Universitatea din Kassel (Germania), care a vorbit despre *Tradițiile discursive ca bază pentru o lingvistică a culturii*, pe Magdalena Viramonte de Ávalos de la Universitatea din Cordoba (Argentina) și pe Alfredo

Matus Olivier de la Universitatea din Chile, cu prelegerea *Vorbind cu E. Coseriu. Un dialog inedit*, pe Andrés de Azevedo de la Universitatea din Montevideo, cu *Tradiție și noutate în lectura coșeriană a lui Saussure*, pe Cristina Altman de la Universitatea din São Paulo (Brazilia), cu *Eugeniu Coseriu și lingvistica braziliană*, pe Brenda Laca de la Université de Paris VIII (Franța), cu *Tradiție și noutate în sistemul verbal romanic și alții*.

De menționat că în public s-au aflat foști studenți de-ai lui E. Coșeriu care, cu emoție, au evocat anii de ucenicie cu cel care avea să le marcheze ulterior întreaga traiectorie intelectuală și umană. Dezbaterile au continuat apoi și la masa rotundă, intitulată *Receptarea operei lui E. Coseriu în lume*, moderată de Adolfo Elizaincín. Și de data aceasta au participat Angela Schrott, Magdalena Viramonte de Ávalos, Alfredo Matus Olivier, Johannes Kabatek, Brenda Laca, Andrés de Azevedo, Cristina Altman și subsemnata.

Catedra „Eugeniu Coșeriu” la Universitatea din Cordoba

O a doua Catedră de Studii Umaniste „Eugeniu Coseriu” a fost inaugurată pe 10-11 august 2018 la Universitatea Națională din Cordoba (Argentina). Aula Magna a Universității a fost arhiplină, deoarece la manifestare au fost prezenți studenți, masteranzi, doctoranzi și numeroși oameni de cultură.

Festivitatea a fost deschisă de Elena Pérez, decanul Facultății de Litere, care a subliniat faptul că E. Coșeriu, personalitate marcantă a lingvisticii din sec. XX, a colaborat cu mai multe universități din Argentina. La Universitatea din Cordoba Profesorul a fost de mai multe ori, cu ocazia unor congrese sau fiind invitat să țină prelegeri. Iar în 1987, în semn de apreciere, Universitatea din Cordoba i-a acordat prestigiosul titlu de *doctor honoris causa*.

În continuare, au intervenit Magdalena Viramonte de Ávalos, coordonatoarea Catedrei Coseriu, care a remarcat faptul că E. Coșeriu a fost un umanist în deplinul sens al cuvântului, Alfredo Matus Olivier, președintele Academiei din Chile și Adolfo Elizaincín, președintele

Academiei din Uruguay, care au menționat că teoria lingvistică a lui E. Coșeriu este cunoscută și valorizată deopotrivă în Europa și în America de Sud, în Japonia și în Statele Unite ale Americii. Prin urmare, merită să fie perpetuată și promovată.

Cu această ocazie, s-a organizat și un colocviu științific susținut în totalitate de către studenți și masteranzi de la Facultatea de Litere a Universității din Cordoba, care au prezentat lucrări cu tematică în exclusivitate coșeriană. E sugestiv faptul că aceste lucrări s-au focalizat asupra unui spectru larg de aspecte, reunite în câteva secțiuni: studii interdisciplinare ale limbajului, traductologie, limba spaniolă din Argentina, atelier de practici ale comprehensiunii și de producere lingvistică, variația spaniolei contemporane ș.a.

A urmat apoi o masă rotundă cu tema *Teoria lingvistică a lui E. Coșeriu astăzi*, la care au participat atât studenții și profesorii lor coordonatori, cât și invitații. Evenimentul a fost organizat de către profesoarele Silvana Roncaglia și Nelly E. M. Rueda, fiind susținute de alți colegi, precum María Fernanda Freytes, Darío Delicia, Cecilia de la Vega, Silvia Sosa, Tania Loss, María Victoria Alday, Florencia Drewniak și Hebe Gargiulo, care au avut ideea să-i încurajeze pe studenți să vorbească despre teoria coșeriană a limbajului în contextul lingvisticii actuale.

Concluziile la care au ajuns tinerii participanți au fost că teoria lui Coșeriu este mai vie ca niciodată, mai ales atunci când ne propunem să reflectăm asupra noilor genuri de texte apărute în mediul online și asupra „anarhiei” inovațiilor lingvistice specifice contextelor virtuale. Astfel, studenții argentinieni au descoperit, cu această ocazie, importanța teoriei lui Eugeniu Coșeriu pentru a putea interpreta cât mai adecvat și aceste fenomene lingvistice postmoderne.

Colocviul Internațional „Eugeniu Coșeriu” la Cernăuți

Evenimentul de referință din acest an îl reprezintă Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” (CISL), ediția a XV-a, cu tema *Schimbarea lingvisticii și schimbări în lingvistică*. Desfășurat între 11 și 12 octombrie 2019, colocviul se înscrie în manifestările intinerante, organizate o dată la doi ani, de către una dintre cele trei instituții: Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Univer-

12 octombrie 2019, Cernăuți. Participanții din România și Republica Moldova la Colocviul „Eugeniu Coșeriu”

sitatea Națională „Yuri Fedkovici” din Cernăuți și Universitatea de Stat din Moldova.

Festivitatea de inaugurare, care a avut loc în Sala roșie a Universității Naționale „Yuri Fedkovici”, a început cu imnul universitar *Gaudeamus Igitur*, interpretat de un cor de studenți de la Facultatea de Teologie. În continuare, au vorbit dl Petro Fochuk, prorectorul universității, doamna Galina Zagaïska, șefa Catedrei de filologie română și clasică, dna prof. dr. Sanda-Maria Ardeleanu de la Universitatea din Suceava, care și-a exprimat bucuria regăsirii la Cernăuți și recunoștința de a găzdui această nouă întâlnire sub semnul lui E. Coșeriu ș. a. Domnul Edmond Neagoe, reprezentantul Consulatului General al României la Cernăuți, i-a felicitat pe participanți pentru că pun în lumină „activitatea lui Eugeniu Coșeriu, cel mai mare și mai important lingvist nu numai al secolului trecut, ci și al secolului acesta, care unește oamenii și secolele”, căci contribuția sa în domeniul lingvisticii internaționale este astăzi pe deplin recunoscută pe plan mondial.

Apoi, lucrările s-au ținut pe secțiuni, acestea fiind: Filologie clasică, Lingvistică integrală și lingvistică generală, Teoria și practica traduce-

rii, Comunicare interculturală, Teoria literaturii, Studii literare comparate, Studierea izvoarelor literare și textologie, Pedagogie și metodică.

În ansamblu, acest Colocviu a reunit peste o sută de participanți din cinci țări care, plecând de la concepția lui Coșeriu despre fenomenul schimbării lingvistice, au aplicat-o în varii domenii: didactica limbii române și a limbilor străine, lingvistică diacronică și sincronică, limbi clasice etc.

În ultima zi a Colocviului, membrii Catedrei de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți, printre care doamnele profesoare Lora Bostan, Cristina Paladean, Felicia Vrânceanu ș.a. au organizat o excursie prin oraș, care a inclus Casa lui Aron Pumnul, Cimitirul vechi, bustul lui Eminescu din scuarul central.

* * *

Toate aceste manifestări științifice pe care le-am enumerat, prin participanții lor, depun mărturie despre perenitatea concepției lui Eugeniu Coșeriu și demonstrează importanța ideilor lui pentru lingvistica secolului al XXI-lea. De altfel, Takashi Kamei, celebrul lingvist japonez, afirma în anii '80: „Coșeriu va fi fiind, poate, un Kopernic pentru lingvistica secolului XX. (...) Oricum, autentica evaluare a lui Coșeriu o încredințăm viitorului; e limpede că ea nu stă în limitele puterilor noastre de azi. (...) Dacă am considera că a durat aproape o jumătate de veac după moartea lui Saussure până ca el să-și asigure statutul de neclintit al unui Olimp al lingvisticii, atunci, până să vină ziua în care Coșeriu va fi venerat în mod autentic de toată lumea, ca o stea gigantică și strălucitoare mai presus de Saussure, născută de contemporaneitate, sortit este poate să așteptăm secolul XXI”.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

Pe 1 aprilie 2019 ceream Fundației Naționale de Știință din Elveția (*Swiss National Science Foundation*) un proiect legat de scrisorile și manuscrisele lui Eugeniu Coșeriu („*Über den Strukturalismus hinaus*“ – *Briefe an Eugenio Coseriu und die Geschichte der Linguistik im 20. Jahrhundert*). Cinci luni mai târziu, pe 30 septembrie 2019, acesta primea finanțare pe o durată de 4 ani (1.10.2019–30.09.2023).

Printre obiectivele pe care ni le propunem în cadrul proiectului menționăm:

1) clasificarea cronologică a scrisorilor (printre autori se numără Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Maria Manoliu, Boris Cazacu, Stelian Dumitrăcel, Dorel Fînar, Eugen Munteanu, Gheorghe Moldoveanu, Marius Sala, Emilio Alarcos Llorach, Leiv Flydal, Roman Jakobson, Rudi Keller, Yakov Malkiel, Ramón Menéndez Pidal, Tomás Navarro Tomás, Antonio Quilis, Uriel Weinreich etc.) și digitalizarea unui număr redus (5 000 de scrisori din perioada montevideană);

2) crearea unei pagini on-line cu scrisorile coșeriene unde acestea vor fi prezentate având

C. B. – doctor în științe, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

în vedere originalul, transcrierea și comentariile realizate de Eugeniu Coșeriu;

3) analiza a patru concepte: *normă, pragmatică, schimbare lingvistică și variație lingvistică*, comentate în diferite scrisori;

4) reactivarea revistei „Energiea”;

5) organizarea unui curs de masterat „Editio epistularum”, unde studenții vor învăța să transcrie și să editeze scrisorile;

6) publicarea unor monografii plecând de la cele peste 1 000 de manuscrise inedite care se află la Arhiva din Tübingen;

7) organizarea a două congrese (iunie 2021 și toamna anului 2023).

În acest număr al revistei „Limba Română” am decis să prezentăm două din nenumăratele scrisori pe care le vom studia în cadrul acestui proiect de la Universitatea din Zürich, o mică mostră din acest valoros tezaur lingvistic de care dispunem; este vorba de o scrisoare a lui Eugeniu Coșeriu către Marius Sala (6.VII.1960), pe care am recuperat-o cu ajutorul doamnei Marina Sala, și o scrisoare de la Marius Sala (22. IX.1960), probabil este vorba de răspunsul la răvașul din 6 iulie.

Montevideo, 6 iulie 1960

Iubite Domnule Sala,

Cîteva cuvinte din fugă ca să îți mulțumesc din nou și să te înștiințez că mi-au sosit toate publicațiile trimise pe data de 22 aprilie și pe data de 13 mai, afară de: Drăganu, Elemente de sintaxă (ai pus-o poate în alt pachet?). Nici nu trebuie să-ți mai spun că a fost pentru mine o adevărată sărbătoare. Din LR îmi lipsesc acum numai I și VIII – 3, 4; din SCL, numai II, V și IX, 4. Se vor mai putea găsi? Eu aș dori nespuse să am aceste două colecții complete și îmi pun toată nădejdea în d-ta. În schimb, din cele trimise la 11 decembrie 1959 (data pachetelor poștale) nu mi-au sosit nici pînă acum: I. Iordan, Lingvistica romînească și I. Iordan, Introducere în lingvistica romanică, 1957 (e vorba despre cursul litografiat de care-mi scriai?); drept aceea, cred că trebuie să le

considerăm ca definitiv pierdute și te rog mult să cauți să mi se trimită din nou (parcă-i un făcut: tocmai lucrările d-lui Iordan, care mă interesează peste măsură, nu-mi sosesc!). La 13 mai mi-ai trimis, între altele, Vianu, Problemele metaforei; dar eu de Vianu nu cerusem această carte, pe care o aveam (mi-a fost trimisă de trei ori!), ci Probleme de stil și artă literară, ESPLA 1955, și De la Varlaam la Sadoveanu, 1958.

Văd că n-ai primit unele dintre publicațiile pe care ți le-am trimis demult. Tocmai ne miram cu Rona că nu dăduseși nicio știre despre cărțulia de dialectologie, dar acum se explică. Și trebuie să te asigur că de aici publicațiile s-au trimis (în fiecare rînd le-am dus eu personal la poștă și le-am trimis recomandat), așa că trebuie să se fi rătăcit la București, poate chiar la Institutul de Lingvistică (nu s-ar putea să le fi luat în primire altcineva în absența d-tale?). Ca să-ți pot trimite din nou unele lucrări pe care nu le vei fi primit, îți dau aici o listă cu publicațiile noastre care ți s-au trimis (de celelalte n-am însemnare):

Coseriu, Geografia lingvistică; Coseriu, Determinación y entorno (extr. din „Rom. Jahrbuch”); Coseriu, Logicismo (în portugheză); Coseriu, Sincronía; Coseriu, Logicismo (în spaniolă); Rona, Aspectos metodológicos de la dialectología hispanoamericana; Rein, Cassirer; Rona, Reseñas (extras din „Rev. Brasileira de Filol.”); Altuchow, Tarkasamgraha; Meo Zilio, Morfemi con valore stilistico; Coseriu, La creación metafórica; Rona, reseña Rabanales; Coseriu, Construcciones con verbos de movimiento. Spune-mi, te rog, care nu ți-au parvenit.

Acum cîteva zile ți-am trimis din nou „Buletinul de Fil.”. Cu articolul despre iudeo-spaniolă și lucrarea lui Rona. Dacă cumva, mai tîrziu îți sosesc și cele trimise mai demult, dă-le, te rog, altcuiva sau unei biblioteci. În schimb, nu-ți mai pot trimite, cel puțin deocamdată, La creación metafórica: nici nu mai știu cum izbutisem să scripuesc exemplarul pe care ți l-am trimis, și acum va fi foarte greu să găsesc altul. Dar voi face tot posibilul. I-am scris din nou lui Rabanales ca să-ți trimită lucrarea despre metafore și ca să vă trimită la Institut și d-tale personal volumele disponibile din BIFUCh; sper că le veți primi curînd: dacă nu, îl pisez din nou. Cărțile de dialectologie de la Buenos Aires încă nu mi-au sosit, ceea ce nu se explică (poate Guitarte ți le-a trimis direct? – că-i spuseseam că erau pentru d-ta).

Rona, pe care zici că nu-l cunoști, e un elev al meu (deși e mai în vîrstă decît mine), slovac de origine, care, după cîteva experiențe nefericite în lingvistica indoeuropeană, s-a convins că vocația lui e dialectologia hispanoamericană și acum lucrează destul de binișor în acest domeniu, aplicînd unele idei ale mele cu privire la dialectologie, expuse în comunicarea pregătită pentru Congresul de la Pôrto Alegre și, mai pe larg, într-o carte la care lucrez („Arquitectura y estructura de la lengua”). El ar dori să primească din România Atlasul nou și DLRLC (din ediția mică, DLRM, am avea nevoie de un exemplar și pentru Departament). Nu s-a ocupat pînă acum cu romîna (dedicația romînească i-am dictat-o eu mai mult în glumă), dar acum va trebui să învețe pentru că a fost invitat la cursurile de vară de la Sinaia. De la Rona vei putea afla mai multe despre activitatea noastră științifică și despre cercetările pe care le avem în curs; tot lui îi vei putea da și cărți pentru mine.[...]

Te rog mult să transmiți salutările mele călduroase domnilor Iordan, Rosetti și Graur și tuturor prietenilor mai tineri.

Cu multe urări de bine și cu nestrămutată prietenie

Al d-tale

Eugeniu COȘERIU

P. S.: De la Institutul de Folclor am primit Revista și multe alte publicații, care de care mai minunate. În schimb, de la d-lul Graur încă n-am primit „Introducerea”; de aceea te rog să te îngrijești să mi se trimită. Cînd îmi mai trimiți cîte ceva, te-aș ruga mult să începi cu numerele care-mi lipsesc din LR și SCL, cu cărțile d-lui Iordan și cu cele două lucrări ale lui Drăganu (Elemente și, mai ales, Istoria). Încă o dată îți mulțumesc din toată inima.

* * *

București, 22.IX.1960

Mult stimată și iubite domnule Profesor,

Reîntors din concediu, mă grăbesc să vă scriu. Îmi pare foarte rău că n-am putut să-l întîlnesc la plecare pe dl. Rona: în ultimele zile m-am îmbolnăvit și n-am mai putut sta în București să-l văd. V-am trimis car-

tea lui Pușcariu de-atunci. Nu știu dacă ați primit-o. Îmi pare rău că dintr-o neînțelegere a rămas aici atlasul (cele 3 volume mari!). Voi vedea ce voi face cu ele: să vorbesc și cu prof. Iordan și Petrovici.

Acum am mai obținut două lucrări pentru dvs. (De la Varlaam la Sadoveanu și cartea lui Vianu). Vi le voi trimite când se trimit ultimele numere din SCL (2/1960) și RL (1/1960).

Vă rog să transmiteți salutări dlui. Rona și regrete că nu l-am întâlnit și la plecare. Aș fi curios dacă a ajuns cu bine și dacă a reușit să meargă și prin Ecuador, așa cum dorea. Cărțile lui, lăsate la Serrano, ca și altele promise de mine le va primi. Abia peste o săptămână vor pleca fiindcă sîntem ocupați eu și Serrano, cu altceva.

Am primit de la Buenos Aires cele două lucrări din BDH pentru care vă mulțumesc foarte mult. I-am mulțumit și lui Guitarte.

Nu v-am uitat. În măsura posibilului vă voi trimite toată lista cerută. Călinescu, Istoria lit. Rom., e epuizată de mult și greu accesibilă.

De la Rabanales am primit Introd. în sp. din Chile și alte două lucrări (una a lui Lenz) dar nu Uso tipológico. N-am primit nici un număr din revista lor. Eu am cerut să i se trimită multe.

Vă rog să primiți, mult stimate și iubite domnule Profesor, asigurarea deosebitei mele stime.

Marius SALA

Eugen MUNTEANU

O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (II)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milesco” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.).

A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Prezint în continuare următoarele două scrisori din corespondența inedită dintre G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu. Ambele datează din anul 1941, din perioada când tânărul bursier Coșeriu încă își căuta un drum propriu la Roma.

Indicațiile și sfaturile pe care junele universitar de la Iași le trimitea prietenului și discipolului său din Italia sunt prea detaliate pentru ca unele comentarii contextuale ale mele să nu fie superflue. Toate informațiile sau precizările pe care le-am socotit necesare și utile pentru cititorul actual au fost făcute la sfârșitul textului.

Precizări redacționale și editoriale privind transcrierea textelor și ortografia au fost prezentate mai pe larg în partea I a acestei serii.

2.

[1]

Iași, 10 Septembrie 1941

Dragă Coșeriule,

Încep această scrisoare cu o jenă pe care o vei înțelege foarte bine. Când am primit, cred,

Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, Nr. 3 (253), iulie-septembrie 2019, p. 64-73.

acum mai bine de o lună de zile, căci data poștei Iași este 4 August, scrisoarea pe care mi-ai trimis-o din Italia la 12 iulie, am vrut să-ți răspund imediat, așa cum îmi cereai. Eram aproape înspăimântat de gândurile care ți-au trecut prin minte din cauza îndelungatei mele tăceri și voiam să ți le spulber cât mai neîntârziat. Mi-am dat seama că, părîndu-ți-se că ai fost uitat, te-ai lăsat pradă unor sentimente pesimiste. Și totuși nu ți-am răspuns imediat. Acum nu știi dacă scrisoarea mea te va mai găsi în Italia. Doar dacă împrejurările sau voința te vor face să rămii și în Octombrie acolo. Aveam însă de mai înainte informația că în Octombrie vei fi în țară. Scriindu-ți, eu mă ușurez însă parcă de o greutate.

Dacă nu ți-am mai scris, din primăvară mi se pare, nu e din altă cauză decît din aceia a ocupației mele excesive. Mai ales în timpul verii am muncit imens și am cîștigat intelectualitate atîta cît cîștigam pînă acum într-un an întreg. Am cetit filosofie și lingvistică indoeuropeană și am rezolvat una din problemele fundamentale ale indoeuropenistice, problema patriei primitive a Indoeuropenilor. Am cetit atît de mult și fără de repaos, încît simțeam dureri în creieri. În felul acesta răspunsul la scrisoarea ta – nu te supăra că-ți spun astfel, dar parcă e mai potrivit în situația sufletească [2] în care ne găsim amîndoi – din timpul verii a tot întîrziat. Tu ți-ai putut însă închipui că eu nu-ți scriu fiindcă aș fi fost oprit, fiindcă mi s-ar fi făcut șicane și năcazuri? Să se potrivească oare felul meu de a fi cu astfel de lucruri? Dealtfel, țin ca să-ți precizez că nu mi s-a făcut nici o șicană și nu mi s-a reproșat de nimeni nimic. Și e explicabil de ce: nici nu era pentru ce. Nu cred deci că te așteaptă în țară soarta în care îți imaginezi că sînt eu. Și nu înțeleg de ce ești încă așa de supărat pe bieții oameni cu barba sură care-și duc existența așa de necăjit pe lîngă ceilalți oameni.

Îmi mai scrii că Iașul a început să te uite și-mi ceri să-l mai [trezesc]¹, pentru ca să-și aducă aminte de tine și apoi iar ne ameninți cu părerile de rău pe care le vom încerca mai târziu². Cum ai putut ajunge la așa pesimiste gînduri? Te rog să mă crezi că totdeauna, cînd mă gîndeam că nu ți-am scris, simțeam un fel de amărăciune în sufletul meu, și acest lucru nu s-a întîmplat de rare ori. Iar cînd mă gîndeam la planurile mele de viitor, la revista de care ți-am vorbit, întotdeauna reveneau pe planul întîii, ca tovarăș de muncă de cea mai aleasă nădejde. Nu ți-am spus și în scrisoarea din primăvară ce sentimente mă leagă de tine? Nu ți-am spus atunci să nu interpretezi tăcerea mea drept o voință de a

nu-ți scrie? Nu știi dacă toate cuvintele acestea te vor convinge să crezi că n-ai avut dreptate când ai gândit ca în scrisoarea din timpul verii, dar viitorul [3] ne va arăta cum au stat lucrurile.

Nu-ți mai face deci gânduri pe care era să le numesc negre. Nu-ți imagina că oamenii sînt chiar așa cum i-ai crezut sau numai par. Eu aștept să te întorci în țară, ca să putem vorbi atîtea lucruri din cele care ne interesează pe noi și să ne apucăm de o treabă serioasă. Nu mi-ai scris nimic despre intențiile pe care le ai. Cred că te vei întoarce în țară în curînd, și ai face bine. După contactul pe care l-ai avut cu străinătatea, e bine să cazi din nou în mediul țării. De altfel, trebuie să-ți aranjezi și situația universitară. Apoi cred că în Ianuarie va apărea „Doctrina nouă”³, ar fi nevoie de prezența ta aici. Ar trebui să fii unul dintre colaboratorii de samă, care vor fi probabil foarte puțini.

După cîte înțeleg din scrisoarea dela 12 Iul[ie], ai devenit aproape slavist. Nu știam că posezi atît de bine limba rusă ca să poți ușor da cu succes toate examenele de slavistică dela Roma. Eu te felicit și, fiindcă mi-ai spus în scrisoarea cealaltă că vrei să te faci slavist, îți doresc tot norocul. (De fapt, ca să nu te jignesc, trebuie să-ți scriu că te vād și⁴ slavist.) Nu e lucru imposibil. Au mai fost oameni care s-au „specializat” în cîte două sau trei „specialități”. Și, după cît înțeleg, ai cele două baze pe care poți ridica asta: o memorie care să întrecă pe cele obișnuite și o putere de muncă, sau mai bine zis hărnicia. Iaca, eu în vara asta, în timpul lecturilor mele [4] în domeniul lingvisticii indoeuropene, m-am gândit cu eterne regrete la faptul că timp de peste cinci ani, și în străinătate și în țară, n-am muncit cum ar fi trebuit, sau mai bine zis n-am făcut tot ce ar fi trebuit. Poate printr-o muncă colosală să pot cîștiga în cîteva ani ceia ce am neglijat.

Să-ți dau cîteva vești de pe aici. 1) A apărut acum vreo lună *Istoria literară* a lui Călinescu. Ești pus la „scriitori” (colaboratorii la „Jurnalul literar”)⁵. 2) Dl. Pascu⁶ a fost pensionat. 3) Universitatea din Cernăuți a fost desființată și Politehnica se va muta la Cernăuți⁷. 4) În luna Noiembrie îmi voi susține doctoratul⁸.

În caz că mai rămîi în Italia și după 1 Octombrie, te rog scrie-mi mai amănunțit ce gânduri mai ai, cu ce mijloace stai, ce nevoi mai ai, ce

examene ai dat în Iunie, cu ce profesori și studenți ai avut⁹ legături sau ai. Aș vrea să știu apoi pe unde mai este de Găzdaru¹⁰. Cu Marin cum stai? Cred că n-ai avut dreptate când într-o scrisoare mi-ai vorbit „de rău” de el. Dacă Marin nu va fi un Meillet, căci Meillet voiu fi eu, va fi un Vendryes¹¹. Sînt convins de asta.

Cred că am să-ți vizitez luna asta părinții, ca să aflu informații cu privire la întoarcerea ta în țară sau de altă natură.

Te rog să nu faci ca mine și să-mi răspunzi cine știe cînd. Încă o dată, nu te mai gîndi la lucruri ca acelea pe care mi le-ai comunicat. N-ai dreptate nici cît de puțin și te amărăști fără de folos.

Cu afecțiune,
G. Ivănescu

3.

[1]

Iași, 12 octombrie 1941

Dragă Coșeriule,

Scrisoarea ta, care mi-a venit mai repede decît mă așteptam, luîndu-mă după drumul făcut de unele scrisori pînă în Italia, mi-a produs o bucurie, fără a exagera, dintre cele mai rare. Nu aveam aproximativ de un an vești de la tine și nu știam ce gînduri te mai frămîntă, scrisoarea din timpul verii fiind scurtă și de o supărare îndreptățită. De cîte ori nu m-am hotărît să port corespondență regulată cu prietenii miei, căci mi-am dat de mult seama ce valoare sufletească are acest fapt! Dar știu că neglijența pe care o manifest în corespondență, ca și în alte lucruri, nu se datorește decît pasiunii pentru studiu. Mai ales acum, de cînd stau cu familia în Iași și nu mai sînt obligat să mănînc în oraș, cetesc cum n-am mai cetit decît pe vremea studenției și au fost săptămîni întregi cînd mă durea capul de oboseală. Am impresia că anii din urmă au fost în bună parte pierduți. Îmi pare bine că rămîi și anul acesta în Italia. Într-adevăr, acolo te porți pregăti în anumite direcții mai bine decît la noi. În scrisoarea mea de astă iarnă îți spuneam că ar fi bine să studiezi, pe lîngă romanistică, și arabă. Mi-ai răspuns că te pasionează mai mult

slavistica, iar în ultima scrisoare că, dacă ar trebui să te ocupi mai de aproape cu încă un domeniu, ai prefera să fie altul decât cel arab. N-am nimic împotriva acestor preferințe. Eu credeam, după o informație a lui Pasăre, că te apucaseși să studiezi serios araba. În urma scrisorii ultime văd însă că ești destul de înaintat în studiile de slavistică.

Noi avem nevoie însă și de slaviști mari, așa că nu încerc să-ți schimb cu nimic hotărârile pe care le-ai luat în această privință. Dacă însă slavistica este în bună parte balcanistică, iar cultura slavă veche e un reflex al celei bizantine, cred că trebuie să te apuci anul acesta și de studii bizantine și neogrecești. Nu știu ce cunoștințe de greacă veche ai, care ți-ar fi foarte folositoare, dar nu-ți este prea greu să înveți grecește și, după informațiile pe care le am eu, destul de sărace, este enorm de mult de lucrat în domeniul limbii și literaturii neogrecești. Să nu pierzi apoi din vedere intimul amestec al lucrurilor grecești cu cele sud-slave și române. Studiile de maghiară pe care le-ai făcut le pot considera în cadrul acelorași preocupări. Cred că deocamdată n-ai nevoie să faci lingvistică slavă și neogreacă. Ar trebui să-ți îndrepti toată atenția numai asupra stăpînirii limbilor și asupra literaturii. Când e vorba de filologia romanică, cred că anul acesta ar trebui să studiezi mai de aproape și istoria limbilor. Și cu asta să vorbim despre teza de doctorat. În domeniul literaturilor romanice nu mă pricep. N-ar fi însă rău dacă un român va confrunta părerile lui Iorga¹² despre epopeia franceză (ele se găsesc în *Ist[oria] literaturilor romanice* I¹³ și în *Istoria poporului francez*¹⁴) cu cele ale lui Bédier¹⁵. Știu că Iorga a ajuns în mod independent de cercetătorul francez la concluzia că epopeile sînt exclusiv opera secolului al XIII-lea și s-ar putea ca în el să se găsească unele sugestii care nu se găsesc la Bédier și care ar putea fi dezvoltate. Nu știu însă dacă ar ieși de aici o lucrare de o importanță capitală. Am însă impresia că, [3] oricum, va fi cam greu să mai avem lucrări capitale în domeniul filologiei romanice. Și mă gîndesc nu numai la literatură, dar și la limbă. Am impresia că lucrările „epocale” n-ar mai putea fi decât lucrări de sinteză. E sigur însă că pot fi¹⁶ lucrări foarte însemnate și în chestiuni speciale, dar limitate. Și, fiindcă domeniul limbii franceze este extrem de studiat, ar rămînea să-ți alegi o teză de doctorat din domeniul lingvisticii italiene. În acest domeniu lipsesc o mulțime de lucrări de sinteză, care, de exemplu, se găsesc pentru limba română. Lipsesc bune dicționare etimologice ale limbii literare și ale dialectelor

(nordice sau centro-meridionale). Lipsește o *lucrare despre sufixe* și, în general, despre formarea cuvintelor, lipsește un studiu asupra formării și evoluției limbii culte¹⁷ (acesta lipsește și pentru limba românească și eu am imaginat pînă la amănunte unul), lipsește o istorie a limbii italiene, un studiu asupra limbii istorice (acesta lipsește și la noi) sau o stilistică a limbii italiene, la fel cum a făcut Iordan la cursul din 1939-1940. Nu știu dacă ți-ar plăcea să-ți alegi o asemenea lucrare. S-ar mai putea scrie lucrări speciale¹⁸ ca *Elementul latin nemoștenit* (savant) din limba italiană (asupra elementului germanic există lucrarea lui Bertoni¹⁹, iar asupra celui francez cea a lui Bezzola în nemțește, Karl Winters [verlag]²⁰; cu influențele spaniole asupra limbii italiene, mai ales asupra culturii și vieții, s-a ocupat Croce²¹), sau cu elementele dialectale ale vocabularului (și în general limbii) italian.

[4] În special lucrarea din urmă mi s-ar părea foarte interesantă. Mi se pare că tot ce există pînă acum ar fi un studiu vechiu de tot (de pe la 1880) din „Archivio glottologico italiano”, *Gli alloglosi italiani*, am uitat al cui (poate Nanucci) și note răzlețe pe ici, pe colo. O asemenea lucrare ar cere însă să te ocupi serios cu dialectele italiene. Cetind (sau răsfoind) studiul amintit din „Arch[ivio] gl[ottologico] it[aliano]”, eu am constatat că lipsește un element ca *bue*, care e sigur dialectal în italiană. Este interesant că și *bos* era dialectal în latină (vezi G. Devoto²², *Storia della lingua di Roma*²³, Indice). Probabil faptul se explică prin aceia că, atît în Roma veche, cît și în Florența sau Toscana medievală, boii nu erau obișnuiți, așa că numai ținutul cu regiuni străine a introdus cuvîntul în limbă. De asemenea, *di rado*, care la origine a trebuit să sune *di raro*, cu *r* ca în latinește, a schimbat pe *r* cu *d*, printr-un fel de hiperdialectism produs atunci cînd toscanii au venit în contact cu dialecte centro-meridionale care au avut rotacismul lui *d* intervocalic. Sînt apoi probabil nenumărate fenomene sintactice de origine dialectală, asupra cărora însă nu m-aș putea pronunța cu siguranță. Dar astfel ar putea fi cazul cu *vengo raccogliendo* și *è arrivati* și altele. O asemenea lucrare n-ar fi de altfel decît un capitol din lucrarea mai mare care s-ar putea intitula *Formarea și evoluția limbii culte italiene (limbii comune)*, [5] și așa e de altfel și cu studiul asupra elementelor latine dispărute din limbă; și pentru a o duce la bun sfîrșit ar trebui să treci prin toată literatura italiană de dinainte de Dante²⁴ și pînă astăzi.

Nu mai puțin interesant ar fi și studiul asupra limbii poetice. Dar eu nu cunosc nici un studiu care să explice caracteristicile versificației italiene și felul cum s-a ajuns ca anumite cuvinte, forme gramaticale sau întorsături sintactice să aibă valoare estetică. De altfel, un asemenea studiu lipsește și pentru limba franceză, cu toate că e cea mai studiată din toate limbile romanice. Versul românesc și cel german (și, probabil, și rus) se întemeiază pe accent și pe rimă; cel francez numai pe rimă, accentul putînd să cadă și pe silabele neaccentuate; cel italian la fel, numai că, spre deosebire de cel francez, acesta elidează sau pronunță foarte scurt (consonantic, nu vocalic) vocalele finale ale cuvintelor. Particularitatea versului francez se explică prin aceea că accentul francez cade numai pe ultima și nu e prea puternic, ca în română și germană. Nu știu însă cum se explică sistemul italian de versificație. Ar trebui văzut dacă și versificația dialectală este la fel. În ce privește elidarea vocalelor, cred că ea se explică prin vreo tendință (particularitate) identică a dialectelor și a toscanei, pe care limba cultă²⁵, influențată de ortografia cuvîntului (în care se notează vocalele finale), [6] a înlăturat-o. Vei vorbi cu Bertoni²⁶ și Schiaffini²⁷ și vei vedea ce spun și ei despre asemenea lucrări.

S-ar putea face și lucrări care să se extindă asupra tuturor limbilor romanice occidentale și ai putea să iai drept exemplu pe Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache der romanischen Ländern* (cam așa ceva)²⁸ din Biblioteca Archivului Romanic al d-lui Bertoni, numai că n-aș putea să-ți indic un subiect. Mă gîndesc însă că s-ar putea urmări influența latinei administrative și juridice din Evul Mediu asupra limbilor romanice și poate și viceversa, că²⁹ s-ar putea studia și terminii comerciali în limbile romanice sau formarea unei terminologii a vieții studentești și în general universitare, deși nu știu ce și cîtă originalitate s-ar putea aduce în aceste chestiuni. Ți-aș mai putea recomanda ca o lucrare de foarte mici proporții, fără a ști dacă a fost sau nu soluționată, soluționarea originii versului epic francez, care se pune acum din nou, după ce Bédier a dovedit că epopeia franceză e cu mult mai tîrzie decît s-a crezut. Înainte părea și probabila origine latină. Acum însă, cînd distanța de latinitate (sec. VI) e așa de mare, cum se explică transmiterea versului latin? Prin vreo poezie populară oarecare?

În orice caz, te sfătuiesc să nu-ți iei³⁰ un subiect românesc, care nu poate fi bine studiat în Italia. De altfel, nici în acest domeniu nu ar putea fi

vorba de lucrări capitale. O singură problemă cred [7] că s-ar putea numi capitală în lingvistica românească, aceia a Originii Românilor. Dar cu acest lucru nu te vei putea ocupa în Italia și nici nu este bine să te ocupi deocamdată, dată fiind greutatea subiectului.

Nu știu ce părere va fi având Bertoni despre mine. Cred că, fiindcă susțineam o dezvoltare deterministă a limbajului, așa cum făcea Philippide, nu mă aprecia, deși eu, în preajma plecării mele, i-am comunicat că îmi dau sama și de marea valoare a idealismului lingvistic, pe care l-am înțeles în Italia și datorită dlui Bertoni. Când mai vorbești cu el, transmite-i salutăările mele „respectuoase” și anunță-l că-i voi trimite unele extrase ale mele. Am să-i trimit și dlui Schiaffini, pe care nu l-am cunoscut personal, *Constituirea*³¹, cu o dedicație, așa că îți vei putea lua înapoi exemplarul pe care ți-l dădusem. Am să-ți trimit mai multe exemplare din unele extrase ale mele, pentru a le da și altora. Ugolini³² nu mai este profesor de istoria limbii italiene la Roma?

Mi-ai vorbit într-o scrisoare anterioară de Petkanov³³. L-am cunoscut la Roma, dar nu i-am mai scris de atunci. Transmite-i și lui salutări și am să te rog să-i dai și lui din extrasele pe care ți le voi trimite. Pe atunci era la Roma și de Colombis³⁴, un prietin al meu și al lui Petkanov, căruia de asemenea nu i-am mai scris nimic. Dacă nu-l cunoști, roagă-l pe Petkanov să-ți dea adresa.

Certificatul pe care mi l-ai trimis l-am primit tocmai la la timp. Îl voi duce eu la Cercul de Recrutare, căci părinții [8] tăi nu mai locuiesc în Iași cam de vreo lună. Eu i-am vizitat după ce plecase la Mihăileni³⁵. De asemenea, mă voi interesa ce este cu situația la Facultatea noastră. Știu că au venit certificatele din Italia, dar numai atât. Cartea lui Călinescu³⁶ ți-o voi cumpăra, dar n-am înțeles din scrisoarea ultimă dacă trebuie să ți-o trimit în Italia. Să-mi comunici acest lucru. Nu cumva însă ai putea obține un exemplar gratuit? Costă, mi se pare, vreo 950 de lei. Eu încă n-am cumpărat-o. Deși sînt multe lucruri bune sau chiar excelente și impune prin mărimea ei, sînt, cred eu, și multe scăderi, și chiar greșeli. Conține și un atac la adresa naționalismului românesc, atac pe care nu-l admit și care mă va depărta de dl Călinescu. De altfel, după ce, pînă la Crăciunul 1940, îmi arăta o atenție deosebită, dintr-o dată, după Paști 1941 (între timp a fost la București), probabil sub influența lui Rosetti (Al.)³⁷, a devenit mai „rezervat”. Nu e nimic. Eu n-am nevoie

de nimeni. Dar e nedrept, atunci când unor oameni care nu merită le acordă cu mult mai multă atenție. De altfel, istoria lui literară îmi arată că nu puteam fi mult timp împreună.

În ce privește Pasăre, pe care îmi recomanzi să-l cultiv, îți comunic că, deși va fi avînd posibilități, nu cetește și nu are agerime, cel puțin așa mi se pare. Voiu mai face o ultimă încercare, luna aceasta: îl voiu chema și-i voiu arăta că fără o muncă zi de zi și noapte de noapte nu se poate face mai nimica. E drept că și vremurile noastre sînt foarte împotriva muncii științifice. Dar ar trebui să nu se lase tîrît de curent. Cu privire la Marin, vom mai discuta poate altădată. Sînt informat că dl Găzdaru se întoarce în curînd în țară. În caz cînd încă se mai găsește la Roma, atunci cînd primești scrisoarea mea, transmite-i cele mai bune urări și felicitări.

Cu prietenească dragoste,
G. Ivănescu

Note și comentarii

¹ Cuvîntul dintre paranteze drepte lipsește din original și a fost completat potrivit sensului frazei.

² Secvența *pe care le vom încerca* este scrisă deasupra cuvîntului *de*, tăiat cu o linie.

³ Revista pe care Ivănescu plănuia să o editeze cu acest titlu nu a apărut niciodată.

⁴ Cuvîntul *și* este subliniat în original cu două linii.

⁵ G. Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Fundațiilor Regale, 1941, la p. 881, are o scurtă mențiune despre „preatănărul basarabean Eugen Coșeriu, turbulent, dar lesne orientabil în toate ramurile culturii”. După cum rezultă dintr-o scrisoare ulterioară din același an, Coșeriu îl ruga insistent pe prietenul și mentorul său de la Iași să îi procure un exemplar din *Istoria* lui Călinescu.

⁶ Gîrge Pascu (1882-1951) a fost un filolog, lingvist și istoric literar român, discipol al lui A. Philippide. Profesor de istoria literaturii române vechi, între 1920-1941, la Universitatea din Iași, a fost între 1927-1932 director al Institutului de Filologie Română din Iași, care va purta din anul 1933 numele lui A. Philippide.

⁷ Evenimentul este descris corect de către G. Ivănescu. Întemeiată în 1875 de guvernul de la Viena, cu numele „Universitatea Franz Joseph”, Universitatea din Cernăuți a continuat să funcționeze și după Unirea din 1918, cu

numele „Universitatea Regele Carol I”. Din rațiuni strategice, Universitatea din Cernăuți a fost desființată în 1941, imediat după recucerirea Basarabiei și Bucovinei de nord de către Armata Română la 22 iunie al aceluiași an. În localurile sale tradiționale, a fost mutată Politehnica din Iași, cu cele trei facultăți ale sale (electromecanică, chimie industrială și construcții). După eșecul eforturilor României de a recupera după război Bucovina de Nord, în localurile istorice ale universității românești, statul ucrainean a organizat Universitatea Națională „Iurii Fedkovici” din Cernăuți, cu limba de predare ucraineană.

⁸ G. Ivănescu își va susține doctoratul, sub conducerea lui Iorgu Iordan, cu teza *Problemele capitale ale vechii române literare*, abia în octombrie 1945.

⁹ Cuvântul *avut* este scris deasupra cuvântului *făcut*, tăiat cu o linie.

¹⁰ Dimitrie Găzdaru (1987-1991), filolog și lingvist român, a fost profesor de romanistică la Universitatea din Iași. A fost prețuit și iubit mult atât de Ivănescu, cât și de Coșeriu, care îl menționează întotdeauna pe primul loc între profesorii ieșeni. Exilat, după o perioadă trăită în Italia, Dimirie Găzdaru va fi profesor (din 1949) și la Universitățile din La Plata și Buenos Aires din Argentina. La data scrisorii lui Ivănescu, profesorul Găzdaru se afla încă în Italia: fusese până la 31 martie 1941 director al Școlii Române din Roma. Coșeriu evocă de mai multe ori cu recunoștință sprijinul consistent și constant pe care bătrânul său profesor ieșean i l-a acordat: a fost, alături de Iorgu Iordan și I.M. Marinescu, unul dintre profesorii care l-au recomandat pentru bursa în Italia; în vremuri de restriște s-a oferit să-l găzduiască în propria locuință, la Pavia, promițându-i că îl va și ajuta să își găsească ceva de lucru. La rândul lui, G. Ivănescu vorbea, de câte ori avea prilejul, cu admirație și respect despre Dimitrie Găzdaru.

¹¹ Jules Vendryes (1875-1960) a fost un lingvist francez, specializat în teoria limbii și în celtistică, profesor la Universitatea din Paris și la École Pratique des Hautes Études și membru la Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

¹² Nicolae Iorga (1871-1940), istoric, scriitor și om politic român, a fost profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române, doctor honoris causa al numeroase universități din întreaga lume și membru al multor academii de științe.

¹³ Lucrarea lui Nicolae Iorga *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor* a fost publicată postum, în trei volume (I-III), în anul 1968, la Editura pentru Literatură Universală.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Istoria poporului francez*, Editura Serviciul Geografic al Armatei, 1919.

¹⁵ Charles-Marie-Joseph Bédier (1864–1938), filolog francez, specialist în istoria literaturii franceze medievale. Prelegerile sale au fost audiate, pe timpul sejurului său francez din 1934-1935, de G. Ivănescu la Collège de France din Paris.

¹⁶ În original, cuvântul și tăiat cu două linii orizontale.

¹⁷ În subsolul paginii, marcată în text printr-un asterisc, apare următoarea notă a autorului: *Totuși Schiaffini are ceva, dar nu țin minte unde*.

¹⁸ Din original a fost omis în acest cuvânt litera *e* la final.

¹⁹ Giulio Bertoni, *L'elemento germanico nella lingua italiana*, Formiggini, Genova, 1914.

²⁰ Ivănescu face trimitere, probabil din memorie, la lucrarea *Abbozzo di una storia dei gallicismi italiani nei primi secoli (750-1300)*. *Saggio storico-linguistico*, Heidelberg, 1925, publicată de lingvistul elvețian Reto Raduolf Bezzola (1898-1983).

²¹ Vezi Benedetto Croce, *La lingua spagnuola in Italia. Appunti con un-appendice di Arturo Farinelli*, Loerscher, Roma, 1895.

²² Giacomo Devoto (1897-1974), lingvist și filolog italian, specializat în istoria limbii italiene, a fost profesor al Universității din Florența, președinte al Accademiei della Crusca, doctor honoris causa la diferite universități din întreaga lume și membru al multor academii de științe.

²³ Capelli Editore, Bologna, 1940.

²⁴ Dante Alighieri (1265-1321), poet și erudit italian, considerat creator al limbii italiene literare, prin impunerea dialectului toscan (în care și-a scris monumentalul poem *Divina Commedia*).

²⁵ În original, a fost scris inițial cuvântul *literară*, tăiat cu o linie orizontală.

²⁶ Giulio Bertoni (1878-1942), filolog, lingvist și critic literar italian, membru al multor academii din Italia, specialist în istoria limbii și a literaturii italiene, etimolog, lexicograf și editor de texte vechi. Prelegerile sale de filologie romanică au fost audiate de Gh. Ivănescu între anii 1935-1937, la Roma.

²⁷ Alfredo Schiaffini (1895-1971), filolog și lingvist italian, membru al Academiilor della Crusca și dei Lincei, specialist în istoria limbii italiene.

²⁸ Datele exacte ale lucrării menționate sunt următoarele: Hans Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern. Sprachgeschichtliche Studien, besonders zum Wortschatz des Französischen und des Italienischen*, Genf/ Florenz, 1933.

²⁹ În subsolul paginii, marcată în text printr-un asterisc, apare următoarea notă a autorului: *Cuvântul **giustizia**, **justice** este un element savant.*

³⁰ În original, scris: *ei*.

³¹ Este vorba despre amplul studiu *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*, în „Buletinul Institutului de Filologie «A. Philippide»”, V (1938), p. 55-139.

³² Francesco Alessandro Ugolini (1910-1990), filolog și lingvist italian, profesor la universitățile din Roma (până în 1939), Torino și Perugia, specialist în dialectologie italiană și în editarea de texte vechi.

³³ Ivan Petkanov, romanist bulgar, era în acei ani lector de limba bulgară la Universitatea din Roma.

³⁴ Nu am găsit nicio informație despre acest prieten din tinerețe al lui G. Ivănescu.

³⁵ Părinții lui Eugeniu Coșeriu au fost Ion Coșeriu, agent sanitar, și Zinaida Coșeriu, casnică. Refugiați la Iași în august 1939, la evacuarea Basarabiei ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop, părinții lui Eugeniu Coșeriu s-au întors acasă, la Mihăileni, ca urmare a recuceririi Basarabiei de armatele aliate româno-germane, în iunie 1941.

³⁶ *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, care tocmai apăruse la Editura Fundațiilor Regale.

³⁷ Alexandru Rosetti (1895-1990), filolog și lingvist român, a fost profesor la Universitatea din București, director al Institutului de Cercetări Fonetice și Dialectale al Academiei Române, membru al Academiilor de Științe din Suedia și Iugoslavia. Între succesivele ediții ale *Istoriei limbii române* de Al. Rosetti, niciuna nu conține termenul *socială*, folosit aici de Ivănescu. Este puțin probabil ca Ivănescu să se fi referit la ultima ediție a cărții, intitulată *Istoria limbii române*, I, *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, tipărită la București în anul 1986, cu un an înainte de moartea sa. La p. 51 a acestei ediții, în notița biografică însoțind *Istoria limbii române*, Iași, 1980, a lui G. Ivănescu, Rosetti formulează următoarea judecată, absolut nedreaptă și, după părerea mea, dezonorantă pentru el: „expunere haotică, dovedind că autorul nu e stăpân

pe materie, terminologie științifică neadecvată”. Deranjat probabil de primirea mai mult decât pozitivă a *Istoriei* (1980) lui Ivănescu, Rosetti nu ezită să plătească astfel o ultimă rată dintr-o veche poliță. În două ample recenzii la *Istoria limbii române* a profesorului bucureștean, publicate în „Buletinul Institutului de Filologie Român «A. Philippide»”, V (1938), p. 302-312 și X (1943), p. 192-209, G. Ivănescu formulase numeroase critici la adresa cărții.

Cristinel MUNTEANU

„Absența normei este barbarie”. Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset

Cr.M. – conf. univ. doctor în filologie și în filosofie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și ale comunicării. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007); *Lingvistica integrală coșeriană* (2012); *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalactice* (2008); B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013); E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. Este meritul profesorului Stelian Dumistrăcel de a fi atras atenția și de a fi insistat – ori de câte ori a avut ocazia – asupra importanței unui enunț atribuit de lingvistul Eugeniu Coșeriu (1921-2002) filosofului spaniol José Ortega y Gasset (1883-1955), un enunț reprodus de Coșeriu într-un context privitor la „liberalismul lingvistic excesiv” (vezi, de pildă, Dumistrăcel 2006: 12; Dumistrăcel 2007: 122 ș.a.¹): „*Lo peor no son las normas rigidas, lo peor es la ausencia de normas, que es barbarie*” (‘Răul cel mai mare nu-l constituie normele rigide, răul cel mai mare este absența normelor, care este [o] barbarie’). În cele ce urmează, îmi propun să identific locul (opera) din care a fost extrasă respectiva frază aparținându-i lui Ortega, încercând, totodată, să evidențiez și să lămuresc (prin secvențe relevante) concepția celor doi gânditori în raport cu problematica vizată.

Citatul la care ne referim se găsește într-una dintre prelegerile ținute de Coșeriu în Iași la începutul anilor '90; mai exact, apare în *Deontologia și etica limbajului*, din care îmi permit să redau aici *in extenso* un fragment consistent: „De aceea, liberalismul lingvistic excesiv nu este în realitate liberalism, ci este

mai curând libertinaj, fiindcă nu recunoaște existența acestor norme care interesează pe toți vorbitorii. Acest liberalism nu promovează, în realitate, libertatea limbajului, care este întotdeauna o libertate motivată, ci, dimpotrivă; arbitrariul nu e în realitate o atitudine progresistă, tolerantă și democratică, ci, dimpotrivă, e o atitudine reacționară și antidemocratică, fiindcă spunând: «Fiecare poate vorbi cum crede și cum i se pare», înseamnă a lăsa pe fiecare vorbitor în sfera lui și la nivelul lui de cultură și a nega posibilitatea și aspirația sa de a colabora la cultura majoră a comunității. Atunci când se spune: «Foarte bine, dacă vorbește și cu greșeli, e bine că se înțelege, asta n-are nicio importanță», este nepotrivit. Are importanță socială, culturală și politică foarte mare, și a spune că nu are nicio importanță este arbitrar și libertinaj, nu liberalism. Putem termina cu o frază a filosofului spaniol Ortega y Gasset, care se aplică și normelor lingvistice, cum se aplică altor norme culturale și sociale; zice Ortega: «*Lo peor no son las normas rígidas, lo peor es la ausencia de normas, que es barbarie*».” (Coșeriu 1994: 171; *subl. mea, Cr.M.*).

2. Pentru a înțelege mai bine punctul de vedere coșerian cu privire la relația dintre *cultură* și *libertate*, este util să consultăm un alt text din același volum de prelegeri și conferințe ieșene, și anume *Deontologia culturii*. Combinând perspectiva lui Hegel cu cea a lui Aristotel, Coșeriu ajunge să considere că activitatea culturală este, în esență, *enérgeia* ('activitate pură', în terminologia aristotelică), pe care o echivalează întrucâtva cu *spiritul* (așa cum apare acesta teoretizat de Hegel). În consecință, cultura este definită de către Coșeriu astfel: „Cultura este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiții, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului. Și ce numim *spirit*, adică ceea ce se obiectivează în istorie sub formă de cultură? Este activitatea creatoare, este creativitatea însăși, nu ceva care creează, ci activitatea creatoare ca atare, *enérgeia*, acea activitate care este anterioară conceptual oricărei tehnici învățate sau experimentate. [...] Activitatea creatoare ea însăși este o activitate liberă, în sensul tot filosofic al cuvântului *liber*, adică o activitate al cărei obiect este infinit” (*ibid.*: 173).

Dar înțelegând *cultura* (în sens filosofic) ca activitate *liberă* (care nu se încheie niciodată), Coșeriu are grijă să facă – în același timp – mai mul-

te precizări legate de normele sau regulile pe care le implică în mod necesar o atare libertate, apelând (și de această dată) la ideile lui Ortega y Gasset despre barbaria culturală: „Însă – spunem – cum trebuie să fie atunci cultura? Fiecare activitate, orice activitate umană își are norma ei internă, normă care implică o anumită morală, o anumită etică a acestei activități. Activitate liberă nu înseamnă activitate fără normă, și, cum spunea Ortega, tocmai vorbind despre activitățile libere, nu este norma cea care mărginește libertatea, ci, dimpotrivă, norma e acceptată tocmai de libertate, de o anumită organizare a libertății: «*Absența normei este barbarie*», spunea Ortega. Deci, dacă vrem să fim civilizați și cuți, trebuie să înțelegem că fiecare activitate, tot ceea ce facem își are o normă internă, pe care trebuie s-o respectăm. Această normă internă este o normă nu impusă, ci este o obligație în sensul vechi latinesc al cuvântului *obligatio*, care înseamnă ‘o normă acceptată în mod liber’, ceea ce în limba română s-ar putea spune: *e un legământ*. Tot ceea ce facem în cultură și în orice altă formă de activitate conține, implică un legământ; în cazul culturii, de fiecare dată, legământul corespunde esenței acestei forme de cultură” (*ibid.*: 174).

Afirmațiile lui Coșeriu sunt, prin ele însele, suficient de clare, neavând nevoie de explicații suplimentare. Îmi rămâne doar să adaug o altă informație: într-o conferință rostită (câțiva ani mai târziu) în limba spaniolă, *Texto, valores, enseñanza*, Coșeriu recurge din nou la cuvintele puse pe seama lui Ortega. Astfel, susținând că elevii trebuie să devină conștienți de normele intrinseci ale limbajului (la fiecare dintre nivelurile acestuia: universal, istoric și individual), pentru a le respecta în cadrul amintitei libertăți, lingvistul român își încheia discursul cu o frază similară celei de la Iași: „Hay que hacer entender, en definitiva, parafraseando a José Ortega y Gasset, que *lo malo no son las normas rigurosas: lo malo es la ausencia de normas, que es barbarie*.” (‘În definitiv, trebuie să se înțeleagă, parafrazându-l pe José Ortega y Gasset, că *răul nu constă în normele riguroase: răul este absența normelor, care este [o] barbarie.*’) (Coseriu 1998: 77-78; trad. [și subl.] mea, Cr.M.)².

După cum se observă, editorul spaniol a ales să nu utilizeze ghilimelele în cazul cuvintelor atribuite, prin parafrazare, lui Ortega y Gasset. În schimb, cei care au îngrijit prelegerile de la Iași au întrebuițat ghilimelele ținând seama, pesemne, de faptul că Eugeniu Coșeriu a rostit di-

rect în spaniolă fraza aparținându-i lui Ortega, ceea ce va fi dat impresia unei mai mari autenticități³. Voi încerca să dovedesc în continuare că avem de-a face – în prelegerea ieșeană – cu o citare aproximativă din opera filosofului iberic. Dar care va fi fost contextul original?

3. Deși Ortega y Gasset a vorbit în mai multe locuri despre barbarie, ceea ce ne interesează se găsește în cartea *Revolta maselor* (*La rebelión de las masas*, 1930), care dezvoltă, de fapt, unele idei dintr-o carte cu un pronunțat profil istoric, de un interes oarecum particular, *Spania nevertebrată* (*España invertebrada*, 1921; vezi Ortega y Gasset 1997).

În capitolul al VII-lea din *Revolta maselor*, Ortega apreciază că, spre deosebire de omul-masă, „omul superior sau omul de elită se caracterizează printr-o necesitate interioară de a recurge la o regulă care îi este exterioară, care îi este superioară lui și în slujba căreia se pune de bunăvoie” (Ortega y Gasset 2007: 98). În privința omului-masă (ce constituie obiectul cărții respective), gânditorul spaniol face această caracterizare: „Omul-masă n-ar fi recurs niciodată la ceva din afara lui, dacă *circumstanța* nu l-ar fi silit cu brutalitate. Cum *circumstanța* nu-l mai obligă acum, eternul om-masă, consecvent cu sine însuși, încetează să mai apeleze la alții și devine singurul stăpân al vieții sale” (*ibid.*: 97-98).

Luând *cultura* în sens larg, Ortega subliniază necesitatea ca toate activitățile incluse în sfera culturii (și a civilizației) să respecte anumite principii sau norme, altminteri nu vom avea de-a face cu o cultură autentică: „Cine vrea să aibă idei trebuie mai întâi să fie dispus să vrea adevărul și să accepte regulile jocului impuse de acesta. Nu se poate vorbi despre idei sau despre opinii dacă nu se admite o instanță care să le regleze, o serie de norme la care să putem apela într-o dispută. Aceste norme sunt principiile culturii. Nu contează care anume. Ceea ce vreau să spun este că nu există cultură acolo unde nu există norme la care aproapele nostru să poată recurge. Nu există cultură acolo unde nu există principii de legalitate civilă la care să putem apela. Nu există cultură acolo unde nu există respect pentru anumite baze intelectuale la care să ne referim într-o dispută. Nu există cultură acolo unde relațiile economice nu sunt prezidate de un regim de trafic care să ne poată ocroti. Nu există cultură acolo unde polemicile estetice nu recunosc necesitatea de a justifica opera de artă” (*ibid.*: 106-107)⁴.

Ajungem, în fine, și la acel loc din opera lui Ortega la care obișnuia să se refere Coșeriu, un fragment în care filosoful spaniol, definind barbaria, avea în vedere și situația îngrijorătoare din Europa acelor ani: „Când toate aceste condiții nu sunt îndeplinite, nu există cultură; există însă, în sensul cel mai strict al cuvântului, barbarie. Iar acest lucru — să nu ne facem iluzii — este ceea ce începe să se întâmple în Europa, sub revolta progresivă a maselor. Călătorul care sosește într-o țară barbară știe că în acel teritoriu nu acționează principii la care să poată recurge. La drept vorbind, barbarii nu au norme. *Barbarie înseamnă absența normelor și imposibilitatea oricărui apel <la norme>*” (*ibid.*: 107; *subl. mea, Cr.M.*).

Fiindcă Eugeniu Coșeriu a reprodus (fie și aproximativ) ori a parafrizat cuvintele lui Ortega y Gasset în spaniolă, mi se pare firesc să reproduc aici, în original, respectivul context: „Cuando faltan todas esas cosas, no hay cultura; hay, en el sentido más estricto de la palabra, barbarie. Y esto es, no nos hagamos ilusiones, lo que empieza a haber en Europa bajo la progresiva rebelión de las masas. El viajero que llega a un país bárbaro sabe que en aquel territorio no rigen principios a que quepa recurrir. No hay normas bárbaras propiamente. *La barbarie es ausencia de normas y de posible apelación*” (Ortega y Gasset 1966: 189).

4. În încheiere, se cuvine să precizez că savantul român a descoperit scrierile lui Ortega y Gasset destul de târziu (imediat după moartea acestuia, se pare), când profesa în Uruguay, adică după ce își formase propria concepție despre un atare subiect. Prin urmare, influența lui Ortega asupra lui Coșeriu (acolo unde există) este o influență *confirmatoare*, și nu *formatoare*. Însă despre locurile în care Coșeriu apelează la ideile lui Ortega voi vorbi într-o altă lucrare dedicată special unei asemenea teme (*cf.* și Munteanu 2019: 421).

Note

¹ Mai consemnez aici câteva lucrări/articole în care lingvistul ieșean recurge la formula lui José Ortega y Gasset prin intermediul lui Eugeniu Coșeriu – Dumistrăcel 2014: 13; Dumistrăcel 2017a: 10; Dumistrăcel 2017b: 12; *cf.* și Dumistrăcel & Munteanu 2008: 124.

² În original (*in extenso*): „Entonces hay que procurar que los alumnos asuman que todos ellos poseen esta dignidad simplemente por ser hombres y tener el lenguaje. Hay que intentar que respeten el lenguaje en todas sus

formas y que vean los deberes intrínsecos que tienen respecto del lenguaje: hay que seguir unas normas que no son impuestas sino un compromiso, pues aceptamos ser libres y actuar libremente. Hay que hacer entender, en definitiva, parafraseando a José Ortega y Gasset, que *lo malo no son las normas rigurosas: lo malo es la ausencia de normas, que es barbarie*" (Coseriu 1998: 77-78).

³ Între citatul din prelegerea românească și citatul din prelegerea spaniolă, constatăm doar o diferență de... grație în estimarea răului: *lo peor* vs. *lo malo*.

⁴ În original: „Quien quiera tener ideas necesita antes disponerse a querer la verdad y aceptar las reglas de juego que ella imponga. No vale hablar de ideas u opiniones donde no se admite una instancia que las regula, una serie de normas a que en la discusión cabe apelar. Estas normas son los principios de la cultura. No me importa cuáles. Lo que digo es que no hay cultura donde no hay normas a que nuestros prójimos puedan recurrir. No hay cultura donde no hay principios de legalidad civil a que apelar. No hay cultura donde no hay acatamiento de ciertas últimas posiciones intelectuales a que referirse en la disputa. No hay cultura cuando no preside a las relaciones económicas un régimen de tráfico bajo el cual ampararse. No hay cultura donde las polémicas estéticas no reconocen la necesidad de justificar la obra de arte" (Ortega y Gasset 1966: 188-189).

Bibliografie

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.

Coseriu 1998 = Eugenio Coseriu, *Textos, valores, enseñanza*, în Manuel Casado Velarde (editor), *Lengua, literatura y valores*, Newbook Ediciones, Pamplona, 1998, p. 61-78.

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași, 2006.

Dumistrăcel 2007 = Stelian Dumistrăcel, *Însemnări din perspectiva deontică a limbajului: aplicații pe discursul public*, în „Limba Română”, anul XVII, nr. 7-9, 2007, p. 113-123.

Dumistrăcel 2014 = Stelian Dumistrăcel, *Prefață: Dacă ne-am teme de experiența Appendix Probi*, în Ioan Dănilă, *Româna corectă, prin întrebări, răspunsuri și comentarii*, Editura „Egal”, Bacău, 2014, p. 3-13.

Dumistrăcel 2017a = Stelian Dumistrăcel, *Cuvintele încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile*, Polirom, Iași, 2017.

Dumistrăcel 2017b = Stelian Dumistrăcel, *Rozele de august...*, în „Cronica veche”, anul VII, nr. 9, 2017, p. 12.

Dumistrăcel & Munteanu 2008 = Stelian Dumistrăcel, Cristinel Munteanu, *Limba română: între așteptări și rezultate*, în *Prelegeri academice* [Academia Română – Filiala Iași, vol. VI, 2007], Editura Academiei Române, București, 2008, p. 97-126.

Munteanu 2019 = Cristinel Munteanu, *Freedom and Libertinism in Culture. From José Ortega y Gasset to Eugenio Coseriu*, în *EIRP Proceedings*, Vol. 14 (2019), Danubius University Press, Galați, 2019, p. 421-424.

Ortega y Gasset 1966 = José Ortega y Gasset, *Obras Completas*, Tomo IV (1929-1933), Sexta Edición, Revista de Occidente, Madrid, 1966.

Ortega y Gasset 1997 = José Ortega y Gasset, *Spania nevertebrată. Schiță de reflecții istorice*, Traducere din spaniolă, note și cuvânt-înainte de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 1997.

Ortega y Gasset 2007 = José Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, Traducere din spaniolă de Coman Lupu, Ediția a III-a, Humanitas, București, 2007.

Stelian DUMISTRĂCEL

De-ale permanențelor

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

DEOARECE NE-AM SĂTURAT de din ce în ce mai nesăratele expresii ale actualității (de regulă, politice), indiferent de orientare, de prestație și de rezultate, rămânem la noutăți mai... puțin recente, dar manifestări, în bună măsură, ale unor permanențe. Așadar, pentru tot ceea ce ne-a atras atenția și prezentăm, explicația o constituie straturi succesive de vechime din curgerea și evoluția comunicării și limbajului, care, la nivelul exprimării comune, nu prea ține seama de înghețul (cum l-a numit Vendryes) al normării. Deși, pentru exprimarea publică supravegheată, motivarea poate fi, ca de obicei, însăși goana după expresivitate și spectaculos.

CU CE ÎNCEPEM? După o perioadă în care am fost atașați la ceea ce s-a întâmplat în sporturi, de-a dreptul surprinzătoare, pe un fond normal al receptării, au fost răcnetele pe care le-a putut scoate un mare tenismen contemporan, Andy Murray, la pierderea, dar și la câștigarea unor puncte în disputa din cadrul *Shanghai Masters* (din 7.10) cu mai puțin titratul Juan Ignacio Londero. Numeroasele sale (și de-a dreptul fioroase) răcnete, cu durată de lungi secunde penibile, cu gura larg deschisă („ca la dentist”), au fost trecute cu vederea de postării de pe internet, „canal” pe care se găsesc scene cu autopălmuirea, pe bancă, în pauza

dintre două seturi, a argentinianului pe care „Andy” îl învinsese, totuși, cu 2:1!

NU ESTE VORBA DE UN SINGUR REGISTRU al exprimării onomatopoeice și de o excepție; în primul rând, nu trebuie să pierdem din vedere convingătoarele icnete de la „serviciu” ale (cu adevărat) vedetei, ca și la mai multe și diferite altele ca naționalitate, dar, mai ales, ca sex: să ne amintim de clasa Șarapova, în duet cu o altă „țipătoare”, Victoria Azarenka, la fiecare lovitură a mingii. Și, atunci, dincolo de savante explicații de-ale antrenorilor, putem vorbi de o descărcare nervoasă de tipul celei a vânătorului încrâncenat, a protagoniștilor unei dispute pe o pradă-descoperire norocoasă din lunga perioadă a vânătorilor-culegătorilor.

FIREȘTE, CERCUL POATE FI (și trebuie) lărgit, din diferite perspective și dinspre varii discipline: și-a urlat (de-a dreptul) satisfacția reușitei Olimpiu Moruțan, realizatorul primului gol în partida de fotbal România – Ucraina U 21 (10.10), ca să nu mai vorbim de manifestări similare ale impetuoaselor marcatoare de goluri din campionatul mondial de handbal. Dar nu este vorba doar de explozia marcării golurilor; numai s-o vezi și s-o auzi pe juna și agilă portăriță a noastră după ce apără vreun fioros (și, de asemenea foarte sonor) atac din acțiune, ca să nu mai vorbim de apărarea vreunui 7 metri! Iar însuflețita horă finală a învingătoarelor (de orice naționalitate) te poate duce cu gândul la tropăitul ritual marcând izbânda vânătorilor în jurul prăzii proaspăt doborâte sau, apoi, trecută printr-o tepușă, de deasupra jăratifului.

S-A VORBIT, FIREȘTE, DE TACTICI de influențare a adversarilor, mai ales în ceea ce privește manifestările din arealul sexului frumos. De exemplu, **W**/omen's/ **T**/ennis/ **A**/ssociation/ a studiat comportamentul „țipătoarelor”, ajungând la concluzia că acestea „nu dau dovadă de sportivitate pentru că îi distrag pe adversari și au avantaje” și a propus, cândva, pedepse mergând de la pierderea unui punct până la pierdea meciului (/gandul.info/). Oricum, la gingășii cum sunt strategiile de... intimidare nu ne putem gândi nici când este vorba de hore sărbătorești, după cum acestea nici nu pot fi luate în seamă când adversarul de pe teren este nu doar lovit (cu piciorul, cu cotul ori cu capul!), ci de-a dreptul mușcat!

SITUAȚIA de pură agresivitate este ilustrată de cazuri diverse, dintre care mai cunoscut este cel al unui fotbalist, Luis Suarez, care, după surse credibile, a mușcat trei jucători în ultimii patru ani și a cărui predispoziție de a mușca a fost calificată chiar drept un trend periculos, în stare să-i aducă uruguaianului suspendări. În speță, explicațiile, diverse, variază între „tendențele de canibal” și „acțiunea unui om care nu se poate controla”, simțindu-se amenințat. Iar despre amenințări, în cursul unui meci de fotbal, nu este cazul să ne mai punem întrebări! Lucrurile sunt limpezi dacă ne propunem să consultăm, după Wikipedia, o „listă a fotbaliștilor care au murit pe terenul de fotbal, în timpul meciurilor sau la antrenamente, decedați pe loc, direct din cauza leziunilor suferite în timpul jocului, sau ulterior, în urma traumelor primite la meci”. Periculozitatea afacerii rezultă și din faptul că un meci îi poate fi fatal chiar supraveghetorului disputei (pe tricoul celor din Serie A, din Italia, scrie LEGGE!): „Arbitrul unei partide de prima ligă din Bolivia a murit pe teren!” (/sport.ro/).

CA SĂ NU MAI VORBIM de ce li se poate întâmpla înșiși „fanilor”, dacă evocăm ceea ce istoria sporturilor numește „tragedia de pe Stadionul Heysel” din 29 mai 1985, de la Bruxelles, când, la meciul din finala Cupei Campionilor Europeni dintre echipa italiană Juventus și cea engleză Liverpool, în urma unui diferend, un perete al stadionului s-a prăbușit peste fanii ce fugeau panicați. Ca rezultat, 39 de fani ai lui Juventus au murit, iar 600 au fost răniți (/ro.wikipedia.org/).

CELE MAI PERICULOASE ZONE. Iar lucrurile evoluează de-a dreptul periculos dacă ne apropiem, cumva, de zona sporturilor numite „de contact”. De exemplu, la rugby, acest lucru pare a fi deja o normalitate, dar internetul consemnează evenimente semnificative din box; însuși studiul mușcăturilor în acest sport s-a ivit când un anumit Mike Tyson, comunicând cu adversarul, i-a smuls o parte din ureche lui Evander Holyfield, în timpul meciului dintre cei doi (primul a declarat, nici mai mult nici mai puțin, că „a vrut să-l omoare pe Holyfield, în meciul lor din 1997”; /gsp.ro/sporturi/box/).

DE MAI BINE! (și fără sporturi!) Să ne referim la ceea ce am putea numi, ad-hoc, manifestări ținând de „phraseologia rediviva”; după textul de pe o „burtieră” (de la A3, 8.10), unii moldoveni vin în România „cu puiul vopsit”: ca să vândă cu un preț mai bun păsările tăiate pe care

le aduc, le-ar da o coloratură lichidă a vioiciunii, apoi le-ar înveli în foiță transparentă! Asta prin zona (acoperit) comercială Prut – Bahlui (cf. /gandul.info/). Dar o asemenea dibăcie avem și noi. În galantare din București au fost descoperite produse alimentare stropite cu galben (!), ca să pară proaspete și de la țară! Ceea ce frige mai tare este, de exemplu, problema peștelui; pe un program de interes social, am aflat câte ceva despre soarta codului argintiu. Undeva, bucăți din acest pește erau expuse alături de pește refrigerat în plin proces de decongelare, iar ochii turburi și înfundăți în orbite ai peștelui indicau clar că acesta era foarte vechi... (/ziare.com/).

NICI O NOUȚATE! Căci mi-am adus aminte că, într-o piesă grecească (antică), se vorbea despre supravegherea piețelor de pește și zarzavaturi din Atena, pentru ca negustorii să nu-și stropească cu apă marfa, cu scopul de a o... împrăști! Ingineria (etimologic vorbind) nu a dispărut; iată o nouțate: „Taraba unui pescar din Kuwait a fost închisă după ce s-a descoperit că acesta lipea ochi falși peștilor pentru a-i face să pară mai proaspeți” (/libertatea.ro/).

NE-AR PĂREA RĂU ca, sub semnul începutului, să ni se reproșeze că, poate, am maculat unul din cele mai semnificative enunțuri cuprinzând cuvântul respectiv, titlul *Despre permanența preistoriei*, al unui eseu al lui Blaga, apărut în 1937. Însă, dincolo de ceea ce ține mai ales de mit și de cutume, o anumită legătură de profunzime cu ideea Blaga putem descoperi: zgâriați o pojghiță (destul de subțire) din social și veți ajunge la psihoza preistoricului neevoluat. Este ceea ce dovedește, în materie lingvistică, și tentația întoarcerii la onomatopee, la nonverbalul și la paraverbalul primitivului. Și adăugați ceea ce se potrivește, apoi, cuvintelor și enunțurilor, după trăirile... babei care-și topea căne-pa în baltă!

Ștefan AFLOROEI

Despre noua condiție a omului european

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celui alt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018).

În memoria lui Mircea Vulcănescu

Știm bine, apariția pe scena istorică a omului european e pusă în legătură cu unele evenimente decisive din epoca patristică. S-au confruntat atunci în chipul cel mai viguros câteva mari tradiții, precum cea greacă, cea romană și cea biblică. Iar acolo unde acestea au interferat profund și ireversibil s-a constituit o nouă lume istorică. „Orice rasă și orice pământ care au fost succesiv romanizate, creștinate și supuse, în privința spiritului, disciplinei grecilor, sunt în mod absolut europene” (Valéry 1996: 240)¹. Exegeza clasică a ignorat prezența altor vechi tradiții în acest vast proces, de pildă a celor de la nord de Alpi și de Dunăre. Dincolo de acest vechi reflex, e firesc să credem că genealogia conștiinței europene a presupus o lungă confruntare între civilizații profund diferite. Întâlnirea lor, în dese rânduri aspră, dramatică, duce la constituirea unor noi conduite mentale și simbolice. Când omul european caută să decidă cu privire la sine, să aleagă o cale sau alta, să justifice un proiect sau un mare eșec, nu o mai face întocmai ca vechiul grec, roman sau oriental. Destule valori și criterii de orientare în lumea

vieții diferă de cele anterioare, aduc în față o altă imagine a pământului locuit și a cerului de deasupra.

Am putea spune însă că noua lume istorică s-a constituit prin însăși sinteza unor tradiții diferite? E potrivit termenul „sinteză” în acest caz? Ar fi fuzionat deplin cultura greacă și cea biblică, de exemplu, mentalitatea romană și cea nordică? S-a născut realmente, dincolo de atâtea opoziții tari și de lungă durată, o nouă unitate istorică?

Nu cred că lucrurile s-au petrecut în acest fel. Nu avea cum să se ajungă la acea unitate mult visată, în epoca modernă, de unii istorici și filosofi romantici. Evoluția lumii europene nu confirmă, de pildă, viziunea hegeliană, cu ideea sintezei celor perfect opuse, dar nici o altă viziune îndatorată ei. Tensiunile de fond nu aveau cum să fie depășite; în moduri subterane ori recesive, unele pot fi sesizate până astăzi. Desigur, noua viață mentală lasă să se vadă, în chiar diversitatea ei uimitoare, unele date comune, bunăoară când e vorba de atitudini publice, susținerea unor idei sau apărarea unor instituții. Însă activarea lor nu e suficientă pentru a recunoaște o unitate reală. Nu are destulă putere, de pildă, când e în joc soarta acelor zone de viață socotite de obicei la frontierele Europei. Or, exact acestea – ca locuri de constantă întâlnire între diferite geografii mentale – fac mai ușor evidentă starea reală a unui spațiu istoric. Pare ciudat, însă nu zonele aflate departe de locul unor asemenea întâlniri dau seama de adevărata stare a lumii europene. Nu cele situate cumva la adăpost de marile fluxuri sau migrații umane. Deși se văd uneori asigurate economic și social, cu o identitate evidentă pentru ele însele, acestea nu au cum să reflecte întreaga dinamică a unei lumi istorice. Ceea ce se întâmplă în timpul unor crize profunde, de pildă, cu revolta ori supunerea celor în cauză, cu eficiența sau eșecul unor negocieri sociale, se verifică mai ales în zonele de interferență. Adică intermundiare, situate acolo unde se întâlnesc lumi culturale distincte. Or, astăzi, acestea transformă aproape complet condiția frontierei, în-cât ar trebui să ne rețină atenția mai mult decât altele.

Ce aș înțelege acum prin zonă intermundiară? Nu neapărat cea de margine sau de graniță. Așadar, nu cea care limitează și desparte. Ci orice zonă de viață în care devine cotidiană interferența unor practici culturale mult diferite. Este înainte de toate o zonă de întâlnire, așadar de confruntare și negociere. Se constituie în felul unui interval în care co-

municarea dintre tradiții profund distincte – cu schimburile simbolice dintre acestea – contează într-o manieră decisivă. Asemenea schimburi, privind, bunăoară, formele de expresie și credințele unor oameni, criteriile de orientare în lumea vieții, importă enorm când e vorba de viața mentală a unei comunități. Tradiții distincte nu sunt doar cele care pot să-și apară străine din punct de vedere lingvistic sau istoric. Ci deopotrivă, de pildă, cea rurală în raport cu cea urbană, cea veche în raport cu cea modernă, cea comună în raport cu cea proprie unei elite. Între asemenea tradiții diferențele pot să devină uriașe, radicale. Iar întâlnirea lor constantă, cotidiană, poate marca definitiv un anumit spațiu de viață.

Ne sunt cunoscute unele riscuri într-un asemenea spațiu. De pildă, poate fi mai greu apărat sau ocrotit. Ajunge să suporte mai mult decât celelalte deciziile unor mari puteri, consecințele unor schimbări politice sau religioase. Aici se verifică, să spunem, violența unor practici economice sau a unor ideologii în expansiune. Nu întâmplător întreține adesea o formă de viață temătoare și cenzurată. Aici se locuiește adesea în nesiguranță, cu teama zilei de mâine și cu o atitudine relativ sceptică în fața timpului.

Însă altceva doresc să aduc în atenție. Într-un spațiu de viață intermundiar, experiența alterității devine cu adevărat cotidiană. Este locul privilegiat de afirmare a unor polarități precum identitate/alteritate, familiar/străin. Cu fiecare nouă zi ai prilejul să întâlnești un mod de viață străin și, deopotrivă, să te vezi pe tine însuși asemeni unui străin. Intervalul întreține acea distanță fără de care nu e posibilă relația vitală cu celălalt. Deși pare uneori estompată, prin comunicare obișnuită sau negociere, aceasta se reface mereu cu o nouă disponibilitate. Nu poate fi depășită, căci reprezintă locul de afirmare a diferenței fiecăruia în parte. Tocmai într-un astfel de loc ajung importante – uneori, cu adevărat problematice – interpretarea și chestiunea sensului, înțelegerea de sine și înțelegerea celuilalt². De aceea cred că exact aici, în intermندی, poate fi probată starea unui întreg spațiu istoric. Înțelegi astfel mai ușor, de pildă, dacă acesta se constituie sau nu în chip liber, dacă întreține sau nu o formă de unitate.

Am motive să cred că, în ultima vreme, un asemenea spațiu de viață preia și transformă vechea condiție a frontierei³. În mod obișnuit, ne

reprezentăm frontiera în felul unui loc ce delimitează și desparte. Sau apără de ceea ce ar fi nesigur, primejdios. În acest fel privim, de exemplu, unele râuri sau fluvii, munți sau țărmuri abrupte, fortificații sau posturi de pază. Or, dacă vorbim de o lume istorică deschisă întâlnirii cu celălalt, frontiera își poate schimba înțelesul. Este într-un fel nevoită să și-l schimbe. Un exemplu concret – și surprinzător, probabil, astăzi – l-ar putea oferi acele frontiere care, altădată, au devenit piețe comune sau târguri. Până are loc formarea unor economii naționale, „rolul frontierelor e jucat de o serie de zone de întâlnire, spațiu al confruntărilor, dar și al schimburilor și amestecurilor”; sub numele de „mărci”, bunăoară, tocmai acestea au „favorizat constituirea unei Europe metisate”. La fel și văile unor râuri, „ele sunt mai curând niște locuri de întâlnire neutre între deținătorii puterii /.../, decât niște ziduri de apărare lichide” (Le Goff 2005: 12)⁴. Sigur, asemenea locuri, în care vigilența crispată a celor înarmați ajunge înlocuită cu buna dispoziție a unor negocieri, erau totuși puține, nu au reușit atunci să schimbe esențial condiția frontierei.

Contrar aparențelor, nu voința de largă unitate rescrie istoria modernă a Europei. Nu ea animă omul acestui spațiu în confruntarea mereu reluată cu sine și cu celălalt. Ci mai curând altceva, vizibil aici de multă vreme. Bunăoară, voința afirmării de sine autonome, cumva în prelungirea a ceea ce s-a numit *principium individuationis*. Așadar, un gen de monadologie politică sau istorică. Ea se însoțește cu nevoia de hegemonie zonală; partea vrea cu orice preț să reprezinte întregul, să dețină o formă de supremație în fața celorlalte. De unde, o dorință de stăpânire extinsă („peste lucruri și oameni”, cu o formulă modernă). Iar această stăpânire se vrea de regulă „luminată”, în temeiul cunoașterii pozitive și al legiferării raționale. Ceea ce înseamnă că nevoia de afirmare liberă se conjugă esențial cu voința de cunoaștere și de eficiență practică. Tocmai această voință, cu genul de eficiență pe care-l generează, a devenit în lumea europeană mai vizibilă decât oriunde în altă parte. Mereu excedentară în efectele ei, are puterea să refacă periodic și spectaculos întregul spațiu de viață.

Omul european pare dintotdeauna prins într-o competiție – asemeni celei războinice – cu timpul dat și cu sine. Simte nevoia să tot refacă stările de lucruri, adesea cu fervoarea unor experimente de limită. – Ca

și cum nu ar avea un trecut sau un prezent pe măsură, nici o imagine de sine satisfăcătoare. Nu doar literatura și artele abundă în asemenea experimente, până la cele foviste, să spunem, ci, deopotrivă, gândirea savantă, proiectul tehnic și cel politic. Faptul ca atare zdruncină frecvent și din rădăcini datele ce compun lumea nemijlocită a vieții. Anunță, de pildă, o relație tensionată cu sine și cu celălalt. Face vulnerabilă ideea de comunitate stabilă. La fel și cea de alianță extinsă, câtă vreme se tot reiau conflictele pentru hegemonie între cei apropiați (numai în spațiul european puteau să se nască formule atât de ciudate precum „războiul de o sută de ani”, „războiul de treizeci de ani”, „războiul mondial”, „războiul rece”...). Resemnifică profund înțelesul tradiției, de obicei în lumina unui iminent și salvator *novum*, încât ea ajunge să numească, paradoxal, tocmai reluarea efortului către ceva radical nou.

Ce se întâmplă însă cu ideea de unitate europeană? Deși întruna invocată, ajunge ușor negociabilă, asemeni unui lucru ce poate fi amânat. În fața voinței de afirmare autonomă, ea devine o rezervă pentru situațiile de avarie istorică. Am văzut deja, starea ei se verifică mai ales în zonele intermundiare, unde omul are zilnic posibilitatea de a-l întâlni pe cel străin și de-a se vedea pe sine asemeni unui străin. Avea să se spună, de altfel, că unitatea europeană o afli aici mai ales în stare potențială. Iar acest lucru ar avea rădăcini mult mai vechi. „Evul Mediu a pus în evidență – și adesea a creat – caracteristicile reale sau problematice ale Europei: îmbinarea unei unități potențiale cu o diversitate fundamentală, metisarea populațiilor, diviziunile și opozițiile Vest-Est și Nord-Sud, instabilitatea frontierei orientale și primatul unificator al culturii” (*ibidem*: 11)⁵. E surprinzătoare ultima mențiune. Când unitatea unei lumi istorice e asigurată cultural, înseamnă că eficiența ei ajunge prevalent simbolică. O recunoști mai ușor în ordinea celor ideale (și nu tangibile), dezirabile (și nu date), formale (și nu întrupate în materia timpului). Nu are puterea să învingă, bunăoară, calculul politic sau economic al zilei, nici să se afirme în fața unor vechi schisme continentale. Este mai slabă, să spunem, decât opoziția dintre „Vest” și „Est”, sau decât cea dintre „lumea modernă” și „lumea tradițională”.

Să fac loc aici unei paranteze. Ciudat lucru, marea provocare a lumii europene vine chiar și astăzi dinspre Orient, o aduce întâlnirea imprevizibilă cu acesta. Probabil că de la bun început avea să apară ca deci-

sivă relația cu civilizația orientală⁶. Doar că, acum, un asemenea fapt tinde către un gen de evidență cotidiană, obișnuită. Omul european continuă să resimtă contrastul aparte pe care-l aduce această lume. În același timp, recunoaște în cazul ei o voință de mișcare sau de expansiune asemănătoare celei pe care el însuși o cultivă. Orientul încă i se arată perfect antinomic: atrage întruna și trezește îngrijorare, fascinează mai mult decât orice altceva și produce teamă. Deși dincolo, îl aflăm pe neașteptate dincoace, în chiar cuprinsul acestui spațiu de viață. Face și nu face parte din Europa, aparține și nu aparține istoriei acesteia. Este zona mereu mișcătoare ce leagă și deopotrivă desparte de o geografie străină.

Există totuși un Orient ce face parte din lumea europeană, identificat adesea cu zona ei răsăriteană. Într-o manieră distinctă, acesta duce cu sine mărcile genezei europene, bunăoară moștenirea greco-romană și cea creștină, voința de afirmare autonomă și de eficiență culturală, efortul de recuperare a modernității și de transgresare a unor limite proprii acesteia. Regăsit astăzi până dincolo de valea Nistrului și de țărmul estic al Mării Negre, acest Orient ilustrează mai mult decât oricare altul condiția intermundiară. Dar există și alte Orienturi. Unul, de pildă, e întreținut în memoria colectivă de istoria Bizanțului și de vechiul Levant, cu strălucirea lor simbolică. Există deopotrivă Orientul musulman, care, după cucerirea Constantinopolului, se va dovedi secole la rând „coșmarul Europei” (*ibidem*: 19). Dar și un Orient îndepărtat, precum cel hindus sau cel tibetan. Deși conservă în continuare straniețatea lor, acestea își anunță ca niciodată prezența și puterea. Cum spune Eliade, trăim epoca în care Asia reintră în istorie, eveniment cu urmări profunde pentru întreaga lume occidentală⁷. Mai ales că fiecărui Orient real îi corespunde unul imaginar, deopotrivă mirabil și tenebros. Precum acel Orient, plin de minunății și comori, în care ar fi trăit înțeleptul preot și rege Ioan, a cărui guvernare aproape ideală va seduce, în Evul Mediu, lumea creștină occidentală (Le Goff 2005: 18). În fond, cel mai seducător Orient este cel pe care nu l-ai văzut și nu-l vei vedea niciodată. „Pentru ca acest cuvânt să producă în spiritul cuiva deplinul lui efect, trebuie, mai întâi, să nu te fi aflat niciodată în ținutul atât de imprecis pe care-l desemnează” (Valéry 1996: 78)⁸. Ținutul lui real se reconstituie de fiecare dată la intersecția dintre o percepție mereu nesatisfăcută și o imaginație liberă.

Odată cu prezența fiecărui Orient, real sau imaginar, se descoperă și un alt înțeles al frontierei. În unele cazuri, precum cel răsăritean, aceasta nu mai separă interiorul unei lumi de exteriorul ei, dimpotrivă, se lasă preluată în vechiul cuprins al lumii europene. Devine, alături de altele, un intermندی *intra muros*, ceea ce, deși ciudat în aparență, tinde să definească noua epocă din istoria Europei. În definitiv, omul oriental e deja prezent în acest cuprins, vine acum atât dinspre est, cât și dinspre vest, vorbește atât în numele unei vieți străine, cât și în cel al vieții europene. Face să survină aproape oriunde întâlnirea cotidiană cu modul de viață al celuilalt. Îl află deja în chiar acele locuri de o densă pulsație cotidiană, economică și culturală. Or, tocmai acest nou gen de întâlnire pune ca niciodată la încercare conștiința europeană, o aduce într-un alt stadiu al confruntării cu sine și cu celălalt.

E firesc să te întrebi, după tot ce s-a petrecut de un secol încoace, dacă omul european se recunoaște ca atare de la o margine la alta a lumii sale istorice. Dacă se vede pe sine și acolo unde se află o frontieră convențională a lumii sale, bunăoară în spațiul baltic, în Sicilia și în Creta, pe valea largă a Nistrului sau dincolo de aceasta. Dacă se descoperă pe sine cu fiecare om ce cultivă valori și credințe născute în istoria europeană. Dacă simte nevoia să apere ceea ce consideră că ar fi propriu acestui spațiu extins. Dacă socotește că merită întreținută o anume „europenitate” în ordine mentală și că aceasta încă mai conținează astăzi, odată cu noua manieră în care survin evenimentele istorice. Mai precis, e firesc să te întrebi dacă lumii europene îi este proprie acum o unitate reală. Nu o unitate invariabilă în timp, nu poți pretinde așa ceva unei lumi neobișnuit de compozite și dinamice. Nici una suficientă în ea însăși (*unum per essentiam*, cu o sintagmă scolastică). Însă te poți gândi la o unitate care, deși se reface de la un timp la altul și lasă loc unor diferențe imprevizibile, are totuși puterea să exprime întregul acestei lumi istorice.

Ce vrea să spună însă această expresie, greoaie și cam arogantă? Nu e cumva în joc o simplă abstracție? Dacă am accepta totuși că se poate vorbi de așa ceva, cum i-am recunoaște o anume realitate și un posibil sens?

Să admitem că unitatea unui spațiu de viață, chiar și estompată, devine recognoscibilă mai ales în ordine culturală. O recunoști ușor în anumi-

te tradiții și úzuri comune, în limba vorbită sau în confesiunea practică. Cu fiecare dintre acestea se reactivează anumite imagini, credințe și reprezentări, ce fac dintr-o comunitate de viață un personaj istoric. Însă, când e vorba de un spațiu de viață extins, precum cel european, cu diferențe flagrante și cu o istorie afectată de mari dispute, o posibilă unitate nu se recunoaște în același fel. Nu devine suficient evidentă, de pildă, în ordine lingvistică sau confesională. Nici în ordine geografică sau economică, aceste date contează doar în măsura în care ajung transfigurate cultural. Cu atât mai puțin în ordine politică, atâta vreme cât aceasta nu e sigură și nici nu valorează prin ea însăși. Cum am putea totuși să o sesizăm, atât cât e posibilă la un moment dat?

Cred că ar trebui să ne orientăm atenția către alte elemente, mai eterate, însă de o altă anvergură, precum cultivarea unor idei sau credințe. Să ne gândim, de pildă, la ceea ce înseamnă, în spațiul european, grija față de sine și față de celălalt, conștiința libertății sau ideea de demnitate umană, maniera dialogică de soluționare a unor probleme. Nu vreau să spun că, aici, ele sunt realizate în chip optim, nici că ar numi, prin simpla lor prezență, o diferență esențială a conștiinței europene. Însă invocarea lor aproape obsesivă din epoca patristică încoace presupune, alături de conștiința unei insuficiențe, credința în rostul lor nedatat și nelocal. Altfel spus, credința în afirmarea lor cu orice comunitate de viață. Când acest lucru s-ar petrece într-o bună măsură, s-ar putea vorbi de întregul unei lumi istorice. Nu e în joc ceva abstract, însă nici o realitate dată, ci mai curând o sarcină continuă. Ne putem imagina o lume istorică în care, pe cât posibil, orice loc de viață să exprime liber întregul ca atare, iar acesta din urmă să-și afirme valorile cu fiecare loc în parte. În acest caz, niciunul nu ar apărea provizoriu, lăsat la voia întâmplării. Dacă totuși s-ar întâmpla ca unul să devină indiferent celorlalte, respectiva lume istorică și-ar contrazice acele valori pe care singură le pretinde. Și ar ajunge străină sieși, iar numele ei convențional. Există astăzi în cuprinsul Europei spații istorice – mai restrânse, desigur, precum cel elvețian sau cele nordice – unde fiecare zonă de viață exprimă în bună măsură întregul ca atare, iar acesta se afirmă pe sine cu fiecare zonă în parte. Acest lucru e vizibil când sunt în joc, de pildă, calitatea și siguranța vieții, demnitatea omului și starea lui morală. Sigur, a discuta o asemenea chestiune în termenii unui limbaj obiectual – parte și întreg, loc de viață și lume istorică – nu e tocmai

potrivit. Însă, pentru o clipă, ne lasă posibilitatea unei priviri mai simple și mai puțin abstracte.

Aș risca să spun că această expresie – întregul unei lumi istorice – are înainte de toate o semnificație orientativă. Ne vorbește despre ceva dezirabil și posibil, spre care omul tinde cel puțin în anumite momente critice. Nu constituie soluția din vis la o situație reală. Nu ne cere să vedem lumea europeană așa cum ar putea fi în cele mai bune clipe ale ei, nici așa cum ar fi fost, să zicem, într-o epocă aurorală. Știm bine că lumile istorice se refac profund de la o epocă la alta, devenind uneori greu recognoscibile. Contează însă dacă ele regăsesc puterea de a cultiva acele valori care, în relația cu sine și cu alte geografii culturale, să le justifice numele. Dacă se recunosc, bunăoară, cu orice zonă care le exprimă din punct de vedere istoric.

Este oare activă, astăzi, o asemenea percepție de sine în lumea europeană? Greu de sesizat așa ceva. Dacă realmente ar exista, Europa nu și-ar ignora ușor acele valori de care și-a legat numele peste spații și secole. Nu ar privi cu rezervă – și chiar cu indiferență – acele regiuni fără de care istoria ei nu apare întreagă. Nu s-ar închide temător în sine, în cercul ei „occidental”, de exemplu. Nu ar trăi sentimentul provincializării istorice, despre care a vorbit în dese rânduri Eliade. Nici nu s-ar preda unor excese ideologice sau unor terifiante utopii, precum cele totalitare, care să o istovească politic și moral.

Din păcate, acea voință ce face sesizabil întregul unui spațiu de viață nu mai apare evidentă în cazul omului european. Acesta nu trăiește în credința că lumea sa istorică e inalienabilă ca atare, că părțile ei nu pot fi privite ca provizorii, că nu pot fi profund afectate fără a se pierde întregul însuși. Nu se vede animat de ideea că valorile ce pot întreține o libertate elevată justifică la nevoie orice efort. – Ar putea să apară ușor emfaticе aceste cuvinte, chiar atinse de o gravă inocență. Însă nu așteaptă nimeni ca lumea europeană să i se descopere zilnic asemeni unui întreg miraculos. Sau asemeni unui spațiu eroic, deschis acelor cauze ce presupun, în ultimă instanță, jertfa de sine. Această imagine a omului european, cu asumarea deplină și uneori tragică a destinului istoric, se retrage probabil din imaginarul epocii noastre. Nu știu dacă e pierdută, însă tinde să aibă cel mult o valoare simbolică. Cu toate acestea, dacă reflectăm cu privire la condiția lumii europene, e firesc

să avem în minte o situație rezonabilă, spre a vedea dacă este cel puțin dorită. Manifestă omul european unele năzuințe în acest sens? Lasă el să se vadă anumite griji, unele preocupări de durată? De pildă, ce simte atunci când unele părți din corpul Europei ajung nu doar străine vieții libere, ci desfigurate politic și moral? Suferă oare ca și cum ar fi vorba de însăși comunitatea sa de viață? Nu am văzut, după al doilea mare război, să se întâmple astfel, o asemenea suferință nu știu să fi fost resimțită ca atare, nici să fi declanșat reacții pe măsură. Simte oare în asemenea situații că îi lipsește ceva care-i pune sub semnul întrebării numele însuși? Greu de crezut, cel puțin când ai în vedere unele întâmplări dramatice din ultimul secol.

De fapt, ce anume e greu de recunoscut în cazul omului european? Nu unele atitudini comune, practici și preocupări comune, idei și mode comune. Doar că acestea sunt de obicei instabile, vulnerabile în fața timpului. Nu au cum să probeze o voință tare de unitate. Iar acea solidaritate vizibilă din când în când, datorată unor înțelegeri și convenții, descrie o unitate mai curând formală. Convenită de regulă instituțional, e dependentă de fluctuațiile vieții comune sau, cum vedem acum, de vocea celor care știu să le instrumentalizeze. Dar o posibilă unitate istorică, în ce fel ne apare astăzi? Legată de însăși genealogia lumii europene, aceasta devine ușor inactuală. Ajunge difuză și retrasă, ca și cum nu ar privi temporalitatea noastră concretă. Fie stăruie asemeni unui fluviu subteran, tăcut și împuținat, fie dobândește aerul a ceva ireal. Evenimentele fruste ale prezentului trezesc greu potențele acestui fundal istoric. Ajunge să cunoască o prelungă formă de eclipsă. Relevanța lui se estompează, forța lui poate să cedeze în anumite epoci. De altfel, cele două războaie mondiale, ce au răscolit lumea europeană din temelii, ne descoperă o unitate istorică deja slabă. Nu e susținută de credința că această lume constituie un întreg, că părțile ei nu pot fi privite ca provizorii, nu pot fi înstrăinate fără a se pierde întregul ca atare. Nu întâmplător după încheierea păcii se pune iarăși chestiunea identității proprii, reluată în fiecare spațiu de viață și cu fiecare nouă generație. Când Mircea Vulcănescu are în vedere starea de spirit a generației sale, observă că aceasta e profund dezamăgită. Scara de valori în care a fost crescută (cu „respectul vieții omenești ca suprem bine și libertatea ca mijloc desăvârșit”) avea să fie trădată în numele unor „absolutisme” ce traversau deja lumea europeană. Este vorba de „dic-

tatura de clasă” (la lucru în spațiul sovietic, resimțită ideologic și dincoace, prin susținătorii „internaționalismului proletar”), naționalismul extrem (activ pe continentul european), iar în spatele acestora, un relativism cultural și moral disolutiv. În consecință, credințele mai vechi, fie în individualitatea umană, fie în libertate și creație, se dovedesc simple utopii. Ieșirea dintr-o mare criză, precum cea generată de prima conflagrație mondială, aduce o altă criză, morală, mult mai gravă (Vulcănescu 1996: 161-162).

Semnele de slăbiciune sunt însă mai vechi. Felul în care s-au desfășurat, în ultimele secole, acele confruntări ce au angajat popoarele europene nu confirmă în mod vizibil ideea unității lor istorice. Puterile acestui spațiu s-au tot suspectat reciproc, s-au arătat mereu divizate, coalizându-se provizoriu și doar în fața unor mari primejdii. Imediat însă ce primejdia pare să treacă, fiecare revine la vechile obsesii și fantezme. Fiecare riscă pe cont propriu, într-un joc ce trece de multă vreme dincolo de vechile frontiere continentale. Voința care le ține împreună se supune adesea unei relativități ciudate. Ai impresia că, uneori, totul se petrece ca în jocul cu aparențe reale: ceva este și totuși nu este. Poți crede atunci că lumea europeană ilustrează o formă vulnerabilă de unitate. O cultivă mai ales în ordine culturală, puterea ei fiind prevalent simbolică. Are doar eficiența unei idei atrăgătoare, frumoase, nu a voinței ce coboară în lumea de toate zilele. Deși mereu dorită, e păstrată într-o formă aproape spectrală. Deși apare uneori ca singura soluție în fața unor mari încercări, i se întreține o formă aproape castă de idealitate.

Se ascunde în toate acestea, oare, un reziduu al viziunii platoniciene asupra lumii istorice, așa cum sugerează Nietzsche? Eventual un gen de docetism politic, în virtutea căruia o valoare cu adevărat elevată nu se poate întrupa ca atare în materia timpului? Sau e vorba de o conștiință care, atrasă întruna dincolo de starea dată și de orice tradiție, către ceea ce singură ar putea să facă și să devină, ajunge ușor scindată și în conflict cu sine? Aș înclina către ultima ipoteză. Omul european nu are cum să ascundă acest fapt, că în sine se confruntă voințe mult diferite, orientări de viață opuse. Ca și cum ar fi locuit de doi oameni aproape străini, fiecare cu modul său de a percepe lucrurile și cu visele sau utopiile sale.

Note

¹ Cu unele diferențe, ideea revine mai târziu la Hans-Georg Gadamer și Jan Patočka, Constantin Noica, Jacques Le Goff și alții. Reiau aceste prime considerații din textul intitulat *Omul european și cele două surse ale sensului*, apărut în *Caietele de la Putna*, 2016.

² Cf. Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, partea a doua, II, 1 c, unde se află în atenție conceptul hermeneutic de distanță. Chestiunea va fi revăzută în alte studii, precum *Între fenomenologie și dialectică. O încercare de autocritică* (1985).

³ Într-o privință, spațiul intermundiar seamănă cu cel de frontieră. De pildă, reprezintă locul de trecere dintr-o geografie culturală în alta, fapt ce poate aduce cu sine o anume instabilitate. Aici se stabilește, la nevoie, locul unor operațiuni militare („linia frontului”, de unde înțelesul vechi al cuvântului „frontieră”). Unii interpreți consideră de altfel că frontiera înseamnă un spațiu larg de viață și nicidecum o fâșie îngustă de teren. Mircea Eliade vorbește în acest sens despre existența istorică a unor popoare de frontieră. „Am fost așezați de soartă la frontierele răsăritene ale Europei, pe ambii versanți ai ultimilor munți europeni, Carpații, de-a lungul și la gurile celui mai mare fluviu european, Danubiul. Traian ne-a predestinat drept popor de frontieră” (*Destinul culturii românești*, în „Destin”, august 1953, Madrid).

⁴ Argumente asemănătoare aduc David Abulafia & Nora Beren (eds.), *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*, Ashgate, Aldershot, 2002.

⁵ Să reținem că, în cele spuse de istoricul francez, prima caracteristică a lumii europene („îmbinarea unei unități potențiale cu o diversitate fundamentală”) se situează la un alt nivel decât celelalte. De fapt, următoarele amintite („metisarea populațiilor, diviziunile și opozițiile Vest-Est și Nord-Sud, instabilitatea frontierei orientale și primatul unificator al culturii”) nu fac decât să o ilustreze pe cea dintâi.

⁶ „Contrastul dintre Orient și Occident (cu care Europa se confunda) întruchipa pentru greci conflictul fundamental al civilizațiilor”, spune Jacques Le Goff în scrierea deja menționată. „Opoziția cu Orientul” ar fi una dintre moștenirile lăsate de vechii grecii. În acest sens, e amintită o schiță de portret făcută de Hipocrat, altădată, omului oriental. Acesta îi apare pașnic, nu războinic; temător, nu curajos; înțelept, adică retras în sine; lipsit de tărie morală, nu face din libertate un ideal pentru care să-și dea viața; „acceptă cu ușurință servitutea dacă se poate bucura de prosperitate și liniște”. De fapt, intelectualul grec are deja în minte o imagine cu privire la sine (curajos, războinic, iubitor de libertate...) și, prin contrast, va schița portretul omului oriental. Cam în felul în care se petrec lucrurile și astăzi, cel puțin uneori.

⁷ Răspunzând unei scrisori primite de la Stig Wikander, care observă că în lumea ortodoxă „sensul creștinismului ca mister atemporal este mult mai puternic decât în formele occidentale”, Eliade va spune că a descoperit târziu creștinismul, abia după întoarcerea din India. „Mai ales acolo, în Bengal și în Himalaya, am încercat să mă apropiez de faptul religios altfel decât prin cărți. Dar, orice ar fi, întotdeauna e Orientul...” (cf. Mircea Eliade – Stig Wikander, *Întotdeauna Orientul* (Corespondență, 1948-1977), traducere de Mihaela Timuș, Polirom, Iași, 2005, pp. 148, 153). Mențiunea din urmă e memorabilă și aduce în față un înțeles elevat al Orientului, greu de cuprins în conceptele gândirii obișnuite.

⁸ Un comentariu excelent în această privință oferă Petru Creția în *Epos și logos*, Editura Univers, București, 1981, p. 214 sq.

Referințe bibliografice ■

Le Goff 2005 = Jacques Le Goff, *Evul Mediu și nașterea Europei*, traducere de Giuliano Sfichi și Marius Roman, Iași, Polirom, 2005.

Valéry 1996 = Paul Valéry, *Criza spiritului și alte eseuri*, traducere de Maria Ivănescu, Iași, Polirom, 1996.

Vulcănescu 1996 = Mircea Vulcănescu, *Revizuirea de conștiință. Cuvinte pentru o generație* (1928), în volumul antologic *Posibilitățile filosofiei creștine*, ediție îngrijită de Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia, 1996.

Ion I. IONESCU

Considerente privind relațiile dintre forțele de ordine și populație

I.I.I. – profesor doctor,
Departamentul de
Sociologie și asistență
socială al Universității
„Alexandru Ioan Cuza”,
Iași. Președinte supleant
în comisii de doctorat
(Université de Luxembourg).
Prodecan al Facultății
de Filosofie și Științe
Social-Politice, membru
al Senatului Universității
„Alexandru Ioan Cuza”,
Iași (2000-2008). Membru
fondator al Societății
Sociologilor din România.

Preambul

Un Raport¹ realizat la solicitarea Înalțului Comisar ONU pentru Drepturile Omului prezintă *escaladarea tensiunii dintre populație și forțele de ordine* pe data de 10 august 2018, cu ocazia *mitingului organizat în Piața Victoriei* din București și aduce dovezi privind abuzurile și încălcările drepturilor omului într-o țară membră a UE și a NATO. Mitingul – parte a mai multor acțiuni de „stopare a abuzurilor unei clase politice care a devenit simbolul nepotismului, corupției și cinismului” – a fost anunțat cu câteva luni înainte. Primăria capitalei a refuzat să elibereze autorizație pentru acesta. Din interviurile realizate cu participanți la miting reieșea insatisfacția față de guvern, față de degradarea nivelului de trai, față de absența unor infrastructuri de nivel european în România, față de corupția generalizată și de atacurile la adresa statului de drept². Constituția României (art. 39) garantează că „mitingurile, demonstrațiile, procesiunile sau orice alte întruniri sunt libere și se pot organiza și desfășura în mod pașnic, fără niciun fel de arme”. În Piața Victoriei s-au strâns pe 10 august circa 100 000 de oameni, mii de români dinafara țării alăturându-se manifestanților

din țară. Atmosfera tensionată a escaladat atunci când forțele de ordine au intrat în mulțimea manifestanților. Pe fondul stresului și al gazelor, unii protestatari au aruncat în polițiști cu obiecte. Reacția acestora, folosind echipamentul din dotare, a fost disproporționată și numeroși copii, femei și bătrâni au suferit fizic, fiind nevoie de îngrijiri medicale. După ora 23, Piața Victoriei a fost evacuată, folosindu-se grenade lacrimogene, tunuri cu apă (există filmări, fotografii, mărturii). Procurorii militari au deschis un dosar penal privind intervenția forțelor de ordine, în scurt timp fiind înregistrate sute de plângeri. În septembrie 2019, se așteaptă încă finalizarea anchetei Parchetului General și stabilirea gradelor de vinovăție pentru *abuzurile* săvârșite... Unii au afirmat că forțele de ordine nu au apărut populația, ci un „sistem corupt”, că *societatea românească a trebuit să acționeze pentru a nu reveni la un sistem totalitar*. Peste 81 000 de români au semnat o petiție în care cer sprijinul ONU. S-au adunat mărturii, declarații și justificări ale autorităților, ale populației, imagini foto-video, știri și reportaje din mass-media românească și internațională...

De ce s-a ajuns aici? Ce explicații ar putea fi date acestor relații dintre populație, forțele de ordine, guvern?

Lumea forțelor de ordine între imaginar și sociologic

„Toată lumea pare să știe” cum funcționează forțele de ordine, deoarece filmele, seriile TV, romanele prezintă imaginarului individual și colectiv persoane, eroi care au răspunsuri adecvate în toate situațiile și față de toate nedreptățile. *Reprezentările* născute din astfel de surse tind să devină *repere* printre membrii forțelor de ordine – care se identifică cu astfel de personaje – dar și pentru populație. *Imaginea* forțelor de ordine construită pe baza informațiilor din ziare, din documentarele televiziunilor, din reportaje radiofonice – care, adesea, caută senzaționalul – nu se suprapune peste cea a *vieții și activității de zi cu zi* a acestora. Adesea, presa nu are, nu-și face timpul necesar să exploreze pe îndelete diferitele aspecte ale acestei lumi a forțelor de ordine.

Dar percepția asupra acestor forțe are și o altă sursă, și anume *interacțiunile zilnice cu populația*, pe teren, pe stradă sau la *secții*. Astfel, întâlnirile, contactele, schimburile, mai mult sau mai puțin priete-

noase, generează mulțumire sau supărare, satisfacție sau dezamăgire³. Uneori, *imaginea persoanelor* poate fi înlocuită cu cea a unor *uniforme* și asimilată lipsei dialogului, neînțelegerii și autoritarismului.

Cunoașterea reciprocă (a populației și a forțelor de ordine) rezultă din informații diferite, care amestecă senzaționalul afectiv cu imagini mass-media (aflată în „logica urgenței”), cu discursul politic (care conține probleme, soluții, dar și... strategii electorale). La capătul unei asemenea cunoașteri, forțele de ordine ajung să fie admirate sau respinse, să inducă așteptări excesive și resemnare, să producă teamă și dorință de răzbunare. În funcție de poziția fiecăruia, sunt accentuate unele sau altele dintre aceste percepții, atitudini... Apar diferențe atunci când se confruntă reprezentările, imaginile cu viața și activitatea cotidiană a acestor forțe. În contextul unor aprecieri dihotomice, demersul de cunoaștere și de înțelegere reală a vieții și activității acestor forțe poate însemna „alegerea taberei inamice”, contestarea eficacității lor, chiar „trădare”. Pentru activiștii din populație, aceeași cunoaștere poate fi considerată o încercare de negare a abuzurilor săvârșite de către aceste forțe...

Totuși, sociologul consideră că *demersul de cunoaștere, explicare și înțelegere* este cea mai bună cale de a pricepe strategiile forțelor de ordine și ale populației față de acestea. *Politizarea securității comunitare* face dificilă analiza și sinteza, deoarece simplul fapt de a nu adera la discursul dominant privind forțele de ordine poate discredita demersul observatorului, al cercetătorului. Cine subliniază (și) limitele unor strategii și tactici adoptate înseamnă că neagă pericolele, nesiguranța, înseamnă că e de partea „făptașilor”... De multe ori, autoritățile critică cercetarea științifică în domeniu și utilitatea ei, ținând doar la propria abordare. *Este inutilă înțelegerea, este importantă acțiunea*, spun acestea. *Cercetările în domeniu pot fi frâne sau, mai rău, „complicele” infractorilor...*

Analiza obiectivă a situației și activității forțelor de ordine are ca scop înțelegerea efectelor reale ale politicii guvernamentale și ale acțiunilor acestor forțe în viața de fiecare zi, în mediul lor. Această analiză este importantă, deoarece – spune Dominique Monjardet, considerat un fondator al *sociologiei poliției* – „nu e vorba de o organizație în sine, izolată de toate relațiile și raporturile sociale în care este miză și produs” (Monjardet 1996). Este utilă *descrierea vieții și activității* (istorice

și cotidiene) a forțelor de ordine, pe baza tuturor *informațiilor accesibile* culese cu ajutorul tehnicilor de cercetare adecvate (de exemplu, cu ajutorul chestionarelor și interviurilor luate membrilor și celor cu care aceștia sunt în contact: aleși, funcționari, magistrați, parteneri instituționali, beneficiari). În acest fel poate fi identificată logica fiecăruia, luând act de opinii, aprecieri pozitive, aversiuni... *Poziționarea sociologică* ajută la descifrarea a ceea ce se întâmplă în jurul nostru, în noi ca grup, în legătură cu (in)securitatea, agresiunea, violența, „în amonte și în aval”. Luarea în considerare a tuturor opiniilor, poziționărilor este o modalitate de a păstra neutralitatea, dar și de a măsura efectele pe care acțiunile forțelor de ordine le au asupra diferitelor categorii de populație. Majoritatea locuitorilor nu vede membrii forțelor de ordine ca pe niște eroi sau ca pe niște monștri. Eroi nu sunt doar membrii unităților de elită, fiindcă adesea este nevoie de mai mult curaj să patrulezi într-un cartier recunoscut pentru ostilitatea infractorilor față de apărătorii legii, în care *pericolul* se poate ivi la o simplă oprire în trafic, în care *violența* se poate manifesta atunci când nimeni nu se așteaptă... Forțele de ordine se cred adesea mai puternice decât sunt de fapt, iar guvernele încearcă să-și arate *puterea* prin faptul că le stăpânesc, că împreună „stăpânesc terenul”, *controlează societatea*. În acest context, (și) discursurile politice ale opozanților puterii fac jocul supraevaluărilor... Dacă sunt obiect de cercetare sociologică, aceste forțe nu mai apar misterioase, devin comprehensibile ca organizații, ca instituții supuse presiunilor bugetare, producției de „hârtii” (birocratice), compuse din persoane mai mult sau mai puțin implicate...

A cunoaște și a înțelege organizarea forțelor de ordine

Cercetările asupra forțelor de ordine se pot baza pe observații, chestionare, interviuri luate membrilor acestora în mediul lor (orașe, cartiere sensibile, sate izolate etc.). Analiza și interpretarea datelor, a informațiilor prelucrate pot contribui la elucidarea *aparității tensiunilor, conflictelor* sau chiar a *urii* între aceste forțe și populație, dar și a *situațiilor calme, senine*. Cercetările pot identifica relevanța sau inutilitatea unor *reforme* în cadrul acestor instituții, pot identifica modalități de *îmbunătățire a stării de fapt*.

Șefii nu acceptă întotdeauna evaluarea, monitorizarea externă a traducerii în act a politicilor de securitate a acestor instituții. În cadrul „întâlnirilor oficiale”, „șefii ierarhici” preferă mai curând să-și reafirme autoritatea atunci când e vorba de probleme reale și soluții adecvate...

Dar forțele de ordine se confruntă cu probleme reale, complexe, dificile în activitatea lor cotidiană, la locurile de muncă. Membrii implicați direct le pot aduce la cunoștință, chiar dacă nu se suprapun peste „directivile” venite „de sus”.

Și *corporatismul sindical* din domeniu apără uneori idei și strategii de parte de așteptările populației, evită ca persoane sau instituții din „exterior” să se amestece în „treburile interne” ale forțelor de ordine. În acest fel se întărește „cultul secretului”, dar se evită adesea și tragerea la răspundere a unor membri care derapează, care subminează imaginea acestor forțe...

Și „mitul infailibilității” apărătorilor legii și ordinii poate induce efecte adverse și perverse, fiindcă dă posibilitatea unor angajați să nu-și justifice anumite acte, să fugă de dialog, de responsabilitate.

În acest fel se pot constitui, institui moduri de funcționare (adesea sub *presiune mediatică*) în care se amestecă prejudecăți și realități, discursuri populiste, practici necorespunzătoare, mituri, frustrări, dezamăgiri...

Sociologul nu pledează fără discernământ pentru forțele de ordine, nici „nu se plânge” de ele. Cel care vrea o cunoaștere cu onestitate științifică a realității nu aderă la discursuri fataliste – care ar vedea, ar vrea sau ar dori ca societatea să fie anomică, să domnească insecuritatea permanentă, violența. O idee răspândită, dar nedovedită, este aceea a „declinului” moralității în comunități, în societate și necesitatea consolidării puterii forțelor de ordine – „ultimul stâlp al democrației”. Cel care vrea să cunoască cu onestitate științifică realitatea nu neagă existența devianței, delincvenței, infracționalității, nu etichetează ca fanteziste temerile populației, dar arată că „ideea de declin ireversibil al moralității” poate justifica înmulțirea legilor sau modificarea lor permanentă pentru a facilita acțiunile guvernului și ale forțelor de ordine, pentru a controla mai mult populația, exonerându-le de orice responsabilitate privind existența acestor fenomene. Pe de o parte,

se anunță rezultate „extraordinaire” în lupta împotriva delincvenței, infracționalității, pe de altă parte se votează noi legi în favoarea forțelor de ordine și li se alocă resurse mai mari... Guvernul și forțele de ordine se felicita când scade delincvența, infracționalitatea, dar „dau vina” pe „declinul moralității”, pe evoluția „inevitabilă” a anomiei, pe „criza moravurilor societății” atunci când acestea iau amploare.

Relațiile dintre forțele de ordine și populație

Ar trebui să pornim de la date, de la informații accesibile în domeniul prevenirii și combaterii faptelor antisociale⁴ și apoi să reflectăm asupra lor. Din studii, cercetări existente în literatura de specialitate (Mouhanna 2000), putem afla numeroase informații privind relațiile dintre forțele de ordine și populație, despre starea lor actuală, dar și piste pentru ameliorarea lor durabilă. *(In)satisfacția populației* față de aceste forțe este un indicator important de evaluare a performanțelor lor. Creșterea satisfacției populației se asociază direct cu ameliorarea moralului membrilor forțelor de ordine. Sentimentele pe care le au și le exprimă reciproc sunt esențiale pentru înțelegerea mecanismelor care duc fie la conflict, fie la relaxarea tensiunilor și la calmul social.

Atunci când intervin pe teren, forțele de ordine participă la construirea unei anumite imagini a acțiunii publice a statului. Orice greșeală poate slăbi încrederea populației în stat, poate duce la apariția unor riscuri pentru forțele de ordine și locuitori, la situații dificile, tensionate. Uneori, forțele de ordine *sunt puse* în situația de a considera un miting drept „tulburare a liniștii și ordinii publice”, dacă așa spun „directivele venite de sus”...

Dacă vom confrunța comentariile și așteptările populației cu atitudinile și comportamentele forțelor de ordine, vom constata că în *sondaje* se bucură de „o imagine bună pe ansamblu”⁵, dar mai puțin bună în rândul tinerilor (care denunță faptul că sunt vizați, „hărțuiți”, „vânați”), în rândul celor în vârstă sau al femeilor (care se plâng de insecuritate, au sentimentul nesiguranței, mai ales în zonele sensibile) (Mouhanna 2000). La rândul lor, membrii forțelor de ordine au sentimente „amestecate” față de populație (pe lângă cele de milă față de victime și de repulsie față de cei care comit infracțiuni...).

Dar cum se ajunge la asemenea atitudini și comportamente?

Cei care fac un scurt istoric al relațiilor dintre populație și forțele de ordine pot descoperi că, la noi, acestea din urmă au *origine nedemocratică*. Statul comunist a urmărit să constituie o *miliție* puternică, centralizată, pentru a putea controla țara. În alte state, și comunitățile au putut contribui la organizarea propriei securități, la construcția unor strategii de securitate (Piasenza 1990; Vogel 1993 etc.). Dorința de a reuni toate forțele în cadrul aceleiași autorități centralizate, într-un context al guvernării autoritare, a dus la construirea unui *model de forță publică în serviciul statului*. *Miliția centralizată* a fost în serviciul unui stat represiv. „Naționalizarea” acestor forțe a contribuit la menținerea statului, la aplicarea politicilor hotărâte „sus”, cu consecința distanțării de populația care trebuia controlată.

Dar o configurare asemănătoare a acestor forțe a putut fi și produsul „gândirii birocratice”⁶ care a văzut și vede „modernizarea societății” prin înlocuirea dezbaterii publice cu *reflecția detașată de contexte și de pasiuni locale*... Astfel, „democrația românească de după 1990” nu a pus sub semnul întrebării modul de funcționare a forțelor în sistem centralizat, unificat de birocratie (Baruch 1997). Școlile care au format cadrele necesare acestor forțe au integrat în activitate tinerii absolvenți, fără experiență în domeniu, doar cu „practica pe teren” și pregătirea teoretică orientată mai curând spre „servirea statului”, decât a populației, a cetățeanului. *Modelul birocratic centralist* este reflectat și de denumirile și atribuțiile „eșaloanelor” acestor forțe: comisarii alcătuiesc corpul de concepție și direcție, ofițerii – corpul de conducere și încadrare, iar subofițerii organismul de aplicare. Rămâne predominantă ideea că *unii gândesc și alții aplică* „liniile directe” stabilite de „sus”. Forțele *responsabile cu protecția statului* nu sunt atașate unui anumit teritoriu, pentru a evita „riscul de fraternizare cu populația” locală. Anunțarea unui miting aduce imediat prezența și intervenția forțelor de ordine venite de *departe de locurile lor de staționare* (de exemplu, pentru mitingul din 10 august 2018 au fost aduse în capitală forțe de ordine din provincie).

Acest model de configurare și de acțiune este unul dintre pilonii guvernării. Dar fiecare tensiune, fiecare stare de criză lasă urme mai mult sau mai puțin conștiente, explicite, în imaginarul colectiv. Astfel, mi-

tingurile, manifestațiile din 2017 și 2018 au marcat durabil forțele de ordine și populația, mai ales tinerii și diaspora, considerate „categorii periculoase”, care „creează probleme”⁷. Dacă forțele de ordine sunt folosite ca *pârghie de legitimare și apărare a statului*, ele adoptă *modelul luptei împotriva dușmanilor statului* și-l transferă în contextul siguranței existențiale cotidiene actuale. Astfel, protestatarii de la mitingul din 10 august 2018 au putut fi etichetați ca „agenți sorosiști”, „teroriști” care luptă contra statului, a guvernului, ca justificare pentru aducerea unor „trupe” din alte județe...

„Naționalizarea forțelor de ordine” în timpul „vechiului regim” a avut impact și asupra *managementului resurselor umane* din cadrul forțelor de ordine. Dorința de a organiza „de sus în jos”, de a reduce legăturile angajaților cu cetățenii, a fost evidentă și atunci când s-a făcut *recrutarea* și apoi *repartizarea* pe posturi. Tinerii absolvenți erau siguri că nu vor lucra în sau în apropierea localității de domiciliu. După absolvirea școlii, cei proveniți din „locuri liniștite” și trimiși în „zonele sensibile”, au căutat (și caută) să stea cât mai puțin cu puțință acolo, să plece în sau aproape de localitatea de domiciliu. Cei care se duc în *zonele sensibile* și se confruntă direct cu sărăcia, cu violența, cu o populație care nu are o imagine foarte bună despre ei, pot avea un șoc, mai ales dacă pe timpul formării nu s-au confruntat cu asemenea aspecte, au refuzat să vadă anumite realități în față, sau, pur și simplu, nu au aflat despre bunele practici și instrumentele necesare pentru a face față unor situații complexe (în afară de „dotarea” cu gaze, tunuri cu apă...). Consecințele unui astfel de management al resurselor umane sunt importante: tineri absolvenți trimiși în locuri unde nu cunosc pe nimeni și se confruntă cu atitudini ostile sau de neînțeles, angajați care nu locuiesc în circumscripția în care lucrează, care sunt departe de casă, de familie, de prieteni și care investesc puțin în interacțiunile cu populația locală, cu care nu prea are contacte extra-profesionale (de ce să se integreze acolo dacă vor să plece cât mai repede?).

Toate aceste aspecte pot avea ca rezultat slabele relații ale forțelor de ordine cu populația. Polițiștii învață să fie „prudenți” față de localnici, să întreprindă mai curând *acțiuni de combatere* decât de *prevenire*, de comunicare, de mediere, ezită să devină „actori sociali”. „Raporturile de forță” sunt interacțiunile cele mai folosite. Este nevoie de ani de

experiență în același loc pentru întâlnirea normală, între oamenii „normali”, pentru a adopta comportamente normale – de ascultare, comunicare, mediere, încredere reciprocă...

Unii manageri ai forțelor de ordine au încercat să îmbunătățească relațiile cu populația. Una din căi a fost aceea de a recruta personalul din cartiere – persoane care cunosc locurile, oamenii, stăpânesc elementele socioculturii locale. Dar astfel de recrutări au fost deficitare, tinerii nu s-au îngrămădit să intre în poliție sau jandarmerie decât atunci când nu au întrezărit alte posibilități de ocupare. Așa se face că membrii forțelor de ordine pot să nu aibă aceeași origine geografică sau origine socială ca beneficiarii serviciului lor, iar ei nu doresc să se apropie de stilul de viață din zonele sensibile, ci să fugă de el...

Modernizarea forțelor de ordine și relațiile cu populația

Relațiile cu populația au fost afectate și de modernizarea forțelor de ordine, de folosirea automobilului, a telefonului sau a NTIC⁸. Astfel, „motorizarea” a mărit distanța față de populație, după modelul tradițional al „patrulării”⁹ pe jos. Fiind în fiecare zi în același sector, în contact cu populația, forțele de ordine erau „parte din peisaj” (Deluermoz 2008). Prezența pe stradă, printre locuitori, i-a determinat să ia aminte la nevoile, la problemele populației, să răspundă la solicitările acesteia, desigur, să fie atenți la securitatea ei. „Sectoriști” singuri, fără mijloace de comunicare pentru a cere „întăriri” în caz de nevoie, în situațiile periculoase, aveau nevoie de sprijinul populației.

Căutarea eficientizării intervenției a determinat adoptarea *modelului patrulării cu mașina*. Generalizarea *telefonului* a accelerat modernizarea, dar a dus la răspândirea *modelului reactiv* (patrula așteaptă apelul telefonic și apoi merge cu mașina la fața locului în caz de urgență; în rest, stă „la secție”). Pe măsură ce automobilul și telefonul s-au răspândit, „posturile” din comunitate au fost abandonate, trupele fiind strânse într-un sediu central. Consecințele modernizării au fost: accentuarea rupturii de populație, consolidarea centralismului, o ierarhie multumită, să știe că toți angajații sunt grupați în aceeași clădire, membri ai forțelor de ordine mulțumiți de patrularea cu mașina (mai

puțin obositor, mai protejați etc., dar și controlați mai bine). În plus, neatașarea de un sector anume a însemnat *anonimizarea* lor.

Și consecințele pentru populație au fost importante. În primul rând, percepția lipsei de disponibilitate a agenților, „inabordabilitatea” lor. Reacția mai rapidă la o urgență este utilă, dar reduce contactul durabil cu populația, fiindcă patrula vine rapid, soluționează urgența și pleacă. Se adaugă și dispariția forțelor de ordine „din peisaj”. Pentru populație era „normal” să fie văzute pe stradă, chiar dacă nu se întâmpla nimic special. *Modelul de intervenție reactiv* a făcut ca prezența patrului într-un loc să fie imediat asociată cu teama că acolo „se întâmplă ceva”, că acolo s-a produs o infracțiune. Orice apariție a „patrului motorizate” dă naștere unor comentarii, reacții, generează frică (Peyrefitte 1977)¹⁰.

Odată cu telefonul și mașina s-a schimbat și evaluarea acțiunilor forțelor de ordine¹¹. Cei care stau o parte din timpul lor de muncă „în mașină”, așteptând apelul care-i va direcționa spre o anumită zonă, sunt controlați de comisari nu numai prin *rapoarte de activitate*, ci și prin *GPS*. Telefonul și mașina sunt un progres pentru forțele de ordine, dar ele nu răspund pe deplin urgenței (pentru persoana agresată, poliția ajunge întotdeauna mai târziu...). În acest sens, mașina și telefonul devin un... obstacol în calea relațiilor cu populația. *Instrumentele informatizate* au dus, de asemenea, la perturbări ale funcționării forțelor de ordine, concomitent cu speranța că acestea (software, cartografierea numerică, fișierele electronice, instrumentele mai sofisticate ale poliției științifice) permit o mai mare eficiență (Manning 1992).

Este lesne de constatat că eficiența acestor noi instrumente depinde de modul în care cei care le au știu să le folosească. Asemenea instrumente pot eficientiza căutarea de informații, dar pot reduce relațiile directe cu populația. Experții în științele care sprijină forțele de ordine sunt încrezători în validitatea acestor instrumente, dar au grijă să spună că ele nu demonstrează vinovăția sau nevinovăția unei persoane. Ele pot aduce dovezi, elemente de reflecție, dar nu desemnează un vinovat. Investigația *in vivo* rămâne mereu necesară. NTIC pot fi folosite pentru a aduna informații, *fiecare putând folosi informațiile aduse de către toți ceilalți*, dar acest fapt presupune și *voința tuturor de a furniza toate informațiile tuturor*, fără să-și facă griji cu privire la folosirea lor ulterioară... Dacă fiecare transmite informațiile „în sistem” și lasă în grija altora

exploatarea lor, demersul poate duce la deresponsabilizare. Un asemenea demers înseamnă o și mai mare îndepărtare de *modelul polițistului expert*, scufundat în mediul în care lucrează și căutând informații „cu lupa”, precum Maigret (Ericson, Haggerty 1997).

Nu este vorba aici de contestarea tuturor efectelor modernizării, de faptul că instrumentele noi au contribuit la creșterea eficacității intervențiilor, ci de faptul că ele au putut afecta relațiile cu populația. De exemplu, *supravegherea video* a arterelor publice eficientizează intervenția, dar centralizează informația și reduce forțele de ordine la... simple instrumente. Camerele video pot face inutilă prezența lor pe stradă. Agenții pot sta liniștiți la secție și aștepta evenimentul raportat de managerii videocamelor.... Dezvoltarea supravegherii video e justificată de factorii de decizie din domeniul securității prin economisirea de bani, de personal, dar, în fapt, ei pot controla mai bine forțele de ordine și populația. Logica e asemănătoare și în cazul altor „echipamente din dotare”. Dacă *echipamentul standard* cu care forțele de ordine intervin într-o situație se compune din vestă, cască, pistol, gloanțe (de cauciuc) etc., de îndată ce agentului îi lipsește una din aceste componente, el se simte slab, iar populația îl simte la fel... De aici o adevărată *cursă a înarmării* care, pe termen scurt, poate însemna securitate sporită pentru forțele de ordine, dar pe termen lung, poate duce la percepția slăbirii instituției în ansamblu.

Specializarea forțelor de ordine și relațiile cu populația

Ca și în alte profesii, și în cadrul forțelor de ordine a fost agreată *logica specializării crescânde*. De câte ori a fost identificat un nou tip de delincvență, de infracțiune, a fost creat un nou serviciu. Distincția tradițională între *forțe de menținere a ordinii, poliția rutieră, poliția judiciară* etc. a fost urmată de împărțirea *poliției judiciare* între unitățile *penale* și cele *financiare*, de apariția unor *brigăzi* specializate în narcotice, trafic de persoane etc. De la simpla distincție între *poliția în uniformă* și *poliția în civil*, s-a ajuns la organizarea de unități, brigăzi, grupuri etc. care se ocupă de circulația rutieră, de intrarea prin efracție, de escrocherii, violuri, perversiuni sexuale etc. Scopul, obiectivele unor asemenea diviziuni au fost o mai bună înțelegere a unui anumit tip de delincvență, o centralizare a informațiilor despre infracțiuni, o acțiune mai eficientă prin expertize

specializate. Dar *specializarea* a avut și efecte neașteptate, nevrute, perverse. Astfel, creșterea numărului specializărilor a fost uneori exagerată: au fost înființate grupuri specializate compuse din câte două-trei persoane. Multiplicarea grupurilor a dus și la închideri, la izolarea lor, fiecare concentrându-se asupra obiectivului propriu, uitând de celelalte. Ca urmare, a putut apărea tendința ca delincvența, criminalitatea să nu mai fie privite în ansamblu, ci „pe felii”, în funcție de ceea ce interesează un grup specializat sau altul. A putut apărea și lipsa de răspuns și intervenție dacă nu exista o „unitate specializată”... Specializarea a putut crea și „bisericuțe” în care, fiecare ocupându-se de obiectivul său, s-a închis în spațiul propriu pentru a se proteja de ingerințele celorlalți, căutând să-și sporească autonomia. Brigăzile, unitățile *superspecializate*, „care-și fac treaba” indiferent de prioritățile populației, nu mai sunt atente la satisfacția acesteia (Gleizal 1985; Lemaire 2008).

Am mai putea reține o consecință a specializării: relațiile dintre *specialiști* și *generalști*. Aceștia din urmă nu sunt la fel de bine văzuți de către primii, deși întâlnirea cu indivizi periculoși face parte din riscurile generalștilor – pe teren este întotdeauna posibil ca o intervenție de rutină să fie o situație riscantă. Cei „din birou” sunt mai protejați, într-o situație mai previzibilă, iar dacă se confruntă cu riscul, reușesc să-l anticipeze mai sigur decât generalștii.

Deschiderea insuficientă spre exterior, poate face din lumea forțelor de ordine o lume închisă, repliată pe sine. Nu este singura instituție într-o situație asemănătoare... Replierea poate fi un reflex, o reacție de adaptare la un mediu ostil. Mulți polițiști intervievați în cursul unor cercetări¹² refuză să recunoască faptul că au rol represiv, dar se cantonează în reprezentarea (uneori caricaturală) a unei *instituții bazate pe forță și pedeapsă*. Dar dacă au în vedere ce trăiesc cotidian la locul lor de muncă ei recunosc că *forța nu e suficientă, că sunt necesare comunicarea, negocierea, diplomația* în relațiile cu populația.

Re-formarea forțelor de ordine. Proximitatea

„Dreapta” și „stânga” apără un model autoritar de *management al securității* atunci când se preocupă de eficiența intervenției forțelor de ordine, de legitimitatea acesteia și diminuarea sentimentului de insecuritate.

ritate. Guvernele nu rețin însă toate învățămintele și nu valorifică toate experiențele anterioare, bunele practici actuale, soluțiile anterioare.

În cadrul unui curs de *Modele de securitate comunitară*¹³ am căutat „modele” existente în diferite țări europene și nu numai. Desigur, „factorii de decizie” pot spune că experiențele altor țări nu sunt transferabile, deoarece contextul este diferit, sau le pot considera transferabile, dacă le „convin” (de exemplu, în februarie 2019, la noi se dă ca exemplu „modelul” intervenției jandarmilor împotriva „vestelor galbene” din Franța¹⁴...).

Mass-media insistă adesea că sunt țări în care populația respinge spontan forțele de ordine și țări în care oamenii au mai mult respect pentru lege, autoritate, ordine. Asemenea afirmații pot face responsabilă mentalitatea (individuală și colectivă) dacă exclud a priori orice comparație cu străinii (*nicio altă experiență nu poate fi transpusă la noi, deoarece țara noastră este originală...*).

Cu toate acestea, sunt posibile transformări în cadrul forțelor de ordine cu efecte semnificative asupra relațiilor cu populația. Pentru o re-formare reală însă trebuie îndeplinite câteva condiții: o ierarhie locală care acceptă să „co-managerizeze”, să „co-gestioneze” lucrurile, situațiile cu personalul, dar și lucrători de pe teren conștienți de problemele populației și care sunt gata să renunțe la confortul lor pentru a construi un parteneriat cu asociații, cu instituții din comunitate, cu parteneri nereticienți la colaborarea cu forțele de ordine. Asemenea condiții pot exista în anumite locuri și momente, așa cum reiese din exemplele pe care le aflăm în literatura de specialitate a domeniului (Belorgey 1997). Astfel, unii au preferat să se concentreze asupra prevenirii, alții modernizează serviciile poliției, reînnoiesc echipamentele, înmulțesc mijloacele poliției științifice, se preocupă de (re)formarea personalului, de condițiile de primire în secții, de deontologia profesională a personalului, de evaluare, de cercetările în domeniu.

O mare parte a personalului angajat în cadrul forțelor de ordine salută preocuparea pentru modernizarea echipamentelor și a instruirii, dar e reticentă față de punerea cetățeanului în centrul priorităților acestora. Luarea în considerare a populației afectează atitudinile și comportamentele conforme „ierarhiei tradiționale”. Ierarhia în cadrul forțelor de or-

dine este obligatorie. O mare parte din populație însă apreciază forțele de ordine în măsura în care acestea răspund solicitărilor ei. Dacă nu este mulțumită, populația „dă vina” pe aceste forțe (deci și populația exercită o anumită constrângere, chiar dacă nu e de aceeași natură cu cea a ierarhiei...). Un polițist care cunoaște locuitorii sectorului „său”, care vorbește cu ei, este pus „în mod natural” în situația de a ține cont de solicitările lor. Dacă forțele de ordine au o marjă de autonomie mai mare se angajează mai mult de partea nevoilor și problemelor populației.

„Cei vechi” în domeniu, „tradiționaliștii”, mai curând refuză să se implice în activitățile cu populația, pe care le consideră devalorizante și „devirilizante” (Pruvost 2008). Cu toate acestea, numeroase experiențe locale au rupt *cercul vicios al neîncrederii reciproce* dintre forțele de ordine și populație. În toate cazurile este importantă *marja de autonomie* precum și încrederea reciprocă dintre forțele de ordine și populație. Un lucrător din cadrul forțelor de ordine se poate simți mai sigur, mai capabil, mai abilitat să intervină dacă are o anumită autonomie, dacă nu e un anonim, un „pion” interschimbabil. Dacă populația își (re)cunoaște lucrătorii „săi” din cadrul forțelor de ordine, le oferă mai multe informații și, dacă este cazul, intervine pentru ele. Potențialii infractori pot deveni mai reticenți în comiterea de fapte rele dacă știu că polițistul îi cunoaște, le cunoaște familia, dacă cetățenii colaborează cu ei și caută împreună răspunsuri (Goldstein 1990).

Dacă experiențe de pe teren arată că, în lumea anglo-saxonă, poliția pleacă de la rezolvarea problemei locale împreună cu cetățenii și instituțiile responsabile, se întâmplă altfel în modelul tradițional centralist. În primul caz se pleacă de la populație pentru a găsi soluții – de unde diversitatea de practici și priorități – în al doilea, se pleacă de la ordinele „de sus” ale șefilor și găsim mai greu „strategii locale”, adaptate contextelor. În general, polițiștii „buni”, bine „înfipti” pe un teritoriu, utilizează toată gama intervențiilor, de la comprehensiune la reprimare, după analize ale situațiilor la care participă și ei. *Suntem și noi părinți, și procedăm cu tinerii din comunitate așa cum procedăm cu copiii noștri: mai întâi discutăm, explicăm și, dacă nu merge astfel, îi sancționăm.* La locul lor de muncă, mulți inventează și asociază intervenției o *strategie educațională* elaborată, nu ezită să-și asume responsabilități, să dea dovadă de o anumită toleranță, dar și de exigență, după ce avertizează.

Este importantă și *modalitatea de evaluare* a muncii lucrătorilor din cadrul forțelor de ordine. În sistemul ierarhic centralizat, principalul mijloc de măsurare a activității și eficienței este statistica privind rata infracționalității, numărul persoanelor arestate etc. Dacă cei care intervin pe teren nu participă la decizii, atunci șefii lor se pot baza pe cifre pentru a stabili reguli ce pot fi aplicate oriunde, indiferent de zone, de comunități. Or, un asemenea raționament nu este adecvat *politicii de securitate bazate pe adaptarea la particularităților terenului*. Se poate ca șefii să nu se limiteze la rolul lor „clasic” (dând ordine pe baza statisticilor și rapoartelor), și atunci construiesc obiective cu și în sprijinul celor de pe teren (după care pot face și evaluări după criterii statistice). Este important să ia în considerare și satisfacția populației, precum și alte criterii calitative (Matelly, Mouhanna 2007).

Lucrătorii din cadrul forțelor de ordine au diverși *parteneri* pe care pot conta în cazurile în care primesc solicitări care nu intră direct în competența lor (zgomotul de pe stradă, graffiti pe pereții blocurilor, bețivi, drogați, prostituate, întreruperea iluminatului public, gunoiul neluat de salubritate, femeile care vor să divorțeze...), fiindcă imaginea de „reprezentanți ai legii” este interpretată în sens mai larg. În astfel de cazuri, lucrătorii de pe teren ori ajung la o interpretare restrictivă a rolului lor („menținerea ordinii publice”), ori se angajează să rezolve și alte probleme. În acest caz, ei pot deveni *interlocutori ai populației*, pot intra într-o rețea de relații cu parteneri din alte servicii, *logica intervenției lor fiind convergentă cu logica similară a altor organizații, asociații, instituții*. Astfel, pot reuși mai bine să păstreze calmul în comunitate cei care construiesc un model local de gestionare a problemelor prin sport, care ajută persoanele în vârstă, care au abilități de mediere, de ascultare a diferitelor categorii de locuitori. Corporatismul polițienesc, abordările prudente față de schimbare, prevalența managementului statistic pot reduce șansele unei asemenea logici.

La cei care nu acceptă să fie „în serviciul populației”, care refuză să „discute”, care resping „rolul social”, alternativele la represiune prind mai greu. „Principala prioritate”, spun ei, este „prinderea infractorilor”, nu alte „sarcini nejustificate”...

Cei angajați în parteneriate, care nu păstrează distanța față de populație, pot câștiga încrederea acestora, și astfel pot afla informații pentru o

intervenție mai eficientă, dar și informații privind comportamentele unor colegi care, din frică sau „din fire”, se comportă cu aroganță, uneori cu violență. Dacă abuzurile unor patrule devin cunoscute colegilor care nu sunt de acord cu asemenea practici, poate fi afectată „solidaritatea tradițională”, iar populația poate face diferență între „polițiștii buni” și „polițiștii răi”.

Ar fi reducăonist să spunem că toți partenerii sunt entuziasmați la sosirea în comunitate a polițiștilor de proximitate. Uneori aceștia au parte de o primire mai puțin politicoasă, fiindcă partenerii au nevoie de siguranță, nu de sprijin în intervențiile lor specifice. Partenerii (din alte servicii, locuitori din cartiere, aleși, oficiali) sunt mulțumiți de lucrătorii din forțele de ordine „accesibili”, abordabili, care se prezintă, își lasă coordonatele pentru a putea fi apelați. Cei care stau mai mult timp în același loc pot trece dincolo de câmpul securității, al ordinii, pentru a se implica în probleme precum iluminatul public, igiena, educația, loisir-ul, copiii străzii, certurile între vecini, violența în familie etc. Polițiștii de proximitate pot veni cu răspunsurile lor în cadrul diferitelor parteneriate (cu asistenții sociali ș.a.).

Transformările de statut, modificările organizării, alternanțele politice nu au zdruncinat însă *centralismul autoritar care caracterizează forțele de ordine*. De pildă, *poliția de proximitate* este în permanență inspectată, evaluată, fiindcă forțele de ordine trebuie să apară ca represive, să interpeleze, să se preocupe de respectarea regulii, nu (prea mult) de mediere, de organizarea de activități în comunitate. Ele pot intra în parteneriate, dar folosind represiunea, nu discuțiile... Cu toate acestea, s-a investit în *ideea de proximitate* (Le Roux 1997), mai ales atunci când s-a vorbit de „insecuritate” ca expresie a „nedreptății sociale” care afectează categoriile defavorizate. Chiar și în astfel de cazuri însă, forțele de ordine nu trebuie văzute ca „moi” în fața delincvenței, a infracționalității. De altfel, merită remarcat un aspect legat de aplicarea pe teren a ideii de proximitate: ierarhia nu s-a grăbit, ci a insistat ca procesul trecerii la o astfel de idee și tactică să se facă” cu atenție și în mod constructiv”, cu grija evaluării pașilor făcuți (Ferret, Ocqueteau 1998)... Acolo unde s-au lungit însă lucrurile, s-a diluat conceptul *poliție de proximitate* (Roché 2005). Astfel, o idee privind *promovarea politicii de proximitate* a fost semnarea unui *contract de securitate locală*

care a angajat forțele de ordine și alți parteneri, dar traducerea lui în comunitățile locale – deși a însemnat și practici variate, adaptări – a ținut în mod esențial de directivele Ministerului de Interne.

Pentru cei care au urmărit îndeaproape ce s-a întâmplat pe teren cu forțele de ordine, exemplul capitalei Franței este edificator (Renaudie 2008). Atunci când acolo s-a pus problema proximității, nici un ales al capitalei, nici un alt lider nu au participat la reflecție. Așa că, eticheta de proximitate a însemnat, în fapt, o reformă a serviciului, cu obiectivul de a consolida centralizarea internă și intervenția represivă. S-au creat brigăzi de ATV-uri, de polițiști pe „role” pentru a da o imagine tinerească, relaxată a „noii poliții comunitare”. Cazul capitalei a influențat, desigur, reflecția la nivel național, arătând mai cu seamă limitele proximității pe teren.

Dar configurațiile *poliției de proximitate* au fost diferite în alte orașe, sectoare. Astfel, unele comunități nu au uitat de fostul polițist, cel care credea cu adevărat în misiunea sa pe teren, indiferent de schimbări. Lucrătorii de pe teren nu au fost nici ei cu toții ostili noii politici de proximitate, deși nu toți au dorit să investească prea mult în ea, nu mulți au crezut în productivitatea „pol’prox” (Monjardet, Mouhanna 2005). Unii șefi de pe teren care au avut de re-format organizarea forțelor de ordine și-au îndeplinit această sarcină onest, deși au trebuit să se supună, să asculte întâi de ierarhie și mai apoi de cerințele populației. Doctrina forțelor de ordine bazate pe principiul că trebuie să fie puternice, dure, să aplice legea fără să discute, „fără să clipească”, nu a făcut totdeauna casă bună cu preocuparea de a oferi răspunsuri concrete la problemele locuitorilor. Pe teren, atunci când apare o problemă, „forțele de ordine nu pierd timpul” căutând cauzele acesteia. Ele identifică rapid *fapta*, află un *autor* și o *victimă*, construiesc un *caz* pe care-l transmit *instanței*. *Tendința judiciarizării* a prins bine multor reprezentanți ai forțelor de ordine care nu știau cum să rezolve alte probleme decât cele de „menținere a ordinii”... Cei care trebuie să facă un dosar pe care-l transmit autorității judiciare abandonează preocupările pentru *rolul social* care i-a dus adesea în impas, fiindcă nu identificau soluțiile adecvate. Unii acceptă situația și afirmă: *suntem îngropați în hârtii, facem muncă birocratică, depindem de parchet și de procedură, nu avem timp să mergem pe teren...* Încurajați de judiciarizarea acțiunii lor,

unii au făcut-o datorită unor cerințe legale, dar și unor motive legate de carieră. Mulți au acceptat să se retragă în birourile lor. În unele cazuri, polițiștii de proximitate au ajuns să fie marginalizați în cadrul forțelor de ordine¹⁵. Alții, mai moderni, de acord cu proximitatea, nu dispun de instrumentele necesare pentru a deveni în mod real *polițiști de proximitate*. Pe teren, poliția comunitară, de proximitate îndeplinește o cerere reală. Deși este departe de a fi răspunsul ideal, *serviciul de proximitate* este important pentru populație, fapt ce se vede în satisfacția acesteia, în schimbarea percepției acesteia, în discursul care se „de-radicalizează”, în scăderea tensiunilor (Halloran, Kerstin Calderón 2005).

Unele concluzii privind depolitizarea relațiilor dintre populație și forțele de ordine

În loc să tragă învățăminte din încercări și erori, uneori promotorii politicilor de securitate vor să se prezinte ca inovatori, să „o rupă cu trecutul”, își pun în practică ideile pentru a se valoriza, fără a folosi capitalul de cunoștințe și bune practici al celor implicați direct pe teren.

Pentru sociologul forțelor de ordine, Franța este un bun studiu de caz. Acolo, după evenimentele din 2005¹⁶, toate inovațiile au fost oprite, fără evaluări, producându-se chiar o revenire la situația anterioară (Havrin 2010). Codul de etică al Consiliului Europei prevedea că „poliția trebuie să aplice metodele poliției de proximitate”, simpozioanele, conferințele (inter)naționale dezbăteau avantajele și limitele proximității, dar în realitatea cotidiană au fost discreditate strategiile de apropiere a forțelor de ordine de populație...¹⁷. Una dintre lecțiile reținute a fost aceea că strategia agresivă a forțelor de ordine este în mod deliberat bazată pe dublul control: al populației de către forțele de ordine și al acestora de către șefi. Legitimarea forțelor de ordine nu se poate baza doar pe utilizarea forței. Spre deosebire de aprecierea că *frica menține ordinea*, experiența dovedește că *doar forța nu e suficientă*. Frica populației duce la delegitimarea forțelor de ordine și la reacții adverse. În fapt, ar trebui să se iasă dintr-un cerc vicios în care:

- se propun legi care nu pot fi impuse și nu sunt respectate;
- fapt care duce la producerea de noi legi;
- la dotarea forțelor de ordine cu noi și noi echipamente;

- la controlul mai multor persoane vizate;
- fapt care generează reacții violente;
- de unde dorința de a controla mai mult, mai mulți oameni;
- și de a face statistici mai complexe...

Această situație nu înseamnă că nu pot fi aflate soluții care să nu țină doar de putere și de... bani. Politica reală de securitate nu se măsoară doar statistic. *Sentimentul de securitate* este dat de o veritabilă politică de proximitate, nu de control, de construcția liantului între forțele de ordine și populație, de (re)crearea unor relații directe, „normale”, nu bazate doar pe „echilibrul forțelor”. *Ascultarea, modestia reciprocă, intercunoașterea, cunoașterea nevoilor și problemelor, comunicarea* fac posibilă *acțiunea laolaltă și creșterea legitimității și a autorității negociate* a forțelor de ordine (Reynaud 1997). Acestea trebuie să explice, să prevină, să avertizeze și apoi să sancționeze. Iar sancțiunea să facă parte dintr-un proces în care este prezentă *dimensiunea pedagogică*. Forțele de ordine trebuie să acționeze într-un *parteneriat real ancorat local*. Împuternicirea (empowerment), responsabilizarea sunt legate de o suficientă autonomie a lucrătorilor de pe teren pentru a putea adapta strategia și acțiunea la context. *Se poate gândi global, dar de acționat se acționează local*. Acest fapt poate însemna o revoluție într-un dispozitiv centralizat și ierarhizat. „Noul management” ar putea lua în seamă și cunoștințele, abilitățile, capacitățile fiecărui membru al forțelor de ordine în loc să fie considerat pion interschimbabil. Un membru al acestor forțe își poate pierde din autoritate și legitimitate dacă nu controlează nimic, nu decide nimic, nu știe nimic despre consecințele practice ale intervențiilor sale. În această privință se poate învăța mult din exemplul american (Skogan 2009), unde forțele de ordine sunt implicate în programe de *community policing*, poliția de proximitate fiind temeinic ancorată în comunitățile locale.

Note

¹ 10 august 2018 – dovezi ale violențelor, abuzurilor și încălcării drepturilor omului de către jandarmerie. Raport [Accesat la 1.02.2019]. Disponibil: <https://www.declic.ro/uploads/Raport-10-august-RO.pdf>.

² <https://www.cotidianul.ro/climatul-de-violenta-a-precedat-protestul-diasporei/>; <https://www.qmagazine.ro/ce-a-invatat-diaspora-din-mitingul-din-10-august/>; <https://adevarul.ro/news/eveniment/la-mitingul-diasporei-1.1081111>

porei-10-august-2019-asteptati-250000-oameni-1_5c362480df52022f756b9e71/index.html?fbclid=IwAR1q_5dXHBsJk_5SUicmwCmLs8IznIEZIJJZbVhj7Da2HcjFG39Icgi dvVE

³ Intervenții abuzive, intervenții ale „mascașilor”, refuzul de a asculta sau de a discuta, cozi la depunerea de plângeri, refuzul de a înregistra o plângere, apelurile fără răspuns sunt unele dintre reproșurile la adresa forțelor de ordine.

⁴ De la cele care spun că „forțele de ordine sunt în slujba cetățeanului”, la cele care precizează ce are de făcut poliția locală, jandarmeria, care sunt drepturile, obligațiile și recompensele angajaților, în ce constă răspunderea juridică (disciplinară, patrimonială, contravențională, penală), cum ar trebui să comunice forțele de ordine cu cetățenii, care este modul de acțiune în timpul intervențiilor etc. – toate aflate în legislație, dar și în cărți și culegeri de texte (de exemplu, *Manualul polițistului local*, întocmit de Petru Ștețcu și Robinson Ruja pentru Editura Concordia, Turnu, 2018, *Manualul polițistului de ordine publică*, Arad, Concordia, 2017 etc.).

⁵ <https://www.inscop.ro/22-martie-2019-topul-increderii-in-institutii-interne-si-internationale>

⁶ Inspirată de *taylorism*, de organizarea științifică a muncii care consideră că populația sau „interpreții” nu sunt în măsură să discute despre organizarea și prioritățile poliției; doar „înalții funcționari” pot avea o imagine clară privind problemele și soluțiile adecvate.

⁷ https://www.google.ro/search?q=atitudinea+guvernatorilor+fata+de+diaspora&tbm=isch&source=hp&sa=X&ved=2ahUKEwicyZLa_ZngAhUCliwKHQ7hA6QQsAR6BAGGEAE&biw=1600&bih=755 (1 02 2019)

⁸ Noi tehnologii informaționale și comunicaționale.

⁹ A *patrula* înseamnă a parcurge un traseu, după un anumit program, pentru a îndeplini o misiune de cercetare, de pază sau de control, pentru a merge în recunoaștere, a face „rondul de pază”, adică „a supraveghea liniștea și ordinea publică”.

¹⁰ În zonele sensibile, dificile, datorită riscului de a fi agresați și membrii forțelor de ordine pot resimți teamă, frică. În asemenea condiții, ei se gândesc și la protecția lor înainte să-i protejeze pe alții, deci nu au timp și disponibilitate pentru a construi relații de încredere cu populația. Mai mult, cei care lucrează în zonele sensibile știu că orice „gafă” în momente dificile poate avea consecințe nocive pentru ei. Astfel, unii se tem de consecințele morale ale unei intervenții concrete (nimeni nu dorește să fie responsabil de moartea cuiva...), dar și de „aprecierile” venite „de sus” (se tem să nu dezamăgească „superiorii”, mai ales dacă știu că „avansarea” se poate face și pe „...alte criterii”, de exemplu, abilitatea de „a fi pe placul superiorilor”). Înmulțirea statisticilor și importanța ce li se acordă pot face ca ori de câte ori apare o problemă (cu ecou în mass-media) să nu se mai analizeze cauzele reale ale acelei probleme, ci un responsabil. Cei care intervin pe teren trebuie să dea dovadă de adaptare, diplomatie și alte abilități specifice, dar mulți dintre ei sunt tentați să adopte o atitudine de formalistă, de așteptare, pasivă, să asculte mai curând de „directive”, chiar dacă acestea nu se potrivesc cu ceea ce se confruntă ei pe teren. În caz de incidente, unii se tem că vor fi incriminați, că superiorii vor spune că „nu au aplicat regulamentele” etc. Acest tip de constrângere poate duce la lipsa flexibilității și a înțelegerii situațiilor. Adesea, cei mai noi, mai interesați de posibilitățile avansării în carieră, sunt mai conformiști. Asemenea situații, constrângeri, incertitudini pot face pe mulți membri ai forțelor de ordine să se protejeze, iar acest fapt poate duce la distanțarea de populație.

¹¹ www.policefoundation.org/docs/copyright.html (G. L. Kelling, T. Pate, D. Dieckman, C. E. Brown, *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*, Police Foundation. Washington DC, 1974). Dezbaterea privind eficiența patrulelor a fost deschisă în SUA, în urma „experienței Kansas City”. În acest oraș au fost adoptate, puse în practică diferite moduri de patrulare pentru a le compara eficacitatea. Evaluările au arătat, de exemplu, că în sectoarele unde nu s-a mai făcut patrularea cu mașina, nici criminalitatea, nici temerile populației n-au crescut...

¹² https://www.academia.edu/6431869/%C3%8Endrumar_de_cercetare_calitativ%C4%83_%C3%AEn_%C5%9Ftiin%C5%A3ele_socio-umane (*Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*, 2006)

¹³ Ținut în cadrul masteratului *Securitate comunitară și controlul violenței* (Departamentul de Sociologie și Asistență socială a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași).

¹⁴ <http://video.lefigaro.fr/figaro/video/qui-sont-les-gilets-jaunes/5966715887001/>; https://adevarul.ro/international/europa/analiza-pornit-miscarea--vestelor-galbene-ajunge-risca-rastoarne-sistemul-constitucional-franta--1_5c0a616edf52022f753644ce/index.html etc.

¹⁵ De exemplu, site-ul poliției de proximitate Iași de pe data de 10. 02. 2019 (<http://www.politiaproximitate.ro/>)

¹⁶ https://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/anul2005-evenimente_procese_semnificatii.pdf

¹⁷ Analizând dorința de a „atenua” ideea poliției atașate de un teritoriu, s-a ajuns la „intenția președintelui Franței de a plăcea forțelor de ordine”, la lipsa nemulțumirii în rândul altor înalți oficiali, ai reprezentanților forțelor de ordine... A fost resimțită însă o anumită frustrare, chiar îngrijorare în rândul populației, acolo unde forțele de ordine au fost mai implicate, în contact cu oamenii locului. În contextul politic de atunci a primat voința de a întări forțele de ordine, nu „poliția democratică”. A contat și ideologia propovăduitoare a forței, alergică la tot ce poate fi interpretat ca slăbiciune. A înțelege înseamnă a scuza era mesajul răspândit atunci. Forțele de ordine sunt eficiente datorită „centrului” care ia deciziile rapid. Forțele de ordine trebuie să fie prezente în momentele și în locurile în care se manifestă delincvența, devianța, infracționalitatea... Forțele de ordine trebuie să reacționeze rapid, nu așa cum se așteaptă populația.

Bibliografie selectivă ■

Baruch 1997 = M. O. Baruch, *Servir l'État français. L'administration en France de 1940 à 1944*, Paris, Fayard 1997.

Belorgey 1997 = J.-M. Belorgey, *La Police au rapport. Études sur la Police*, Presses universitaires de Nancy, 1997.

Deluermoz 2008 = Q. Deluermoz, *La police en tenue à Paris dans la seconde moitié du XIXe siècle: du modèle londonien au modèle parisien?*, în „Revue d'histoire des sciences humaines”, nr. 19, 2008, p. 75-90.

Ericson, Haggerty 1997 = Ericson R. V. Ericson, Haggerty, K. D. Haggerty, *Policing the Risk Society*, Toronto, University of Toronto Press, 1997.

Ferret, Ocqueteau 1998 = Ferret J., Ocqueteau F., *Évaluer la police de proximité? Problèmes, concepts, méthodes*, Paris, La Documentation Française, 1998.

- Gleizal 1985 = J.-J. Gleizal, *Le désordre policier*, Paris, Presses Universitaires de France, 1985.
- Goldstein 1990 = H. Goldstein, *Problem-Oriented Policing*, New York, McGraw-Hill, 1990.
- Halloran, Kerstin Calderón 2005 = J. Halloran, V. Kerstin Calderón, *Les services sociaux élémentaires en milieu rural. La prestation de soins et d'assistance dans les villages et communautés paysannes reculées*, Rapport de synthèse – Commission Européenne – DG Emploi, affaires sociales et égalité des chances, 2005.
- Havrin 2010 = J.-P. Havrin, *Il a détruit la police de proximité*, Paris, Ed. Jean-Claude Gawsewitch, 2010.
- Kelling et. al. 1974 = G. L. Kelling, T. Pate, D. Dieckman, C. E. Brown, *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*, Police Foundation. Washington DC, 1974. [Accesat la 1.02.2019]. Disponibil: www.policefoundation.org/docs/copyright.html.
- Le Roux 1997 = B. Le Roux, *Une politique de sécurité au plus près du citoyen, Réflexions et propositions à l'intention de M. le Premier Ministre*, in „Le Monde”, 28 octobre 1997.
- Lemaire 2008 = E. Lemaire, *Spécialisation et distinction dans un commissariat de police. Ethnographie d'une institution segmentaire*, in „Sociétés contemporaines”, nr. 4/2008.
- Manning 1992 = P. K. Manning, *Information Technologies and the Police*, in M. Tonry, *Crime and Justice, a Review of Research*, vol. 15, Chicago University Press, 1992.
- Matelly, Mouhanna 2007 = J.-H. Matelly, Mouhanna C., *Police: des chiffres et des doutes*, Paris, Michalon, 2007.
- Monjardet 1996 = D. Monjardet, *Sociologie de la force publique*, Paris, La Découverte, 1996.
- Monjardet, Mouhanna 2005 = D. Monjardet, C. Mouhanna, *Réinventer la police urbaine*, Paris, IHESI-PUCA, 2005.
- Mouhanna 2000 = C. Mouhanna, *Quel service pour quel public? Une tentative d'évaluation chiffrée de l'image de la Police dans la population face à la territorialisation*, CSO-IHESI, 2000 [Accesat la 2.02.2019]. Disponibil: http://www.cso.edu/cv_equipe.asp?per_id=36
- Peyrefitte 1977 = A. Peyrefitte, *Réponses à la violence*, Paris, La documentation française, 1977.
- Piasenza 1990 = P. Piasenza, *Juges, lieutenants de police et bourgeois à Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in „Annales. Histoire, Sciences Sociales”, 1990, 45, p. 1189-1215.
- Pruvost 2008 = G. Pruvost, *De la «sergote» à la femme-flic, une autre histoire de l'institution policière (1935-2005)*, Paris, La Découverte, 2008.
- Renaudie 2008 = O. Renaudie, *La Préfecture de Police*, Paris, LGDJ, 2008.
- Reynaud 1997 = J.-D. Reynaud, *Les Règles du jeu: L'action collective et la régulation sociale*, Paris, Armand Colin, 1997.
- Roché 2005 = S. Roché, *Police de proximité, Nos politiques de sécurité*, Paris, Seuil, 2005.
- Skogan 2009 = W. Skogan, *Policing Immigrant Communities in the United States*, in W. McDonald, *Immigration, Crime and Justice*, Sociology of Crime, Law and Deviance, vol. 13, Emerald Publishing, 2009.
- Vogel 1993 = M. Vogel, *Les polices des villes entre local et national: l'administration des polices urbaines sous la IIIe République*, Thèse de sciences politiques, Grenoble, 1993.

Ana BANTOȘ

Ipostasurile și ispitirile poeziei lui Gheorghe Mihai Bârlea

A.B. – conf. univ. doctor
habilitat în filologie,
Universitatea de Stat „Alec
Russo”, Bălți. Direcții de
cercetare: literatura română,
literatura universală și
comparată, estetică și
teorie literară. Publicații:
Reabilitarea autenticului.
Culegere de articole și
studii critice, Chișinău, 2006;
Deschidere spre universalism.
*Literatura română din
Basarabia postbelică*.
Monografie, Chișinău,
2010 (ediția a II-a, revăzută,
lași, 2014); *Literatura
basarabeană și modelele
literare europene*,
București, 2013.

Câte pot fi *ipostasurile* vieții, care încap în generoasa limbă română, îi este dat să afle doar unui poet îndrăgostit prin vocație. Poate anume așa se explică siguranța orientării lui Gheorghe Mihai Bârlea spre zonele cele mai obișnuite ale realului, căutările sale în jurul cuvântului conducându-l către un cotidian înțeles din perspectiva tentației de detașare în raport cu un anumit tip de poezie frecvent în timpurile noastre.

E adevărat că a vedea în cel mai mic fapt un punct de plecare a unei imensități necunoscute, încărcate de sensuri multiple nu e ceva cu totul nou, însă nu acest tip de noutate e căutat de către următorul *ipostasurilor*. Sunt căutate, în principiu, *ipostasurile* Iubirii. Or, Iubirea ca necesitate de a „acoperi” absența, penuria, sărăcia care ne semnaleză neîmplinirea și vidul nostru, Iubirea ca elan spre ceea ce noi nu posedăm este cunoscută, încă de la Platon, ca aspirație spre însăși Frumusețea. Datorită acestei aspirații, pornind de la frumusețea corporală și cea sensibilă, progresăm până la

Recent, la Editura Limes, Cluj, a apărut volumul de versuri *Sigilii de sare*, semnat de Gheorghe Mihai Bârlea, cu o prefață de Ana Bantosh, pe care o propunem atenției cititorilor revistei noastre.

frumusețea sufletului, astfel prinzând conturări Frumusețea ca dezincarnare ultimă, iluminarea și splendoarea a ceea ce transcende la modul absolut empiricul și concretul. Însemne similare îl ghidează pe personajul lui Gheorghe Mihai Bârlea spre descoperirea sa de către sine însuși, pentru a lua cunoștință de bogățiile sale implicite, de „dragostea în pluralitatea sa de sensuri, / fără de care viața este neîmplinită, / apăsătoare prin greaua ei materialitate”. „Umilirea vidului” începe prin Iubirea revăsrându-se ca o lumină asupra lumii: „Numai lumina a putut umili vidul / opus materiei ca formă solidă / îmblânzită de zei” (*Umilirea vidului*). Abordarea lucrurilor nu e una simplificatoare, la mijloc fiind tentativa complexă a re-definirii aceluia „altceva”, izvor a toate spre care jinduie omul: „Ce ne lipsește uneori / nu-i nici iubirea, / nici înțelepciunea, / nici banii, / nici băutura aleasă, / nici prietenii, / nici dorul ce mistuie, / nici durerea – măcar că / toate ți se așază la masă, / ci pur și simplu altceva, / din care toate izvorăsc” (*Altceva*). Acel „altceva, din care toate izvorăsc” nu-i dă pace autorului preocupat de trecerea implacabilă a timpului. Însă, concomitent, versurile sale se alimentează din faptele cele mai obișnuite, care nu-l dezminț pe protagonist. Căci „cotidianul” și „banalul” sunt pline, bunăoară, de evenimente ce țin de viața în familie: părinți, copii, nepoți sunt ocrotiți de cuvântul poetic, rostul căruia constă în a veghea la liniștea universului în care autorul își regăsește reperele existențiale, morale etc. Este un cotidian în care poetul face să încapă și taina nunții, care „lucrează să se surpe pereții urii”, și dorul de frumusețea și desăvârșirea pruncilor, și amintirea dureroasă a celor dragi plecați în lumea celor drepti, și visul, în care protagonistul traversat de migrene, vorbind cu viii și morții, e asaltat de propriile amintiri din copilărie, de idealurile tinereții care

nu îmbătrânesc. Sau, cu alte cuvinte, viața cea de toate zilele inundă până și în starea de vis a personajului. Episoade ale Iubirii de aproapele se consumă într-un cadru cât se poate de obișnuit, al vieții ordinare, „în mijlocul viei”: „Iată-mă în mijlocul viei / pe care stră-străbunul / a gândit-o, / străbunicul a răsădit-o, / bunicul a înzdrăvenit-o, / tata s-a încumetat să culeagă / boabe puține, / ca să le dea mie și fratelui / întru dragostea aproapei” (*În mijlocul viei*). Este un cotidian aureolat de sacralitatea Iubirii.

Anume astfel începe „odiseea” eliberării de „greaua materialitate”: apropiindu-și o viziune ce vine din popor, autorul urmează o școală de acasă, cea a Binelui înrudit cu Frumosul, însă dincolo de aceasta este evidentă filtrarea emoției, a stărilor, a *ipostasurilor* printr-o cultură a imaginarului, din perspectiva căreia Binele desemnează Divinul: „dacă gura va secătui, / vei primi cuvinte din înaltul / cer și înstelare, / unde-i și iubire / și cuvânt răsare”. Poetul este ispitit să ajungă la etapa supremă, care e însăși ideea de Frumos în puritatea și independența sa, dimensiune ce poate fi atinsă mai lesne la modul gândirii filozofice, aceasta fiind calea înțelegerii transcendenței în raport cu lumea sensibilă. Din perspectiva sa, viața simplă are și ea o filozofie proprie, după cum și banaliaita are o vrajă a ei: „Are și banalitatea vraja ei, / se întreține cu voluptate, // atentă la amănunte ca o gospodină, / inventează câte-n lună și în stele; // de dimineată până apune soarele / se autocontemplă, // este bănuitoare cu măsură / și așteaptă seara cu emoție; // zâmbind copiilor, / focul de stele / trezește amintiri / până o cotropesc visele / și îi învrăjlesc somnul... // are și banalitatea vraja ei” (*Vraja banalității*). Punând banalitatea sub semnul autocontemplării, al inventivității, al îndoielii, al emotivității, al capacității de a visa, autorul „deconspiră” noi dimensiuni poetice ale percepției vieții aflate în zona unei simplități pline de înțelepciune, capabilă să înlesnească drumul personajului „cuprins de iubire, ca într-un clește” către „formele regăsirii de sine”, către ieșirea din „apăsarea întunecatei singurătăți”. Acestea, tinzând să se mențină într-un registru gnostic, vizează multiple dimensiuni etice (De exemplu: „în tine caută răbdare / și fii iertător – / poate fi o formă a regăsirii / de sine”). Împăcarea de sine și implorarea, speranța și iertarea, durerea și vindecarea, încercarea și renunțarea, binele și răul, toate acestea țin de ceea ce autorul definește drept „înmulțirea bucuriei”: „Ceea ce pentru unii este piatră / și opreliște /

pentru mine este privesc; / câtă bucurie cuprind ochii, / mișcătoare sunt toate, / se înnoiesc de floare în valuri/ de parcă vorbesc: // ce-am semănat a înspicat, / ce-am gândit a rodit, / ce-am crezut a Înviat” (*Bunavestire*).

Poetul crede în iubirea capabilă să „metabolizeze” răul: „Dacă ai făcut un rău,/ îl vei vindeca, / dacă ai făcut un bine, / îl vei înmulți, / cu puțință-i totul / dacă poți iubi” (*Cer și înstelare*).

Astfel, învingând prejudecățile, Gheorghe Mihai Bârlea optează pentru schimbarea percepției asupra lumii cotidiene, reconsiderarea vieții de zi cu zi, care începe prin dezvăluirea calităților lucrurilor obișnuite, fiind înțeleasă drept una din funcțiile primordiale ale poeziei în zilele noastre.

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Gh.M.B. – prof. univ. dr., poet, publicist și om politic.

Absolvent al Facultății de Filozofie și al celei de Drept ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A deținut funcțiile de consilier-șef al Inspectoratului pentru

Cultură al județului

Maramureș, prodecan

al Facultății de Litere a

Universității de Nord

Baia Mare, prefect al

Maramureșului. În perioada

2008-2012 a fost senator

în Parlamentul României.

Dintre volumele publicate

(poezie): *Lasă-te prădat,*

Din penumbră, Ceremonia clipei, Umbra lucrurilor. Este

membru al mai multor

asociații culturale, membru

al Uniunii Scriitorilor din

România și membru al

Uniunii Sociologilor din

România.

Altceva

Ce ne lipsește uneori
nu-i nici iubirea,
nici înțelepciunea,
nici banii,
nici băutura aleasă,
nici prietenii,
nici dorul ce mistuie,
nici durerea – măcar că
toate ți se așează la masă
ci pur și simplu altceva,
din care toate izvorăsc.

Bunavestire

Ceea ce pentru unii este piatră
și opreliște,
pentru mine este privesc;
câtă bucurie cuprind ochii,
mișcătoare sunt toate,
se înnoiesc de floare în valuri
de parcă vorbesc:
ce-am semănat a înspicat,
ce-am gândit a rodit,
ce-am crezut a înviat.

Parabola fericirilor

Să vezi ce alții numai aud,
să auzi ce alții doar văd;
cerul închis într-o piatră neziditoare
căzută în drumul lor;
pământul încremenit în sine,
mișcător între ceruri
spre neliniștea ochilor;
în legănarea spicelor vara,
secerătorii dintre spini
răbdători ridică ochii –
așteaptă să se înveselească de ploaie
iar gura lor flămândă să cânte:
de frumusețea pruncilor mi-e dor
și de desăvârșirea lor;
aud văzând,
și văd auzind,
așa se visează cei așteptați
la ospățul fericirilor.

În mijlocul viei

Iată-mă în mijlocul viei
pe care stră-străbunul
a gândit-o,
străbunicul a răsădit-o,
bunicul a înzdrăvenit-o,
tata s-a încumetat să culeagă
boabe puține,
ca să ni le dea mie și fratelui
întru dragostea aproapelui.

Ceremonialul de seară

pentru Rozica

Puternică îți este dragostea
dacă îți julești genunchii de pietre,
coatele de nevăzut,
ochii de nesfârșit,
inima de neînțeles,
sufletul de foc,
umiliința de stele,
bucuria de trupul tău,
și gândul dincolo de rău.

Bocet maramureșean

Se întoarce o ploaie bogată
peste inimi,
să încolțească sămânța bună
și să ne bucure;
iarba sub tălpile goale
trezește simțurile
și scurtează depărtările cenușii;
singuratic sorbind
din răsăritul de lună mă îndestulez,
și crezându-mă dezlegat de păcat,
visez și îngân:
„Da-u-ar Dumnezeu Cel Sfânt,
cărare pe sub pământ,
o cărare umblătoare,
să se întoarcă cel ce moare”.

Ultimul vis

lui Romulus Rusan

Tânăr doar visezi,
dinspre bătrânețe speri
la un alt început;
dar norii de ploaie,
ghețurile
viscolesc și adâncesc rănile,
semn că fiecare,
inevitabil, vom veni
unde timpul este interzis
să se arate
și nu-s stele supărate...

Poveste de război

tatălui meu, Vasile

Îmi vorbise tata de război:
gloanțele veneau cum scuturi pruni,
dintre noi căzură cei mai buni,
și părea că merge veacul înapoi
ca un car masiv târât de boi.

Aveam cer, dar nu-l priveam de teamă,
ca albastrul să nu pară fum;
putrezea-n auz cuvântul: buumm!
și-l uitam pe cel născut din mamă
de era uitarea ca o rană.

Și visam copii și stele,
milioane pe deasupra-mi să se nască,
ca o iarbă limpede, cerească
și să-mi scoată trupul din piroane;
cel ce uită, ca o vită pască!

Astfel îmi vorbise tata de război,
gloanțele veneau cum scuturi pruni,
dintre ei căzură cei mai buni,
și părea că merge veacul înapoi
ca un car masiv târât de boi.

Vraja banalității

Are și banalitatea vraja ei...
Se întreține cu voluptate,
atentă la amănunte, ca o gospodină
inventează câte-n lună și în stele;

de dimineată până apune soarele
se autocontemplă,
este bănuitoare cu măsură
și așteaptă seara cu emoție;

zâmbind copiilor,
focul de stele
trezește amintiri
până o cotropesc visele
și îi învrăjesc somnul...

Are și banalitatea vraja ei.

Nicolae MĂTCAȘ

N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., publicist, traducător, om de stat. Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și corector a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

Țara mea de dincolo de sârmă

*Compatriotului meu din Cahul
Andrei Ciurunga, in memoriam*

Prinsă-n gheara marilor imperii,
Ți-au stors seva. Oasele, din splaiuri,
Ți le-au semănat pe alte plaiuri,
Ca să crească pauri și-n siberii.

Noi estimp, cu pompă și alaiuri,
Spre canal pășeam, hipnotisterii,
Dar să-ți plângem doina sfâșierii
N-aveam frunze, fluieri, nici naiuri.

Alți hultani azi croncăn' și te-ncârmă,
Și te-ngroapă-n lipsuri pân-la brâu,
Țara mea de dincolo de sârmă,
Țara mea de dincolo de râu.

Cum nu vii la pieptul Țării iară,
Țara mea de dincolo de Țară?!

Mă doare rău memoria când, vie...

Sătul să-și vândă neamul cu dăra,ba,
Un altul – să tot bată tirizele,
Decis-au ambii mâinile să-și spele,
Urcând pe cruce halca, basaraba.

Spălat cu lacrimi, Drumul Crucii, grele.
 Intrată lamă-n carne vie, scraba.
 Coseau ca-n spice setea, foamea, jaba,
 Pavându-l, lungul drum, cu dușumele.

Golgota, ieri, se-ncovoia sub cruci,
 Copaci chirciți de geruri de siberii.
 Dar nu de geruri aspre azi mă sperii
 Ori că mi-i pusă țara pe butuci.

Mă doare rău memoria când, vie,
 Mancurții smârzi ne-o spală cu leșie.

Acele vremi par vremi demult apuse

Era pe când din prăzi creșteau iuzlucii.
 Secară, grâu, porumb, tezaur, mină,
 Cadâne, oi, juncani, nectar, făină –
 Cu tot ne-ar fi-nghițit bașibuzucii.

Văzând cum neamu-ntreg la cer se-nchină,
 Coseau în lan de brațe eunucii,
 Iar când făceam cu limba semnul crucii,
 Și limba ne-o smulgeau din rădăcină.

Acele vremi par vremi demult apuse.
 Dar sunt și azi, cu boturi de fuzee,
 Rechini mascați călări pe alizee.

De-aceea stăm dumbrăvi: în veci să nu se
 Îndoiaie-n vânt credința strămoșească
 În neclintirea ei brâncovenească.

Au cum să fii în stare să-l sacrifici...

Apostoli predicând printre mireni
Credința lui Hristos au ars în pară.
La fel, nu s-au dezis de crez, de țară
Nici sub satâr martirii brâncoveni.

Vitejii noștri șefi n-au tras un fâs
Când ni s-a smuls o halcă din moșie,
Tratatul rușinos, de vecinie,
Cu apă grea sfințindu-l și cumâs.

Au cum să fii în stare să-l crucifici,
Să-l vezi, în schingi, cum sângeră de dor,
Știind că-n cei mai vitregi timpi, terifici,

Sleit de vlagă-n cel din urmă por,
Un miel și n-ai curajul să-l sacrifici,
Darmite-un cap de țară și-un popor?!

N-ai cum proba cât vor lătra în țară

Pe trupul viu al țării dat-au streche
Pecingini vechi și-un soi de bubă rea,
Zătrind din fașă bunul ce-l avea,
În șole doar lăsând-o și în zeche.

La bursă azi și mâine ce-om juca?
Comédii vechi? Poeți fără pereche?
Compozitori cântând după ureche?
Cenușă-n prag? Cadavre-n debara?

Să n-ai strămoși ce dorm sub cruci pe plai,
Stejari ca stânci de strajă la hotară,
Cobzari, aezi, lăută, fluier, nai?

Nici nasturi la suman sau la prohabâci?
 N-ai cum proba cât vor lătra în țară
 Cioroi vopsiți, lichele și hotábâci.

Să n-ai trecut de glorii, nat select

Să nu-i spui porc nici când îți rămă-n casă,
 În cazul cel mai rău să-i zici purcel.
 Catârului, sanchiu, zi-i asinel
 Și pupezei din sală – jupâneasă.

Chiar dacă-i bou coleá – fã-l bourel.
 Înoți guvid cu ușa strâns în plasă,
 Dar ești sub scut, de cursă nici nu-ți pasă?
 Amic pescarul? Joci cum cântă el!

Să n-ai trecut de glorii, nat select,
 Să nu-ți cinstești memoria și glia,
 Să nu te-ncânte-n ceriști ciocârlia,
 Căci ești politicește incorect.

Să vii din sumbru veac, paleolitic,
 De vrei să fii modern, corect politic.

Nu crezi c-ar fi, Stăpâne, mai cu gust?...

Un alt tâlhar – rasat – stă azi la pândă
 Să-și pună mușteriii la-ncercare,
 Și nu pe-un pat ca-n timpuri legendare:
 La teasc să-i dea-nainte de osândă!

„Corect politic” – testul de sortare
 Să scapi intact de moara lui flămândă,
 C-o sancțiune să te-alegi mai blândă
 Ori înfundat de-a pururi în uitare.

Principiul, nou, restricții-n vreme n-are,
 Că-i de la Crist sau, poate, antecrista.
 Pe roată-s trași Mihai, Ștefán cel Mare
 Ori Creangă, Eminescu, Burebista...

Nu crezi c-ar fi, Stăpâne, mai cu gust
 Sub teasc să-l punem – primul – pe Procust?

Că nu e músai să devii poet

De ce nu cânt ca dânșii-n oarbă strună,
 Nu las din mâini cormána-n voia ei?
 De ce să scot din brazde doar idei,
 Când aș putea să dârdâi câte-n lună?

Mi-ar smulge-a ciudă plazul din grindei,
 Cum se întartă-n toană când se-adună,
 De parcă le-aș fi dat cu mătrăgună,
 Urzind la trame-n pană de condei.

Cum calea-mi țin, toind din poartă-n poartă,
 Și câtu-i veacul sâmbetele-mi poartă,
 I-ntreb și eu, la rându-mi, indiscret:

N-a spus-o chiar un clasic* răspicat
 Că nu e músai să devii poet,
 Dar cetățean să fii – ești obligat?

* Referire la versurile poetului rus Nikolai Alexeievici Nekrasov (1821-1878):
 „Поэтом можешь ты не быть,/ Но гражданином быть обязан”.

Popoare mari sau țări cât o furnică

Să fi uitat cum e-n siberii órcul,
Când n-ai în taină cui să-ți verși năduhul,
Cum e să-ți țină-n ochii puștii duhul,
Veghind nu doar nesomnu-ți, ci și hórcul?

Vrei să-ți închidă apa și văzduhul,
Să vezi cum firul vieții ei ți-l torcu-l,
Urzind povește cum se taie porcul,
Pulpana cui revine, cui – burduhul?

De-abia ieșit din hăul cel beznatic,
De jug când îți mai sângeră grumazul,
Chiar să-ți orbească mintea ca olmázul
Un alt imperiu: euro-asiatic?

Popoare mari sau țări cât o furnică
La tronul libertății nu abdică.

Nu este-o lege și-ntre dobitoace?...

Stăteau pitiți ca scaiu-n buruieni
Când toți scandau: „Unire, frați români!”
Doar trei cornuți, de coada unor câini,
Lătrau turbat: „Unire, moldoveni!”

Prinzând la cheag, cornuții-scai ceapcâni
Agață alte cozi tăind bușteni,
Momiți de-un olm de mușchi și de licheni,
De ierne etalându-și dalbii sâni.

Scăieți și pietre. Dúșmani. Ce rămân?
N-au supt același lapte și iaurt?
În unii curge sânge de român,
Toxine-n alții râur de mancurt.

Nu este-o lege și-ntre dobitoace
Că, dacă-i sânge, apă nu se face?

Deși nu le-am trăit pe pielea mea

N-am fost părtaș trădării rușinoase.
N-am fost prefect, precéptor sau primar.
De ce-n zăduf și azi sau ierni geroase
Îmi rod în oase gropile cu var?

N-am fost bușit în bou-vagon valvar,
Zidit la pol în ghețuri ospătoase.
De ce îndur și eu acel calvar
Când renii scot licheni ce cresc din oase?

N-a fost să simt cum intră glonțu-n ceafă
Că-n loc de-un bûte-am scos doar o garafă.
De ce, atunci, și-acum mă trec florii
Când pieptu-și umflă eliberatorii?

Deși nu le-am trăit pe pielea mea,
Nu pot nicicum să uit. Tu ai putea?

Prin ei respiră ape, codri, munți

Istoria n-ar fi decât un mit,
N-ar fi eroi strămoșii tăi și-ai mei,
Covîță-n vânt o mână de pigmei,
Strivindu-și rātu-n cuarț și dolomit.

Cum să se bată – auzi? – ca niște zmei?
Să steie zid, când stânca-i de psamít?
C-un șef chefliu și altul sodomit?
N-au stat în fața sortii schílavi miei?

N-au stat, nerózi! Ni-i martor Podu' Nalt,
 Ni-s Valea Albă, Lipnic și Rovíne,
 Oituz, Mărăști și Mărășești, Udíne:
 Curajul lor, tăria de cobalt.

Prin ei respiră ape, codri, munți,
 Prin voi – celșáguri, fiere, piezi mărunți.

N-ar fi un fir de iarbă să dispară

În timpuri vechi roiau năvălitori,
 Dar, după pradă,- acasă, la scaiéte,
 Convoaie scârțâind ce mor de sete
 Ca după ploaie ne-mpăcații nori.

La vremuri noi casapi de neam ciuméte
 S-au dat în stambă drept liberatori,
 Cercând, cu setea lor de lipitori,
 Cu apă pluvială să ne-mbete.

Barbari din stepe: tigrú, lup, hienă –
 Ne-au stors de sine, simțuri, suflet, dor,
 De rând cu cozi de stirpe indigenă
 Cât zăcășía lumii – de topor.

N-ar fi un fir de iarbă să dispară,
 De n-ar fi vânzători de neam și țară.

Să fii mamáie tu sau bâț polúndrii

O iadă șic sugea la două țáțe.
 Pe mic-pe ceas gustând din sărățeá,
 Ca un Hercúle mușchii și-i lățea,
 Că ți-ar fi rupt o mătă-n două mâte.

Prin sel și dorne ócoș lopătea.
Goneau zulufii razele prin găte.
Nici cea mai iscusită dintre fâțe
Nu i-ar fi smuls din șarm o picătea.

Și tot așa, între muscel și tundră,
Că fu numită-n regn bovin polúndră*,
Iar úgerele – puse sub lăcát,
Încât polúndra noastră a ... crăpat.

Să fii mamaie tu sau bâț polúndrii,
Tot o joiéști, cu fundu-n două luntri.

Să sară, zice el, pân-la Baikal

Șoldánii capu-și scot de sub obróc.
Li s-a acrit să-și blésteme năvrápii:
Cum nu le-au spus urmașilor satrapii
Că nu se-mparte-o țară la taróc?

Tot de șoșói n-au liniște nici capii,
Dar cum se tem de ceartă ca de foc,
De drag de vot, se prind cu ei în joc,
Tăcând chitic precum în plasă crapii.

De sus, un șoim se-njúnghie-a zâmbire,
Văzând, în iureș, méșii și ceacșírii
Cum joacă Hora mare a Unirii
Și cum se tem s-adie-a Reunire.

Să sară, zice el, pân-la Baikal,
Dar numai nu cumva și peste cal.

*Polúndra (rus.) – La o parte!; Păzea!; Pericol de moarte!; Păzește-te!; Ferește-te!

Nici goală țol, în negru voal mireasă

Nu poți nicicum să-ți ieși din negrii duși,
Să-ți aperi casa, prispa, curtea, gardul,
Semețul mers, zulufii tăi ghiduși,
Al stirpei nimb, grandoarea ei, stindardul...

De când îți drămui orice sfanț cu cardul,
Cu hótii – oligarhii – ce făcuși,
Ca-n plină zi să-ți ciúșde miliardul,
Să-ți dea aeroportul tot la ruși?

Și tot spre est ce ócoș te-au smomit
Cu jindul lor hulpáv și eruptiv,
Încât s-ajungi nu doar un stat captiv,
Ci pe butuci de-a dreptul: stat falit!

Nici goală țol, în negru voal mireasă,
Să nu te-ntorni la maica ta, acasă?

Nicolae GEORGESCU

Arta de a scrie pe vremea lui Eminescu

N.G. – prof. univ. dr., membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Academiei Oamenilor de Știință. A colaborat la numeroase reviste din țară și din străinătate: „Limba română”, „Argeș”, „Caietele Mihai Eminescu”, „Convorbiri literare”, „Buletinul Eminescu” etc. Cărțile sale sunt legate de editarea și comentarea vieții și operei eminesciene: *A doua viață a lui Eminescu* (1994); *Cercul strâmt. Arta de a trăi pe vremea lui Eminescu* (1995, cu numeroase ilustrații); *Moartea antumă a lui Eminescu. 1883-1889* (2002); *Cartea trecerii. Boala și moartea lui Eminescu* (2009, ediția a II-a revăzută și adăugită, 2012); *Eminescu. Ultima zi la „Timpul”*; *Dosar de presă* (2011); *Boala și moartea lui Eminescu. Documente mărturie, ipoteze române. Ediția princeps Eminescu* (2015).

Nu știm dacă maniera noastră de a-l edita pe Eminescu întâlnește un spirit nou în critica literară ori îl provoacă, dar printre impresiile cu care rămânem după scoaterea la lumina tiparului a *Luceafărului* (Eminescu 2000) foarte pregnantă este tocmai reacția în această zonă. Iată, de pildă, cum domnul Nicolae Manolescu, unul dintre criticii funcționali cu cele mai lungi state de serviciu în cultura română, constată că oprirea la discuția de idei fără analizarea textului ca text sărăcește critica: „Mediul (cum spun anglo-saxonii cu un cuvânt calchiat și în româna recentă) sau mijlocul poeziei sau romanului este constituit de limbaj. Cu toate acestea, nici poezia nici, cu atât mai mult, romanul n-au fost abordate stilistic. Excepțiile se numără pe degetele de la o mână. Întreaga noastră critică interbelică de la Lovinescu și Călinescu a rămas sensibilă la limbaj: impresionistă, dogmatică, istorică sau estetică a preferat să evite verbalitatea textului în favoarea impresiilor, ideilor, ambianței culturale sau valorii literare deductibile din el, ca niște constructe abstracte. Nici critica actuală nu a fost de alt fel: a adăugat o perspectivă retorică sau fenomenologică, absentă înainte, dovedindu-se interesată de structuri (poetice, retorice etc.) (...) Singurul răspuns care mi-a venit în minte ține de păcatul original al

criticii noastre. În critica românească la început n-a fost cuvântul, ci ideile maioresciene. Se știe că este primul nostru critic a fost filosof și logician. Critica lui era metalingvistică. (...) Ideile maioresciene apasă, un secol aproape după ieșirea ctitorului în scenă, peste conștiința verbală a urmașilor ca o lespede de neînlăturat” (Manolescu 2000).

S-ar zice că ne aflăm în fața unor argumente serioase, ca pentru un nou: „În contra direcției de azi...” ; când însă situația este tratată ca un „păcat original”, înțelegem că trebuie să ne resemnăm, să ne împăcăm cu această soartă: așa a fost să fie, asta e...

În orice caz, abandonarea stilisticii pentru discuția de idei nu este păcatul original doar pentru critica literară. Textul în general și scrierea lui par a se fi orientat spre simpla satisfacție a discuției de idei. După 1883 (anul apariției ediției princeps) Eminescu este editat pentru idei, cu dispensa maioresciană față de text. Poezia se citește fonetic, nu silabic, cu atât mai puțin retoric. Iar acest model avem impresia că s-a înstăpânit atât de puternic în literatura română, încât se poate vorbi, într-adevăr, de un păcat original, altul sau același cu înlocuirea cuvântului prin idee. Consultând cu oarecare atenție sursele poeziei eminesciene, noi constatăm că notațiile grafice ale poetului sunt evitate, că formele standard tind să ia locul celor specifice. De ce să scriem, ca el, *dincontra*, *de sigur*, *înzadar*, *cum-va* când avem termenii de dicționar *din contra*, *desigur*, *în zadar*, *cumva*? De ce să folosim linia de pauză dublă când o avem pe cea simplă? De ce trei forme de apostrof când avem cratima? De ce să punem accente pe cuvânt, dacă tot ne-am dispensat de apostrof? Toate acestea sunt frâne, bruiaje pe canalul de comunicare. Simplificarea (standardizarea) limbajului ajută ideea — singura care contează fiind ea, Ideea...

Și totuși, se pare că pe vremuri (mă refer la prima generație de scriitori de după alfabetul chirilic) scrisul era o artă și chiar o taină, ținea (și) de retorică, nu (numai) de caligrafie, folosea o întreagă panoplie de semne cu sens precis. Reformele succesive ale scrierii românești, după adoptarea literelor alfabetului latin, sunt făcute cu scopul declarat, maiorescian în ultimă instanță, de a ușura această îndeletnicire, de a o simplifica pentru înțelegere. „Apostolatul” învățătorilor din perioada interbelică ori acțiunea „dezanalfabetizării” de după război nu au însemnat altceva decât atragerea unui număr cât mai mare de indivizi –

dezideratul fiind aceeași obsesie a totalității – în sfera celor care „beneficiază de binefacerea” scrisului. A ști să întocmești o cerere, să iscălești (și să faci) o chitanță, să dai o declarație scrisă, să transmiți un răvaș, o adresă, un număr – toate acestea sunt chestiuni de strictă necesitate pe care le rezolvă scrisul și cititul. Nu contează că, astăzi, arhivele noastre sunt doldora de cereri agramate ori scrise pe latul hârtiei ori cu rândurile strâmbe etc.: ele sunt totuși olografe, au valoarea autenticului, se confundă cu cel care a iscălit dedesubt (astfel că pasul cedării pământurilor către „ceapeuri”, de pildă, devine unul hotărât, liber și chiar entuziasmat consimțit etc.). Etalonul tuturor reformelor ortografice a fost, în fond, acesta: să poată și oamenii simpli să se exprime în scris. Astfel că scrierea, ca instituție străveche cu rădăcini în sacru, a devenit scris de consum, tehnica oarecum cea mai simplă pentru ființa umană (este prima deprindere a copilului: după clasa I cu toții știm alfabetul). În acest sens, textele literare au devenit bunuri de consum, înșirui de litere ștanțate. Arta de a scrie românește, sau taina, sau meșteșugul – toate acestea fie că au căzut în derizoriu, fie s-au pierdut pur și simplu. Și totuși, această artă, taină sau cum îi vom spune – este creația conștientă a scriitorilor care au constituit clasicismul românesc în sensul cel mai reprezentativ cu putință, face parte din creația lor însăși.

Această artă de a scrie poate fi reconstituită – și ne propunem s-o reconstituim în privința poeziei antume a lui Eminescu. Ea presupune, înainte de toate, spectacol, deci un anumit grad de formalism unde vom întâlni creatorul ca *homo ludens*. Spectacolul nu se desfășoară în culise, adică în manuscrisele (intime, oarecum) ale lui Eminescu – decât rareori, și anume: atunci când autorul este în pragul ieșirii în public, în cursul repetiției generale, ca să zicem așa. În textul tipărit, acolo vom găsi cele mai multe elemente pentru reconstituirea artei de a scrie pe vremea lui Eminescu – pentru că textul tipărit este text public, adică spectacol cu public.

Scriere și teatralitate

Programul eminescian de inițiere în taina scrierii poate fi cunoscut (descifrat) relativ simplu, după ediții. Pe la 19 ani, înainte de debutul în „Convorbiri literare” (15 aprilie 1870), poetul a tradus din germană

în română *Arta reprezentării dramatice* de Th. Röscher, probabil pentru necesitățile trupei teatrale a lui Mihail Pascaly (Eminescu 1974)¹. Traducerea pare a fi chiar în faza pregătirii pentru tipar; în orice caz, actorii trupei Pascaly au beneficiat de ea, a fost consultată, poate chiar seminarizată. Important este că, prin această lucrare, Eminescu atinge principiile generale ale retoricii pe care le va folosi, în scris, pentru sine de acum înainte și le va propune în special actorilor pentru un bun spectacol. În cronicile sale dramatice, din „Curierul de Iași”, vom găsi dese referințe la aceste principii. Iată un text mai larg, din 28 noiembrie 1876: „Ca să ne lămurim mai bine, vom stabili mai întâi că în afară de accentul gramatical, pe care se-nțelege că nu-l poate greși un român, există acea parte intențională a vorbirii care se numește c-un cuvânt: accentul logic.

Să luăm de exemplu întrebarea: *De unde vii tu?* Accentul logic poate cădea pe fiecare dintre cele trei vorbe: *unde*, *vii*, *tu* și în fiecare caz fraza va avea alt înțeles. De *unde* vii tu? (tonul pe *unde*). Întotdeauna la o asemenea întrebare ne vine să ne închipuim că exteriorul persoanei întrebate trebuie s-arate urme c-a petrecut în locuri grozave, din care a ieșit ca vai de el.

De unde *vii* tu? (Subînțeles: nu te-ntreb ce gândești sau ce faci, ci de unde *vii*?). Aicea s-arată că cel întebat a fost într-un loc ce-i era oprit să-l viziteze. În fine:

De unde vii *tu*? (Subînțeles: nu-mi pasă unde au fost ceilalți, unde ai fost *tu*?). Întebătorul arată interes exclusiv pentru cel întebat.

Se-înțelege că printr-un singur exemplu nu putem da decât o idee aproximativă despre accentul logic. Destul însă că prin acest accent, care în unele cărți se-nsemnează în unele cazuri excepționale cu litere cursive, se modifică adesea întreg sensul vorbirii. Alt înțeles are: *ce* face? și cu totul altul: *ce face*? Întebarea din urmă are înțelesul proverbial de: *cum? aud? se poate?*

Ei bine, acest accent logic, sufletul vorbirei, se așază de către actori adesea cu totul fals. A vorbi natural este încă un mister pentru preoții Thaliei române.

Ne sfiim a mai atinge acel accent care, asemenea în terminologia artei scenice, se numește *etic*. Vom spune numai în treacăt că un actor

trebuie să cunoască tonul cel mai adânc al vocii sale vorbite și că în nuanțele infinite ale acestei scări se pot oglindi sute de caractere, mii de simțăminte omenești. Când un actor cunoaște însemnătatea fiecărui ton al glasului său, precum și fiecărei încrețituri a feței sale, abia atunci își cunoaște averea și e artist. El mânuie persoana sa proprie ca pianistul un piano, ca violonistul vioara” (Eminescu 1988: 274).

Poetul vorbește de mai multe ori, în cronicile sale teatrale, despre aceste accente ale limbii. Prima atestare a temei în ziaristica eminesciană este chiar la origini, în articolul *Ecuilibrul* publicat de poet între 22 aprilie și 29 aprilie 1870, în „Federațiunea”: „Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – simțăminte” (*Ibidem*: 93). Important este că acum, la 20 de ani, imediat după ce traduce studiul lui Röttscher, poetul consideră că aceste accente sunt calități intrinseci ale limbii, nu ale individului: „Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toate acestea, dacă limba e să fie națională, sunt ale limbei, căci de nu va fi așa e foarte lesne ca un om să vorbească nemțește, d.es, cu material de vorbă unguresc” (*Ibidem*: 94). Limba română a ajuns la acest stadiu de limbă națională încă din secolul al XVII-lea, după cum va demonstra Eminescu, și este capabilă să exprime accentele menționate.

Ei bine, iată textele de la care ar trebui să pornească un editor al lui Eminescu: asemenea afirmații ale poetului dau justificare notațiilor paragramaticale din scrisul său și devin, astfel, adevărate indicații de lectură arătând accentele în frază. În manuscrisul traducerii din Röttscher vom găsi, pe lângă accentul *gramatical*, *logic* și *etic*, un altul: accentul *simbolic* – și adnotarea lui Eminescu în dreptul traducerii: „Pentru accentul simbolic – Poezia *Bosforul* de Alecsandri” (Eminescu 1974: 426). Poetul căuta, așadar, în literatură – mai ales în poezie – accentele limbii. Recită astăzi, în ortografie curentă, poezia *Bosforul* nu mai spune nimic despre accentul simbolic, este ca un vas cu basoreliefurile șterse; citită în litera sa din *Doine și lăcrămioare*, volumul din 1875, pot fi căutate impresiile de lectură ale lui Eminescu.

Dintre contemporanii poetului, Al. Philippide a studiat accentele limbii române găsind cinci forme ale accentului muzical (ele sunt echiva-

lente întrucâtva cu cele de mai sus — dar aplicația este la limba română, nu la germană — și anume la vorbirea naturală în limba română, nu la retorica discursului, arta dramatică etc.) (Philippide 1920-1921). Iorgu Iordan deja tratează subiectul ca pe o curiozitate — și se înțelege că în zilele noastre cercetările de acest fel și-au reorientat atât aria de aplicație cât și fundamentul (Iordan 1944: 65). Este vorba deci de un sistem întreg scriere, citire, interpretare — depășit de mult, sistem din care vremea de azi încearcă să recupereze doar citirea, trecând-o prin filtrul îndreptărilor (normativelor) actuale, cu toatele obsedate de *evoluție, evoluționism, progres*, de parcă Darwin ar fi fost lingvist.

Trebuie făcută remarca aceasta: niciun editor al lui Eminescu nu s-a gândit să judece ca scriitură poezia pe care o editează, iar criticii, inclusiv domnul Nicolae Manolescu (pentru că și Eugen Lovinescu și G. Călinescu) au discutat, adesea, ideile cu iluzia că discută cuvintele.

Numai un singur loc vreau să discut aici, finalul *Scrisorii II*, pe care l-am comentat mai sus:

„De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceap-a lăuda.”

Acesta este textul actual, bazat pe ediția Perpessicius care, la rândul ei, merge după edițiile Ibrăileanu, Botez, Bogdan-Duică, Scurtu, Maiorescu (cele 11 ediții; sunt mici diferențe între ele, dar nu strică demonstrația care urmează). Textul din „Convorbiri literare” este însă acesta:

„De-oii urma să scriu în versuri, teamă-mi e ca nu cum-va
Oamenii din ziua de-astăzi să mă’ncep’a lăuda
Dacă port cu ușurință și cu zimbet a lor ură,
Laudele lor de sigur m’ar mâhni peste măsură.”

Am preluat întocmai, fără virgulă după versul al doilea, cu *i* în *zimbet*, doar pentru *e* cu căciulă am folosit *ă*. Interesează toate diferențele, și pornim de la *cum-va / cumva*. În „Convorbiri literare” trebuie citit analitic (ceva mai sus, și revista are forma legată: *Căci de ai cumva iluzii*), deci se accentuează în vers, de fapt se citește silabic: *-e-ca-nu-cum-va*. Pentru aceasta, în textul definitiv din revistă poetul a schimbat legătura: *teamă mi-e* (care cerea accent pe *mi-e*) a devenit *teamă-mi e*, unde

mi este aton. Rezultă recitarea cu această retorică silabică, cu accentuarea prelungă: *teaaamă-mi e*, deci sacadat, oarecum amenințător. Dacă este așa însă, adică dacă poetul dirijează formele conjuncte (legate) și disjuncte (dezlegate), atunci trebuie păstrat și *-u* final din *De-oii urma*, pentru că este *-u* lângă *u-* și se citesc în prelungire, pășind unul peste altul cum spun poeticile vechi. Acest *-u* final dă multă bătaie de cap: unde-l păstrăm și unde nu-l păstrăm? Compară, de pildă, cu versul „De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu”. Fără *-u* final, *nu voi*, accentul în vers cade pe negație: *nù voi*; în *nu voi*, însă, accentul este cerut chiar de verb, chiar dacă *-u* final se citește la sfert de intensitate. Atragem atenția că accentuarea *nù voi* cere, anterior, accentuarea *dè ce*, rezultând o structură ritmică (*Dè ce nù voi*) trohaică; chiar și cei mai exigenți recitatori ai lui Eminescu pun astfel accentele, neînțelegând că aici trebuie accentuat aproape egal, ca pentru spondeii latinești, foarte aproape de vorbirea naturală.

Revenind la manuscrisul 2282, cel mai apropiat de forma definitivă a poemului, acolo găsim forma din ediții: *teamă mi-e ca nu cumva*. Ultimele retușuri din „Convorbiri literare” nu pot aparține însă vreunui redactor oarecare sau zețarului: ele sunt legate în sistem, *cum-va* este determinat de *teamă-mi e*. Nimeni altcineva decât poetul nu putea aduce în tipar (sau în ultima formă până la lumina tiparului) inovația cratimei și schimbarea legăturii. Iar în fața unei grămezi de asemenea exemple ne dăm seama că textul din „Convorbiri literare” reprezintă ultima voință auctorială, dincolo chiar de manuscrise.

Atenție și la versul următor. Edițiile actuale au „rezolvat” apostrofurile prin cratimă. În „Convorbiri” avem, într-adevăr, apostrofuri strânse: *să mă'nceap'a lăuda* pentru că poetul vrea forme conjuncte ca să iasă lectura silabică: *a-lă-u-da* (sens: nici mai mult nici mai puțin decât asta). Edițiile, care au pierdut cratima la *cum-va*, preiau apostroful larg: *să mă 'nceap'a lăuda*, ceea ce duce la o lectură egală, silabică, pentru întreaga sintagmă (Perpessicius, în 1939, are *să mă 'nceap'a*, forma exact invers decât cea din manuscrisul 2282: *să mă'nceap' a*; această adevărată pasiune a editorilor de a prelua invers față de „Convorbiri literare”, ca mai sus, ori invers față de manuscris, ca aici, este greu de înțeles; se manifestă mai ales în privința apostrofurilor). Evident, într-o ordine ideală a lucrurilor, ca pentru teorie, s-ar putea înlocui apostroful strâns,

care indică forme conjuncte, prin cratimă. Compară, în acest sens, *să mă-nceap' a lăuda*, care ar transcrie manuscrisul, cu *să mă 'nceap-a lăuda*, care ar transcrie ediția I Perpessicius. Înlocuirea aceasta însă ar fi primul pas spre dezechilibrarea sistemului. În poezia eminesciană funcționează continuu acest joc dintre apostroful larg și cel strâns: dacă-l desființezi pe unul, indiferent pe care, nu se mai definește celălalt, nu mai are semnificație. Și apoi, dacă era de înlocuit, de ce n-a făcut-o Eminescu însuși?! După cum vedem mai sus, nici Perpessicius n-a înlocuit apostroful strâns cu cratima. Amintim că, pe lângă aceste apostrofuri, Eminescu folosește din plin și cratima. Sistemul este bine configurat, nu poate fi „îmbunătățit“.

În fine, ultimul vers din *Scrisoarea II*. Este de la sine înțeles că *de sigur* scris dezlegat validează *cum-va* de mai sus, deci este o mențiune de lectură silabică, apăsată. Așa se păstrează în toate edițiile, inclusiv la Perpessicius, 1939. Acesta aliniază însă, în 1964, textul la normele de după 1953, și are *desigur* (cum găsim în toate edițiile actuale). Accentul pe *mâhni* nu este primit decât de G. Bogdan-Duică. Atragem atenția că accentul pe finala verbului la infinitiv (ori la imperfectul indicativului ori, cum este aici, la condițional optativ) este facultativ. Deci nu gramatica îl cere, ci tot sistemul accentelor, *m'ar mâhni* trebuind să fie citit silabic, apăsător – ca întregul pasaj.

Pentru *măhni/mâhni* n-avem ce comenta: așa-numita (de către Lambrior) „vocală întunecată” *ă/î/â* avea, în epocă, un singur semn, actualul *ă*, iar gramaticienii vremii încercau chiar să explice că este un singur sunet, între *ă* și *î/â*, care trebuie uniformizat. Semnul *â* era considerat, de „Convorbiri literare”, un *a* cu accent circumflex. Aici se poate accepta fonetismul actual, cu atenție însă. Eminescu, de pildă, are, în *Singurătate: Focul pâlpăe în sobă*; dacă îl vom reda cu *â* va deveni stringentă obligația de a iotaciza: *pâlpâie*, pe când în *pâlpăe* se resimte mai clar onomatopeea. Cuvântul nu suferă, pentru că în familia sa avem *pălăla(i)e*, *pală* (de foc) – deci îi stă bine orice vocală, doar deranjamente de dicționar ar putea reclama strict *â/î* interior. Avem, însă, mai sus *zimbet* în edițiile vechi, pe care trebuie să-l aducem la dicționar: *zâmbet*. Vom atenționa într-o notă, specificând că nu este regulă generală. În *Sinuri albe și râtunde*, de pildă, din *Pajul Cupidon*, păstrăm și *sinuri* (care se referă la faldul rochiei) și *râtunde*. În principiu, trebu-

ie să acceptăm că nu se poate edita un text, mai ales când este vorba de Eminescu, fără note de subsol, rezolvând totul numai prin scriere. Păstrarea formelor auctoriale trebuie reinstaurată ca metodă de editare a textului eminescian. Poate ne va fi ajungând un secol și mai bine de „discuții de idei” – și ne vom întoarce, totuși, și asupra cuvintelor.

(*Va continua*)

Note ■ ¹ Traducerea din Roetscher se regăsește și în Eminescu 1983.

Bibliografie ■ Cioculescu 1985 = Șerban Cioculescu, *Eminesciana*, Editura Eminescu 1985.

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, sub redacția acad. Tudor Vianu, Editura Academiei 1968.

Eminescu 1963 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VI, Literatura populară, Introducere. Poeme originale de inspirație folclorică, Lirica populară, balade. Dramatice. Basme în proză, Irmoase. Paremiologie. Note și variante. Anexe. Exerciții și moloz. Caietul anonim, Bibliografie, Indici, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, R.P.R., 1963

Eminescu 1974 = Mihai Eminescu, *Articole și traduceri*, Ediție critică de Aurelia Rusu, Editura Minerva, 1974.

Eminescu 1983 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIV, Traduceri filozofice, istorice și științifice. Hurmuzaki. Röscher. Kant. Leskien. Bopp, Articole și excerpte, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Studiu introductiv de Al. Oprea, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, 1983.

Eminescu 1988 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, Publicistică 1870-1877, Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași, Studiu introductiv de Al. Oprea, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii române, 1988.

Eminescu 1998 = Mihai Eminescu, *Poezii*. I. *Antume*, Ediție critică, introducere, argument și registrul emendărilor de Gh. Bulgăr, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1998.

Eminescu 1999 = Mihai Eminescu, *Poezii II. Postume*, Ediție îngrijită, prefată și argument de Gh. Bulgăr, Editura Vestala, 1999.

Eminescu 2000 = Mihai Eminescu, *Luceafărul*, Ediție critic synoptică de N. Georgescu, Editura Floare albastră, 2000.

Eminescu 2002 = *Eminescu în corespondență. V. Scrisori despre Eminescu*, Notă asupra ediției, note și comentarii, postfață de Lucian Chișu, Editura Muzeului Literaturii Române, 2002, p. 34-93 (notele, la pp. 227-229)

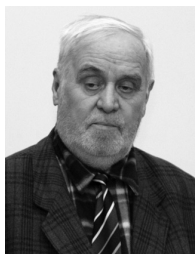
Iordan 1944 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.

Manolescu 2000 = Nicolae Manolescu, *Critica verbal*, în „România literară”, Nr. 17/2000, 20 aprilie-4 mai.

Philippide 1920-1921 = Alexandru Philippide, *Fiziologia sunetelor*, Curs universitar litografiat, an 1920-1921, cap. 94, p. 157 sqq.

Mircea COLOȘENCO

Shakespeare... enigmist

M.C. – istoric literar și editor.

Absolvent Facultății de
Filologie a Universității

„Al. I. Cuza” din Iași. În 1969

a absolvit și cursurile de

biblioteconomie

ale Bibliotecii Centrale

de Stat din București.

A fost muncitor, profesor,
bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele

„Manuscriptum”, „Revista

de istorie și teorie literară”,

„Luceafărul”, „Ateneu”,

„Steaua”, „Convorbiri literare”,

„Jurnal literar”, „Literatorul”

ș.a. Editează (inclusiv în co-

laborare) operele scriitorilor

I. Creangă, I. Barbu,

L. Rebreanu, N. Stănescu,

G. Bacova, N. Labiș,

Al. Macedonski,

G. Topârceanu ș.a.

Numele lui W. Shakespeare, în presa românească, l-a înscris, pentru întâia oară, poetul Cezar Boliac (1818-1861), în revista „Curiosul”, București, 1836, în articolul *Shakespeare*, din care am extras următoarele caracterizări: „cel mai mare geniu al teatrului englezesc / ... /, poetul național al Angliei / ... / și al tuturor noroadelor”. Ulterior, este anunțată, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 1844 (VII, nr. 248), apariția primei traduceri integrale din creația lui – *Iulie Cezar*, realizată de Căpitanul Ștefan Stoica (1808-1878, ajuns Colonel, Șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, în Domnia lui Știrbei), la Tipografia lui Ion Heliade Rădulescu, după traducerea din franceză a volumului *Cea din urmă noapte a unui osândit* de Victor Hugo, în 1838.

Peste ani, în deceniul al cincilea al sec. al XX-lea, la ESPLA, în București, vor primi forma românească și alte creații ale Marelui Will, în seria *Opere*.

Noi ne vom referi la comedia (în cinci acte) *Loues Labour's loft/Zadarnicele chinuri ale dragostei*/, tradusă de doi mari specialiști – Ion Frunzetti și Dan Grigorescu (*Opere*, III, ESPLA, 1956, p. 189-297).

Unul dintre personaje, prof. Holofernes – director de școală, lipsit de noblețe, pedant, artificial, are o replică realizată în stilul *aliterației*, respectiv repetarea intenționată a cuvintelor care încep cu aceeași vocală/consoană, pentru a produce efectul unei armonii imitative. (În poetica românească, este celebră *Nunta Zamferei* de George Coșbuc cu ale sale: *prin vulturi vântul viu vuia*).

Textul cu pricina din comedia Marelui Will apare, în original, în Actul IV, redat de cei doi traducători ai domnului, spre cinstea lor de mînuitori de limbaje, englez și românesc, pe care le reproducem:

HOLOFERNES

I will something affect the letter, for it argnes facility.
The preyful princess pierced and prick'd a pretty pharsing pricket,
Some say a sore, but not a sore, till now made sore with shooting.
The dogs did yell put L to, sore, then sorel jumps firom thicket,
Or pricket sore, or else sorel, the people full a-hooting.
If sore be sore, then L to sore makes fifty sore one sorel.
Of one sore I an hundred make by adding but one more L.

HOLOFERNES

O să presar aliterații, mărturisindu-mi dibăcia.
Divina doamnă dăruie durere, dulăilor dând drumul;
Fugi firava fiară; fremătară feriga și făgetul;
„E cerb de ciurdă” cineva chitise. Și-așa e: schimbi *unu*
(Adică *I*) în *C* (adic-o *sută*), de schimbi apoi pe-ncetul
Pe *D* (*cinci sute* cum s-ar spune) în *R* și-n *B*... și astfel, iată,
Un *IED* intrat-a în tușiș; un *CERB* ieșiț-a-ndată.

Textul piesei *Loues Labour's loft*, scrisă între 1595 și 1596, în același timp cu *Romeo și Julieta* și *Visul unei nopți de vară*, este plin de jocuri de cuvinte (calambururi), forme poetice, dueluri de spirit, iar personajele sunt din lumea aristocrației.

După integrarea creațiilor de geniu în limba română prin traduceri alese ale operelor Marelui Will, Victor Hugo ș.a., au apărut exegezele despre viața și operele lor.

Demne de reținut, printre altele, sunt cele datorate lui Mihnea Gheorghiu *Scene din viața lui Shakespeare* (București, Editura Tineretului, Colecția „Oameni de seamă”, Ediția a II-a, 1960), D.I. Suchianu și Constantin Popescu, *Shakespeare pe ecran* (București, Editura Meridiane, 1976, vol. III, din ciclul „Filme de neuitat”); printre cele 29 de filme prezentate succint se numără și *Loues Labour's loft*, film TV, 1965, în regia lui Roger Jenkins.

Mihai Eminescu

CĂRȚILE

Shakespeare! adesea te gândesc cu jale,
Prieten blând al sufletului meu;
Isvorul plin al cânturilor tale
Îmi sare-n gând și le repet mereu.
Atât de crud ești tu, ș-atât de moale,
Furtună-i azi și linu-i glasul tău;
Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe
Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe.

De-aș fi trăit când tu trăiai, pe tine
Te-aș fi iubit atât – cât te iubesc?
Căci tot ce simt, de este rău sau bine,
– Destul că simt – tot ție îți mulțumesc.
Tu mi-ai deschis a ochilor lumine,
M-ai învățat ca lumea s-o citesc,
Greșind cu tine chiar, iubesc greșala:
S-aduc cu tine mi-este toată fala.

Cu tine da ... Căci eu am trei isvoară
Din care toată mintea mi-o culeg:
Cu-a ta zâmbire, dulce, lină, clară
A lumii visuri eu ca flori le leg;
Mai am pe-un înțelept ... cu-acela iar
Problema morții lumii o dezleg;
Ș-apoi mai am cu totul pentru mine
Un alt maestru care viu mă ține ...

Dar despre-acela, ah, nici vorbă nu e,
El e modest și totuși foarte mare.
Să tacă el, să doarmă ori să-mi spuie
La nebunii – tot înțelept îmi pare.
Și vezi, pe-acesta nu-l spun nimănuie.
Nici *el* nu vrea să-l știe orișicare,
Căci el vrea numai să-mi adoarmă-n brață
Și decât tine mult mai mult mă-nvață!

1876

(Mihai Eminescu, *OPERE*, II,
Ediție de Perpessicius, Editura pentru Literatură,
București, 1964, p. 254)

Adrian Dinu RACHIERU

Mihail Sadoveanu, un prozator „reeducat”?

A.D.R. – prof. univ. dr.

Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism*, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Chișinău, 2010; *Ion Creangă. Spectacolul disimulării*, Timișoara, 2012; *Conviețuirea cu Eminescu*, Iași, 2013; *Romanul politic și pactul ficțional* (I), Iași, 2015; *Polemici de tranziție*, Uzdin, Serbia, 2016.

Dincolo de respectul festiv, ocazional, *cazul Sadoveanu*, inhibant prin întinderea Operei, vădește azi mai degrabă demodare, „lehamite”, inaderență și chiar refuz; poate și oboseala exegeților o fi de vină (câți s-ar mai încumeta la o lectură *in integrum*?), sadovenologii încercând, totuși, resuscitarea interesului (chestionând opera și biografia) cu speranța firavă a unor lecturi înnoitoare. Să fie oare Sadoveanu „un continent scufundat”, se întreba I. Simuț, înconjurat de „o amintire pioasă și confuză” (Simuț 2012: 18)? Pusă pe tapet, chestiunea actualității marelui prozator iscă binevenite dispute, trezind din hibernare un uriaș enigmatic.

Încercând să afle „ce e viu și ce e mort” în opera sadoveniană, trecută prin „vămile posterității”, Ion Simuț inițiasse o anchetă care, regretabil, n-a trezit mare interes printre tinerii critici (Simuț 2019: 19). Pus la zid după 1989, „autorul lui Mitrea Cocor”, livrând acel prim manual (model) al realismului socialist (azi uitat sau trezind curioase reacții postmoderniste), trece printr-o lungă eclipsă, invocate fiind – pe fundalul febrei revizioniste – oportunismul politic, oficializarea clișeistică, uzura didactică.

Să ne amintim că în amurg de carieră, cu o impozantă operă, de indiscutabil rafinament stilistic, dedulcit la o viață tihnită, boierească, ritmată patriarhal, cu evidente tabieturi (inclusiv narrative), plonjând – asincron, atemporal – într-un contemplativism rupt de tensiunile epocii, iubind ceremonialul, monoliticul, Sadoveanu părea a suna retragerea. Chiar dacă avea încredere în „evoluția nobilă a democrației” și cutezase, între apropiați, având informații pe filieră masonică, a condamna „dezmațul bolșevic”. E drept, atacat dinspre dreapta, se refugiase la Valea Frumoasei, unde va izvedi, în anii conflagrației mondiale, *Poveștile de la Bradu-Strâmb* (1943) și *Anii de ucenicie* (1944); anterior însă, lui „Jidoveanu” îi fuseseră arse cărțile de cei care „nu l-au citit” (bănuia) și aceste execuții publice l-au mâhnit și, desigur, l-au îndemnat, lipsit – ciudat – de reacție față de tragediile țării, să părăsească scena. Ca „exerciții de retragere” (Ungureanu 2007: 310), exploatând un filon fabulos, mitul vechimii și o „natură istorizantă” (M. Ralea), ele n-aveau cum vesti brusca sa convertire, incredibila disponibilitate și alinierea promptă la exigențele propagandei roșii. Adeziunea, presupune Eugen Negrici, ar fi fost, totuși, „o decizie dramatică” (Negrici 2002: 86). Cert e că, în epocă, făcând saltul de la antibolșevism la acea „altă evanghelie a lumii nouă”, cu ale sale „explozii de lumină” (*Constituția URSS*), Sadoveanu dobândește statutul oficial de *prim-scriitor al țării* (Boia 2011: 321). Se alătură, „fără rezerve”, regimului impus de ocupant, dobândește funcții importante, fiind vicepreședinte al Prezidiului MAN (1947-1961) și președinte de onoare al Uniunii Scriitorilor (1956-1961), deschide lista „merituoșilor” în bilanțul lui Leonte Răutu (vezi *Dezvoltarea literaturii în RPR*, în „Scânțea”, 21 februarie 1954). Altfel spus, cel care evitase politicul într-o operă molcomă, vetustă, livrând cărți neutre (Popa 2001: 706), care cântase, prin lecturi „primitive”, descifrând hieroglifele lumii orientale, „poezia peisagiului”, slăvea acum entuziast *cultura rațională* („câștiguri tehnice”) și realizările marelui vecin, *falsificându-se*. Cu evidente și căznite eforturi de adaptare, suportând chiar reproșuri ideologice. Proiectul comunizării forțate impunea ruptura de tiparele matriciale, un dureros „dezvăț”. Să ne amintim, de pildă, de Ofelia Manole, cea care îi denunța lipsurile, insinuând că Sadoveanu l-ar fi copiat pe Korolenko. Dar regimul avea nevoie, în efortul de statuare a „clasicismului socialist”, de numele mari, încât *recuperarea clasicilor* devenise o urgență, obligând la

„o reglare a tirului” (Boia 2011: 320), conformă rețetei proletcultiste. Atmosfera literară productivă, hei-rupistă și stimulentele consistente îmbie pe zeloșii oportuniști. Mulți dintre scriitorii „cu trecut” începeau *o nouă carieră*, autorescriindu-se. Compromisul revenirii, reintrarea în circuit tentau și rentau. Profitorii se înghesuie, articolele și volumele sunt bine stipendiate, comisarii ideologici veghează. Unii aleg tăcerea, nu puțini cunosc „binefacerile” detenției, alții (numeroși) practică un entuziasm politic simulat. Dar cei omologați de regim, girându-l, de fapt, își asigură supraviețuirea literară, se bucură de mari onoruri, traversând „viclenia” evenimentelor (după o sintagmă predistă). Firesc, și Sadoveanu își aduce „obolul”; dar el, deși demofil, va trebui „ajutat”. Intelectualii, constata M. Ralea, sunt „debitori” mulțimilor. Or, urgența sarcinilor din RPR, centrate pe *munca educativă*, vizau – în opinia lui I. Chișinevschi – „reînarmarea” vechii intelectualități și construirea uneia „noi”, odată cu reconfigurarea compoziției de clasă. Se vor găsi mereu scriitori avortoni și condeie obediente, respectând linia ideologică. Totuși, să notăm că însuși Sadoveanu, răspunzând unei anchete (v. *Unde merge literatura?*, în „Tribuna poporului”, decembrie 1944), constata că „intelectualitatea se dovedește reacționară”. În repetate ocazii, ea manifestă egocentrism, indiferență, oportunism etc.; încât, suspiciunea și vigilența copoilor ideologici sunt de înțeles în efortul de reeducare, reexaminând rolul intelectualilor și angajarea lor politică. Nici Arghezi nu rostea cuvinte mai măgulitoare, reamintind că „pătura intelectuală nu a prea suferit niciodată de un excedent de caracter”.

În acel context, când rezistența unora și obediința altora coexistă într-un straniu concubinaj, când cenzura intervine prompt, admonestând și sancționând pe cei care „ocolesc” (cum scria Ov. S. Crohmălniceanu) lupta de clasă, spiritul revoluționar, rețeta realismului socialist etc., replica sadoveniană conta enorm. Desigur, putem vorbi în cazul ilustrului prozator de un tenace *tropism răsăritean*. Având plăcerea evocării, făcând – prin integrala Operei – o radiografie a sufletului colectiv, reconstituind memoria afectivă a faptelor și replierile din fața vitregei Istории, el, dintotdeauna, s-a manifestat sensibil (în scris) față de problemele „obidiților” vieții. Dar abia prin *Caleidoscop* (1946), depănând impresii din Uniunea Sovietică, din acea „lume nouă”, transcriindu-și cu naivitate jucată „emoțiunile” încercate, elogiind „plugul progresului” și copleșitoarele realități și realizări sovietice,

el construiește un tablou idilic, depășind semnificația unor texte de adeziune. Orientalismul său era vizibil în *Fantazii răsăritene* (tot din 1946), iar conferința *Lumina vine de la Răsărit* (culeasă într-o broșură ivită la *Cartea Rusă*, în 1945) lăsa să se întrevadă „modelarea sovietică” și, străveziu, conotațiile masonice¹. Având informații pe această filieră (bănuim), Sadoveanu se pregătea pentru inevitabila *sovietizare* a țării, despărțindu-se de vechile opțiuni și străduindu-se să „evolueze”, în ton cu directivele de partid. Fiindcă literatura trecutului plătise un „tribut tragic”, constatase Ovid S. Crohmălniceanu, invocând „nenorocul” lui Eminescu (prizonier al unei concepții reacționare), reconsiderarea ei, în folos propagandistic, era o urgență. Prin „exclusivizarea criteriului politic de valorificare” (Popa 2001: 420) *teza rupturii* se impune decisiv în examinarea moștenirii culturale. Intrat în autoconservare, adaptabilul Sadoveanu, ca interbelic de vază, trece în „tabăra roșie”, ocupând înalte demnități. Geo Bogza nota că autorul *Baltagului* a reușit „să se strecoare”, refuzând carnetul roșu. Conservator, oportunist progresist, democrat independent (credibil), arghirofil și mason, academicianul Sadoveanu (din 1921, reconfirmat în 12 august 1948) îl refuză pe Dumitru Corbea, cel care avea misiunea înrolării (scriptice), dar probează o „înmărmuritoare lipsă de scrupule” (cf. Daniel Cristea-Enache). Tragediile țării îl lăsau rece; el își împlinise, în tihnă, „o operă molcomă”, evitând politicul și, într-o țară brusc sovietizată, aderă, livrând compuneri la comandă, devenind o „icoană oficială” (Popa 2001: 637). E drept, nu fără probleme. Utopia agricolă din *Păuna Mică* n-a convins; *Mitrea Cocor* era o scriere nesadoveniană; *Nicoară Potcoavă* (capodoperă de bătrânețe) proslăvea internaționalismul slavizant, acel „federalism internaționalist” denunțat de Marian Popa, schimbând perspectiva din *Șoimii*.

În producția tematizată a epocii, încorsetată ideologic, *Mitrea Cocor* (1949) nu era doar „o demonstrație de adeziune” la *noua religie*, pe po-triva înnoirilor salutate triumfalist, ci chiar „un manual de reeducare” (Ungureanu 2007: 316), mălurenii parcurgând, sub conducerea fostului prizonier, „drumul spinos al înțelegerii”. Examinat în acel peisaj pro-zastic (pauper), romanul sadovenian putea fi un model de măiestrie artistică, respectând preceptele realismului socialist, invocat obsesiv la Școala de literatură, intens popularizat; peste ani, el devine un produs „rușinos”, întreținând o „senzație vomitivă” (Negrici 2002: 88). Cu o

paternitate dubioasă, taxată de unii comentatori drept o „operă colectivă”, *aventura (legenda) Mitrea Cocor*, inițial, o nuvelă pentru „Albina”, aduce în prim-plan un personaj „fără ideologie” (Cristoiu 1980), un răzvrătit natural, crescut pe tiparul vechilor eroi sadovenieni; și care, ne asigură autorul, „începea a pricepe” (*vede, înțelege și învață*), pregătind *saltul ideologic*.

Sărbătorit cu fast, ascultând de comanda politică, oferind opere cu „un conținut superior”, nota Ovid S. Crohmălniceanu („Contemporanul”, nr. 10/1957), acceptând șirul compromisurilor și abdicărilor, Sadoveanu pare stăpânit de „voința de autodistrugere” (Ungureanu 2007: 319), abandonând valorile pe care mizase altădată. În „pană” fiind, el alege *soluția rescrierii* unor cărți. *Păuna Mică* (1948) fusese însă criticată, „tovărășia” de acolo dovedindu-se – sesiza inclementul I. Vitner – „necorespunzătoare realității”; mai mult, evidenția ignoranța politică a convertitului, recomandând prin acel falanster rural o utopie agricolă (autarhism), străină de linia oficială. Nici politizata *Nada Florilor* (1950), *Clonț de fier* (1951) sau, mai apoi, *Aventură în Lunca Dunării* (1954) nu impresionează. Ca să nu mai vorbim de romanele neterminate *Lisaveta* și *Cântecul Mioarei*². Concluzia lui Nicolae Manolescu sancționează deruta anilor de amurg: „pușinul publicat” în perioada de după război, scrie criticul, este *lamentabil*, deopotrivă literar și moral (Manolescu 2008: 598). Totuși, o nedreptate se strecoară în această judecată-ghilotină. M. Sadoveanu rescrie *Șoimii* și publică, în 1952, *Nicoară Potcoavă*, categoric o capodoperă a senectuții, ca „gest tardiv de răscumpărare” (Zamfir 2017: 263), chiar dacă împănată cu arhaisme slavone. Cu observația că sovietizarea postbelică, elogiată publicistic, convoacă aici romanesc o pledoarie filorusă, un „federalism slavizant”, slăvind internaționalismul și prietenia de veacuri cu marele vecin, ca „text de lingușire a ocupantului”, cum s-a spus, îmboldit de *slavofilismul* denunțat de un M. Nițescu.

Bineînțeles, cameleonismul sadovenian, succesivele renegări au fost taxate în consecință. Dacă reacțiile exilului au fost vehemente, în țară astfel de comentarii (până la „viraj”) vizau îndeosebi arghirofilia și oportunismul. Arghezi ne dădea asigurări că autorul *Fraților Jderi* „a supt la toate țâțele politice”, Sadoveanu nepublicând fără a fi plătit. Reconstituind atmosfera unei ședințe „memorabile”, prezidată de un

Sadoveanu seniorial, „deghizatul” Ovid S. Crohmălniceanu constata că marele prozator era neinteresat de „necazurile ideologice ale breslei” (Crohmălniceanu 1994: 66), chit că tot el a obținut o generoasă lege a drepturilor de autor. În schimb, un Pamfil Șeicaru vedea în Sadoveanu „un om cu ascunzișuri sufletești”, „o moluscă”, un „bivol fericit”, care „n-a ars nicio credință”. Judecăți rele, verdicte greu de clintit, care, vizând moralitatea omului, riscă să transforme opera (cândva îmbrățișată cu fervoare hagiografică) într-o anexă, eclipsând-o sau aruncând-o în uitare. Sanctificatul scriitor, supus reeducării în primul ciclu al comunismului împământenit, a plătit – credem – *un tribut inutil*. Tot ce a creat după reconvertire nu poate egala proza anterioară (Piru 1973: 305).

Dezinteresat în intervalul interbelic de căutările febrile ale epocii sale literare, neatins de moda sincronizărilor ce bântuiau clipa, Sadoveanu părea de o senină și impunătoare independență. Eticheta precarității culturale l-a însoțit lungă vreme, tocmai fiindcă scriitorul nu participa la frământările și căutările contemporanilor. El folosea alte izvoare decât cele vestice. Un *homo pars naturae* trăiește în paginile sale; confruntat cu insatisfacțiile civilizației, cuprins de grele amărăciuni, omul sadovenian se retrage benefic într-o natură tămăduitoare. Mentalitatea paseistă a scriitorului binecuvântează această superioară înțelepciune, *ritmată cosmic*. Chiar dacă soluția e utopică, o *poezie ancestrală* domină evocările sadoveniene, pătrunse de duioșie compasivă pentru o „epocă obscură și eroică”, demult dispărută. Meditațiile sale naturiste „paralizează” barbaria mașinistă. Natura izbăvitoare se opune vârtejului schimbărilor, proiecțiilor tenebroase ale orașului malefic. Deslușim aici o reacție sentimentală, o nostalgie pentru o îndepărtată stare edenică ce nu va propune însă retragerea din civilizație. Inevitabilitatea procesului civilizatoriu îl obligă pe scriitor la o constatare dureroasă: pierderea vârstei fericite, scufundarea paradisiacului. Himera poporanistă nu l-a părăsit pe Sadoveanu; gestul recluziv al omului natural nu vrea să condamne satul civilizat, ci alterarea specificității, pervertirea înțelesului umanist al inițierii, hipertrofia „formelor fără conștiință”, pledând pentru buna gospodărire a națiunii, blamând, pe urmele lui Eminescu, elitele prădalnice, parazitare.

Cel care „pipăise natura” (după spusa călinesciană), încorporându-se „lucrurilor și vieții”, respingea „dihania neliniștii”; dar această „filosofie

inefabilă” nu se ridică, în ochii lui E. Lovinescu, opac la poezia mistică a naturii, la *spiritualizare*. Descriptivul naturist înfățișa doar un rai primitiv, nevizitat de lumina spiritului. Abia Al. Paleologu, atent la sensul inițiativ și N. Manolescu, recapitulând cercurile utopiei, probează intelectualismul rafinat al acestor scrieri. Tot cu nostalgia arhetipurilor, într-o carte pe nedrept ignorată, Gheorghe Jurma demonstrează că „arhetipul luptei cu balaurul” structurează întreaga operă (Jurma 2002: 149). Fie că era vorba despre semințiile asiatice, aducând „prăpăduri mari”, fie că apăreau în scenă „căpcăunii din pustie” (cazaccii) sau năvăleau, din „împărăția neagră”, turcii, Sadoveanu invocă obsesiv *motivul balaurului*.

Pentru a descifra corect poziția sadoveniană, lectura jurnalului său olandez e lămuritoare. Sadoveanu vorbește pe un ton neutru, constatat, despre o țară agricolă și pastorală, care a ieșit dintr-o existență elementară. Prozatorul se va recunoaște și un iubitor al progresului tehnic, fără a dori să-și așeze „căminul liniștii” într-un teritoriu al arti-ficiului, geometric, stăpânit de măreție și răceală. Cartea despre Olanda, urmarea unei călătorii din vara anului 1927, înlătură imaginea unui Sadoveanu conservator, elogiind o lume încremenită, slăvind țăranul „înfricoșat de lumină”. Faptul că drumul spre Olanda trece prin județul Alba, într-o expediție după cocoși de munte, la Prigoană, este un semn; rătăcind prin munții noștri, nestricați de mașinism și civilizație, scriitorul respinge „țara orașelor”: nouă, factice și balcanică. Disocierile sadoveniene sunt ferme; niciodată – scrie Sadoveanu – ceremoniile grave ale țăranului nostru nu pot fi asociate balcanismului. Și încă mai convingător: „poporul cel mare e temeinic și tare așezat pe o tradiție și pe o orânduială a lui”.

S-a vorbit cu insistență despre revizuirile sadoveniene, prin „rescrierea” unor cărți: *Împărăția apelor* devine *Nada Florilor* (iar inițierea devine și politică), materia *Priveliștilor dobrogene* trece în *Aventură în Lunca Dunării*, *Șoimii* din 1904 oferea baza romanului din 1952, *Nicoară Potcoavă*. Acum, materia erotică e prelucrată pe vectorul unui conflict politic, invocându-se – de către exegeți – revelatorul unei gândiri maturizate ideologic, trecută prin experiențe decisive. Reamintim însă că tropismul răsăritean sadovenian nu e conjunctural: ruptura pe care au sesizat-o unii examinând producția scriitorului după „Eliberare” (Sa-

doveanu refuzând „opoziția mută”) ignoră organicitatea unei opere și preexistența unor teme în imaginarul sadovenian. Cazul Nicoară este elocvent. Voluptatea cugetării, confiscând maturitatea sadoveniană, împinge povestirea istorică scrisă la aproape jumătate de secol după apariția *Șoimilor* pe o altă linie: acțiunea trenează, semnificația nimbează evenimentul, ochiul scriitorului privește etic și mai puțin psihologic. Altfel spus, *narațiunea devine meditație*. Ca operă rezumativă, „de sfârșit” (cum o aprecia Constantin Ciopraga), *Nicoară Potcoavă* face cu *Șoimii* perechea ce confirmă o idee a lui Montaigne, surprinzând viața „în doi timpi”: acțiune și reflecție.

Or, „timpurile nouă” au trezit adeziunea imediată a scriitorului. Cel ce nu se sincronizase cu epoca, părând scos din timp, plutind peste vreme, s-a angajat în tumultul ei, regăsind lumea Răsăritului. Prestigiul sadovenian era un argument; necitit în profunzime, dar omagiat, Sadoveanu funcționa, printr-un ciudat paradox, ca *model*, în pofida programului utopic. Sadoveanu nu s-a retras, da tonul optimismului politic, dar continua să privească îndărăt. L-au interesat nu aluviunile vremii, ci duhul locurilor; structural un răsăritean, Sadoveanu nu cunoaște înnegurările slave. El nici nu trăiește în istorie, ci în absolut, opera sa fiind o mitologie în care descifrăm o colectivitate. O identificare personală, sesiza Vl. Streinu, nu e posibilă. Deloc întâmplător, Petru Ursache vedea în Sadoveanu un „etnolog complet”, oferind mărturii „de maximă încredere”. În literatura lui Sadoveanu aflăm un singur specimen uman în sute de ipostaze, dezvoltând intuiția omului organic, plimbat – cu simplitatea marii arte – în mâlul primordial al bălților, lângă spasmul misterios al vieții, lângă frământările genezei și reintegrat apoi naturii, asemeni bătrânului pușcaș Calistru, fără anxietățile modernilor. Acel „mi-a venit vremea” sună ca o stinsă chemare de corn, un recviem al naturii într-o blândă lumină de toamnă.

Încât, cu armătură teoretizantă, binomul mit/simbol (mitul fiind un factor ordonator, cu prestigiu sacral, iar simbolul exprimând o formă condensată, iradiantă), relația dintre mitocritică și arhetipologie, poposind stăruitor-exemplificator asupra cărților „inițiatice” pot fecunda analiza. Indiscutabil, cel care *cetea viața* „ca un primitiv”, suspectat lungă vreme de un „deficit de intelectualism” era un inițiat, aflând „cheia semnelor tainice”. Motiv de a insista asupra simbolurilor dominante

(muntele, peștera, hanul) și riturilor de inițiere (relaționate cu structurile literare), de a fructifica interpretativ mitologemul drumului (călătoria) și cel al inițierii secrete (într-o *limbă mută*), de a construi profilul magului ca tip antropologic specific, de certă autoritate, pătrunzând în miezul lucrurilor. Chiar Sadoveanu, în felurite împrejurări, avertiza că dobândim „cunoștința adevărului prin pătrundere personală”, ucenicia fiind o anevoioasă inițiere; aceeași *pătrundere personală*, altfel spus netransmisibilă, o cerea și viața masonică, conducând la „sfîntirea inteligențelor”. Radu Cernătescu, de pildă, în articole mustind de erudiție, a explorat din unghi *mysteriografic* legăturile cu francmasoneria, dezvăluind conexiuni altminteri impenetrabile. Mai mult, într-un interviu cules în „Adevărul literar și artistic” (nr. 658/1933), însuși autorul *Crengii de aur* se destăinuia, notând că micul său roman (cel mai încifrat, să recunoaștem) era „o meditație asupra simbolurilor”, contrapunând preoților „legii nouă” spiritualismul autohton, Kesarion Breb învingându-se, finalmente, pe sine. Cu deosebire, paginile analitice rezervate *Baltagului*, *Fraților Jderi* și, evident, *Crengii de aur* procură și azi comentarii interesante, fișând opinii de circulație sau aducând la lumină altele, mai puțin cunoscute. Bunăoară, o afirmație peste care n-am putea trece, lansată de Al. Paleologu într-o conferință la Casa Pogor. Rafinatul eseist observa că *Oameni din lună*, miniroman încheiat în februarie 1923 și publicat în „Viața Românească” (nr. 2, 3, 4/1923) sub pseudonimul Silviu Deleanu, iscând și un pariu cu Ibrăileanu, așeza creația sadoveniană într-un „alt orizont”³. Ar fi de evidențiat că, mai înainte, Savin Bratu, în volumul care creiona o biografie a operei (Sadoveanu fiind „obiectul unei monografii”), afirma net că Eudoxiu Barbat, protagonistul sensibil la cărturărie, deschidea – în șirul personajelor sadoveniene – „o serie nouă” (Bratu 1963: 359), anunțând virajul. Însuși Sadoveanu, într-un interviu găzduit în „Vremea” (6 decembrie 1942), mărturisea că „nu s-a autobiografiat niciodată”, dar că, indiscutabil, același Eudoxiu Barbat îi era „cel mai apropiat personaj”.

Firește, nimeni nu poate susține că această carte („aproape tezistă”, zicea Ion Vlad; vezi „*Cărțile*” lui Mihail Sadoveanu, Editura Dacia, 1981) ar fi și o performanță estetică. Dar convocând, sub timbru elegiac, șuvoiul amintirilor (în sunet de „tălănci pălind lin”), Sadoveanu ne restituie o lume crepusculară, contrapunând statornicia de altădată unei epoci care cunoaște instabilitatea valorilor și demisia morală. Încât fe-

ciorul omului din lună se „bate”, în numele unui donquijotism (azi, blamabil), pentru apartenența la o „confrerie superioară”. Și, dacă acceptăm că povestitorul Sadoveanu, *un fals romancier, simulează* compoziția romanească sedus de „desfătarea” rostirii, implicit de contemplarea prin narațiune, poate că nu greșim văzând în acest mic roman-povestire *co-titura*, care va face posibilă tocmai ivirea capodoperelor.

Eposul sadovenian, îndatorat filonului folcloric, cinstind puterea datinii, tradiția magico-esoterică, temeliile organicității, „legile din veac” și străbunii „de dedesubt”, reconstituie, cu irepresibilă vrajă stilistică, întâmplări „care au fost”; *ceremonialul rostirii*, oprind părelnic timpul și instituind *povestitul ca instituție* cheamă în sprijin *vocația interpretării*, deslușind „lamura sufletului generațiilor”, semnele tainice, dincolo de coaja aparențelor. Fiindcă, spun eroii sadovenieni, „toate cele omenești sunt părere”. Fie că citim *Baltagul* (redactat febril în 17 zile) ca posibil roman detectivistic ori ca o Anti-Mioriță (cum sugera Al. Paleologu, recunoscând surprinzător că, prin el, s-a inițiat în masonerie), fie că vedem *Creanga de aur* ca un roman de dragoste, ca o „carte dacică” (etnogonie) ori ca o inițiere de tip masonic, fie că trilogia *Frații Jderi* poate fi o inițiere erotică (Ionuț traversând „ucenicia oricărui barbat”, cum va glăsuși comisul Manole) ori vedem în *Mitrea Cocor* o inițiere politică sub presiunea „timpurilor nouă” (scriitorul, convertit prin reeducare, evacuând sacralitatea). Opera lui Sadoveanu, „de esență hermeneutică” (Spiridon 1982: 72), citită/recită, își dezvăluie rafinamentul, matricea cosmică, invitând la o „semiologizare a lecturii”.

(Continuă în numărul viitor al revistei noastre)

Note ■

¹ Recită atent, într-o „cheie” diferită și comentată de Tudora Patrichi în eseu *Dor de arhetipuri*, celebra Conferință din 1945 foiește de interogații, afișând un fals entuziasm, ne asigură exegeta. Scriitorul, sub presiunea „evenimentelor mărețe”, salută „întocmirile cele nouă” și iese din rezerva (autoimpusă). Etalându-și consecvent „părerile și sentimentele în chestia țărănească”, va elogia „influențele cosmice” asupra neamului, laudând bombastic-contrastativ realizările din Uniune (Patrichi 2015: 172), avertizând că „instituțiile trec ca anotimpurile” și că orânduirile sociale „nu sunt eterne”...

² Printr-o demonstrație strânsă, pe alocuri forțată, scoțând *Cântecul Mioarei*, roman ne-terminat, publicat postum (1971), din „șirul cărților proletcultiste”, Mircea Platon (v. *Cântecul Mioarei, mit și descântec anticomunist*, în „Convorbiri literare”, nr. 11/2016) constata că M. Sadoveanu își „strămută cosmosul literar în lumea nouă” (p. 135), singuraticii săi exprimând „nivelul numinos al existenței” (p. 142). Tema mioritică, se știe, l-a pasionat pe Sadoveanu, elogiind varianta M. Costăchescu; în acel cântec bătrânesc, prin vocea poetului anonim, „grăiește duhul Domnului”, aprecia prozatorul. Cercetând „lumea de sus” în orizont mitic, Sadoveanu, în pofida istoriei recente, „nu obliterează datina”, constata exegetul (p. 137); chiar dacă «norodul Daciei se eliberase de „trecutul negru”», un trecut relativizat cu ajutorul ghilimelelor sadoveniene”, observă Mircea Platon.

³ Într-o prelecțiune susținută la 3 noiembrie 1978, la Casa Pogor, Alexandru Paleologu invoca „vârsta bună” pentru lecturi sadoveniene și propunea o „hotărnicire” în creația prozatorului, identificând două etape. După primul război mondial, Sadoveanu se desparte de viziunea sumbră ori tânguioasă și, sub mentoratul lui Ștefan Lupașcu, unchiul filosofului parizian, intrând în loja masonică îmbrățișează viziunea intelectual-contemplativă. Asistăm, astfel, la *a doua naștere* (Paleologu 2005: 4), scriitorul intrând în „alt orizont”, „piatra de hotar” fiind tocmai romanul *Oameni din lună*.

Bibliografie ■

Boia 2011 = Lucian Boia, *Capcanele Istoriei: elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Humanitas, 2011.

Bratu 1963 = Savin Bratu, *Mihail Sadoveanu, O biografie a operei*, București, 1963.

Călinescu 1972 = G. Călinescu, *Mihail Sadoveanu*, în *Literatura nouă*, Ediție întocmită și prefată de Al. Piru, Craiova, Scrisul românesc, 1972.

Cernat 2017 = Paul Cernat, *Resurecția lui Sadoveanu*, în „Observatorul cultural”, nr. 896(638)/2017.

Cheie-Pantea 1982 = I. Cheie-Pantea, *Înțelepciunea ultimului Deceneu*, în *Palingeneza valorilor*, Timișoara, Facla, 1982.

Ciopraga 1981 = Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare*, București, Eminescu, 1981.

Cristoiu 1980 = Ion Cristoiu, *Radiografia unui succes: Mihail Sadoveanu, „Mitrea Cocor”*, în „Amfiteatru”, nr. 1/ianuarie 1980.

Crohmălniceanu 1994 = Ovid S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghezate*, București Nemira, 1994.

Cubleșan 2012 = Constantin Cubleșan, *Literatura unui propagandist: Mihail Sadoveanu (I)*, în „Însemnări ieșene”, nr. 12/2012.

Jurma 2002 = Gheorghe Jurma, *Sadoveanu sau lupta cu balaurul*, Reșița, Timpul, 2002.

Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008.

Marcu 2014 = Luminița Marcu, *O revistă culturală în comunism: Gazeta literară (1954-1968)*, București, Cartea Românească, 2014.

Micu 2000 = Dumitru Micu, *Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism*, București, Saeculum I.O., 2000.

Negrici 2002 = Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism* (Proza), București, Editura Fundației PRO, 2002.

Nistor 2012 = Viorel Nistor, *Pactul ficțional și istoria: repere ale romanului politic românesc postbelic*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012.

Nițescu 1995 = M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Ediție îngrijită de M. Ciurdariu, București, Humanitas, 1995.

Paleologu 1980 = Alexandru Paleologu, *Ipoteze de lucru*, București, Cartea Românească, 1980.

Paleologu 2005 = Alexandru Paleologu, *Sadoveanu și sufletul românesc*, în „Dacia literară”, nr. 6(63)/2005.

Patrichi 2015 = Tudora Patrichi, *De la Miorița, la Mitrea Cocor sau de la „Ianua Caeli” la „Ianua Inferni”* (eseu în 6 părți), Ediția a IV-a, revizuită și adăugită, Roman, Papirus Media, 2015.

Piru 1973 = Al. Piru, *Analize și sinteze critice*, Craiova, Scrisul românesc, 1973.

Platon 2015 = Mircea Platon, *Pildele lui Cuconu Mihail (II)*, *Sadoveanu și critica elitelor de trecere*, în „Convorbiri literare”, nr. 12(240)/2015.

Popa 2001 = Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. I, București, Fundația Luceafărul, 2001.

Pricop 2005 = Constantin Pricop, *Literatura română postbelică* (vol. 1, *Preliminarii*), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2005.

Simuț 2012 = Ion Simuț, *Vămile posterității: secvențe de istorie literară*, București, Editura Academiei Române, 2012.

Simuț 2019 = Ion Simuț (coordonator), *Ce e viu și ce e mort în opera lui Mihail Sadoveanu?*, Iași, Junimea, 2019.

Spiridon 1982 = Monica Spiridon, *Sadoveanu, divanul înțeleptului cu lumea*, București, Albatros, 1982.

Șeicaru 1996 = Pamfil Șeicaru, *Rechizitorii*, prefată de Nicolae Florescu, București, Jurnalul literar, 1996.

Ștefănescu 2005 = Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Mașina de scris, 2005.

Țugui 2006 = Pavel Țugui, *Cenzura și romanele istorice sadoveniene*, în *Scriitori și compozitori în luptă cu cenzura comunistă*, București, Albatros, 2006.

Ungureanu 1985 = Cornel Ungureanu, *Proza românească de azi*, București, Cartea Românească, 1985.

Ungureanu 2007 = Cornel Ungureanu, *Mihail Sadoveanu și cronicile posibile*, în *Istoria secretă a literaturii române*, Brașov, Aula, 2007.

Vasile 2010 = Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă: 1948-1953*, Prefată de Vladimir Tismăneanu, București, Humanitas, 2010.

Zamfir 2017 = Mihai Zamfir, *Scurtă istorie: Panorama alternativă a literaturii române*, vol. 2, Iași, Polirom, 2017.

Elena ȚAU

Perspectiva internă și cea externă: incursiuni teoretice

E.Ț. – conf. univ. dr. la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. Publică circa 100 de lucrări, cele mai recente fiind *George Meniuc, Pagini de corespondență*, Chișinău, Grafema Libris, 2010; *Exerciții de identitate*. Culegere de studii și articole, Chișinău, Notograf Prim, 2015.

Pe fundalul revizuirilor critice, la care sunt supuse frecvent tipologiile tripartite ale viziunii/focalizării/punctului de vedere (cum ar fi cele propuse de Jean Pouillon, Tzvetan Todorov, Gérard Genette ș.a.), începând cu anii '80 ai secolului trecut, capătă pregnanță conceptele de perspectivă internă și externă. Numeroși susținători ai acestor concepte, arătându-se neconvinși de legitimitatea și utilitatea tipului așa-zis „zero” din clasificarea tripartită a lui Genette, reduc triada teoreticianului la o diadă și, respectiv, recunosc doar două clase fundamentale ale categoriei discutate, anume perspectiva (în alți termeni, focalizarea) internă și cea externă (Perron 1993: 29-31; O'Neill 1992: 331-341; Rimmon-Kenan 2001: 71-85; Nieragden 2002: 690-691 ș.a.). Totuși, distincția axată pe opoziția intern-extern, pe care o operează mulți naratologi, nu este similară cu cea trasată de Genette între focalizarea internă și focalizarea externă (tipul din urmă, în formula genetteană, fiind mult controversat), tot așa cum nu este similară și cu alte delimitări, efectuate uneori în termeni sinonimi (de exemplu, „dehors ou dedans” la Sartre, „dedans” și „par derrière”/„du dehors” la Pouillon). În general, înșiși autorii care subscriu la concepția divizării bipartite discutate

învădă noțiunile de perspectivă internă și externă, de la caz la caz, cu înțelesuri diferite, nu o dată fără o suficientă acoperire științifică, ceea ce conduce la proliferarea încurcăturilor. Astfel că această teorie a perspectivei, deși pare extrem de simplă și de o coerență desăvârșită, se dovedește a fi deschisă unor abordări dilematice.

În naratologia post-genetteană împărțirea perspectivei/focalizării în internă și externă este făcută, adeseori sub influența cercetătoarei olandeze Mieke Bal, după criteriul situării focalizatorului în interiorul sau în afara diegezei. În exegezele sale naratologice, care se impun atenției din 1977 încoace, Mieke Bal elaborează un model de studiu al perspectivei (al focalizării, cum preferă ea s-o numească) ca proces cognitiv-perceptiv întemeiat pe interconexiunea a doi factori principali: subiectul focalizării (focalizatorul) și obiectul focalizat. Dar cu toate că subliniază imanența ambilor factori pentru constituirea focalizării, ea, la reperarea tipurilor acesteia, ia în considerare *de facto* doar primul. Astfel, definind subiectul focalizării drept „punctul din care elementele sunt vizualizate” (Bal 2008: 152), punct ce „poate fi inclus într-un personaj (adică, un element al fabulei), sau în afara lui” (*Ibidem*: 152-153), exegeta admite că, în dependență de poziționarea lui, focalizarea poate fi *internă*, centrată pe un personaj (FP), care „participă ca actor în fabulă”, și *externă*, necentrată pe personaj (FE), aparținând unui „agent anonim, situat în afara fabulei” (*Ibidem*: 155). Este lesne de observat că o asemenea disociere nu satisface exigențele critice elementare.

În primul rând, calificarea subiectului focalizator drept un „punct”, asociat cu un „focar” inclus într-un personaj sau într-un agent narativ anonim, induce, e adevărat episodic, ideea eronată că el este lipsit de o identitate anume. Dar cum poate o non-identitate (un „punct”) să-și asume perspectiva narativă, care presupune desfășurarea unei activități afectiv-perceptive și de conceptualizare, cu funcție de orientare a narațiunii? Indubitabil, atare acte ficționale sunt exercitate de agenți cu o identitate concretă (naratorul, personajul-reflector), ce se desemnează ca focalizatori în virtutea manifestărilor lor afectiv-perceptive și reflexive, cu o valoare nu numai caracterologică și semnificantă, dar și vectorială, prefigurând și centrând direcția de lectură. Manfred Jahn, sintetizând și reformulând anumite teze genettiene și post-genettiene referitoare la focalizare, consideră astfel de manifestări

niște „aspecte criteriale” („criterial aspects”) valide pentru reperarea și recunoașterea instanței ce orientează „textul”, prezentându-le în următoarea formă scalară: „(A) afecte (frică, bucurie, repulsie etc.); (B) (i) percepție ordinară/primară/literală (vedere, auz, atingere, miros, gust, senzație corporală) și (ii) percepție imaginară (reamintire, imaginație, vis, halucinație); (C) conceptualizare (gând, voce, idee, stil, modalitate, deixis ș.a.)” (Jahn 1999: 89-90).

În al doilea rând, criteriul taxonomic aplicat de Mieke Bal, **restrângs la poziționarea focalizatorului în interiorul sau exteriorul diegezei** („fabulei”, în termenii cercetătoarei), își vădește, la analiză, insuficiența metodologică și operațională. Cercetările pe text demonstrează că focalizatorul care coincide cu un anonim (altfel spus, cu un narator heterodiegetic), deși e situat în afara lumii diegetice, poate asuma, în funcție **de focalizat**, o perspectivă nu numai externă, cum crede Mieke Bal, dar și una internă. Astfel, dacă în următorul fragment din *Castelul* de F. Kafka: „Era seară târzie când K. sosi. Satul zăcea înzăpezit. Muntele cu castelul nu se zărea, era învăluit în ceață și beznă; nici cea mai mică licărire de lumină nu arăta unde se află marele castel.” (Kafka 1990: 25), naratorul heterodiegetic percepe și evaluează realitatea evocată (obiectul focalizat) exclusiv **din exterior** și în limitele facultăților omenești obișnuite, în alte secvențe din același roman (de exemplu, „Mergeau, dar K. nu știa încotro, nu vedea nimic (...). Din pricina osteneții pe care i-o cerea însuși mersul, se întâmplă să nu-și poată stăpâni gândurile. În loc să rămână orientate spre țelul propus, ele se învălmășeau. Tot timpul i se iveau în minte imagini din locul său natal, amintirile de acasă îl copleșeau.” (*Ibidem*: 49)), acesta, beneficiind de omnisciența și ubicuitatea asumate convențional, simulează o percepție **din interior** a lăuntricului psiho-emoțional al personajului. Cât privește focalizatorul identificat cu un subiect perceptor aflat în interiorul „fabulei”, acesta de asemenea este susceptibil să adopte atât o perspectivă externă (înregistrând realitatea din afară, posibil într-o manieră behavioristă: „...Și mă uitam prin obloanele din dreptul scării la micul arbust al ducesei” (Proust 1995: 12)), cât și una internă (introducându-l pe cititor, să zicem, în gândurile și sentimentele sale secrete: „Dar, gândindu-mă mai bine, îmi dădeam seama că neplăcerea mea de a rămâne în preajma ambasadoarei, are o altă explicație” (*Ibidem*: 65)).

Exemplele pe care le aduce Mieke Bal pentru a-și explicita demersurile sus-menționate relevă că o sursă a deficiențelor caracteristice concepției ei o constituie confundarea focalizatorului cu obiectul focalizat. În vederea ilustrării tipurilor de focalizare internă și externă, cercetătoarea reproduce, la p. 155, un fragment de la începutul romanului *Vara dinaintea iutunericului* de Doris Lessing, roman scris la persoana a treia, deci cu narator heterodiegetic auctorial: „O femeie stătea pe treptele ei din spate, cu brațele încrucișate, așteptând. Gândind? Ea n-ar fi spus așa. Încerca să capteze ceva, sau să dezgolească acel ceva pentru a putea privi și defini; de ceva timp, probase idei ca pe tot atâtea rochii de pe un cuier. Își clătea gura cu cuvinte și fraze tocite precum poeziile pentru copii: căci, în preajma experiențelor cruciale, tradiția alocă anumite atitudini și ele sunt destul de stereotipe. *Ah da, prima iubire! ... A crește e obligatoriu să fie dureros! ... Primul meu copil, știi... Dar eram îndrăgostită! ... Căsătoria este un compromis ... Nu mai sunt atât de tânără pe cât eram*”. În aprecierea exegetei, în pasajul dat, doar în prima propoziție focalizatorul este extern și, deci, aici focalizarea instituită este externă. În continuare însă, susține ea, intervine un focalizator intern, anume personajul din „fabulă”, ceea ce determină trecerea de la focalizarea externă la una internă. „De la propoziția 2 încolo, motivează Mieke Bal, se dezvăluie conținutul a ceea ce trăiește personajul. Se produce astfel o schimbare de la un focalizator extern (FE) la unul intern (FP)” (Bal 2008: 155). Într-adevăr, pe acest segment perspectiva este internă, dar ea aparține înainte de toate naratorului non-diegetic, și abia apoi personajului, deoarece interioritatea reflectată aici (a femeii) formează obiectul percepției instanței narative și, prin urmare, face parte din obiectul focalizării inițiate de aceasta. Cu alte cuvinte, femeia, cu percepția ei, este aici focalizator, dar un focalizator focalizat. La început, în prima propoziție, naratorul o surprinde din exterior, stând pe trepte, „cu brațele încrucișate, așteptând”. Apoi, întrebându-se dacă femeia se gândește la ceva („Gândind?”), el, mimând o cunoaștere demiurgică, intră, prin empatie, în mintea, în conștiința acesteia și, în consecință, accede la frământările și năzuințele ei tănuite („Încerca să capteze ceva, sau să dezgolească acel ceva pentru a putea privi și defini...”), îi înregistrează, în stil indirect liber, vorbirea monologică învălmășită, adresată cuiva („Ah da, prima iubire! ... A crește e obligatoriu să fie dureros! ... Primul meu copil, știi...”). În consecință,

optica naratorului se pliază pe optica personajului, conștiința lui pare să se dizolve în conștiința pe care o filtrează, iar vocea lui pe alocuri devine oarecum greu de disociat de cea a femeii (de pildă, este problematic de stabilit cu certitudine cine – naratorul sau actorul – rostește enunțul „Ea n-ar fi spus așa”). Cu siguranță, avem de față toate caracteristicile esențiale proprii acelei modalități de dezvoltare a interiorității pe care Dorrit Cohn o numește psiho-povestire „consonantă”. Într-un studiu de referință, cercetătoarea notează că psiho-povestirea „consonantă”, care este susceptibilă, ca și psiho-povestirea „disonantă”, să facă permeabile „zonele subliminale ale psihismului” (Cohn 1981: 46), în același timp se deosebește de aceasta prin faptul că vocea naratorului cunoaște o „fuziune” aproape totală cu vocea personajului (*Ibidem*: 49). Evident, și perspectiva lui se contopește, prin empatie, cu cea a personajului, efectiv încorporând-o, **fără însă a-și pierde statutul naratologic** (chiar dacă devine mai puțin pregnantă). Însăși Bal, cum se va vedea în continuare, recunoaște că în narațiunea la persoana a treia „**FE își păstrează** întotdeauna focalizarea (*subl. n., E.Ț.*) în care poate fi încadrată focalizarea” personajului (Bal 2008: 163). Așa stând lucrurile, este evident că cercetătoarea se înșală atestând în fragmentul vizat o trecere de la focalizarea FE la focalizarea FP. În cazul dat, cum am menționat deja, are loc o trecere a naratorului de la o perspectivă externă la una internă. Asemenea alternanțe reprezintă ceva obișnuit pentru orice tip de proză (și nu numai pentru proză).

O performanță a cercetătoarei Mieke Bal este considerată disocierea nivelurilor de focalizare, disociere care o conduce la concluzia că atât focalizarea externă, cât și cea internă sunt întotdeauna dublate. În interpretarea ei, pe de o parte, „În momentul în care FE îi «cedează» focalizarea unui FP, de fapt acestui FP i se transmit toate elementele din câmpul Focalizatorului Extern. Prin urmare, FE își păstrează întotdeauna focalizarea, în care poate fi încadrată și focalizarea Focalizatorului-Personaj ca obiect” (*Ibidem*: 163), iar, pe de altă parte, „Și în «narațiunea la persoana întâi» există un focalizator extern, de obicei un «eu» mai bătrân, care prezintă perspectiva sa asupra unei întâmplări anterioare, la care a participat din exterior, ca actor. În unele cazuri, narațiunea poate reprezenta viziunea unui alter ego mai tânăr, prin urmare un FP este o focalizare de nivelul 2” (*Ibidem*: 163). Această idee, a dublării focalizărilor ca urmare a încadrării une-

ia în alta, li se pare atractivă, și pe bună dreptate, mai multor autori. Ea se regăsește, de exemplu, la Patrick O'Neill (O'Neill 1992: 337), la Marie-Laure Ryan, care, făcând o analogie între tehnica narativă și cea fotografică, compară încastrarea unei perspective în alta ca „două camere imaginare, una focalizând prin intermediul celeilalte” („two imaginary cameras, one focused on the other”) (Ryan 1987: 77) sau la Manfred Jahn, care vorbește, în acord cu Mieke Bal, de „focalizare «încorporată»/«embedded» focalization” (Jahn 1996: 260-261), iar, în acord cu Marie-Laure Ryan, de „ferestre suprapuse”/„overlapping windows” (*Idem*, 1999: 101).

Dacă raportăm astfel de considerări la narațiunile cu focalizare pe care Pierre Vitoux o numește „delegată” în opoziție cu cea „nedelegată” [cf. Vitoux 1982: 360-361], constatăm că relevanța lor este incontestabilă. Cu siguranță, în prozele la persoana a treia, în care naratorul non-diegetic îi cedează perspectiva unui personaj-reflector, cum se întâmplă, de pildă, în *Ambasadorii* de James, optica naratorială nu dispare, nu se estompează totalmente, ea se suprapune peste cea a actorului, iar ca urmare se creează impresia unor „ferestre suprapuse”. La fel și în unele proze la persoana întâi, în care naratorul diegetic, de regulă, „periferic”, își delegă perspectiva unui sau mai multor protagoniști, făcându-i responsabili de actul povestirii, se întâlnește acest procedeu al „ferestrelor suprapuse”, altfel spus, al focalizărilor încorporate. În *Patul lui Procust* de Camil Petrescu naratorul-autor, homodiegetic, se retrage chiar de la începutul acțiunii în subsolul textului, transferându-și, până la încheierea ei, prerogativele de instanță narativă unor personaje-scriptori (Doamnei T. și lui Fred Vasilescu), ce-și relatează la persoana întâi experiențele. El iese din subsol în finalul romanului, în Epilog II, venind cu reflecții generalizatoare, de martor din umbră, pe marginea dramelor consumate, astfel că perspectiva lui încastrează perspectivele protagoniștilor-naratori.

Dar dacă raportăm considerările sus-consemnate la operele cu perspectivă narativă „nedelegată”, descoperim că relevanța acestora este îndoielnică. Este greu să fii de acord cu faptul că, așa cum reiese din afirmațiile – de altfel, neexemplificate – ale lui Mieke Bal, în toate romanele la persoana întâi, deci inclusiv și în cele în care naratorul nu-și cedează perspectiva unui actor, ar exista un focalizator extern, ce se identifică cu „un eu mai bătrân” sau cu „un *alter ego* mai tânăr”.

Admițând că un atare focalizator extern ar exista, e logic să ne întrebăm cum se manifestă acesta în text, care e statutul lui naratologic, are el vreo atribuție la configurarea și marcarea perspectivei narative?

Opoziția perspectivă internă-perspectivă externă este una dintre pietrele de temelie ale tipologiei narative elaborate de teoreticianul Franz K. Stanzel. Distincția pe care o face el între aceste noțiuni este în linii mari asemănătoare cu cea propusă de Mieke Bal, Manfred Jahn, Erwin Leibfried ș.a., întrucât are la bază în fond același criteriu: poziționarea – în interiorul sau în afara diegezei – a subiectului responsabil pentru exercitarea perspectivei narative. Totuși, Stanzel vine cu unele accente noi: „Perspectiva internă predomină atunci când punctul de vedere din care lumea narată este percepută sau reprezentată se găsește în interiorul personajului principal sau în centrul întâmplărilor. În consecință, perspectiva internă se găsește în forma cvasi-autobiografică a narațiunii la persoana întâi, în romanul epistolar, în monologul interior autonom și acolo unde situația narativă auctorială predomină într-o narațiune. Perspectiva externă predomină atunci când punctul de vedere din care lumea narată este percepută sau reprezentată este localizat în afara personajului principal sau la periferia întâmplărilor. Textele narative din cadrul unei situații narative auctoriale și cele cu un narator la persoana întâi periferic (*Și tu vei fi țărână*, Lord Jim) intră în această categorie” (Stanzel 2011: 178).

Cum se poate remarca, în definiția lui Stanzel, perspectiva externă este o prerogativă nu numai a naratorului la persoana a treia (auctorial), dar și a celui la persoana întâi „periferic”, adică aflat la „periferia întâmplărilor”. Așadar, în acest punct concepția lui Stanzel despre perspectiva internă și cea externă se particularizează oarecum. Totuși, faptul dat nu-l ajută pe cercetător să depășească cercurile unor erori devenite comune. Ca și mulți alți autori, el de asemenea nu ia în considerare faptul că oricare ar fi situarea subiectului focalizator față de diegeză, în interiorul sau în exteriorul acesteia, oricare ar fi tipul lui de discurs, la persoana întâi sau a treia, acesta e capabil să configureze o perspectivă atât asupra interiorității, cât și asupra exteriorității reflectate în operă.

În contextul unei pragmatice lingvistice a discursului, se face tot mai distinctă tendința de redefinire și disociere a noțiunilor de perspectivă internă și externă, luându-se drept reper nu subiectul focalizării, ci

obiectul focalizat. Patrick Charaudeau, pentru care categoria în cauză reprezintă o proprietate intrinsecă a enunțului ca unitate pragmatică, și, deci, un dat ontologic al discursului ca ansamblu de enunțuri adresate de o instanță discursivă unui receptor, argumentează legitimitatea delimitării tipologice a punctului de vedere în funcție de exterioritatea sau interioritatea percepută de purtătorul acestuia. În primul caz punctul de vedere este extern, întrucât naratorul se concentrează „asupra exteriorității personajului, asupra aparenței lui psihice, asupra faptelor și gesturilor vizibile, asupra tuturor lucrurilor care sunt susceptibile de a fi percepute („le Voir”) sau verificate („le Savoir”) de un alt subiect decât naratorul...” (Charaudeau 1992: 775). În al doilea caz punctul de vedere este intern, susține autorul, deoarece naratorul se apleacă „asupra interiorității personajului, asupra sentimentelor, gândurilor și pulsionilor lui interioare [...], care nu sunt necesarmente percepute, nici verificate de un alt subiect decât naratorul...” (*Ibidem*). Axa dihotomică extern-intern a acestui model binar este dublată de o altă axă, la fel dihotomică, „obiectivat”-„subiectivat”. Punctul de vedere extern își revendică, în înțelegerea exegetului, un caracter „obiectivat”, pentru că „el nu depinde de viziunea pe care personajul descris o poate avea despre sine însuși” (*Ibidem*), iar cel intern își revendică un caracter „subiectivat”, întrucât „depinde de viziunea pe care personajul descris o poate avea despre sine însuși” (*Ibidem*). Deși în principiu bine orientat, Charaudeau, cu regret, trece cu ușurință peste câteva momente importante: 1) perspectiva narativă, cum remarcă, de altfel, Alain Rabatel ș.a., nu este un apanaj exclusiv al naratorului, pentru că și personajul poate accede la ea (Rabatel 1997: 105); 2) perspectiva internă poate rezulta din dezvăluirea de către narator nu numai a interiorității personajului, ci și a propriei sale lumi lăuntrice, exemplar în acest sens fiind romanul psihologic autoscopic la persoana întâi. Mai mult, și personajul-reflector poate să adopte o perspectivă internă, autoscopică, așa cum procedează, de exemplu, Strether din *Ambasadorii* lui H. James sau Bologa din *Pădurea spânzuraților* de L. Rebreanu, în momentele când își radiografiază adâncurile conștiinței sau pulsionile sufletești secrete; 3) în lumina cercetărilor moderne, pe linia lui Benveniste, Kerbrat-Orecchioni ș.a., calificativele „obiectivat”/„subiectivat”, atribuite punctului de vedere, extern și intern, circumscriu în fapt motivații și conotații mai complexe decât cele vizate de Charaudeau.

Alain Rabatel subscrie de asemenea la un model binar al perspectivei narative, pe care însă îl regândește și îl fundamentează, orientându-se la o grilă a lingvisticii moderne. În demersurile sale reiterate în mai multe lucrări de valoare (*Une histoire du point de vue*, 1997; *La construction textuelle du point de vue*, 1998; *Homo narrans*, 2008), el insistă asupra necesității de a aplica în studiul povestirii și un instrumentar lingvistic, care, îmbinat cu cel literar, ar favoriza rafinarea analizelor construcției textuale a narațiunii și a punctului de vedere. Totodată, cercetătorul denunță dezavantajele abordărilor imanentiste, care, în tradiția lui Genette, pun la baza distincției focalizărilor conceptul metaforic de focar („foyer”), ceea ce generează multe dificultăți și erori de reperaj și interpretare. Într-un articol publicat în 1997, Alain Rabatel, parcurgând un corpus impunător de texte, în mare parte cu destinație didactică, care inserează materiale privind tipologia perspectivei, semnalează nu puține erori și confuzii ce țin, pe de o parte, de exemplificarea și reperarea focalizărilor, iar, pe de altă parte, de comentarea lor. Cele mai multe semne de întrebare, după el, le suscită tipul de focalizare externă, care, de regulă, se dovedește a fi, în expresia sa, „de negăsit” („introuvable”) în exemplele propuse spre ilustrare de mulți autori, iar interpretările la care e supus denotă serioase deficiențe, între care: „confuzia între focalizarea asupra („sur”) și focalizarea de către („par”)”, „mitul observatorului-martor imparțial al focalizării externe”, „confuzia între focalizarea externă și prim-planul textului narativ”, „confuzia între focalizatul extern și focalizatorul focalizării interne” (Rabatel 1997: 89-102). În același context, disociindu-se de concepția tripartiției focalizărilor, exegetul își exprimă opțiunea pentru bipartiția perspectivei (punctului de vedere): a naratorului și a personajului, argumentând că aceste două instanțe enunțative sunt în discurs, cum relevă realitatea lingvistică, unicele centre de conștiință și deci unicele surse ale percepțiilor (cunoașterii) (*Ibidem*: 89). Ulterior, în monografia *La construction textuelle du point de vue* (1998), el revine la această teză, specificând că atât perspectiva naratorului, cât și cea a personajului, pot fi deopotrivă internă și externă. În convingerea exegetului, opoziția intern-extern transcrie înțelesuri legitimate de logica și lingvistica textului, înțelesuri de altfel intuite de mai mulți naratologi, și se manifestă („joue”) prioritar la nivelul istoriei și al componentelor acesteia: „...Viziunile externe privesc personajele, prezentate prin mijlocirea descrierii funcțiilor și calificărilor lor; locurile, sub forma unor

pauze descriptive; evenimentele. Viziunile interne privesc accesul la gândurile personajelor (Rabatel 1998: 141). Pe de altă parte, în opinia lui, opoziția respectivă poate să se manifeste și la alt nivel, anume al povestirii („du récit”), vizând „accesul la semioza internă a operei, adică la semnificația evenimentelor istoriei” (*Ibidem*). Această ultimă aserțiune creează impresia a ceva spus pe jumătate, iar ceea ce nu este spus până la capăt, de regulă, rămâne în ceață, cu atât mai mult că autorul nu deschide parantezele ca să lămurească cum și în ce măsură viziunile **internă** și **externă** vizează „semioza **internă**”. În rest însă, concepția lui Alain Rabatel, constând, pe de o parte, în delimitarea a două tipuri de perspectivă, a naratorului și a personajului, în funcție de desemnarea acestor instanțe ca centre de conștiință, iar, pe de altă parte, în subdivizarea tipurilor date în câte două subtipuri, internă și externă, în funcție de interioritatea sau exterioritatea percepută, este, în linii mari, unitară și judicioasă.

În concluzii, eterogenitatea accepțiilor în care sunt folosite noțiunile de perspectivă (focalizare) internă și externă este descurajantă, mai ales că opoziția lor provoacă incredibile încurcături. În pofida acestui fapt, conceptul de perspectivă internă/externă, supus unor reconsiderări pertinente, cum ar fi cele ale lui Alain Rabatel, poate fi ajustat și adus la o formulă acceptabilă ce confirmă validitatea și, implicit, viabilitatea lui ca instrument de analiză naratologică modernă. O caracteristică fundamentală a conceptului discutat, care i-ar asigura acestuia persistența îndelungată în câmpul naratologiei, este caracterul lui integrator și de sinteză.

Referințe bibliografice

Bal 2008 = Mieke Bal, *Naratologia*, Ed. a II-a, Trad. rom. de Sorin Pârvu, Iași, Institutul European, 2008.

Charaudeau 1992 = Patrick Charaudeau, *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette, 1992.

Cohn 1981 = Dorrit Cohn, *La transparence intérieure. Modes de représentation de la vie psychique dans le roman*, Traduit de l'anglais par Alain Bony, Paris, Seuil, 1981.

Jahn 1996 = Manfred Jahn, *Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept*, în „Style 30”, nr. 2, 1996, p. 241-267 [online]. Disponibil: http://cogweb.ucla.edu/Abstracts/Jahn_96.html

Jahn 1999 = Manfred Jahn, *More Aspects of Focalization: Refinements and Applications*, în Pier John, ed. GRAAT: „Revue des Groupes de Recherches Anglo-Américaines de L'Université François Rabelais de Tours 21”, 1999, p. 85-110 [on-line]. Disponibil: www.uni-koeln.de/~ame02/jahn99b.htm.6/11/13.

Kafka 1990 = Franz Kafka, *Castelul. Procesul*, Chișinău, Hyperion, 1990.

Nieragden 2002 = Göran Nieragden, *Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements*, în „Poetics Today”, vol. 23, nr. 4, 2002, p. 625-697 [on-line]. Disponibil: <https://hisfabrina.qwriting.qc.cuny.edu/files/2011/06/sabz1.pdf>

O'Neill 1992 = Patrick O'Neill. *Points of Origin: On Focalization in Narrative* [on-line], în „Canadian Review of Comparative Literature”, vol. 19, nr. 3, 1992, p. 331-350 [on-line]. Disponibil: <file:///C:/Users/user/Downloads/3090-Article%20Text-7659-1-10-20080713.pdf>

Perron 1993 = Bernard Perron, *Focalisation. Un détour par la scénaristique* [on-line], în „Études littéraires”, vol. 26, nr. 2, 1993, p. 27-35 [on-line]. Disponibil: <https://www.erudit.org/en/journals/etudlitt/1993-v26-n2-etudlitt2250/501042ar.pdf>

Proust 1995 = Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut*, Vol. I-II. *Sodoma și Gomora*, Trad. rom. de Irina Mavrodin, București, Univers, 1995.

Rabatel 1997 = Alain Rabatel, *L'introuvable focalisation externe. De la subordination de la vision externe au point de vue du personnage ou au point de vue du narrateur* [on-line], în „Littérature” 107, 1997, p. 88-113. Disponibil: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/litt_0047-4800_1997_num_107_3_1592.

Rabatel 1998 = Alain Rabatel, *La construction textuelle du point de vue*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé, 1998.

Rimmon-Kenan 2001 = Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, London and New York, Routledge, 2001 [on-line]. Disponibil:

<https://usosapps.uw.edu.pl> > apps > Rimmon-Kenan

Ryan 1987 = Marie-Laure Ryan, *On the Window Structure of Narrative Discourse*, în „Semiotica”, 64 1.2, 1987, p. 59-81.

Stanzel 2011 = Franz K. Stanzel, *Teoria narațiunii*, Trad. rom. de Valeriu P. Stancu și Silvia Chirilă, Iași, Institutul European, 2011.

Vitoux 1982 = Pierre Vitoux, *Le jeu de la focalisation. Poétique* 51, 1982, p. 359-368.

Dorina ROTARI

Teorii și practici ale rescrierii

D.R. – lector la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. În 2017 a susținut teza de doctor în filologie *Eminescianismul: spirit tradițional și modern în poezia română contemporană*. Domenii de competență: literatura română contemporană, literatura română din secolul al XIX-lea, literatura comparată.

În știința literară *rescrierea* constituie un câmp de cercetare foarte bogat, investigațiile teoretice axându-se pe natura fenomenului, formele și modalitățile de rescriere, resorturile și mizele acesteia etc. Deși practica rescrierii are o lungă tradiție, aflându-se chiar la originea fenomenelor literare și acoperind un vast câmp de manifestări (imitație, citare, împrumut, adaptare, plagiat, parodie, transformare, răstălmăcire, transpoziție, scriitură de gradul doi, auto-corecție, citare de sine etc.), conceptualizarea ei se realizează abia în anii '70, odată cu reflecțiile lui Mihail Bahtin despre „dialogism” și ale Juliei Kristeva vizând „intertextualitatea”. Ulterior se remarcă o serie de cercetări notabile (realizate de Antoine Compagnon, M. Riffaterre, Laurent Jenny, Gérard Genette, Roland Barthes ș.a.), care plasează definitiv conceptul de *rescriere* în domeniul poeziei prin eforturi de clasificare și formalizare.

Drept concept literar, *rescrierea* își revendică diverse abordări în funcție de sfera cercetării căreia îi este circumscrisă: teoriile textului și ale receptării, critica genetică, etica și estetica postmodernă, mișcările culturale contemporane (feminism, post-colonialism) etc. O primă distincție care se impune este cea dintre *rescrierea altuia* (oscilând între imitație

și creație), circumscrisă, cum vom arăta mai jos, intertextualității, hipertextualității, revizionismului etc. și *rescrierea personală sau genetică* (ilustrând relația indisolubilă dintre corecție și creație), ce se poate realiza la nivel intratextual (prin variantele unui text în procesul elaborării) sau macrotextual (prin auto-citare sau „metafore obsedante” la nivelul întregii creații). Această dihotomie a fost elucidată de cercetătoarea Anne-Claire Gignoux pornind de la forma ortografică diferită în limba franceză a termenului *rescriere*: „*réécriture*” vizează laboratorul de creație al unui scriitor, iar „*récriture*” este subsumabil, în linii mari, fenomenului intertextualității (Gignoux 2003: 16).

Cercetată în cadrul relațiilor dintre texte, rescrierea își revendică două moduri esențiale de abordare: în sens larg, drept condiție însăși a literaturii și aspect important al literarității (prin urmare, „avatar al intertextualității”); și ca un tip aparte de intertextualitate („literatură de grad secund” sau „hipertextualitate”, în terminologia lui Genette) ce presupune reconfigurări textuale manifeste.

În primul caz, rescrierea este concepută ca „fenomen generic” (Matei Călinescu), expresie a unei viziuni asupra scriiturii în general. Prin natura ei, opera literară implică o anumită ambivalență, fiind un act de creație individuală, o probă a originalității creatoare, dar raportându-se în permanență la scriiturile anterioare cu care stabilește inter-relații. Ea presupune astfel, în egală măsură, apropiere și distanțare, imitație și creație. Din unghiul dat, orice text este produsul unei rescrieri, scriitorul manifestându-se, potrivit lui Matei Călinescu, în ipostaza „cititorului ipocrit” (Baudelaire) care, citind, „stoarce textul” (Henry James) și înțelege prin acest act o rescriere: „într-un sens larg, tot scrisul literar își are rădăcina ultimă într-o astfel de rescriere mentală” (Călinescu 2007: 230). Din aceeași perspectivă, exegetul Terry Eagleton semnalează permanența rescrierii, pe care o asociază cu fenomenul literar/cultural în ansamblu: „Toate operele literare sunt *rescrise*, chiar dacă inconștient, de către societățile care le citesc; într-adevăr, nu există nici o lectură a operei care nu este de asemenea *rescriere*” (*Apud* Căraș 2003: 23).

Ca „fenomen generic”, rescrierea a fost analizată din multiple perspective: de formalisti ruși prin prisma conceptului de „*остранение*” – „defamiliarizare”, „înstrăinare” și cel al devierii de la normă; de Mihail Bahtin din unghiul teoriei dialogismului; de structuraliști și post-

structuraliști în termenii intertextualității; de Roland Barthes din perspectiva ludicului etc. Această practică literară consacrată de tradiție a fost circumscrisă teoriei generale a influențelor (comparatismului), dar și „angoasei influenței”, „revizionismului” (în varianta lui Harold Bloom), ca sursă a producției poetice. În contextul potențialului polisemic al operei, rescrierea este percepută de autorul american ca o concretizare a unuia dintre posibilele ei sensuri, ca „o rea-citire”, „un act de corecție creatoare, care e în fapt și cu necesitate o interpretare greșită, o răstălmăcire” (Bloom 2008: 76). Cunoscând mai multe forme – *Clinamen* sau *Mepriză poetică*, *Tessera* sau *Împlinire în antiteză*, *Kenosis* sau *Repetiție și discontinuitate*, *Demonizarea* sau *Contra-sublimul*, *Askesis* sau *Purificare și Solipsism*, *Apophrades* sau *Reîntoarcerea morților* (*Ibidem*: 60-62) –, revizionismul bloomian vizează răstălmăcirea trecutului literar și reevaluarea relațiilor intra-poetice cu precursorii în vederea (re)formulării unui sens. Concepția autorului se axează pe ideea „despărțirii” creatoare de modelele precursorilor, a răstălmăcirii și reinterpretării acestora în consens cu viziunea poetului urmaș. Ea își justifică valabilitatea prin raportarea la marea creatori, care rezistă în bătaia cu predecesorii puternici, lăsând o amprentă poetică și vizionară inconfundabilă, chiar dacă conțin în sine matricea înaintașilor.

Concepută în sens larg, practica literară a rescrierii legitimează nu doar relația cu un *Altul*, o diferență și o identitate, dar însăși ordinea istorică și estetică a literaturii, implicând schimbări de perspectivă asupra operei literare, asupra scriiturii și literarității, asupra autorului și lectorului.

În cel de-al doilea caz, rescrierea este abordată ca un concept practic în analiza raporturilor dintre texte, ca un caz particular de intertextualitate, definit atât prin interferență, cât și prin opoziție cu intertextualitatea. Relevantă în acest sens este concepția lui Douwe Fokkema, potrivit căreia cele două concepte au o bază comună, dar perspective diferite. Chiar dacă semnalează accepția foarte largă a *rescrierii*, care „ar putea fi ușor extinsă astfel încât să acopere întregul câmp al literaturii, sau chiar orice fel de scriere” (Fokkema 2000: 139), autorul optează totuși pentru o restrângere a sferei de utilizare, definind-o ca „o tehnică prin care se pune accent pe un anumit pretext sau hipotext particular”, ce confirmă astfel noțiunea de text ca entitate structurată „având un început și un sfârșit”, în timp ce intertextualitatea este „fi-

losofia care explică această tehnică și care o dezvoltă într-o viziune a lumii, ce subliniază rolul limbajului” (*Ibidem*: 141). Astfel, Fokkema optează pentru limitarea aplicării termenului doar la rescrierile manifeste, unde este cunoscut hipotextul și unde este posibilă o analiză a relației dintre texte.

O idee similară avansează cercetătoarea Anne-Claire Gignoux, care analizează rescrierea prin opoziție cu intertextualitatea, concludând că diferențele dintre ele sunt de grad, și nu de natură: *intertextualitatea* își revendică o abordare largă, în sensul dat de Roland Barthes „al imposibilității de a trăi în afara textului infinit” (rolul de instanță omnipotentă în stabilirea relațiilor intertextuale revenindu-i receptorului), iar rescrierea se individualizează prin mecanismul „transformării” textuale. Astfel, dacă rescrierea presupune intertextualitate, atunci intertextualitatea nu presupune neapărat rescriere, cea din urmă implicând factorul intenționalității din partea autorului, iar la nivelul receptării remarcându-se prin amploare, interferențe textuale care nu pot fi neglijate, revendicând imperativ o interpretare prin prisma acestora: „*L'intertextualité reste bien souvent aléatoire: elle dépend de chaque lecteur, et de sa culture*”; „*Au contraire, la réécriture, toujours grâce à son ampleur, est obligatoire; non dans le sens où elle est forcément perçue mais dans le sens où, même si elle n'est pas affichée, une fois démontrée, elle est incontestable et sans appel*” („Intertextualitatea este deseori aleatorie: ea depinde de fiecare lector și de cultura acestuia”; Dimpotrivă, rescrierea, grație amplitudinii, este întotdeauna obligatorie; nu în sensul că ea este percepută forțat, ci în acela că, eventual neafișată, odată demonstrată ea devine incontestabilă și fără drept de apel” – *trad. n., D.R.*) (Gignoux 2003: 18).

Rescrierea, în accepția dată, prezintă afinități evidente cu fenomenul desemnat de Gérard Genette prin *hipertextualitate* (în cadrul relațiilor *transtextuale*), ca raport de „derivare” a unui text din altul, mai mult sau mai puțin afișată, dar presupunând o „transformare” a textului-prim (simplă/directă sau complexă), care se poate realiza în conformitate cu opoziția schematică: „dire le meme chose autrement” ou „dire autre chose semblablement” („a spune același lucru altfel” sau „a spune alt lucru în mod asemănător” – *trad. n., D.R.*) (Genette 1982: 13). Fără a neglija factorul receptării în *hipertextualitate* (inerent fenomenului și

imposibil de exclus), Genette semnaleză gradualitatea implicării receptorului (luată în calcul și de Anne-Claire Gignoux), precizând că nivelul de implicare a acestuia este în dependență de amploarea și natura explicită a hipertextualității.

Confruntând concepțiile sus-consemnate, constatăm că rescrierea, ca practică intertextuală, vizează un tip special de relații între textele literare, care se manifestă prin amploarea referințelor (referințe specifice și permanente), prin variate forme de „reconstruire” textuală (inclusiv în manieră ludică, polemică, ironică etc.), prin intenționalitate auctorială (rescrierea fiind expresia unei subiectivități, incompatibilă deci cu „moartea autorului”). Deși semnul distinctiv al *rescrierii* este „transformarea”, aceasta nu se limitează la (re)configurări formale, ci implică mutații de viziune ontopoetică și (re)proiectări de noi sensuri, resemantizare, răstălmăcire, re-în-ființare a modelului precursor.

Ca act manifest, rescrierea are și diverse resorturi/motivații (estetice, etice, ideologice, subversive ontologice etc.) ce vizează producerea unui efect la nivelul câmpului literar. Cel mai frecvent, se impune nevoia recontextualizării unor opere consacrate, dar și afinitățile ontopoetice dintre creatori, implicit tentația revizionistă (despărțirea creatoare de modele, împlinirea lor antitetică, parodiarea etc.). Un caz aparte este *Efectul Menard* („gradul zero al rescrierii”), care readuce lucrarea lui Cervantes într-o nouă variantă, cea a lui Menard, identică din punct de vedere verbal cu prima, dar „infinat mai bogată” (Borges) decât aceasta. Potrivit lui Iulian Costache, *Efectul Menard* marchează „mutarea provocării din palierul antropologic în cel ontologic, preferând re-citirii și re-scrierii mult mai radicala re-în-ființare”, spre deosebire de rescrierea propriu-zisă care constituie „un act de re-funcționalizare și emancipare a operelor de sub inerția stagnantă a tradiției culturale” (Costache 2008: 32).

Efectul rescrierii la nivelul câmpului literar s-a profilat mai evident în postmodernism, având în vedere și amploarea pe care a cunoscut-o această practică literară („a rescrie echivalează cu a fi postmodern” (Căraș 2003: 87)). Preocupată să releve dimensiunea etică a rescrierii postmoderne, exegeta Tamara Căraș propune o abordare a acesteia prin raportare la alte concepte corelative (rescriere vs lectură, rescriere vs interpretare, rescriere vs intertextualitate, rescriere vs

palimpsest, rescriere vs metaficțiune) și prin prisma unor perspective multiple (multiculturalism, feminism, postcolonialism, deconstrucția, pragmatismul lui Rorty etc.), semnalând, ca rezultat, coabitarea esteticului și ideologicului în opera literară. Potrivit autoarei, „rescrierea postmodernă, revizionară (nu în sens bloomian – *n.n.*, *D.R.*) și de-canonizatoare, se deosebește de practicile hipertextuale (palimpsestiale) ale literaturii (occidentale)” (*Ibidem*: 32) prin faptul că vizează în special textele canonice și are ca finalitate reconsiderarea lor în contextul gândirii postmoderne.

Preocupat de poetica rescrierii în literatura română contemporană este și cercetătorul Ionuț Miloi, care investighează cazurile în care rescrierea se manifestă printr-o reinterpretare critică și polemică a textelor canonice. Din perspectiva dată, susține autorul, această practică textuală obține o nuanță ideologică și politică, semnalând o mutație a codurilor literare/culturale/socio-politice exprimate de aceste opere, ca rezultat al situării lor într-un alt context. Analizând două modalități de rescriere: *repriza* („reluarea unei teme de succes sau a unor personaje cu mare priză la public, continuând aventurile acestora”) și *remake-ul*, care „presupune spunerea din nou, cu mici modificări, a aceleiași povești” (Miloi 2015: 31), Ionuț Miloi demonstrează că rescrierea transcende proba unui exercițiu stilistic și nici nu se rezumă la intenția ludică/parodică, ci reconstruiește în totalitate lumea ficțională din textul precursor, așa încât până și transformările minimale comportă semnificații ontologice importante, prin situarea operei într-un nou spațiu cultural (*Ibidem*: 123-124).

Vorbind despre rescriere ca practică intertextuală, aceasta cunoaște diverse forme în funcție de gradul de reconstruire textuală, de finalitățile auctoriale, de corespondențele vizionare ale creatorilor etc. Formele rescrierii sunt circumscrise, în linii mari, celor două tipuri consacrate de relații între hipotext și hipertext (*imitația* și *transformarea*). Imitația (sau epigonismul), ca „act de conformism formal” (Adrian Marino), este cea mai simplă formă de rescriere (o pseudorescriere) ce presupune valorificarea unui model poetic consacrat (canonic) prin mimarea stilului, reiterarea unor structuri formale și/sau prozodice, fără transformări textuale evidente și reinterprețări semantice. Ilustrative în acest sens sunt textele similieminesciene (din „Curentul Eminescu”),

care marchează discursul în datele unor asemănări stilistice și retorice cu modelul. Cu excepția unor pastișe (ce ilustrează regimul ludic al imitației modelului), majoritatea textelor epigonice trădează neputința despărțirii creatoare de precursorul celebru.

Spre deosebire de imitație (epigonism), rescrierea veritabilă presupune, cum s-a menționat anterior, *transformare* textuală și *resemantizare*, *răstălmăcire*, *re-în-fințare* a hipotextului. Ea dezvăluie atât puterea de fascinație a modelului, potențialul său semnificativ, cât și dorința poetului urmaș de a completa spațiile goale/albe pe care acesta le conține. Rescrierea se prezintă, în acest caz, ca refondare a paternității hipotextului, conferind, pe de o parte, autoritate modelului, iar pe de alta, întărind legitimitatea noului text.

Având în vedere raporturile bipolare dintre texte (din teoria lui Maingueneau), rescrierea se poate realiza atât prin valorizare („reprise positive”, „captation”), cât și prin discreditare („subversion”) (*Pratiques et enjeux...* : 16), sau, în terminologia lui Genette, prin transformare „în regim serios” și „în regim parodic/ironic” (Genette 1982). E de semnalat însă faptul că uneori prima implică și nuanțe polemice (cazul *Odelor*-replaci stănesciene) și invers, transformarea ludică comportă un sens grav (ca în *Poema chiuvetei* de Mircea Cărtărescu, de exemplu).

Un exemplu relevant de rescriere în regim serios este poemul *Sybilla* de Leonida Lari care „împlinește” antitetic poemul *Luceafărul*, oferind suficiente referințe ce obligă la o lectură prin prisma modelului: dedicația, cronotopul mitic din preambulul textului („Cică pe un tărâm îndepărtat, / Nepomenit pe hărți și nici pe pagini”), relația transcendent-contingent, statutul de ales al eroului („Și nu oricui din lume se arată”) etc.

Leonida Lari reface cadrul eminescian de tip romantic, în care se confruntă cele două condiții ontologice diferite (celestă și terestră), prin inversarea perspectivei – în locul preafrumoasei fete de împărat, care ipostaziază în poemul eminescian condiția umană superioară (prin statut regal și putere de cunoaștere), în *Sybilla*, cel cuprins de un dor împătimit „după o viață neobișnuită” este poetul, ilustrând imaginea memorabilă eminesciană a tânărului geniu: „Așa-și spunea un tânăr palid stând / La geamul aburit de-a sa suflare, / Cu-o detașare stranie

privind / Cum seara şiroieşte prin frunzare”. Îmbolnăvit de „nostalgia unei stări perfecte”, acesta râvneşte o „dezlegare” a misterului ontologic prin reverie compensativă, ca premisă a retragerii interiorizate. Sybilla din poemul Leonidei Lari este o Ondină eminesciană, o emanaţie a gândirii şi inspiraţiei divine, care stimulează dorul de absolut şi impulsionează elanul creator. În plan mitopoetic, ea reprezintă un simbol al gândirii arhetipale, cu valoare ontologică pentru fiinţa umană („La ce-ar veni şi dulce-ameţitor / Ar stărui să prindem în fiinţă / Ce-i frumuseţea, când plecarea lor / Aduce o mai mare suferinţă!”).

Incompatibilitatea dintre eroi se profilează şi în scenariul liric imaginat de Leonida Lari („Ea să se-mbrace-n vreme nu putea, / El nu putea ieşi din vreme-afară”), transcenderea condiţiei fiind posibilă doar prin moarte, ca barieră ontologică dintre cele două lumi („dar vezi, nu mi-a rămas / De-ales, decât să mă dezleg prin moarte”). Depăşirea (fie şi provizorie) a limitei ontologice se produce totuşi (spre deosebire de textul eminescian), Sybilla acceptând *coborârea* în cotidian („Şi ea ca dintr-un somn s-a ridicat, / Ca să primească-această nouă viaţă”), echivalentă, în plan ontologic, cu căderea arhetipală şi anamneza stării paradisiace („Nu pricepea-ntâmplarea şi era, / Precum un prunc golit de amintire”), iar în plan mitopoetic, cu metamorfoza ideii în cuvânt, ce-i oferă poetului revelaţia creatoare, starea de beatitudine („El se simţi, a câta oară-nvins / De-o ne-ncăpută-n vreme bucurie // De parcă orice fibră-a lui cânta...”).

S-ar părea că gestul sacrificiului nu asigură împlinirea, că deschiderea spre cunoaştere nu e suficientă, iar posibilitatea de a atinge idealul râvnit nu depinde de actul alegerii, ci ţine de esenţa originară a fiinţei, însă acesta aduce revelaţia superioară a unui „fond ascuns, / Unde de veacuri toate se păstrează” şi a *Logosului* întemeietor, a cărui valoare ontologică şi mitopoetică este percepută doar de iniţiaţi: „A se zidi şi a zidi-n cuvânt. / Aşa-ncepu zidirea-i nevăzută, / Însă puţini sunt cei de pe pământ / Căror această artă li-i ştiută”. Astfel, scenariul eminescian al incompatibilităţii şi al tentaţiei absolutului este „împlinit”, în sens bloomian, prin apoteoza încercării şi a sacrificiului (tentarea „limitei” pentru revelarea unui sens al fiinţării), contrapusă retragerii solitare în sfera contemplaţiei reci din modelul eminescian, ca expresie a ordinii universale imuabile.

Practica rescrierii nu anulează însă dreptul la replică, polemica, tentativa ironică, demersul parodic, caricatura, aducând o corecție creatoare a operelor consacrate. Relevantă în acest sens este rescrierea stănesciană a *Odei* (*în metru antic*), ale cărei temeuri sunt experimentarea modelului în vederea descoperirii propriului registru poetic latent și delimitarea originală de precursor: „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată / Nu, nu, nu e bine! / E versul lui Mihai Eminescu” (*Căutarea tonului*). Se poate vorbi însă, în cazul lui Nichita Stănescu, despre o evoluție a „anxietății influenței” de la un regim ludic asumat la „conștiința dualismului” poetic, proprie creatorului modern, care realizează că afirmarea de sine nu este posibilă decât prin limbaj, iar „limbajul care guvernează relațiile dintre poeți este cel al influenței și dialecticii” (Bloom 2008: 78): „ – Scriu din nou Oda În metru Antic, i-am răspuns, / mă înțelegi, scriu din nou Oda În metru Antic” (*Papirus cu lacune*). În accepție bloomiană, experiența stănesciană demonstrează că „poetul e condamnat să-și învețe jindul cel mai profund prin cunoașterea altor euri”, iar poemul din interiorul său „este găsit de poeme – de mari poeme – dinafara sa” (*Ibidem*: 72). Ipostaza de „coautor” al *Odei* marchează începutul unui traseu inițiat (în plan ontopoetic) al creatorului Nichita Stănescu, stând sub semnul căutării unui „alt-ceva”, care nu atât înfruntă opera eminesciană, cât o completește.

Tendința spre discontinuitate, redată explicit în titlul poeziei *Odă în nici un fel de metru*, este accentuată prin contrapunerea a două atitudini lirice: „dorul de moarte” eminescian (echivalent cu dorul de inițiere, ca o treaptă în scenariul ființial) și „somnul de această lume” (stare de oboseală/apatie circumscrisă eului stănescian, angajat deplin în real). Acesta din urmă are conștiința relativității lumii și a ființei umane („E rea în alcătuirea ei ființa umană”), iar, prin extensie, a relativității cunoașterii într-un univers himeric (unde „cuvinte țin loc de obiecte”). Eul stănescian percepe esența lumii de pe pozițiile celui înghițit de realitate, pentru care totul este predestinare: „Măine se va face ziuă, / Tot mâine se va face seară”. Scenariul ontologic – incluzând nașterea („Tatăl meu s-a iubit cu muma mea”); trecerea prin lume, ca experiență de autocunoaștere („Mă uit lung la dragostea lor”); și moartea ca trecere în „altceva” („și încă întru cu totul și cu totul altceva”) – relevă predestinarea și

condiția umană tragică, implicit scepticismul gnoseologic al ființei care concepe zbuciumul existențial ca un nonsens („De ce om fi nu știm / De ce suntem condamnați la moarte nu știm”). Ceea ce din perspectiva eului eminescian, care și-a pierdut identitatea și care tinde să și-o recâștige prin „învățarea morții”, este o dramă ontologică, din optica eului stănescian, dizolvat până la alteritate în această lume, constituie o condiție firească, este chiar contopirea cu moartea, pe care eul o prezintă ca fiind mai puțin tragică decât ipostaza eminesciană a „învățării morții”. Dar această asumare senină a condiției de om poate fi citită invers, într-o viziune tragic-ironică, ce va fi nuanțată în celelalte ode-replici.

Dialog cu Odă (în metru antic) se prezintă ca o expresie gravă a dramei existențiale, provocată de limitele ontologice și gnoseologice impuse ființei umane și resimțite ca pedeapsă. Imaginea *luminii* „prin care fluieră un răsucit de înger” este proiecția unei „transcendențe goale”, care și-a abandonat creaturile, condamându-le la cunoaștere limitată, degradată („mirosul de viață pe care-l are secunda, / mâncarea cumplită la Cina cea de taină”). Pentru eul stănescian starea de „a fi” (în planul prezentului) este un accident ființial, o „întâmplare” („Ah, ce întâmplare și viața noastră! / Ce întâmplare verdele de pe iarbă. / Ce accident de suflet calul alb pe colină”), echivalând cu o „învățare a morții”, care înseamnă, efectiv, descoperirea de sine ca ființă înspre moarte. Soluționarea dramei existențiale se realizează, după modelul eminescian, prin aspirația eului la o ipostază anterioară acestui „accident”, la starea de non-ființă.

Spre deosebire de primele două texte-replici, *Odă (în metru antic)* reflectă depășirea dramei existențiale din perspectiva eului care și-a redobândit identitatea („Eu sunt sătul”; „Să fiu lăsat o dată-n pace / de dragoste dintre prinți și-ntre prințese”), acceptând doar consubstanțialitatea cu „pământul stelelor”, fapt sugerat prin rescrierea versului eminescian „Pe mine mie redă-mă” în „Eu, eu, eu, eu, eu, eu / nu credeam să-nvăț a muri vreodată”, unde, prin rescrierea semnificativului, se încearcă găsirea (și cuprinderea) semnificativului acestuia, iar acest semnificat este identificat în strigătul existențial eminescian „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”. Sensul este același ca și la Eminescu (*am învățat a muri*), doar că în textul precursor acest vers avea statutul

unei constatări tragice, iar în derivata stănesciană este concluzia (tragică) la care se ajunge în experiența de regăsire a sinelui.

Remarcăm faptul că viziunea eminesciană din *Odă (în metru antic)* a constituit pentru Nichita Stănescu o confirmare a propriilor convingeri ontologice (drama rupturii ființiale) și poetice (cuvântul resimțit ca incapabil a prinde „starea de poezie”), rescrierea textului precursor (ce relevă depășirea dramei ontopoetice prin asumarea ei) fiind un gest creator, expresie a provocării de „re-în-ființare” a operei eminesciene.

Practica rescrierii atestă alte forme și valențe în creația postmodernă, fiind transpusă într-un discurs cu valențe ludice, parodice, ironice, care nu exclude însă existența unui fond comun al „obsesiilor” și „fascinațiilor” ontopoetice. Relevantă, în acest sens, este *Poema chiuvetei* de Mircea Cărtărescu, ce rescrie în cheie parodică scenariul romantic al iubirii imposibile din *Luceafărul*, sugerând rezerva ironică față de reiterarea obsedantă a unor teme/viziuni consacrate de tradiția literară. Sunt păstrate suficiente referințe care pun în evidență intenția de rescriere a modelului: tema recognoscibilă din poemul eminescian a incompatibilității dintre terestru și celest (iubirea dintre *o chiuvetă de bucătărie* și *o mică stea galbenă din colțul geamului de bucătărie*), motivul reactualizării trecutului (fără nostalgia romantică), motivul visului care pune întreaga poezie sub semnul jocului gratuit etc. Mimând o atmosferă romantică, prin actualizarea unei recuzite tematice/stilistice consacrate, scriitorul postmodern desacralizează, prin parodie, viziunea eminesciană asupra iubirii. Se produce totuși o alchimie individuală, prin care spiritul nou absoarbe, transformă, apoi redă într-o formă inedită materia literară preexistentă.

Semnalând câteva teorii de referință ale *rescrierii* în știința literară și câteva manifestări relevante ale fenomenului în spațiul literar românesc, putem concluziona că această practică literară nu se limitează la operația de reconstruire textuală, ci implică, imperativ, o reîncărcare semantică și hermeneutică, cu finalități etice, estetice, epistemologice etc. Rescrierea reflectă atât potențialul germinativ al tradiției literare, implicit al operelor consacrate, cât și tentativa creatorilor de mai târziu de a le răstălmăci, relansându-le într-un nou circuit de semnificații, operații ce ilustrează însuși mecanismul evoluției literare.

Referințe bibliografice

Bloom 2008 = Harold Bloom, *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei*, Traducere și note de Rareș Moldovan, Pitești, Paralela 45, 2008.

Călinescu 2007 = Matei Călinescu, *A citi. A reciti: către o poetică a (re)lecturii – cu un capitol românesc inedit despre Mateiu I. Caragiale*, Traducere din engleză Virgil Stanciu, Iași, Polirom, 2007.

Cărăuș 2003 = Tamara Cărăuș, *Efectul Menard. Rescrierea postmodernă: perspective etice*, Pitești, Paralela 45, 2003.

Costache 2008 = Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Cartea Românească, 2008.

Fokkema 2000 = Douwe Fokkema, *The Concept of Rewriting*, în *Cercetarea literară azi, Studii dedicate profesorului Paul Cornea*, Volum coordonat de Liviu Papadima, Mircea Vasilescu, Iași, Polirom, 2000, p. 139-146.

Genette 1982 = Gérard Genette, *Palimpsestes: La littérature au second degré*, Paris, Seuil, 1982.

Gignoux 2003 = Anne-Claire Gignoux, *La réécriture: formes, enjeux, valeurs autour du nouveau roman*, Paris, Presse Paris Sorbonne, 2003.

Miloi 2015 = Ionuț Miloi, *Cealaltă poveste. O poetică a rescrierii în literatura română contemporană*, Prefață de Ioana Bot, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015.

Pratiques et enjeux... = *Pratiques et enjeux de la réécriture. Sous la direction de Makki Rebai et Moez Rebai*. Littératures, n. 74, 2016.

Ana BANTOȘ

Leonida Lari: *Dar este și un spațiu profund din care începe zidirea*

Poetă, publicistă, traducătoare, politiciană, Leonida Lari (n. 26.X.1948, Bursuceni, Lazovsc, astăzi Sângerei – d. 11.XII.2011, Chișinău), după absolvirea Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie (1971), a fost colaborator la Muzeul de literatură „D. Cantemir” (1971-1973) (actualul Muzeu Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”), redactor la revista „Literatură și Artă” (1985-1988), redactor șef al primei

publicații în grafie latină din Republica Moldova – „Glasul națiunii” (1988-2003). În perioada anilor 1989-1991 s-a aflat printre frunzașii mișcării de emancipare națională din Basarabia. A fost deputat în Sovietul Suprem al URSS (1988-1990), membru al Biroului permanent al Frontului Popular din Republica Moldova (1990-1992), s-a aflat în fruntea Ligii Creștin Democrată a Femeilor din Moldova (1990-1997), iar între anii 1992 și 2004 a fost deputat în Parlamentul României.

Volume publicate: *Piața Diolei* (1974); *Marele vânt* (1980), *Mitul trandafirului* (1985), *Scoica solară* (1987), *Al nouălea val* (1993),

Epifanii (1994), *Scrisori de pe strada Maica Domnului* (1995), *Lunaria* (1995), *Aldebaran* (1996), *Între îngeri și demoni* (1998), *Învingătoarele spații* (1999), *Insula de repaus* (2000), *Răstignirea porumbeilor* (2003), *Epifanii și teofanii* (2005), *Infinitul de aur* (2006), *Sibila* (2006), *Traduceri din lirica universală* (2009), *101 poeme* (2009), *Numai în ceruri* (2014), *Amurg pe nouri* (2019).

Cu toate controversesele, de care nu a fost lipsită cariera ei politică, riscând să atragă comentarii defavorabile și asupra creației, Leonida Lari are un destin aparte în literatura, cultura română și în viața social-politică din Basarabia postbelică. Întrebată cum de a reușit să reziste, în condițiile unei societăți tracasate de contradicții, Leonida Lari va răspunde simplu, punând accentul pe faptul că are caracter. Semnalat de poeți precum Grigore Vieru sau Gheorghe Vodă, deficitul de caracter în peisajul pruto-nistean a fost suplinit prin creație. În cazul Lidiei Istrati sau al Leonidei Lari, ca să mă opresc doar la cele mai remarcabile scriitoare care s-au implicat și în viața politică, bărbăția și curajul lor s-a revărsat din creație în viața de fiecare zi, atunci când au fost solicitate de situația social-politică din Basarabia. Sau, după cum observa Marin Sorescu în prefața la volumul *Lira și păianjenul*, poezia se confundă în cel mai înalt grad cu viața poetei, iar viața devine poezie (Sorescu 1992). Ca și Grigore Vieru, Leonida Lari inițial s-a impus printr-o poezie dominată de unda unui neoromantism, al cărui rost era să fortifice lumea interioară a unui eu secătuit de prea lunga dominație a proletcultismului și a sociologismului vulgar în literatura română din Basarabia postbelică. Am putea afirma că există un decalaj între poezia de început a Leonidei Lari, de altfel ca și în cazul lui Grigore Vieru, și cea scrisă după 1989, în care mesajul social este preponderent. Iată de ce, pentru a fi gustată de cititor, poezia Leonidei Lari necesită mai mult explicația elementelor poetice constitutive, „încifrarea” versurilor, din perioada debutului, reieșind, în primul rând, din specificul universului ei poetic. Elementul de bază al acestuia este „aerul” și diversele sale derivate: „văzduhul”, „aerul blând”, „eterul”, „vântul”, „furtuna”, „ceața”, „nourii”, „cerul” ș.a. Ecoul și, de asemenea, magia sunetului, credința în „puterea tainică-n cuvinte” au menirea să sporească iluzia acestui univers, să întrețină inspirația și zborul imaginației. De aici specificitatea

eroului liric: „zburătorul”, „călătorul solar”, „ciudata femeie cu aripe”, în „arbuoasa-i îmbrăcăminte”. Realul din versurile Leonidei Lari trebuie ghicit în gestul poetic drapat în atmosfera de vis, în supunerea visului în vis, în trecerea dintr-un spațiu imaginar într-alt spațiu: „O, spațiul acela înghite și înghite din tine până nu-i vei ajunge, / și atunci va țâșni învingător, / trecând într-altul, mai mare, / care, la fel te va înghiți, / purtându-te amețită până la următorul. / Vei trece din spațiu în spațiu, / delirând peste prăpăstii de soare, / răcorindu-te pe buza vânturilor. / Și extinzându-te mereu, fără capăt, / până și vei pierde conturul / și pentru un ochi obișnuit / nu s-a mai ști dacă ești sau nu ești” (*Învingătoarele spații*). Sensul unor atare „călătorii” ale omului îl exprimă însăși autoarea, în felul următor: „Am vrut să mă cert cu tine, / străbunule Eros, / și să te numesc hoț, viclean veghetor, / când s-a întors necunoscutul meu eu... / Atunci ai intrat fără să mă întreb. / L-ai îmbrăcat ca pe o haină, / regăsită pe o margine-a cerului, / m-ai îmbrăcat ca pe o haină, / pierdută prin lume demult, / te-ai privit tăcut în oglindă, / și m-am văzut pe mine, / pe mine m-am văzut / învelindu-mă cu materie” (*Străbunule Eros...*). Derularea „materiei” în direcția realului indică existența și a acestuia în mai multe straturi, suprapuse și, prin urmare, existența unui real-esență, adică a realului autentic. Anume către acesta va tinde mereu personajul liric, care, ulterior, nu va pregeta să urce pe baricade : „Dar este și un spațiu profund / din care începe zidirea”, scrie Leonida Lari. În ce constă realul-esență, pe care mizează poeta? Întrebarea e necesară pentru a cunoaște imboldul din care autoarea scrie și pentru a descoperi coordonatele unui crez artistic. Un moment important în acest sens este Patria – „însemnul în timp” pe care poeta îl raportează la „nemaicuprinsul” și la „veșnicie”: „Și poate n-ai mai scrie / Dar când privești de dincolo de cer, / Nici timp nu este – numai veșnicie (*Mi-e Patria...*). Alte motive dominante în poezia Leonidei Lari sunt sentimentul iubirii, „dezlegarea de ură și minciună”, de frică, șovăire și „patimă deșartă”, lupta pentru „închegarea” destinului și tentația permanentă de a descifra sensurile multiple ale vieții. „Aproape, casa, maică-mea în poartă, / Căruntă maică-mea și răbdătoare / Cu chipul ca un semn de întrebare, / Încremenit peste cuvântul soartă” (*Repaus*). Imaginea este, pe de o parte, concretă („mama căruntă în poartă”, „mama răbdătoare”), iar pe de alta – abstractizată până la „chipul ca un semn de întrebare, / Încremenit peste cuvântul

soartă”. Riscul superficializării sentimentului, al falsei abstractizări și al discontinuității viziunii este preîntâmpinat prin re-aducerea imaginii în albia concreteții din primele două versuri. Este dovada capacității autoarei de a conferi un sens unitar imaginilor ce conturează un univers propice visării de sorginte eminesciană: „Spre stâni se lasă-ncetișor o turmă, / Pe șesul înserării cade cerul”.

De reținut că Leonida Lari a debutat în perioada stagnării. Ține de competența sociologilor definirea mai explicită a perioadei respective. Iar cât privește literatura, artele, un lucru era evident: orice tentativă de renovare a formulelor artistice era sortită eșecului. Precizăm că Leonida Lari își făcea drum în literatură după șaizeciști împreună cu o întreagă pleiadă de scriitori tineri care băteau la porțile literaturii, publicându-și, unul după altul, primele cărți în colecția „Debut”. Spre deosebire de colegii săi, Leonida a parcurs un drum mai anevoios spre publicarea primei sale cărți de poezie *Piața Diolei*. De ce? Din cauza formulei poetice în care miza era pusă pe capacitatea de a abstractiza, iar lucrul acesta era interpretat drept tentativă de îndepărtare de realitățile socialiste „înfloritoare”, de neglijare, mai mult chiar, de contrazicere a lor. Însă ce înseamnă, de fapt, această straniețate spre care tinde personajul din lirica Leonidei? Este vorba de căutarea unei realități, o realitate spirituală, evident, la care autoarea să se poată raporta, alta decât cea falsificată de ideologia comunistă. Atracția sferelor înălțătoare, profund spiritualizate era dictată de dorința de a accede la o mai mare libertate, tendința personajului liric fiind de a trăi bucuria supremă care ține de împlinirea pe planul creației. Când poeta afirmă „Ca pe copiii mei iubesc poezii”, ea, de fapt, identifică un univers în care legea supremă este libertatea de exprimare și spiritul de înfrățire prin artă. Să nu trecem cu vederea și faptul că generația scriitorilor șaizeciști se caracteriza printr-un vădit spirit de solidaritate, bazat pe idealuri comune. Contaminat de acesta, curajul Leonidei Lari de a lupta pentru emanciparea spiritului în artă a determinat-o să urce pe baricade și să se angajeze în lupta de emancipare națională, meritul ei incontestabil constând în pledoaria pentru libertatea de exprimare în artă, pentru limba română. Amintim aici că, potrivit afirmației lui Ioan Alexandru, în poezia Leonidei Lari „nu ceea ce spune străbate mai întâi inima, ci melosul și ardoarea de-a atenționa...” (Alexandru 1991: 5). De altfel, și Constantin Ciopraga va evidenția un lucru similar: „*Dulcele foc* e un instrument de provocare,

de sfidare și, în special, de iluminare...” (Ciopraga 1992: 4). „Ardoarea de a atenționa”, care e un lucru extraordinar în poezia Leonidei Lari, înseamnă, de fapt, înalta prețuire a menirii artistului de a scoate masele din inerție, din starea de somnolență, înseamnă lupta cu indiferența, cu indiferentismul cititorilor, al basarabenilor, în general, de care astăzi nu prea ne batem capul. Poate că anume așa se explică ținuta lingvistică deosebită a poeziei Leonidei Lari. Claritatea rostirii, melosul, impecabila limbă română, scăldată într-un aer de cleștar, pusă în serviciul unui crez artistic, toate acestea o situează pe Leonida cu o treaptă mai sus față de mulți dintre colegii săi de promoție și confirmă afirmația lui Cezar Ivănescu potrivit căreia „Leonida Lari este marea poetă de azi și dintotdeauna a Românilor, nu doar a celui mai însingurat ținut românesc, Basarabia, nu doar a celei mai sfârtecate provincii românești, Moldova, ci a tuturor Românilor, suferind în țara lor și peste fruntariile ei...” (Ivănescu 1993: 124).

Încheind această acoladă, vom spune că anume deplasarea accentului pe atmosfera prielnică unei comunicări și unei cuminecări fac să răzbată în versurile sale imagini scânteietoare, prevestitoare a unor forțe interioare, pe care le deține Femeia-vis: „Era-n amurg, și vântul se mulcomi... stingher / Cădeau din arbori frunzele și fulgi cădeau din cer, / Și apele înghețul le supunea cu greu, / Și ea să se arate eu așteptam mereu. / Dar nu venea... pe-o piatră m-am așezat tăcut / Și clipa veșnicie de-odată mi-a părut, / Căci // obosit de drumuri, când ochii am închis, / Văzu-i: prin fulgi și frunze pășea Femeia-vis”. „Substanța” spre care converg căutările personajului liric din poezia Leonidei Lari este vaporosă, schimbătoare și greu de surprins. Este „prea pașnicul foc gânditor”, „văpaia”, „lumina nestinsă”, „lumina schimbătoare”, „luminosele cărări prin aer”. În toate aceste forme însă este evidentă ideea constantă de „lumină”, care în poezia Leonidei Lari înseamnă rostul binelui, al credinței în adevăr, în Patrie, în locurile în care autoarea își zice cântul. Între alți poeți, cărora le este caracteristică tentația luminii, Leonida Lari tinde să se deosebească prin felul ei întortocheat de a ajunge la adevărul-lumină, de a născoci situații pentru încercarea rezistenței sufletului uman, pentru încercarea capacității de a crede în adevăr, în cuvântul rostit. Prin aceasta se explică și complicatele modalități poetice abordate, învăluirea sentimentului în mai multe rânduri de țesături transparente, menite să producă impresia ascunderii totale. În noțiunea

de „lumină” autoarea vrea să cuprindă sentimentele cele mai curate și mai înălțătoare față de Patrie, bunăoară: „Mi-e Patria în suflet – cât de mult / Pentru-acest sol cu ape curgătoare, / Pentru acești oameni îmbrăcați în alb / care se-ndreaptă către văi solare” (*Mi-e Patria...*), sufletul poetului fiind locuit de o „vastă lumină”. Îndemnul categoric tot de aici pornește: „Împotriva luminii, nu merge nicicând ...”.

8 martie 1989. Demonstrație organizată de femeile basarabence în susținerea luptei pentru revenirea la alfabetul latin. În centru, de la stânga la dreapta: poeta Leonida Lari, criticul literar Ana Bantoș, profesoara Eliza Chilaru

Pentru a se îndepărta de locurile bătătorite în literatura timpului, personajul liric se vrea încercuit într-o „visătoare lumină”. E o lumină în care se proiectează „umbra” eului liric, adică o alternativă a trăirii. Alteori cea dintâi devine incandescentă („Umpleți casa cu soare, cu soare, cu soare cumplit, / Nicăieri: altădată soarta nu-ți mai oferă popas”) pentru a sublinia orgoliul personajului liric singuratic în lumea „lucrurilor știute pe de rost”. Acest fapt, care în estetica romantismului e un loc comun, generează ciudata privire „ascunsă undeva înăuntru”, omniprezentă în universul poeziei Leonidei: „Din beznă pândește un vânător”, „Ochiul din noapte”, „Privirea din întuneric” sunt asemenea unui focar ce atrage lumina unor sensuri indescifrabile, care provoacă starea de visare a eroului

plutitor în spații, dar și meditațiile revelatorii. Astfel despre sentimentul iubirii autoarea scrie: „Se săvârșește ceva minunat în noi, / ceva despre care încă vor scrie timpurile. / De acu încolo / nu ne vom mai înveli unul cu mahnă altuia în somn... / M-ai strigat pe numele meu de veacuri, / te-am strigat pe numele tău de veacuri, / și tot ce sunt ești tu, tu, tu, / deși cu adevărat ai nimănui nu suntem. / Nimeni nu aparține cuiva. / Unul e în mulți și mulți sunt în unul”.

Construcția silogistică a gândului, atingerea sensurilor prin accente, prin „aburi de gând” și prin tonul înaripat au menirea să creeze dualitatea unui eu real și imaginar în același timp. Printr-o astfel de dualitate poeta caută o expresie proprie a Nevăzutului, a Necunoscutului, a Absolutului. Or, nu întâmplătoare este întrebarea cu privire la „tentația Absolutului” și la „cheia trecerii armonioase de la vis la realitate și invers”, pe care Leonida Lari i-o adresa într-un interviu din „Literatura și arta” poetului Aureliu Busuioc. Acest fapt denotă specificul căutărilor în poezia Leonidei Lari: sensul vieții, setea de plenitudine se vor exprimate într-un context mult mai amplu. Așa se face că Necuprinsul și Nevăzutul absoarbe universul poetic al autoarei noastre, lăsând semne ciudate și stranii: „irupția’n spațiu” a „mulțimii zburătoare”, „trupul arzând sonor în vânt” ș.a. Generalizate, toate acestea vor să însemne puritatea și dârzenia eului liric în relație cu viața. „Copilăria”, „pruncul”, „puritatea” ajung să fie semne ale puterii. Astfel se petrece în poezia Leonidei Lari un fenomen interesant al substituirii: imposibilitatea de a înfrunta Absolutul, Nesfârșirea, Nevăzutul se vrea recuperată prin puritatea copilului, puritatea însemnând puterea de a înfrunta: „Și uneori gândesc la nemurire / Ca la un prunc născut în suferință”. Aici își află explicație utilizarea unor imagini paradoxale la prima vedere: „Era târziu, în fapt de seară, / Și prevestea a ploaie, / Dar ca un nou-născut m-am dus, / m-am ridicat pe pietre-n sus...”. „Noul-născut” înseamnă aici forța izvorâtă din puritate. „Fenomenul substituirii” este și dovada faptului că stările sufletești în poezia Leonidei Lari își au izvorul și în rațiune, eroul liric evadând dintr-un spațiu în altul, proiectându-și sufletul prin intermediul razelor de lumină, a vântului „ce ne scoate din stăpânirea legii” sau închizându-se în găoacea somnului. Aceasta din urmă nu este decât formulă, pentru că somnul (visul), precum bine o știm de la romantici, nu înseamnă altceva decât odihna forțelor, acumularea lor interioară și comunicarea directă cu Muzele. Atât proveniența romantică în general, cât și construcția eminesciană a

gândului este evidentă în expresii de felul „cu ochiul ce-l aveam deschis în somn”, care ne amintește de celebra deschidere a văzului lăuntric în cunoscuta *Scrisoarea III* a lui Eminescu: „Dară ochi-nchis afară – în lăuntru se deșteaptă”. Sentimentul este adus în poezia Leonidei Lari prin hrubele întortocheate ale unei imaginații feminine, bogate și polemice: „Trupumi slăbești, tu, suflete cumplit, / Nimica’n mine pe măsura-mi nu-i / Și tot ce faci din zori spre asfințit / Se-abate zdrobitor asupra lui” (*Tu, suflete...*). Alteori dilemele existențiale sunt exprimate simbolic în chipuri fantastice („Centaurul”) și livrești („Don Juan”). Comunicarea umană în poezia Leonidei Lari se realizează prin gesturi și priviri miraculoase, prin efectele dinamizării aerului și luminii, menite să dirijeze deplasarea eroului liric detașat în spațiu, „dincolo de cer”. Motivul detașării trebuie căutat și în încercarea ei de a afla dimensiunile capabile să cuprindă, la modul feminin, un mod inconfundabil prin tăria de caracter, suferința umană, dimensiuni pe care poeta le compară cu „nesfârșirea lumii”: „Și lacrimile albastre ale mumei / țâșnesc peste marginile lumii”. Tot de aici – pornirea de a abstractiza și de a „raționaliza” sentimentul, care devine o forță motrice a capacității „de dezlegare” a vieții, concentrându-se într-un fel de „grăunte rațional” al poeziei. Acesta din urmă este dirijat cu mișcări precise. Un exemplu de regizare impecabilă este poezia *În gura peșterii din munte...*, în care biruie arta de a „construi” sentimentul la modul narativ. Este o dovadă că înzestrata poetă poate aluneca în abstractizări, dar nu în sentimentalism. Rațiunea și setea de abstractizare face trupul să ardă „sunător în vânt”, și nu sentimentul. Capacitatea Leonidei Lari de a nara, de a se exprima în scurte parabole, e pe măsură să satisfacă reflexivitatea ce caracterizează un eu, traversând diferite ipostaze temporale și spațiale. Așa apare la ea predispoziția transpunerii, „a redării” epicizate în poezie, fenomen evident în *Marele vânt*, *Învingătoarele spații* și chiar în *Centaurul*. În *Învingătoarele spații*, de exemplu, energia vitală e orientată și pusă în mișcare de către un „eu” integru care tinde a fi eroul liric întrebându-se: „Dar cine ar vrea să bea cupa, amară / a unui destin neînchegat?”. Personajul poetic parcurge o evoluție întortocheată, labirintică. „Perioadele facerii de sine” sunt puse într-o anumită ordine prin raportarea stărilor poetice la „clipa de neuitat”, la „voința” înțeleasă drept „capacitate de a alege”. În numele cui se desfășoară aceste „perioade ale facerii de sine”? Care e axa menită să „centralizeze” și să „ordoneze” universul poemului? Răspunsul îl aflăm în versuri precum sunt următoarele-

le: „Auzi în tine săpându-se adânc / spațiul unei iubiri nemaivăzute, / al unei iubiri / care ar putea suferi / la nesfârșit pentru oameni”. Și de asemenea în existența acelora care „sunt aproape niște mari îndrăgostiți / și sămânță în sol în același timp”.

În *Marele vânt* căutările eului artistic iau forma, „avatarurilor” sentimentului de dragoste. Situând într-un punct personajul principal al poemului, pe „Marele vânt”, „bolnav de cer” și în altul – imaginea femeii, poeta urmărește aprofundarea înțelegerii sufletului uman, a „fiziologiei” lui. Sorgintea romantică eminesciană a conflictului dintre vis și realitate transpare cu ușurință, la fel ca și unele accente venind din Lucian Blaga, poetul trecut la index în Basarabia postbelică de până la '89. Sentimentele personajului, care constituie obiectul poemelor Leonidei Lari, trec prin diverse, uneori contradictorii, ipostaze, puse la încercare de cele mai variate împrejurări. O întrebare curioasă este dacă există sau nu premisa transformării acestor împrejurări într-o atmosferă epică. Răspunsul e negativ și reiese din „subiectul liric” al poemului: eroul liric luptă pentru definirea sentimentelor sale, derularea materiei este curgătoare și potolită numai în aparență, dramatismul luptei predominând. El izvorăște din frământarea minții, după cum scrie însăși autoarea: „Cum să te unesc pe tine acesta, / cu tine fostul / și cu tine care vii”. Viața din perspectiva apropierei ei de starea de beatitudine divină și viața-interogație, viața între naștere și moarte scoate în relief latura unei modernități indubitabile, axată pe conflictul și pe revolta specifice condiției umane, Leonida Lari explorând interioritatea eului din perspectiva vieții veșnice și a celei prezente, care îi este dată protagonistului.

Referințe bibliografice

Alexandru 1991 = Ioan Alexandru, *Prefață* la antologia Leonida Lari, *Dulcele foc*, București, 1991.

Ciopraga 1992 = Constantin Ciopraga, „*Dulcele foc*” al Leonidei Lari, în „*Revista V*”, 1992, Nr.1.

Ivănescu 1993 = Cezar Ivănescu, *Prefață* la cartea de poeme Leonida Lari, *Al nouălea val*, Chișinău, Editura Glasul, 1993.

Sorescu 1992 = Marin Sorescu, *Prefață* la volumul Leonida Lari, *Lira și păianjenul*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992.

Leonida LARI

Artistul și lumea

Nu-aștepta răsplată mare
Pentru facerea de bine –
Lumea este schimbătoare,
Trece iute peste tine.

Și-ți găsește-ntr-o clipită
O mulțime de greșale
Spre a fi îndreptățită
În opiniile sale.

Ba că sufletu-ți cutează
Către zone fara nume,
Ba că unul îți cedează
Locul lui în astă lume.

Iar când ți se face silă
De aceste mofturi clape
Și de tine-un pic de milă
Și îi lași să sară-n talpe

Și să-nșire pân-amija
Câte dracul le inspiră,
Amintindu-ți cu ce grijă
Și pe Crist îl rastigniră.

Și te duci unde îți scrise
Darul tău de poezie,
Spun că Dumnezeu greșise
Că l-a dat anume ție.

Nu-așepta deci mulțumire
Pentru-a tale fapte toate,
Nu primi nici o mărire,
Că îți pierzi din libertate.

Tu așteaptă-te, terestră,
Să îți pună-n deal o cruce,
Unde-n sunet de orchestră
Cu-alai mare te vor duce.

Și când vei avea sub lună
Doar în țintirim o casă,
Ei vor spune ca-i fost bună
Și de nimeni înțeleasă.

Cât mai poți cu ochii, plânșii,
Să-ntrvezi ce ai a face,
Dă-te-n lături de la dâșii
Să te lase-odată-n pace.

Vânt de toamnă

Fratelui Nichita

Bate vântul de toamna, prin care
Nu aud glasul tău cunoscut,
Pentru mine iubirea cea mare
A trecut, a trecut, a trecut.

Cade vulturul fără pereche
Ca și tine bolnav, obosit,
Pentru mine durerea cea veche
A venit, a venit, a venit.

Între clipa cu brațele pline
Și-ntre clipa cu rânjet hain,
Între ceea ce trece și vine
Mai rămân, mai rămân, mai rămân.

Vreau să te uit

Vreau să te uit, iubire ce cu-aripa,
Ai șters un cerc de viață-așa ușor,
Vreau să te uit și sufăr ora, clipa,
Tot timpul-acesta nesuferitor.

Căci timpul nu-mi surâde, mă veghează
Din multele, dar dreptele oglinzi
Și între noi necruțător se-așază,
Când brațele spre mine le întinzi.

Căci timpul nu suportă nici cuvinte
De dragoste ce suflu-mi bântuiesc
Și-n vise-mi intră și-mi aduce-aminte
Că nu am niciun drept să mai iubesc.

O rana vie mi-e întreaga soartă,
Prin care timpul trece triumfând,
Vreau să te uit, iubirea mea, mă iartă,
Vreau să te uit, de timp nemaiuitând.

Și-l las să-și poarte apa lui sălcie
Oriunde-aș fi, în casă sau în câmp,
Vreau să te uit, iubirea mea târzie,
Dar tu țâșnești năucă peste timp.

Viața

De mult nu știu de bucurii,
Nu știu cobor sau urc pe trepte,
Nu-aștept nimic de la cei vii,
Cei morți n-au dreptul să m-aștepte.

Și-așa, se zice ca trăiesc,
Mai merg sub lună și sub soare,

Copacii încă mai foşnesc
Inima încă mă mai doare.

Toată în lucru şi în drum
Cu zile, nopţi înghesuite
Privesc cu resemnare cum
Cotidianul mă înghite.

Totuşi nu plâng decât subit
De la vreun vers, de frumuseţe
Încolo îmi e trist cumplit,
Încolo-i mare de tristeţe.

Tristeţe dură sora, sora mea,
De lume şi de sihastrie,
Astfel cum sunt, zău nu m-aş vrea
Chiar personaj de tragedie.

Totu-i cum pare-a fi mereu,
Deşi cum estele ne leagă
La ce-ar şti alţii chinul meu,
Totuna n-au să-l înţeleagă.

Dar ei, acei din ceruri, sus,
Ei înţeleg şi ştiu pre bine
Ce am pe umere de dus
Şi ce-o să se întâmple mâine.

Prietena mea, Tristeţe

Tristeţea mea n-are număr,
E una cuprinzătoare –
Tulpina rămasă-n umbră
Sub frunza scaldată-n soare.

Adesea trecând senină
Printre luminoase feţe

Eu simt cum tăcut m-ajunge
Prietena mea, Tristețe.

Și nu că ar urî pământul
Sau m-ar depărta de stele,
Ea umple cu-a ei prezență
Tot spațiul vieții mele.

Ea, parcă-nfricoșătoare,
Din tot ce-i mai gingaș vine
Din dorul meu pentru frate,
Din dragoste pentru tine.

O, cum să îi spun să plece,
S-o smulg cum ai smulge un dinte
Când printe-ndoielnice-obârșii
Ea are origini sfinte.

O, cum să îi spun să treacă
Să-și caute-o altă suflare,
Când ea între mine și mediu
Așterne un val de-apărare.

Tăcută, supusă, blândă,
Precum o eșarfă pe umăr.
Ea-ntruna îmi amintește
Ca n-are în lume numar.

Mareață, solemnă, gravă,
Neînduplecată la glume,
De unde să-i iau, când nu sunt
Cei ce mi-au fost dragi pe lume.

De mă veți vedea-nsingurată
Prin parcuri, prin săli, prin piețe,
Să nu credeți, alături merge
Prietena mea, Tristețe.

Mi-e dor de tine ca de-o poezie...

Mi-e dor de tine ca de-o poezie
Nescrisa încă, fără vers și nume,
Dar dacă vrei să ningă, n-o voi scrie,
Căci voi chema zăpada peste lume.
Mi-e dor de tine ca de o cântare,
Neauzită încă niciodată,
Dar dacă vrei sa plouă, ai răbdare,
Eu voi chema și ploaia așteptată.
Ci va veni o clipă, da, o clipă,
Când tot ce sunt va semăna cu-o strună,
De care s-a atinge cu-o aripă
Un cântăreț ciudat, orbit de lună.

Rugă de taină

E-o oboseală-n toți de vorbe goale,
Doamne, tu mă privești de undeva –
Ține-mă tare în privirea ta,
Lumină-a vieții noastre, lină, moale...

Pentru a-ncape bucurii și jale,
Tu, Doamne, mă înveți foc a mânca –
Ține-mă blândă în privirea ta,
Lumină-a vieții noastre, lină, moale.

Știu, unde sufletul doar are cale
Zbura-voi, Doamne, spre matricea mea,
Dar voi să las și pe pamânt ceva

Din măreția veșniciei tale –
Ține-mă clară în privirea ta,
Lumină-a vieții noastre, lină, moale...

Dorin CIMPOEȘU

Regimul Plahotniuc – o guvernare eșuată lamentabil (2016 – 2019)

D.C. – prof. univ. dr. în istorie. Autor al volumelor *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Basarabia la un secol de la Marea Unire, 1991-2018* (2018). Specialist în istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de istoria contemporană a românilor și istoria instituțiilor românești contemporane.

De la AIE la Platforma Social-Democrată pentru Moldova(PSDM)

După destrămarea AIE și declanșarea unei noi crize politice, liderul PDM, Marian Lupu a încercat să accelereze negocierile cu potențialii aliați pentru formarea unei noi alianțe de guvernare.

Au fost purtate mai multe unde de negocieri cu PL, grupul Leancă și deputații neafiliați, deoarece PLDM a refuzat să participe, în urma deciziei luate de Consiliul Politic Național al formațiunii, la 4 noiembrie 2015¹.

Avansarea negocierilor s-a dovedit foarte dificilă, deoarece actorii politici menționați nu puteau să asigure nici măcar o majoritate simplă, iar PL nu concepea să facă parte dintr-o guvernare minoritară și nici dintr-o alianță cu comuniștii sau socialiștii.

Tergiversarea negocierilor l-a determinat pe președintele N. Timofti să organizeze, în mai multe rânduri, discuții cu liderii celor 3 partide din fosta AIE pentru a găsi un consens, în vederea formării unui guvern pro-european, conform voinței cetățenilor exprimate la ultimele alegeri parlamentare. Acestea nu au dus, din păcate, la niciun rezultat².

Pentru a forța lucrurile și a nu depăși termenul constituțional pentru formarea unui nou guvern, care expira la 29 ianuarie 2016, șeful statului l-a desemnat, la 21 decembrie 2015, pe Ion Sturza în calitate de candidat la funcția de prim-ministru, sperând că acesta va reuși să coaguleze în jurul său o majoritate parlamentară³. Președintele a mizat pe experiența politică a candidatului, fost prim-ministru al Republicii Moldova în 1999, precum și pe pregătirea sa economică.

Premierul desemnat a declarat că va demara consultări cu partidele parlamentare și că „viitorul guvern va fi format din persoane care nu au expunere directă politică, din patrioți integri și profesioniști”. În același timp, a precizat că prima condiție ar fi „semnarea unui cod de integritate care va aduce alți oameni în guvern”⁴.

Din păcate, demersul lui Ion Sturza a eșuat lamentabil, acesta reușind să obțină numai sprijinul PLDM, celelalte partide refuzând consultările cu premierul desemnat. Drept consecință, ședința Parlamentului, programată la 4 ianuarie 2016, pentru a aproba programul de guvernare și echipa guvernamentală propusă de Ion Sturza nu a putut avea loc din lipsă de cvorum, fiind prezenți în sală doar 47 de deputați din totalul de 101⁵.

În timp ce șeful statului căuta diverse formule pentru a depăși criza politică, liderii PDM, îndeosebi Vladimir Plahotniuc, acționa prin mijloace oculte pentru a atrage de partea sa mai mulți deputați, fie din partidele de opoziție, fie din unele foste parteneri de alianță.

Așa se explică desprinderea în mod surprinzător a unui grup de 14 deputați din PCRM, conduși de Violeta Ivanov care, la 21 decembrie 2015, a anunțat constituirea Platformei Social-Democrate pentru Moldova. Aceștia și-au justificat gestul prin nemulțumirea față de conducerea propriului partid care, „în loc să contribuie la soluționarea crizei, mai mult o agravează”⁶. În aceeași zi, cei 14 deputați au avut o întâlnire cu reprezentanții PDM, în cadrul căreia s-a convenit constituirea Platformei Parlamentare Social-Democrate, viitorul nucleu al unei noi majorități parlamentare⁷, ceea ce confirmă manevra liderilor democrați de rupere a PCRM.

De altfel, la 22 decembrie 2015, Comitetul Central al PCRM a hotărât excluderea din rândurile sale a celor 14 deputați pentru trădare⁸.

Lucrurile au evoluat foarte rapid și, la 24 decembrie 2015, PDM anunța, într-un comunicat de presă, că, în urma unor intense negocieri purtate de Vladimir Plahotniuc, prim-vicepreședinte al partidului cu cei 14 ex-deputați comuniști, a fost înființată Platforma Social-Democrată pentru Moldova (PSDM). Declarația de constituire a PSDM a fost semnată de 34 de deputați (20 ai PDM și cei 14 ex-comuniști)⁹.

În paralel cu formarea PSDM, Vladimir Plahotniuc a continuat manevrele de culise pentru atragerea de partea PDM și a unor deputați din rândurile liberal-democraților. Astfel, prin corupție politică, respectiv promisiune de posturi în viitorul guvern, acesta a reușit să determine 7 deputați, conduși de Ion Bălan, să părăsească PLDM și să se alăture nucleului viitoarei majorități parlamentare¹⁰.

Fiind sigur pe votul a 42 de deputați, PDM a purtat negocieri intense cu PL pentru formarea majorității și cooptarea la guvernare. Prezența deputaților liberal-democrați disidenți și a celor liberali în noua majoritate parlamentară păstra eticheta pro-europeană a acesteia, ceea ce conta pentru imaginea în raporturile cu UE.

Cu toate că, anterior, Mihai Ghimpu, liderul PL, declarase că „Nu fac coaliție cu ei (comuniștii – *n.r.*), indiferent unde sunt”¹¹, acesta și-a schimbat poziția, în urma promisiunilor că portofoliile partidului său în noul guvern vor fi păstrate.

Ca urmare, la 11 ianuarie 2016, era deja constituită o majoritate parlamentară destul de eterogenă, care nu reflecta rezultatul alegerilor din 30 noiembrie 2014, ci era formată din PDM, PL, 14 deputați foști comuniști și opt liberal-democrați disidenți, în total 56 de deputați dintre cei 101¹².

Această majoritate parlamentară s-a prezentat, la 11 ianuarie 2016, la primele consultări cu președintele N. Timofti, în vederea desemnării unui candidat la funcția de prim-ministru.

Marian Lupu, liderul noii majorități, l-a informat pe șeful statului despre constituirea majorității parlamentare și s-a angajat ca, în termen de două zile, să-i propună un candidat pentru funcția de prim-ministru.

N. Timofti a cerut noii majorități ca, în selectarea unui candidat, acesta să țină cont de hotărârea Curții Constituționale din 22 aprilie 2013,

care stipula că asupra persoanelor numite în funcții de conducere nu trebuie să planeze dubii sau suspiciuni de integritate ori corupție¹³.

Autorul noii majorități parlamentare, Vladimir Plahotniuc, a vrut să devină și beneficiarul acesteia, candidând pentru funcția de prim-ministru. În acest sens, numele său a fost propus șefului statului de către PDM. Președintele N. Timofti a respins nominalizarea acestuia, motivând că este o persoană controversată, asupra lui planând suspiciuni de corupție.

Drept reacție, la 13 ianuarie 2016, majoritatea parlamentară, autointitulată „absolută”, a dat publicității o Declarație, semnată de liderii celor 4 componente, respectiv Marian Lupu (PDM), Mihai Ghimpu (PL), Violeta Ivanov (PSDM) și Ion Bălan (deputați liberal-democrați). Prin aceasta era reafirmată poziția majorității parlamentare de susținere a candidaturii lui Vladimir Plahotniuc și se făcea „apel către președintele Nicolae Timofti să țină cont de voința exprimată de către majoritatea absolută” din Parlament¹⁴.

Președintele s-a menținut pe aceeași poziție intransigentă față de nominalizarea lui Vladimir Plahotniuc. Mai mult chiar, la 14 ianuarie 2016, l-a desemnat pe Ion Păduraru, secretar general al Președinției, candidat pentru funcția de prim-ministru¹⁵.

Această răsturnare de situație a determinat majoritatea parlamentară „absolută” să se reorienteze rapid și să prezinte șefului statului, la 15 ianuarie 2016, o nouă propunere de candidat pentru funcția de prim-ministru în persoana lui Pavel Filip, ministru al comunicațiilor în guvernul demisionar.

În aceste circumstanțe, șeful statului s-a văzut nevoit să revoce propriul decret, dat cu o zi înainte, și să emită actul prin care l-a desemnat pe Pavel Filip candidat pentru funcția de prim-ministru¹⁶.

Premierul desemnat a prezentat Parlamentului, la 20 ianuarie 2016, Programul de guvernare și lista de miniștri ai Cabinetului său. În viziunea acestuia, Guvernul urma să-și focalizeze activitatea pe patru obiective imediate: stabilitatea economică și financiară; protecția cetățenilor, prin măsuri sociale și creșterea încrederii în instituțiile de ordine; reluarea negocierilor cu partenerii internaționali; implementarea măsurilor prevăzute în Acordul de Asociere cu UE¹⁷.

La propunerea lui Marian Lupu nu au avut loc discuții pe marginea Programului de guvernare, iar audierile candidaților pentru portofoliile ministeriale de către Comisia juridică a Parlamentului au durat circa șase minute. Hotărârea Biroului permanent al Parlamentului de a convoca în regim de urgență ședința de investitură, cu încălcarea normelor procedurale, a determinat critici aspre din partea opoziției parlamentare și a unor partide extraparlamentare¹⁸. De asemenea, mii de simpatizanți ai PSRM, ai Platformei DA și ai Partidului Nostru, condus de Renato Usatii, aflați în fața clădirii Legislativului, au protestat în timpul investirii Guvernului Filip, scandând lozinci antiguvernamentale și cerând alegeri anticipate.

Guvernul Filip a primit votul de încredere al unui număr de 57 de deputați dintre cei 68 prezenți la ședința de investitură. A doua zi, membrii Guvernului au depus jurământul de credință în fața președintelui Republicii Moldova¹⁹.

Menționăm că, înainte de a cere votul de încredere al Parlamentului, premierul desemnat și candidații pentru portofoliile ministeriale au semnat pe proprie răspundere o declarație de integritate, prin care admiteau că nu sunt în vreo situație de incompatibilitate, indiferent de natura acesteia și că nu au colaborat cu serviciile speciale de securitate²⁰.

Pe parcursul anului 2016, Guvernul Filip și majoritatea parlamentară s-au străduit, în principal, să recâștige încrederea partenerilor străini, să redeschidă finanțările externe și să accelereze implementarea reformelor prevăzute în Acordul de Asociere cu U.E.

La 1 iunie 2016, a intrat în vigoare Acordul de Asociere, prilej cu care factorii de decizie de la Chișinău au prezentat foaia de parcurs privind acțiunile prioritare care urmau să fie îndeplinite, precum și restanțele care trebuiau rezolvate într-un termen scurt.

Imediat după instalarea Guvernului Filip, au început negocierile cu FMI pentru semnarea unui nou Acord. În urma discuțiilor cu experții FMI, au fost stabilite măsurile pentru reformarea sectorului financiar-bancar, care au fost transpuse într-un pachet de 7 proiecte de lege, adoptat prin asumarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului, la sfârșitul lunii septembrie 2016²¹.

Drept urmare, la 7 noiembrie 2016, Republica Moldova a încheiat un nou Acord cu FMI, care prevedea o finanțare de circa 180 milioane de dolari, pentru o perioadă de trei ani. Încheierea Acordului era o premisă bună pentru deblocarea finanțărilor externe.

Alte reforme convenite cu partenerii externi și întreprinse de Guvern au vizat majorarea vârstei de pensionare, reducerea cheltuielilor guvernamentale și bugetare, micșorarea numărului funcționarilor publici, sporirea protecției sociale, majorarea accizelor pentru carburanți și produse de tutun, extinderea pieței creditare, îmbunătățirea legislației financiar-bancare etc.²²

Din punct de vedere politic, Republica Moldova a cunoscut un an de stabilitate evidentă, singurul moment mai tensionat fiind moțiunea de cenzură, introdusă de PSRM, PCRM și PLDM, la 3 octombrie 2016, ca reacție a opoziției față de asumarea răspunderii Executivului pe un pachet de șapte legi, care reglementau sectorul financiar bancar. Aceasta a fost respinsă din lipsă de cvorum, în plen fiind prezenți doar cei 47 de deputați ai opoziției²³.

Capul de afiș al vieții politice interne din Republica Moldova în anul 2016 au fost, desigur, alegerile prezidențiale din 30 octombrie/13 noiembrie, care au consemnat revenirea la regimul politic semiprezidențial, în urma Hotărârii Curții Constituționale din 4 martie. Coaliția politică de la guvernare nu a desemnat un candidat unic pentru prezidențiale. PDM, principala componentă a acesteia, l-a înaintat, inițial, drept candidat pe Marian Lupu, liderul acestuia. Însă, când a constat că acesta era foarte slab cotate în sondajele de opinie din campania electorală, a fost retras din cursa electorală, cu câteva zile înainte de turul întâi.

Alegerile au fost câștigate de Igor Dodon, președintele PSRM, reprezentantul opoziției parlamentare, un prorur convins și declarat. Pentru majoritatea parlamentară se anunța o perioadă deosebit de dificilă în colaborarea cu noul șef al statului, întrucât cele două părți au viziuni diametral opuse, atât în politica internă, cât și în cea externă a Republicii Moldova. Din acest motiv, multe dintre inițiativele noului președinte care priveau promovarea ideologiei moldovenismului au fost respinse de majoritatea parlamentară, în timp ce o parte dintre demersurile

guvernamentale au întâmpinat rezistența șefului statului. Acest conflict instituțional a determinat intervenția Curții Constituționale, la sesizarea coaliției majoritare, care a dispus suspendarea prerogativelor constituționale ale președintelui, de trei ori pe parcursul anului 2017 și la începutul lui 2018, și transferul acestora șefului Legislativului, în vederea aprobării unor remanieri guvernamentale, precum și a promulgării unor legi, măsuri respinse de Igor Dodon.

Destrămarea coaliției PSDM

Anul 2017 a consemnat și alte evenimente importante în viața politică internă din Republica Moldova.

Astfel, în privința majorității parlamentare, aceasta a cunoscut două schimbări relevante. Prima s-a produs la 10 martie 2017, când cei 14 deputați ex-comuniști, care au înființat Platforma Social-Democrată, au hotărât să adere la grupul parlamentar al PDM, condus de Marian Lupu. În urma acestei fuziuni, grupul politic al democraților a devenit cel mai numeros din Parlament, numărând 34 de deputați²⁴.

A doua a avut loc la 26 mai 2017, când PL a luat decizia de a părăsi majoritatea parlamentară și de a retrage cei trei miniștri din Guvern, în urma hotărârii Consiliului republican al partidului. Cauza a constituit-o arestarea primarului Chișinăului, Dorin Chirtoacă, a ministrului transporturilor și a altor activiști ai partidului, acuzați de CNA de trafic de influență și corupție. Mihai Ghimpu, președintele PL, a declarat că arestarea acestora „este o decizie politică” și că „nu are temeii juridic”²⁵.

Deși prin plecarea PL majoritatea a pierdut 13 deputați, aceasta nu a fost pusă în pericol, deoarece conta pe sprijinul celor 10 deputați din grupul popular european, condus de I. Leancă, liderul Partidului Popular European din Moldova (PPEM), care, la remanierea guvernamentală din decembrie 2017, a fost numit viceprim-ministru pentru integrare europeană²⁶.

Anul 2017 s-a încheiat cu o remaniere amplă a Guvernului, precum și o schimbare a structurii acestuia, prin reducerea numărului de miniștri de la 16 la 9. Vladimir Plahotniuc, liderul PDM²⁷, a declarat că, prin numirea celor 7 noi membri ai Guvernului Filip, „echipa Executivului

va fi una formată din tehnocrați”, care „va impulsiona integrarea europeană a Republicii Moldova”²⁸.

Anul 2018 a consemnat continuarea drumului Republicii Moldova spre stagnare internă și izolaționism pe plan extern.

Partidul Democrat, de guvernământ, s-a dovedit tot mai avid de control, consolidându-și puterea cvasi-absolută. Astfel, a transformat Parlamentul într-o instituție decorativă și și-a subordonat instituțiile importante ale statului, prin instalarea unor oameni devotați în toate funcțiile-cheie. Se poate spune că a devenit *partidul-stat*, oarecum similar celui *unic* din regimurile totalitare. În ceea ce privește relațiile cu instituția prezidențială, PDM, cu sprijinul Curții Constituționale, a folosit pe scară largă metoda suspendării pe termen scurt a președintelui, cu scopul de a-și impune toate măsurile de întărire a puterii proprii²⁹.

Președintele Igor Dodon a devenit ținta ironiilor, inclusiv în Rusia, unde s-a deplasat foarte frecvent, fiind acuzat de liderii majorității parlamentare că s-a pus aproape în totalitate în serviciul Moscovei, care a ajuns până acolo încât a cerut, în Duma de Stat, menținerea trupelor rusești de ocupație în Transnistria.

În contrapondere cu puterea, opoziția a dat semnalul luptei împotriva *statului captiv*, reușind să constituie un bloc electoral unic, denumit ACUM, în perspectiva alegerilor parlamentare, sporindu-și astfel șansele pentru o schimbare de regim. Ceea ce nu a realizat opoziția a fost unificarea tuturor forțelor de dreapta, o parte din electoratul unionist neregăsindu-se în ideologia și obiectivele blocului. Printre acestea a fost și Partidul Liberal, care a fost izolat de liderii blocului ACUM, din cauza lipsei de onestitate și fiabilitate a președintelui acestuia, Mihai Ghimpu, pierzându-se astfel un aliat natural important.

Amânarea datei alegerilor

Conform normelor democratice în vigoare, alegerile parlamentare la termen urmau să aibă loc la sfârșitul lunii noiembrie-începutul lunii decembrie 2018, deoarece cele precedente s-au desfășurat pe 30 noiembrie 2014.

Spre surprinderea tuturor, Partidul Democrat (PDM), de guvernământ, a hotărât ca acestea să fie decalate cu trei luni. Ca urmare, ma-

juritatea parlamentară a decis³⁰, în ultima zi a sesiunii de vară, ca data viitoarelor alegeri parlamentare să fie 24 februarie 2019. Amânarea datei alegerilor nu contravenea prevederilor Constituției și Codului Electoral, așa că guvernarea nu putea fi acuzată că ar fi încălcat vreo normă constituțională.

Președintele Parlamentului, Andrian Candu, a motivat hotărârea respectivă prin faptul că cetățenii aveau nevoie de mai mult timp pentru a se familiariza cu noul sistem electoral mixt, precum și pentru a se bucura de avantajele amnistiei fiscale și a reformei impozitării, abia implementate³¹.

Decalarea alegerilor cu trei luni a determinat diverse reacții și speculații, atât din partea adversarilor politici ai PDM, cât și din partea unor observatori și analiști locali ai vieții politice din Republica Moldova.

Deputatul liberal-democrat Vladimir Pistrinciuc considera că puterea a amânat alegerile, deoarece se afla într-o situație *foarte dificilă, în relații destul de reci, pe alocuri ostile, cu partenerii de dezvoltare*, chiar într-o mare derivă politică³².

Analistul politic Igor Boțan considera că măsura decalării alegerilor urmărea să dea posibilitatea electoratului să *asimileze* beneficiile reformei fiscale recente și să *poată veni în fața urnelor de vot cu o opinie favorabilă Partidului Democrat*, care suferise o înfrângere zdrobitoare la alegerile pentru primarul Chișinăului, din lunile mai-iunie 2018³³.

Însuși șeful statului, Igor Dodon, suspectat de parteneriat ocult cu PDM, s-a arătat nemulțumit de schimbarea datei alegerilor, afirmând că *Partidul Democrat își taie creanga singur de sub picioare*³⁴.

PDM schimbă sistemul electoral

Urmărind crearea unui cadru juridic cât mai avantajos, care să-i permită un rezultat foarte bun sau chiar câștigarea alegerilor, puterea a schimbat sistemul electoral existent. Astfel, prin adoptarea Legii nr. 154, din 20 iulie 2017, a fost amendat Titlul III al Codului electoral, ceea ce a permis, pentru prima dată, introducerea sistemului electoral mixt pentru alegerile parlamentare. Ca urmare, din totalul de 101 deputați, 50 trebuiau aleși într-o *circumscripție electorală națională*, pe listele de

partid, iar 51 în *circumscripții uninominale*, din rândul candidaților independenți și al celor propuși de formațiunile politice.

Alte amendamente, aduse la Codul electoral, prin Legea nr. 238 din 08.11.2018 și Legea nr. 268 din 23.11.2018, au făcut ca referendumul consultativ și alegerile parlamentare să poată fi desfășurate concomitent, iar campania electorală prelungită până în ziua alegerilor³⁵.

Schimbarea sistemului electoral a fost aspru criticată, atât de opoziția parlamentară, cât și de cea extra-parlamentară, deoarece s-ar fi ignorat prevederile legislației vizavi de transparența procesului decizional.

Lipsa unui consens larg al forțelor politice și neluarea în seamă a recomandărilor Comisiei de la Veneția și GRECO, au produs unele îngrijorări privind aplicarea noului sistem electoral, deoarece probleme importante, precum reforma administrativ-teritorială, conflictul transnistrean și emigrarea a circa 1/3 din cetățenii cu drept de vot au fost neglijate.

În ciuda dezacordului a patru grupuri parlamentare, inclusiv al socialiștilor, președintele Igor Dodon, al căror lider *de facto* este, a promulgat legile menționate.

Social-democrații obțin locul al doilea la alegerile parlamentare

La 3 martie 2019, CEC a comunicat rezultatele finale ale alegerilor parlamentare³⁶ din 24 februarie 2019. Acestea, precum și mandatele deputaților aleși, au fost validate³⁷ de Curtea Constituțională, la 9 martie 2019.

Potrivit datelor comunicate de CEC, PDM a obținut 13 mandate în Circumscripția națională și 17 în circumscripțiile uninominale. Cu un total de 30 de mandate, acesta s-a clasat pe locul al doilea, după PSRM, care a acumulat 35 de mandate și înaintea Blocului ACUM, care a obținut doar 26 de mandate³⁸.

Scrutinul a consemnat rezultatul notabil al PDM, un partid de circa 10-13% în alegerile precedente, cotate în sondaje cu un procent destul de modest, care a depășit toate așteptările.

La o simplă privire asupra tabloului rezultatelor alegerilor parlamentare din acest an, se constată că acestea au avut o puternică *conotație geopolitică*, reflectată de împărțirea mandatelor aproape egală (circa 1/3) între cele trei forțe politice principale din noul Parlament, care reprezintă tot atâtea *direcții de orientare* a Republicii Moldova: *prorusă* – PSRM, *promoldovenească* – PDM și *proeuropeană* – Blocul ACUM.

O mare incertitudine politică post-electorală

Rezultatele alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 s-au dovedit a fi neconcludente pentru evoluția politică post-electorală a Republicii Moldova.

Acestea au permis accesarea în noul Parlament a trei forțe politice mari (PSRM, PDM și Blocul ACUM), cu un număr de mandate aproape egal (35, 30 și 26), ceea ce le făceau dependente în perspectiva creării unei coaliții parlamentare majoritare.

Pe de altă parte, însă, acestea erau incompatibile din punct de vedere ideologic, al viziunii de dezvoltare a Republicii Moldova, precum și al drumului pe care aceasta urma să-l parcurgă, în perioada următoare.

În același timp, relațiile dintre aceste forțe erau de o neîncredere aproape totală, una dintre ele (Blocul ACUM), acuzându-le pe celelalte două, fie de *oligarhizarea țării și capturarea* instituțiilor statului (PDM), fie de *pro-rusism și de blaturi la vedere sau mai ascunse cu puterea în exercițiu* (PSRM).

În această *triadă politică incompatibilă* mai avea un cuvânt greu de spus și *vectorul rus*, care, dorind să-și prezeve influența în Republica Moldova, prin *coloana a cincea* socialistă, nu era de acord cu o *alianță toxică* între PSRM și PDM, condus de *antirusul* Vlad Plahotniuc, căruia procuratura rusă îi deschisese mai multe dosare penale.

Ca urmare a acestei stări de lucruri total nefavorabile, nu se întrevădeau eventuale *cedări, compromisuri sau condiționalități* din partea vreunei forțe politice dintre cele trei, ci mai degrabă o incertitudine politică prelungită și un impas foarte greu de depășit.

Vizita subită la Chișinău a unor înalți emisari ai UE, SUA și Rusiei

La 3 iunie 2019, a avut loc o vizită fulger, neașteptată, la Chișinău a vicepremierului rus Dmitri Kozak, comisarului european pentru extindere, Johannes Hahn, precum și a directorului Oficiului pentru Afaceri Est-Europene al Departamentului de Stat, Bradely Freden.

Președintele Igor Dodon a declarat că acestea arată „interesul partenerilor externi pentru situația din Moldova” și a exprimat părerea că „politicienii cu experiență ar trebui să dea dovadă de înțelepciune și să se întâlnească cu emisarii”³⁹.

Cei trei emisari au avut întâlniri separate cu șeful statului și cu liderii principalelor partide parlamentare.

Trimisul Moscovei a declarat la finalul întâlnirilor următoarele: „Am venit în R. Moldova să mă întâlnesc și cu reprezentanții altor formațiuni politice, pentru a le aduce la cunoștință poziția noastră cu privire la formarea unei coaliții politice. Vectorul extern al Republicii Moldova este unul important și apare în timpul negocierilor, de aceea vrem să aducem la cunoștință poziția noastră, care coincide cu cea a președintelui Dodon”⁴⁰.

Johannes Hahn a recomandat partidelor să evite alegerile anticipate, arătându-se destul de mirat că acestea n-au ținut negocieri pentru formarea noii guvernări, și le-a avertizat că în absența ei este în pericol finanțarea externă a țării de la FMI⁴¹.

După întrevederea cu Johannes Hahn, PSRM a fost singurul dintre cele trei partide care a informat opinia publică despre conținutul întrevederii cu acesta. Astfel, socialiștii au anunțat că l-au informat pe comisarul UE că ei sunt împotriva alegerilor anticipate, că Blocul ACUM a refuzat să ia în considerare propunerile lor pentru începerea negocierilor și că încă mai sperau să facă o coaliție cu acesta⁴².

Cu toate că întrevederile celor trei emisari nu au fost transparente, iar presa nu a reușit să obțină informații prețioase nici măcar *pe surse*, părerea unanimă subînțeleasă la Chișinău a fost că s-a pus la cale, fie o mediere a formării unei alianțe majoritare cu ajutorul reprezentanților

marilor puteri – Rusia, Uniunea Europeană și Statele Unite, fie s-au stabilit liniile generale ale unei guvernări de coaliție.

Cert este că evenimentele politice care s-au succedat în zilele imediat următoare aveau să confirme această supoziție.

Accelerarea negocierilor, după vizita trimișilor speciali străini

La nici o zi după plecarea celor trei emisari, Blocul ACUM a trimis o invitație la negocieri PSRM, Maia Sandu precizând că prin acestea discuții își ea și colegii ei își doresc să încerce să prevină ascensiunea politică și mai mare a lui Vlad Plahotniuc⁴³.

Și de această dată nu s-a ajuns la un compromis, deoarece Blocul ACUM a condiționat votarea în funcția de președinte al Parlamentului a candidatului PSRM numai după adoptarea pachetului de legi antioligarhice. Zinaida Greceanii a lăsat însă de înțeles că discuțiile ar putea continua, dacă va fi depășit impasul alegerii speakerului Parlamentului⁴⁴.

Lipsa de încredere dintre cele două partide a făcut ca Blocul ACUM să avanseze PSRM propunerea ca reprezentantul său, Andrei Năstase, să fie numit președinte al Parlamentului doar pentru două zile, timp necesar pentru a fi adoptate, promulgate și publicate în Monitorul Oficial legile anti-oligarhice, după care acesta va demisiona și va fi înlocuit cu Zinaida Greceanii⁴⁵.

Socialiștii au respins această idee, menținându-se pe pozițiile anterioare.

Spre surprinderea tuturor, chiar și a socialiștilor, pe data de 5 iunie 2019, Consiliul politic național al Partidului „Acțiune și Solidaritate” (PAS), principala componentă a Blocului ACUM, a decis, cu 46 de voturi pentru și unu împotrivă, să o susțină pe Zinaida Greceanii la funcția de președinte al Parlamentului, renunțând la poziția sa anterioară.

Comunicatul de presă al PAS arăta, între altele, că a fost „o decizie dificilă”, dar necesară pentru a „debloca situația politică actuală și oferi Moldovei un guvern legitim și democratic”. În schimbul acestui com-

promis, PAS cerea un guvern al Blocului ACUM și „votarea întregului pachet de dezoligarhizare, de scoatere a instituțiilor din captivitate”⁴⁶.

Schimbarea de atitudine a PAS a fost salutăată de socialiști care au declarat: „Ne exprimăm speranța că, în cel mai scurt timp, o astfel de poziție mai constructivă decât anterior va fi exprimată și de către deputații Platformei Demnitate și Adevăr” (DA)⁴⁷, cealaltă componentă a Blocului ACUM.

Decizia PAS a fost luată fără consultarea partenerilor din Platforma „DA”, care au reacționat imediat, prin convocarea la 6 iunie 2019, a unei ședințe a conducerii partidului. Consiliul Politic al acestei formațiuni a hotărât să sprijine candidatura Zinaidei Greceanii, pe care a condiționat-o de semnarea de către PSRM a unui angajament public prin care să-și asume votarea pachetului de legi anti-oligarhice⁴⁸.

Prin aceste decizii a fost deblocată situația post-electorală, care a aruncat Republica Moldova într-o incertitudine politică prelungită, timp de peste trei luni de la data alegerilor parlamentare.

Importanța acestui moment a fost realizată de toată lumea, inclusiv de președintele Igor Dodon, care a declarat: „Procesul a început și sper că săptămâna aceasta va fi ales spicherul”⁴⁹.

Constituirea coaliției

Înțelegerea Politică Temporară (IPT)

În ziua de 7 iunie 2019, evenimentele politice de la Chișinău au început să se precipite într-un ritm foarte alert, îndeosebi după ce Curtea Constituțională, răspunzând unei sesizări a lui Igor Dodon privind termenul limită pentru alegerea structurilor funcționale ale Parlamentului, a emis decizia potrivit căreia acesta expira la data menționată mai sus, ora 24.00.

La criza de timp s-au adăugat panica, confuzia și agitația din rândul socialiștilor, aflați în ședința Consiliului republican al partidului, care au fost create de manevrele de culise eșuate ale președintelui Dodon de a încropi în pripă o alianță cu Vlad Plahotniuc, după ce liderul democraat a făcut publice detaliile acestora, determinând un scandal imens.

În acest climat politic instabil și deosebit de tensionat, liderii Blocului ACUM au transmis un ultim apel socialiștilor, spunând că îi așteaptă la negocieri, până la miezul nopții, la sediul Parlamentului. „Noi rămânem aici. Am văzut mai devreme anunțul făcut de Partidul Socialiștilor. Am înțeles că și-au dorit să discute cu noi. Le spunem că suntem aici și invităm toată fracțiunea PSRM la discuții, ca să încercăm să găsim soluții pentru toate subiectele care au fost puse în discuții. Au mai rămas câteva ore. Am văzut și decizia Curții Constituționale, dar știm că această decizie vine să facă jocurile lui Plahotniuc. Noi trebuie să respectăm legea. Timp mai este, foarte puțin, dar mai este. Țara mai poate fi salvată. De aceea, venim cu această invitație către fracțiunea PSRM”⁵⁰, declara Maia Sandu.

Negocierile pe ultima sută de metri dintre Blocul ACUM și PSRM s-au purtat în noaptea, deputații celor două formațiuni reușind să convină asupra prevederilor prioritare ale textului unei înțelegeri, care consfințește crearea coaliției politice majoritare și investirea unui guvern al acesteia.

A doua zi, 8 iunie 2019, în cursul dimineții, cele două grupuri parlamentare s-au reunit la Parlament, iar liderii partidelor lor au semnat *Înțelegerea Politică Temporară*, consacrată „dezoligarhizării și readucerii statului Republica Moldova în albia constituționalității”.

„Înțelegerea Politică Temporară are, *ab initio*, un caracter limitat ca sferă și durată de aplicare și Programul de Activitate al Guvernului reflectă această realitate. În primul rând, Programul se concentrează pe măsuri concrete limitate ca număr, dar cu impact sistemic pentru dezoligarhizarea țării și eliberarea principalelor instituții ale statului de controlul intereselor grupului oligarhic”⁵¹.

Aceasta prevedea în Art.1 (alin. 1, 2 și 3) convocarea primei ședințe a Parlamentului, alegerea Zinaidei Greceanii în funcția de președinte a legislativului, a vicepreședinților, a Biroului permanent și a comisiilor parlamentare, precum și acordarea votului de încredere Guvernului condus de Maia Sandu.

În paralel, președintele Igor Dodon a organizat o conferință de presă în cadrul căreia a spus că potrivit Constituției ar putea, dar nu trebuie neapărat, să dizolve Parlamentul, lucru pe care îl va face eventual, pe 10 iunie 2019, după consultări cu partidele parlamentare. În context,

acesta a ținut să precizeze că are programate întâlniri, în cursul zilei, cu ambasadorii Rusiei, Statelor Unite și Uniunii Europene, pentru a-i informa despre evoluția situației politice⁵².

După semnarea Înțelegerii, a fost convocată o ședință extraordinară a Parlamentului, la care a participat și președintele Igor Dodon, cu următoarea ordine de zi: alegerea conducerii și organelor de lucru ale Parlamentului; aprobarea programului de activitate și lista membrilor guvernului; adoptarea unor acte legislative, fără a fi precizate.

Prin votul secret al 56 de deputați din totalul de 61 ai celor două partide, Zinaida Greceanii a fost aleasă în funcția de președinte al Parlamentului. Apoi, au fost aleși vicepreședinți Ion Ceban (PSRM), Mihai Popșoi (PAS) și Alexandru Sliusari (PPDA), a patra funcție, rezervată opoziției, rămânând vacantă.

La scurt timp, președintele Igor Dodon a semnat decretul prin care a desemnat-o pe Maia Sandu candidat pentru funcția de prim-ministru, după consultarea fracțiunilor parlamentare. Aceasta a dat citire Programului de guvernare și a prezentat Lista membrilor Guvernului.

Parlamentul a acordat încredere Guvernului Maia Sandu, prin votul unanim al celor 61 de deputați ai coaliției, prezenți în sală. Deputații opoziției au absentat, *in corpore*, de la lucrările Parlamentului.

Maia Sandu și-a început discursul său de investitură cu următoarele cuvinte: „Dragi cetățeni, Dictatorul a căzut! Începând de astăzi, regimul oligarhic este în opoziție. Astăzi am obținut o victorie asupra fricii, a mafiei, a nedreptății!”⁵³.

După parcurgerea procedurilor constituționale, președintele Igor Dodon a făcut apel către fosta guvernare să asigure un transfer pașnic al puterii. „Celor care ne-au stins lumina: asigurați transferul pașnic al puterii în Moldova. Să nu ajungem la destabilizare. Oamenii vor să fie pace. Noi vom face tot posibilul pentru aceasta. Este o responsabilitate foarte mare”⁵⁴, a declarat șeful statului.

De precizat faptul că lucrările Parlamentului, inclusiv procedura de investire a guvernului, s-au făcut în semi-întuneric, deoarece sala de ședințe în plen a fost debransată de la rețeaua electrică, iluminarea asigurându-se numai de câteva lămpi.

Instalarea noii puteri s-a făcut sub presiunea imensă a mii de demonstranți pro-guvernamentali, care au manifestat în fața Parlamentului, în sprijinul PDM. Pe de altă parte, în Piața Marii Adunări Naționale s-a ridicat o scenă, unde se preconiza organizarea unui mare miting al Partidului Democrat, care rezervase această locație pentru perioada 5-9 iunie 2019. În același timp, în fața Ministerului Afacerilor Interne și a Procuraturii Generale au fost instalate corturi, cetățenii protestând față de preluarea puterii de noua majoritate parlamentară⁵⁵.

PDM nu recunoaște noua putere constituțională

Democrații nu au recunoscut noua majoritate parlamentară creată și nici Guvernul condus de prim-ministrul Maia Sandu.

Andrian Candu, vicepreședintele PDM, a anunțat, într-o conferință de presă, că va ataca pe toate căile legale deciziile luate în cadrul Parlamentului, pe motiv că acestea au un caracter ilegal și contravin Constituției. În acest sens, PDM a pregătit deja o sesizare la Curtea Constituțională privind decizia de alegere a așa-zisului președinte al Parlamentului.

„Ceea ce vedem astăzi în Parlament are un caracter ilegal. Există Curtea Constituțională, care este garantul Constituției și a spus clar că Parlamentul de azi este nelegitim. Tot ce se întâmplă azi va fi atacat pe căile legale”⁵⁶, a precizat Candu.

În același timp, acesta a ținut să informeze că toate instituțiile statului vor funcționa în regim obișnuit. „Cei care vor încerca să implementeze deciziile adoptate astăzi vor răspunde conform legii. Autoritățile statului trebuie să aplice legea, Constituția, dacă cineva va încerca să uzurpeze puterea în stat”⁵⁷, a afirmat Andrian Candu.

La rândul său, prim-ministrul în exercițiu, Pavel Filip, a declarat că nu acceptă noul Guvern investit și nu intenționează să cedeze fotoliile noilor miniștri. În cadrul unei ediții speciale la Publika TV, Pavel Filip a subliniat că există un singur Guvern care se încadrează în normele constituționale și acela nu este Executivul condus de Maia Sandu⁵⁸.

Vlad Plahotniuc, liderul PDM, a spus că „PD nu recunoaște acțiunile de astăzi, vom face tot posibilul ca să nu se preia puterea și să nu ajun-

gem într-o criză mai mare”, acuzându-i pe socialiștii de încercarea de a uzurpa puterea. „Ceea ce fac ei acum e o lovitură de stat. Igor Dodon și PSRM nu mai au legitimitatea de a participa la majoritate și la formarea Guvernului, atâta timp cât există dovadă că sunt finanțați de peste hotare”, a specificat acesta⁵⁹.

La 9 iunie 2019, după suspendarea președintelui în exercițiu de Curtea Constituțională, Pavel Filip, președintele interimar, a emis un decret prin care a dizolvat Parlamentul nou-ales și a convocat alegeri parlamentare anticipate pentru data de 6 septembrie 2019. Decretul a fost publicat în Monitorul Oficial, în aceeași zi⁶⁰.

A doua zi, 10 iunie 2019, PDM a organizat „în Piața Marii Adunări Naționale, o amplă manifestație pașnică, la care zeci de mii de oameni și-au exprimat indignarea față de acțiunile de trădare de țară ale președintelui Igor Dodon și ale PSRM, dar și față de lovitura de stat orchestrată de socialiști și Blocul ACUM”⁶¹.

În Declarația, adoptată cu acest prilej, se arăta: „Manifestanții consideră că Igor Dodon și PSRM și-au pierdut orice legitimitate după ce întreaga țară a văzut modul în care au încercat să pună în practică un plan de federalizare a țării, modul în care președintele țării recunoaște că socialiștii au fost finanțați ilegal din afara țării cu zeci de milioane de dolari în ultimii ani. În acest context, cetățenii veniți la manifestația din PMAN au cerut demisia imediată a lui Igor Dodon din funcția de președinte al Republicii Moldova și organizarea alegerilor prezidențiale anticipate în data de 6 septembrie, concomitent cu cele parlamentare anticipate”⁶².

Vechea putere implică Curtea Constituțională în bătălia politică

În înclăștarea politică dintre vechiul regim, patronat de PDM și noua putere, reprezentată de coaliția PSRM–Blocul ACUM, liderii democrați, în frunte cu Vlad Plahotniuc, s-au folosit de pârgھیile CC, la care au atacat toate deciziile Parlamentului, din perioada 7-9 iunie 2019.

Curtea a acceptat sesizările PDM și a răspuns în regim de urgență, uneori chiar în aceeași zi, acestora, emițând decizii favorabile inițiatorilor,

menite să stopeze procesele democratice ale coaliției majoritare. În acest mod, s-a implicat în lupta politică, contrar normelor sale deontologice.

Astfel, prin Decizia nr. 83, din 07.06.2019, CC a declarat inadmisibilă sesizarea Președintelui Republicii Moldova, Igor Dodon, privind calcularea termenului de trei luni de inactivitate a Parlamentului în vederea dizolvării acestuia, stabilind că perioada legală a expirat la 7 iunie 2019, ora 24.00, ceea ce însemna imposibilitatea funcționării Legislativului și a învestirii unui nou guvern⁶³.

În continuare, CC a adoptat altă decizie, prin care șeful statului, Igor Dodon, a fost suspendat o zi, iar președintele interimar, premierul în exercițiu, Pavel Filip, a semnat decretul de dizolvare a noului Parlament și a stabilit alegeri parlamentare anticipate pentru data de 6 septembrie 2019⁶⁴.

Caruselul deciziilor politice ale CC a continuat, aceasta declarând neconstituțională Hotărârea adoptată de deputații Parlamentului de legislatura a X-a, din 8 iunie 2019, privind alegerea Zinaidei Greceanîi în funcția de președinte al Legislativului, precum și, *ab initio*, toate actele legislative (legile, hotărârile), adoptate de legiuitori la data de 8 iunie 2019 și ulterior⁶⁵.

Regimul Plahotniuc își încheie mandatul în mod rușinos

Timp de șapte zile, respectiv de la 8 la 14 iunie 2019, în Republica Moldova a existat o dualitate a puterii, lucru unic în istoria sa post-sovietică. Aceasta a constat în existența paralelă a două rânduri de instituții ale puterii în stat: doi președinți, unul în exercițiu (Igor Dodon), altul interimar (Pavel Filip); două majorități parlamentare, una a PDM, alta a PSRM-Blocul ACUM; doi prim-miniștri, unul în exercițiu (Pavel Filip), altul nou investit (Maia Sandu).

După o săptămână de blocaj politic, instituțional și juridic, timp în care Curtea Constituțională și-a anulat toate deciziile, din perioada 7-9 iunie 2019, emise sub presiunea lui Vlad Plahotniuc, și s-a autodizolvat, Consiliului politic național, convocat în ședință, la 14 iunie 2019, a hotărât retragerea PDM de la guvernare, prin prezentarea demisiei Guvernului.

Vlad Cebotari, vicepreședinte al PDM, a declarat după ședința CPN că decizia are efect politic, va rezolva parțial problema blocajului politic și va fi un semnal clar că PDM nu se ține de putere.

„În aceste condiții, sarcina preluării în legalitate a guvernării rămâne a fi rezolvată de binomul PSRM-ACUM, creat de Igor Dodon și partidele așa-zis proeuropene, cum le-a denumit foarte interesant și sugestiv președintele Federației Ruse, care a salutat crearea acestui binom”, a arătat Vlad Cebotari⁶⁶.

Apoi, prim-ministrul în exercițiu, Pavel Filip, a anunțat demisia cabinetului de miniștri, fiind însoțit de toți miniștrii.

„Am decis să ne prezentăm demisia din funcțiile pe care potrivit legii încă le exercităm. Am luat această decizie în primul rând pentru că, în ultimele zile, se fac presiuni enorme. Plecarea noastră nu va rezolva actualul blocaj juridic și nici nu va anula deciziile Curții Constituționale. Criza constituțională rămâne în continuare fără soluții”,⁶⁷ a precizat Pavel Filip.

În aceeași zi în care PDM a renunțat la putere, Vlad Plahotniuc, liderul acestuia, a părăsit teritoriul Republicii Moldova, în grabă, de teama eventualelor represalii din partea noii puteri. La 24 iunie 2019, acesta și-a anunțat, din străinătate, demisia din funcția de președinte al PDM, precizând următoarele: „Mi-am depus astăzi mandatul de președinte al partidului și le-am propus colegilor să organizeze cât mai curând congresul partidului pentru a alege o nouă conducere și a aproba un nou program politic. De asemenea, pentru a opri speculațiile posibile, declar că am decis să nu mai candidez la acest congres pentru vreo funcție în partid. Am luat această decizie și pentru că Partidul Democrat are nevoie de un nou proiect politic în opoziție, un proiect care să fie elaborat după noile realități, de o nouă echipă de conducere”⁶⁸. Ulterior, acesta a anunțat că renunță și la calitatea de deputat, fără însă a se reveni în țară.

Concomitent, protestatarii plătiți de PDM, din fața Ministerului Afacerilor Interne și a Procuraturii Generale, au demontat corturile, instalate odată cu declanșarea crizei politice.

Reacțiile la retragerea de la putere a PDM nu au întârziat să apară, atât din partea liderilor partidelor din noua majoritate parlamentară, cât și pe plan internațional.

Prim-ministrul Maia Sandu declara, la scurt timp: „În sfârșit am câștigat în fața răului. Vă mulțumesc că ați fost calmi, ne-ați încurajat să mergem înainte. Sperăm că decizia PD este asumată și sinceră și nu reprezintă o capcană ca să aibă timp pentru acțiuni subversive”⁶⁹.

La rândul său, președintele Igor Dodon afirma că „PD, care a uzurpat puterea în stat, astăzi și-a recunoscut înfrângerea”⁷⁰.

Pe plan internațional, Departamentul de Stat a fost primul actor politic important care a salutat decizia Partidului Democrat de a se retrage de la guvernare în favoarea „coalitiei formate de Parlamentul ales în mod democratic”⁷¹.

„Suntem încurajați de faptul că atât noua coalitie, cât și fostul guvern s-au angajat într-un transfer pașnic de putere, care reflectă voința poporului moldovean”, Departamentului de Stat solicitând părților să manifeste „reținere în această perioadă de tranziție”⁷².

Precizăm că, pe tot timpul confruntării dintre noua majoritate PSRM-ACUM și PDM, ambasadorul american la Chișinău, Dereck J. Hogan, a avut mai multe întrevederi cu cele două forțe politice rivale.

Astfel a fost pus capăt uneia dintre cele mai corupte, oligarhice și urâte guvernări post-totalitare din istoria recentă a Republicii Moldova.

Note

¹ Agenția *Moldpres*, 4 noiembrie 2015.

² *Ibidem*, 5 noiembrie și 18 decembrie 2015.

³ Agenția *Interlic*, 21 decembrie 2015

⁴ *Idem*.

⁵ Agenția *Moldpres*, 4 ianuarie 2016.

⁶ Agenția *Publika*, 21 decembrie 2015.

⁷ Agenția *Moldpres*, 22 decembrie 2015.

⁸ *Idem*.

⁹ Site www.pdm.md, accesat la 28 decembrie 2015.

¹⁰ Agenția *Moldpres*, 11 ianuarie 2016.

¹¹ Agenția *Interlic*, 21 decembrie 2015.

¹² Agenția *Moldpres*, 11 ianuarie 2016.

¹³ www.presidente.md, accesat la 12 ianuarie 2016.

¹⁴ www.pdm.md, accesat la 14 ianuarie 2016.

¹⁵ Agenția *Moldpres*, 15 ianuarie 2016.

¹⁶ www.presidente.md, accesat la 16 ianuarie 2016

¹⁷ Agenția *Moldpres*, 20 ianuarie 2016.

¹⁸ Agenția *Interlic*, 20 ianuarie 2016.

¹⁹ Agenția *Moldpres*, 21 ianuarie 2016.

²⁰ Agenția *Moldpres*, 22 ianuarie 2016.

²¹ Agenția *Publika*, 4 ianuarie 2017.

²² *Idem*.

²³ Agenția *Moldpres*, 3 octombrie 2016.

²⁴ www.pdm.md, accesat la 11 martie 2017.

²⁵ Agenția *Moldpres*, 26 mai 2017.

²⁶ Agenția *Infotag*, 26 mai 2017.

²⁷ A devenit președinte al partidului, în luna decembrie 2016, fiind ales cu ocazia Congresului al VIII-lea al formațiunii.

²⁸ Agenția *Moldpres*, 19 decembrie 2017.

²⁹ www.europalibera.org, din 26 decembrie 2018.

³⁰ Hotărârea Parlamentului nr. 197, din 27 iulie 2018.

³¹ www.europalibera.org, din 30 iulie 2018.

³² www.europalibera.org, din 1 august 2018.

³³ www.europalibera.org, din 30 iulie 2018.

³⁴ www.europalibera.org, din 1 august 2018.

³⁵ www.e-democracy.md, din 29 ianuarie 2019.

³⁶ Agenția *Moldpres*, din 3 martie 2019.

³⁷ Agenția *Moldpres*, din 9 martie 2019.

³⁸ www.alegeri.md, din 11 februarie 2019.

³⁹ www.europalibera.org, din 3 iunie 2019

⁴⁰ Agenția *Moldpres*, din 3 iunie 2019.

⁴¹ www.europalibera.org, din 4 iunie 2019.

⁴² Agenția *Publika*, din 3 iunie 2019.

⁴³ www.europalibera.org, din 4 iunie 2019.

⁴⁴ *Idem*.

⁴⁵ Deschide.md, din 4 iunie 2019.

⁴⁶ www.europalibera.org, din 5 iunie 2019.

⁴⁷ *Idem*.

⁴⁸ www.deschide.md, din 6 iunie 2019.

⁴⁹ www.europalibera.org, din 5 iunie 2019.

⁵⁰ www.deschide.md, din 7 iunie 2019.

⁵¹ Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova, www.bloculacum.md, din 9 iunie 2019.

⁵² www.europalibera.org, din 8 iunie 2019.

⁵³ Deschide.md, din 8 iunie 2019.

⁵⁴ www.europalibera.org, din 8 iunie 2019.

⁵⁵ *Idem*.

⁵⁶ www.pdm.md, din 8 iunie 2019.

⁵⁷ *Idem*.

⁵⁸ Agenția *Publika*, din 8 iunie 2019.

⁵⁹ Agora.md, din 8 iunie 2019.

⁶⁰ M.O. nr.192, din 9 iunie 2019.

⁶¹ Declarația Partidului Democrat din Moldova, după manifestația din PMAN, www.pdm.md, din 10 iunie 2019.

⁶² Idem.

⁶³ www.constcourt.md, din 7 iunie 2019.

⁶⁴ Agenția Moldpres, din 7 iunie 2019

⁶⁵ www.europalibera.org, din 8 iunie 2019.

⁶⁶ www.pdm.md, din 14 iunie 2019.

⁶⁷ Agenția Moldpres, din 14 iunie 2019.

⁶⁸ www.pdm.md, din 24 iunie 2019.

⁶⁹ www.europalibera.org, din 14 iunie 2019.

⁷⁰ Idem.

⁷¹ www.europalibera.org, din 15 iunie 2019.

⁷² Idem.

Mircea DRUC

Cine, cum și de ce?

De unde am pornit și unde am ajuns

M.D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomatie.

Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

Startul: 1989

După căderea dictaturii (sau, în altă versiune, după lovitura de stat) din decembrie 1989, la conducerea Statului Român a rămas al doilea eșalon comunist. Eu, însă, îmi imaginam o cu totul altă evoluție. Am visat dintotdeauna să văd și conaționali de ai mei printre deschizătorii de drumuri. Doream să-i venerez pe acei conducători care își apără identitatea, indiferent dacă sunt parlamentari sau extraparlamentari, la guvernare sau în opoziție. Și, de asemenea, pe aleșii poporului care ar fi dispuși să renunțe la modul tradițional de a face politică. Aș fi vrut, între altele, ca liderii politici români să se comporte mai curând ca niște oameni de știință: să se implice în dezbateri și elaborarea proiectelor, înarmați cu date statistice și concluzii obținute din modelări, simulări și experimente. Din păcate, se întâmplă exact invers: unii savanți, intrând în politică, denaturează realitatea pentru a fi în unison cu partidele de la putere. Am sperat că elitele naționale vor iniția edificarea unei „alte României”. Iată însă verdictul pronunțat de un academician, mare istoric și o conștiință națională a tuturor românilor:

„În istoria fiecărui popor există evenimente cruciale, care inaugurează o nouă etapă în

evoluția societății. Decembrie <89 a fost un astfel de eveniment: crucial, înnoitor, fondator. Din nefericire, șansele imense care se ofereau țării noastre au fost ratate... Din 1989, societatea românească a fost profund divizată..., lipsită de un proiect național și incapabilă să-și mobilizeze resursele pentru a valorifica șansele ce i se ofereau: în primul rând, unirea Republicii Moldova cu România. Pe scurt, nici clasa politică, nici societatea românească nu au fost în măsură să asigure inauguralului din decembrie 1989 justificarea imenselor posibilități oferite de căderea comunismului... Peste o sută de ani, cred că judecata urmașilor și, între ei, a istoricilor, va fi foarte severă. Anii aceștia vor fi considerați o perioadă de declin, clasa politică și poporul român *împărțind*, în egală măsură, responsabilitatea pentru această tristă realitate. Să dea Dumnezeu ca atunci, peste un secol, România să aibă situația fericită pe care a ratat-o astăzi” (Florin Constantiniu).

În 1989-1991, atât la București, cât și la Chișinău, domnea o stare de spirit sui generis. Majoritatea parlamentarilor și guvernanților „României mici”, ca și cei ai „Moldovei mici”, nu și-au dorit să ajungă eroi-martiri ai Reîntregirii Patriei. La ieșirea din comunism, oamenii cei mai dinamici, cu inițiativă în domeniul economic, erau în masă niște mici burghezi hedoniști. În general, în comparație cu balticii, noi, românii, suntem inconsecvenți și, adeseori, o fală goală, traistă ușoară. Ca să te convingi, e suficient să urmărești www.moldoveni.md și să înveți crezul moldovenilor – Țara și națiunea –, predicat de Nicolae Pascaru. Pentru elita politică și clanurile mafioate din Republica Moldova, *Reunirea* nu a reprezentat niciodată o urgență. După declararea independenței, șefii, în marea majoritate proveniți din eșalonul doi al nomenclurii PCUS, au tot sperat că Uniunea Sovietică va renaște. În martie 2015, Val Butnaru diagnostica exact situația: „Republica Moldova este un stat falimentar, corupt, impotent. Mai pe scurt – o stână. Republica Moldova nu se va integra în UE nici în următorii zece ani, nici în următorii 25 de ani, nici în... Păcat e că știm cu toții lucrul acesta, dar ne prefacem că așteptăm himera Schimbării! Nu integrarea în Uniunea Europeană este șansa noastră, ci Unirea imediată cu România. Rămâne valabilă oferta făcută de președintele Traian Băsescu: Cereți Unirea și-o vom face! Punctum!”

Cu certitudine, numărul *adevăraților unioniști* este în creștere. Inclusiv printre cetățenii alogeni din Basarabia și din Nordul Bucovinei. Și,

lucrul cel mai important – ordinea cosmică și percepția tinerilor s-a schimbat radical. Nu absolutizez rolul tinereții. Pur și simplu sunt conștient: ultimul cuvânt îl are *dictatura legilor naturii*. Unirea nu o fac bunicii, în trecut. Nici nepoții, în viitor. Când va bate ora astrală a Reunirii nu va nici ieri, nici mâine. Va fi eternul Prezent. Și vor acționa cei în viață ca să-și facă *Unirea lor*. Desigur, polemizând, putem exemplifica cu numeroase manifestări negative ale tinerilor („Nu-s ca atunci, când făceam eu armata!”). Și nu exclud că și noi, românii, am putea suferi pierderi mari printre tineri, ca țările Europei Occidentale pe timpul generației hippy, din anii '60. Dar nu asemenea sincope decid rezultatul final al unui proces ireversibil care este Reîntregirea Patriei.

De câțiva ani încoace, devine tot mai vizibilă o realitate: România, sub toate aspectele, a progresat masiv față de Republica Moldova. Observatorii străini constată o diferență frapantă. Totodată, în România se simte presiunea din partea agenților de influență ai Ucrainei, Rusiei și ai altor forțe cu interese specifice în zonă. Aceștia insinuează subtil: „Unirea ar fi o gravă pierdere economică pentru România”. Exact așa proceda, în 1990, la Chișinău, elita comunistă și agentura ruso-ucraineană: „RSSM e bogată, România este înapoiată și va deveni tot mai săracă. La ce să ne unim cu românii?”. Pe atunci, la o dispută, orice „binevoitor” ținea să demonstreze, cu creionul în mână, că județul Bălți este mai dezvoltat decât județul Botoșani. Iar județul Orhei o duce mai bine ca județul Vaslui. Sau că județul Suceava cedează în concurența cu județul Cernăuți. Astăzi, invers, aceeași agentură, aceeași mass-media aservită prezintă Basarabia ca pe o sărăcie generalizată. În realitate, însă, un județ din stânga Prutului, precum Soroca, de exemplu, nu este populat de niște infirmi, asistați social. Și nu supraviețuiește din ajutoare externe. Oamenii merg dimineața la datorie, exact ca și cei dintr-un județ din dreapta Prutului, Vaslui, bunăoară. Și dacă e să ne unim, asta nu înseamnă că județul Soroca devine o povară, o unitate teritorial-administrativă întreținută de județele din dreapta Prutului, inclusiv de Vaslui. Niciun județ din Basarabia și Nordul Bucovinei nu devin nicidecum o povară pentru confrății lor din județele din Moldova, Muntenia sau Transilvania.

Timp de 50 de ani, în condiții de ȣarc imperial și gulag, basarabenii, nord-bucoveninii și herțenii nu au dispărut cu totul. În '90-'91, când eram prim-ministru la Chișinău, în casa guvernului aveam numai patru dolari.

Ca să conduc o delegație oficială în Italia, am scris cerere la Moscova să-mi dea bani de drum, fiindcă biletele se cumpărau numai cu valută. Acum însă, Planeta Moldova are „di tăti” și România, UE, ONU, NATO par preocupate serios de traiectoria acesteia. În actuala conjunctură europeană, vor s-o protejeze de o eventuală recidivă a Imperiului de la Răsărit. Concomitent, de grija Republicii Moldova nu au somn Federația Rusă și CSI. Constatând că moldovenilor stataliști le este „ghini așa”, unii binevoitori subtili se întrebă dacă nu ar fi mai oportun ca uniunii din dreapta Prutului să se agite preponderent de soarta României.

Mai există și o categorie aparte de români, care atacă idealul Reunirii tangențial. Diverși indivizi anonimi blamează injurios basarabenii și nord-bucovinenii care obțin cetățenia română pentru a ajunge în Vest. Culmea ironiei: în 2017, anonimii își postează comentariile acide în aceleași publicații on-line unde sunt inserate articole de genul: „Conform Raportului Băncii Mondiale, peste un milion de români ar vrea să plece din țară în următorii cinci ani”. *Uniuniștii adevărați* sunt recunoscători Statului Român, inclusiv pentru faptul că asigură fiecărui cetățean dreptul de a emigra în căutarea unui viitor mai bun. În multe județe, românii din Basarabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța contribuie la diminuarea penuriei de resurse umane cauzată de emigrația masivă a românilor din „vechiul regat”. Ca unionist, mă bucur dacă cetățenia română îl ajută pe un tânăr român din nordul Bucovinei, nordul și sudul Basarabiei să evite încorporarea în trupele ucrainene care luptă în Donbass. Și nu mă indignează faptul că mulți basarabeni, obținând cetățenia, își găsesc de lucru în țările Uniunii Europene. Știu că mulți se întorc. Unii investesc câștigul în diverse afaceri chiar în localitățile de unde au plecat. Apropo, și volumul capitalului investit de basarabeni în România este mai mare decât cel investit în Republica Moldova de către românii din dreapta Prutului.

Președinți

Când conducătorii Estoniei, Lituaniei, Letoniei, Georgiei, Armeniei și RSS Moldovenească își asumau un mare risc, refuzând participarea la referendumul impus de Kremlin, Iliescu semna cu Gorbaciov, la Moscova, *Tratatul de colaborare, bună vecinătate și amicitie între România și URSS*. Astfel, la 5 aprilie 1991, președintele României a vo-

tat pentru perpetuarea Imperiului. Am simțit atunci un cuțit în spatele nostru, al mișcării unioniste a românilor din teritoriile cedate în 1940. La București și Chișinău, primii președinți „s-au ținut de neamuri”. Iliescu l-a ajutat în toate pe Snegur și asta la indicația tovărășească a ultimului președinte sovietic.

Emil Constantinescu, al doilea președinte, a lansat ideea „sacrificiului istoric”. Și, la 3 mai 1997, la îndemnul lui Silviu Brucan, a semnat la Kiev cu Leonid Kucima, *Tratatul româno-ucrainean*. Un act de trădare națională prin care s-au cedat Ucrainei nordul Bucovinei, nordul și sudul Basarabiei, ținutul Herța și Insula șerpilor. Constantinescu s-a înțeles perfect cu Petru Lucinschi. Acest al doilea președinte al Republicii Moldova s-a evidențiat ca un brejnevist consecvent și un promotor al deznaționalizării silențioase a românilor basarabeni. Și, culmea, Constantinescu l-a decorat cu Ordinul Național „Steaua României”. Actualmente, când procurorii anticorupție îl audiază în dosarele fraudelor bancare și oamenii legii efectuează percheziții la domiciliul fostului președinte Lucinschi, cine poate să-l mai omagieze!?

Traian Băsescu, al treilea președinte, a încercat să-l convertească la unionism pe Vladimir Voronin. Știm cu ce s-a ales. Cred că nu era cazul să strice orzul pe găște colhoznice. Mentalitatea de homo sovieticus și fidelitatea față de segmentul de capital transnațional, care l-a adus la putere, nu-i permiteau lui Voronin apropierea de București. Prin 2007, un important exponent al acestui capital declara: „Cu Vladimir Voronin președinte, a început pentru noi o adevărată epocă de aur în Republica Moldova”. Ulterior, Vladimir Voronin și-a dat seama în ce s-a băgat. Dar, deocamdată, nu are nicio soluție. Fostii săi protectori și-au recrutat un alt lider, care să le garanteze „un secol de aur” în Republica Moldova. În schimb, Traian Băsescu, unicul președinte *unionist declarat* a conlucrat impecabil cu Nicolae Timofti, unicul președinte *unionist prezumtiv*. Dar jocul acela jenant „de-a cetățenia celor șase județe basarabene” nu a fost o idee bună. Imaginați-vă că Voronin, fiind moldovean născut în stânga Nistrului, dintr-o dorință sinceră de unire cu consătenii săi, ar fi solicitat separatiștilor de la Tiraspol cetățenia celor cinci raioane sovietice din Pridnestrovie.

Merită reținută și elucidată o ipoteză: mandatul președinților Mircea Snegur, Petru Lucinschi și Vladimir Voronin s-a consumat sub îndrumarea înțeleaptă a lui Boris Birștein – adevăratul lor mentor.

Igor Dodon, actualul președinte „ales di tăt nărodu”, a fost băgat în politica mare de către Vladimir Voronin. În prezent, acesta nu pierde ocazia și-l denigrează pe fostul său discipol. Să-i amintească cineva că n-are rost să-și critice foștii colaboratori, deoarece corupția este ceva endemic pentru toate partidele comuniste/socialiste și liderii acestora. Bunăoară, Lev Troțki a finanțat puciul bolșevic din 1917 din mita încasată de la bancherii americani și de la Statul major al Armatei germane. Iar Stalin și Ordjonikidze, doi viitori conducători ai Uniunii Sovietice, spărgeau băncile din Caucaz ca să finanțeze activitatea revoluționară a partidului bolșevic. Sergiu Mocanu, un fost consilier al președintelui Voronin, actualmente liderul Mișcării Populare Antimafia, susține că „pentru Republica Moldova nu există pericol mai mare decât Igor Dodon”. Într-adevăr, Igor Dodon reprezintă o problemă pentru România și pentru Ucraina. După ce l-a trădat pe Voronin, Dodon și-a găsit un nou părinte spiritual, pe Vladimir Putin. A mai câștigat bunăvoința președintelui Erdogan. Mai visează să ajungă un Alexandr Lukașenko al Republicii Moldova. Totodată, el caută o acceptare cât de cât din partea liderilor occidentali. Recent, la New-York, a reușit să-și facă câte o poză cu președinții SUA și României. Poate că va da mâna și cu președintele Ucrainei. Traian Băsescu l-a numit pe Dodon „pudelui lui Vladimir Putin”. Recent, deputatul Octavian Țăcu a punctat: „Igor Dodon este un detergent al Federației Ruse. El nu a pledat în fața Adunării Generale ONU pentru Republica Moldova, ci pentru Rusia, prezentând-o în fața opiniei publice internaționale drept exportatoare de pace”.

Sondajele de opinie arată că Dodon ar fi considerat de 31,9% dintre respondenți drept cel mai puternic politician din Republica Moldova. Dar puterea și imunitatea îi va fi asigurată de cu totul alți factori. Capitalul transnațional și anumite organizații specifice intuiesc deja că Dodon le-ar putea reprezenta interesele la fel de bine precum a făcut-o Voronin, sau chiar Plahotniuc. Liderul comuniștilor a explicat într-o emisiune televizată comportarea celor 14 deputați comuniști, care au părăsit formațiunea în decembrie 2015 și au aderat la Partidul Democrat. Aceștia ar fi fost mituiți cu cinci milioane de euro și, ulterior, s-au transformat într-o mașină de vot. Președintele PCRM spunea: „Dodon nu este antieuropean, ci pro corupție și pro mafiot. În 2012, el a fost mituit cu o sumă de 3 milioane de euro. L-au dus pe ascuns la Odessa, l-au urcat în avion, l-au dus la Bruxelles. Acolo l-au prelu-

crat cumsecade. Pe urmă, el a venit în parlament cu deputații Zinaida Greceanii și Veronica Abramciuk. Și, liberi, de bună voie, l-au votat în funcția de președinte al Republicii Moldova pe Nicolae Timofti. Dacă Dodon a făcut prostiile astea, el trebuie să conștientizeze că odată și odată va răspunde pentru faptele sale». Cine știe, poate îi vor deschide lui Dodon un dosar cu probele „din gențile lui Ilan Șor”, dar multă lume se îndoiește de aceasta.

Stataliști

În 1989-1991, RSSM reprezenta o colonie tipică, un cazan ruginit, fisurat, gata să dea în clocot sau să explodeze. În martie 1991, majoritatea alogenilor ne băgau pe gât referendumul lui Gorbaciov: „Să păstrăm marea Uniune!”. Când s-au convins că Uniunea Sovietică nu mai poate fi reanimată, aceștia brusc au devenit „moldoveni stataliști”. NOI, unioniștii, la 27 august 1991, am votat independența față de URSS. Multă lume sufletistă, pe ambele maluri ale Prutului, a crezut că pretinsa independență, invocată adesea melodramatic de către unii deputați ai primului parlament de la Chișinău, nu e decât un prim pas către reunirea cu România. Însă EI, stataliștii, prin toate mijloacele posibile și disponibile la acea dată, au torpilat reconfirmarea actului istoric, votat la 27 martie 1918 de către deputații din Sfatul Țării.

De reținut: prin 1990, RSSM avea o cu totul altă substanță: structura sa demografică, starea social-economică, securitatea geopolitică/strategică erau mult prea diferite de ceea ce înregistrăm în actuala conjunctură. În general, RSSM se considera relativ bogată, mă rog, ca URSS, pe când Republică Socialistă România era percepută ca o țară mai săracă. La Chișinău, comuniștii și agrarienii se întreceau în speculații și predicții: dacă e să te unești cu cineva, atunci să fie o țară ca Elveția. În acel moment istoric, fosta RSR și fosta RSSM erau considerate una mai săracă decât alta. Și unii moldoveni sovietici, viitori lideri stataliști, fabulau: pe viitor, brandul nostru de țară va fi: „Moldova – o nouă Elveție!”, și „Chișinăul – un nou Hong-Kong!”

Deviza stataliștilor a fost și rămâne „Unire, moldoveni!”. Să ne unim cu oricine, dar, în exclusivitate, contra muntenilor și transilvănenilor, fiindcă aceștia sunt români. Există totuși un impediment în calea rea-

lizării unor construcții de tipul „Moldova Mare”. E necesară o modificare substanțială a configurației celor două state europene – Ucraina și România. Mai e ceva: lipsa unei națiuni civile multiculturaliste în Republica Moldova. Însă, pentru făurirea acestea, există numeroși nostalgici, *homo sovieticus* și găște colhoznice pline de elan stahanovist și abnegație bolșevică.

În august 1991, imperiul a surprins omenirea cu un puci eșuat. URSS s-a dezagregat. Nu mai există nici de jure, nici de facto. Astăzi, în locul RSSM, o fostă colonie a „Imperiului răului”, inventariem un stătuleț recunoscut unanim la ONU. Unul, improvizat arbitrar în 1940 de Kremlin din șase județe incomplete ale Basarabiei interbelice, având centrul administrativ la Chișinău. Și încă unul nerecunoscut oficial de nimeni, compilat din cinci raioane de croială sovietică, cu circa trei sute de mii de suflete și o capitală la Tiraspol. Și încă un capriciu statalist, însumând problematic 21 de sate găgăuze, neomogene, cu o sută treizeci de mii de locuitori și o capitala în fostul centru raional Comrat. Ce rațiune istorică, teologică, cosmogonică, socială, morală justifică existența acestor „statalități”? La ce și cui folosesc asemenea republici?

Edificarea unor entități statale viabile din părțile unui teritoriu național este inadmisibilă. Teza fariseică – „partea devine întreg” nu are credit în cazul nostru, al românilor din teritoriile răpite. Obstinația edificării unui stat viabil „Moldova”, separat de România, susținut de Kremlin și alte centre de putere, nu se va încununa de succes. Un proiect secesionist în spațiul ancestral românesc nu merită nici efort, nici sacrificii umane. După trei decenii ne-am convins: aceste mini-republici și autonomii sunt indispensabile pentru ca să nu existe niciun fel de restricții sau controale din afară. Să nu se bage nimeni peste EI, ca să fure EI, nestingheriți, în stilul lor, la Chișinău, la Tiraspol și la Comrat. Drept consecință, perpetuăm inflația birocratică, care germinează corupția. Iar ambele fenomene – birocrația și corupția – ne afundă într-o degenerare cumplită.

În perioada 1989-1991, etnicii ucraineni, ruși și găgăuzi din RSSM se hrăneau cu vise arzătoare: „Marea Pridnestrovie” și „Marele Bugeac”. O jumătate de secol cât am fost „URSS” n-am auzit nici de „приднестровский народ” și nici de „alogeni separatiști” în actualul ambalaj. NOI, unioniștii români, nu puteam nicidecum reveni la țările

turco-tătarilor, găgăuzilor, secuilor, nistrenilor, moților, oltenilor etc. Patria noastră, a românilor, nu începe cu epoca feudală. Nici cu Țara Românească, nici cu Țara Moldovei, nici cu Țara Ardealului. Și nici cu marele Ștefan cel Mare sau cu oricare alt mare domnitor. Avem un spațiu al nostru moștenit, ancestral, cu valorile sale eterne. Și nu credem în rațiunea existenței unor state precum Republica Nistreană, Republica Găgăuză, Republica Donețk, Republica Lugansk și altele de genul acesta. Poate că stătuțele Liechtenstein, San Marino sau Andora sunt prospere, fericite. Însă ele nu reprezintă decât niște relicve ale Evului Mediu. Românii basarabeni nu și-au dorit niciodată un stătuțel din „trei județe și o stână”, vorba militantei unioniste Leonida Lari.

Inițial, separatiștii erau în esență doar un instrument al Complexului militar-industrial sovietic. Și, în ajunul deznodământului general, la indicația Centrului imperial și sub supravegherea Districtului militar Odessa, în august 1990, la Comrat, a fost declarată „Republica găgăuză”. Au avut curajul s-o facă instigatorii celor o sută treizeci de mii de găgăuzi, urmașii unor coloniști strămutați din Bulgaria de către armatele țariste, acum două secole. Și, rețineți, o chestiune inadmisibilă juridic: au proclamat-o în URSS, în teritoriul unei republici absolut sovietice, de iure și de facto. În RSSM existau 20, iar în Bulgaria 47 de sate cu o populație majoritar găgăuză. De ce nu au pus și în Bulgaria de o *Nomina Odiosa* – „Republica găgăuză”? Înaripați de succesul găgăuzilor, „directorii roșii” au proclamat la Tiraspol, în septembrie 1990, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Nistreană („RSSMN”) în componența URSS, bineînțeles.

În 1990, Igor Smirnov și tovarășii săi de idei au adoptat decizia de a se adresa Kievului cu rugămintea ca RSSMN să devină parte componentă a RSSU. Atunci nu au reușit să-și realizeze intenția. Dar fostul președinte al autoproclamatei republici consideră că, citez, „ideea merită să revină în capul oamenilor, fiindcă dorința de a fi cu Ucraina nu a dispărut nicăieri”. La 4 noiembrie 2011, într-un interviu acordat ziarului „Украина молодая”, intitulat Приднестровье – территория Украины, Igor Smirnov (cu mamă ucraineană și tată rus), declara: „Fără îndoială, de la bun început aceasta era o idee a *ucrainității* și va fi ideea *ucrainității* noastre. Este însă o cu totul altă chestiune, ce atitudine vor avea alții față de aspirația noastră”. Asta e! Internaționaliștii

din Pridnestrovie doreau să revină la sânul Ucrainei, iar naționaliștii, în Basarabia, militau activ pentru reunirea cu România. La Chișinău, la congresul al doilea al Frontului Popular din Moldova, delegații au votat pentru „Republica Română Moldova”.

La 1 decembrie 1991, Stepan Topal, unul dintre executorii planului elaborat de Centrul imperial, a fost ales primul președinte. Acesta, între 1991-1995 a condus Sovietul Suprem al Republicii Găgăuze. La 28 septembrie 2019, a avut loc un eveniment de comemorare a lui Stepan Topal. Autoritățile de la Comrat au instalat pe mormântul lui o placă comemorativă cu inscripția „Președintele Republicii Găgăuzia”. Irina Vlah, bașcanul UTA Găgăuzia, membru al Guvernului de la Chișinău și al Consiliului Suprem de Securitate (CSS), a menționat că Stepan Topal a fost „președinte al Republicii Găgăuzia și a contribuit la formarea statalității poporului găgăuz”. Un alt participant la eveniment, Vladimir Cîssa, președinte al Adunării Populare de la Comrat, a elogiat activitatea de „președinte al Republicii Găgăuzia” a lui Stepan Topal, menționând că în școli trebuie să înceapă cât mai curând studierea istoriei adevărate.

Din partea Chișinăului a urmat doar o singură replică. Valeriu Munteanu, președintele Partidului Politic Uniunea Salvați Basarabia, consideră evenimentul de la Comrat „un derapaj enorm de la normele legale, acțiuni ce tulbură echilibrul din societatea noastră și propagă dezbinarea națională, acțiuni ce se pedepsesc penal”. El a solicitat ca premierul Maia Sandu să exprime public dacă la Comrat Irina Vlah a enunțat poziția proprie sau a avut mandat de la Guvern. Desigur, luările de poziție sunt bine venite. Dar mă îndoiesc că pe scena acestui teatru al absurdului autoritățile actuale de la Chișinău vor evolua cu mai mult succes ca cele care s-au perindat după declararea independenței.

Nici la Tiraspol situația nu se schimbă. Prin 2013, Andrei Safonov răspundea la întrebarea clasică a bolșevicilor „Ce-i de făcut?” Și dacă nu vom face cum ne sugerează fostul candidat la prezidenția Republicii Moldovenești Nistrene, El, descendenții „eliberatorilor” noștri din ’40-’44, nu vor avea garantată liniștea sufletească. Nici pacea și nici fericirea. Citez, în traducere din rusă: „Să fie dezmembrată România! „Cartagena” București să fie distrusă! Disparația României de pe harta lumii va constitui unica și adevărata cheazășie a vieții noastre liniștite. Să

ne unim eforturile toți cei care avem o vorbă cu Bucureștiul. Eforturile Rusiei, Ucrainei, Ungariei, Moldovei, Pridnestroviei, Serbiei, Bulgariei! Bineînțeles, vom aștepta un moment propice geopolitic și istoric pentru a lichida această „creație oribilă a Tratatului de la Paris”, din 1947. Căci au putut adversarii URSS să aștepte momentul oportun ca să contribuie la crahul Uniunii Sovietice. De ce noi n-am putea pândi momentul când, cu un mic efort, am reuși să răsturnăm edificiul statalității române. Să facem în așa fel ca unioniștii din Moldova să nu aibă cu cine se uni. Ca puținii naționaliști pro-români din RMN să nu aibă unde-și trimite la studii copiii. Ca cei care în Bucovina se consideră români pur și simplu să nu aibă unde obține pașapoarte românești! Dacă România reprezintă drapelul și farul pentru unioniști, atunci datoria noastră e să ardem acest drapel și să dărâmăm acest far” (Sursa: Андрей Сафонов, *Румыния должна исчезнуть с карты мира!* Disponibil pe www.ava.md. Accesat 12.01.2013).

Stratagema este destul de veche, ca și în cazul Moldovei Sovietice. În 1991, când s-a prăbușit Imperiul, susținătorii vechiului proiect bolșevic, animați de niște proaspeți consilieri occidentali, au optat ferm pentru „statalitate moldovenească”. Ei sperau că într-un final România se va destrăma după un anumit scenariu specific. Însă acesta, ulterior, a fost realizat cu brio în Iugoslavia vecină. După care, Ei au sperat că vor obține o Moldovă Mare, în fruntariile lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Un viitor stat tutelat de Kremlin, sau de alte centre de putere. Valahia, în concepția lor, putea să rămână de una singură sau urma să fie cedată Turciei. Transilvania, teoretic, era inclusă în grupul de la Visegrád, pentru a fi admisă în NATO împreună cu Galiția, o fostă componentă a Poloniei interbelice. Totodată se discuta și o posibilă confederație a Transilvaniei cu Ungaria, în stil european, fiindcă nu se putea realiza o simplă anexare, ca în septembrie 1940. Acum separarea Transilvaniei revine în actualitate și se caută susținători printre români. Simetric și sincronizați, socialiștii lui Dodon acționează în parlamentul de la Chișinău. Iar ungurii, înregimentați în UDMR, sunt activi în Parlamentul României cu propria idee separatistă. Budapesta, vigilență, finanțează proiectul și Moscova e gata să-și aducă aportul.

Astfel, din 1991, când la Chișinău s-a declarat independența Republicii Moldova, am ajuns, în prezent, la „Proiectul Moldova Mare!”. Recent,

Putin i-a înmănat lui Dodon foaia de parcurs, busola și harta secretă a navigației printre recife. Merită urmărit tot ce prezintă mass-media din România și Republica Moldova, Rusia și Ucraina despre iminenta uni-re a celor două state românești. Reacția forumiștilor te lasă cu impresia că antiunioniștii din dreapta Prutului insinuează și provoacă mai per-fid, mai nociv decât profesioniștii războiului informațional-psihologic din alte spații. Regretabil că majoritatea preferă anonimatul, altfel am descifra mai lesne „ce demon îi pune în mișcare”. O specie aparte de antiunioniștii, orientată centralizat și subtil, perorează: „Nu e bine ca România să revendice Basarabia, căci Ungaria o să vrea Transilvania”. Cazuistică perimată! Ce folos că România, în iunie 1940, a cedat Basarabia și nordul Bucovinei fără lupte? La indicațiile „partenerilor strategici” Germania și Italia, Țara a fost mutilată în continuare. În sep-tembrie 1940, nordul Transilvaniei fiind anexat de Ungaria după care a urmat preluarea Cadrilaterului de către Bulgaria.

În iunie 2017, Duma de Stat a Rusiei a dezbătut într-o ședință pro-blema regiunii din stânga Nistrului. Deputatul Vladimir Jirinovski și-a expus opinia: „Apariția statului Republica Moldova a fost o eroare. Limba moldovenească nu se deosebește de limba română, iar moldo-venii se consideră mai degrabă români. Regiunea Cernăuți nu e denu-mită «Молдавия», deși o bună parte a acestea a făcut parte din gu-bernia Basarabia. Basarabia a revenit la Rusia în 1940, ca și Crimeea în 2014. Nu a fost ocupație, anexiune, alipire. Imperiul rus a preluat Basarabia și Crimeea de la Imperiul Otoman în conformitate cu tra-tatele internaționale”. Deputatul a solicitat ca pe viitor în actele juri-dice ale Federației Ruse și în documentele CSI să fie folosit termenul „Basarabia” în loc de „Moldavia”. Numai ineditul lider politic Vladimir Jirinovski reușește să tămâieze mulțimile cu viziuni diametral opu-se într-o intervenție de trei minute. Probabil, unii români au rămas înduioșați: uite, un deputat, într-o dezbatere a legislativului Rusiei, afir-mă că moldoveneasca și româna e una și aceeași limbă. Și exponenții Pax Russica din Basarabia s-au bucurat: vedeți, n-a fost ocupație, ci eli-berare a propriilor teritorii. Dar cine l-a ascultat atent a înțeles ce vrea deputatul rus: moldovenii sunt români și n-au decât să plece în țara lor, România. Iar Basarabia să redevină ce-a fost – o gubernie multicultura-listă în componența Rusiei imperiale.

Capitaliști

Întrebat adeseori de ce nu ne-am unit până acum, răspund cu toată seriozitatea: fiindcă nu am avut capitaliști români. Și nu sunt sigur că-i avem în prezent. Cu certitudine, ne vine foarte greu să construim Unirea fără businessmeni. Acum trei decenii, am lansat o chemare patetică: „Capitaliști români, vă rog frumos, treceți Prutul!”. Peste ani, când președintele Traian Băsescu le-a vorbit liderilor occidentali despre Unire, aceștia „nu au făcut ochii mari”. Problema însă era alta: capitaliștii în devenire, de pe ambele maluri ale Prutului, doreau sau nu doreau reîntregirea națională? Unii dintre ei erau etichetați drept mafioți, vânzuți Rusiei, Israelului etc. Aproape un deceniu, companiile românești ne-au tot speriat: „Nu putem trece Prutul ca să investim căci ne papă Voronin, omul rușilor!” Am căutat mereu prin mass-media să-i conving: Voronin nu este omul Moscovei! Străinii, care au preluat rețele de distribuție electrică, portul Giurgiulești, aeroportul internațional și alte obiective-cheie or fi, pur și simplu, mai ageri la minte și cu mai mult curaj. În prezent, o parte din mass-media vehiculează o idee nostimă: „Republica Moldova a scăpat de cel mai mare pericol al democrației, de odiosul oligarh Vlad Plahotniuc”. Deși, în realitate, la Chișinău, s-a consumat doar un episod al ordinare și speratei lupte pentru putere între diverse grupuri de interese. Actualul învingător, clanul care îl promovează din umbră pe Dodon cu „socialiștii” lui, este cel mai periculos dintre toate câte s-au perindat la putere în Republica Moldova.

Ori că nu ne dăm seama pe ce lume trăim, ori nu suntem sinceri. O jumătate de secol basarabeni au vegetat într-un regim comunist ideocratic. Puteai să fii deștept, bine pregătit profesional, însă deciziile erau luate de persoana care deținea puterea politică. Prim-secretarul partidului-stat te punea președinte de colhoz, ministru, rector, șef de gară, director de teatru etc. Timp de două decenii, destinele intelectualității basarabene au depins de voința și capriciile lui Ivan Bodiul. El a ajuns prim-secretar fiindcă soția lui era foarte frumoasă și i-a plăcut lui Leonid Brejnev. În 1972, secretarul cu ideologia al PCM Petru Lucinschi decidea dacă să rămână la Politehnica din Chișinău sau să fie dați afară „pentru naționalism” 50 de lectori și profesori, printre care și umila mea persoană... Tot pe atunci, la București, secretarul partidului unic, din motive personale, interzicea cenaclul *Flacăra*, condus de

Adrian Păunescu, care anima renașterea românismului și în teritoriile naționale răpite de imperiul sovietic.

Da, în *comunism* existau numeroși șefi care se abăteau de la normele partidului unic și erau sancționați. Periodic, secretarii de partid erau schimbați, dar sistemul rămânea intact. Acum trăim în altă lume, într-un regim în care nu mai decide ideocratul. În *capitalism*, cei care dispun de capital vor neapărat și putere politică. Având suficiente resurse financiare (de dorit licite), poți avea deputații și miniștrii tăi, poți ajunge să ocupi orice post, chiar și de președinte al statului, ca, de exemplu, Donald Trump. În *capitalism*, mulți adună averi pe căi ilicite și nimeresc după gratii. La Chișinău, de un sfert de secol „schimbăm” așa-numiții oligarhi și restul rămâne pe vechi. Iar mass-media titrează zilnic opiniile politicianilor. Un exemplu: „Justiția lui Plahotniuc devine peste noapte justiția lui Dodon și Năstase” (Dorin Chirtoacă).

Indiscutabil, nu toți oamenii întreprinzători din întreg spațiul românesc au un *ideal național* și nu toți ar fi chei de biserică. Dar, cei care diminuează șomajul, produc bunuri materiale, servicii și plătesc impozite nu sunt neapărat vânduți, capturați sau mafioți. Să sperăm că tot mai mulți businessmeni se vor angaja să susțină *Proiectul de Țară*, obiectivul nostru major – *Reîntregirea României*. Mulți capitaliști onești fac lucruri bune, ca odinioară Vasile Stroiescu – boierul basarabeian unionist, ctitor și mecenat, primul președinte al Parlamentului României după Marea Unire din 1918. Contemporanii noștri repară grădinițe, spitale, creșe, maternități, muzee, sponsorizează oameni de știință și cultură, construiesc case pentru oameni sărmani. E adevărat, unii sunt acuzați de mass-media că se implică în jocuri politicianiste și financiare, prin care își controlează partenerii sau politicienii sponsorizați. Fără îndoială, este condamnabilă orice abatere de la legislația în vigoare. Și, bineînțeles, de la cele zece comandamente creștine. Dar faptul că și unii preoți le încalcă nu ne face să renunțăm la credința în Dumnezeu. Să mai avem un pic de răbdare. Să sperăm că și în Republica Moldova „problema oligarhilor” se va decide treptat, corect, echitabil, conform legislației unui stat de drept. Sub acest aspect, Chișinăul se află, în comparație cu Bucureștiul, la nivelul anului 2004.

În Republica Moldova au început să vină și investitori. Aceștia, în ochii nostalgicilor după URSS, or fi niște rechini, iar în percepția globaliștilor

liberali - păsări migratoare, vestitorii primăverii. Nu știm exact dacă mult așteptații investitori reprezintă capitalul financiar licit sau cel spălat. Grupuri de interese, din cele patru unghiuri, pe diverse căi, bagă bani în „interesele lor”, dar și în unele combinații ale clanurilor de la Chișinău, Bălți, Tiraspol și Comrat. Solidari, mai sar în ajutorul Basarabiei și diverși investitori din dreapta Prutului. Frații români încă nu s-au prins că „miza oculte” e alta: „Moldova – o istorie de succes!”. Numai că această „țară de minune” este imaginată într-o viitoare sintonie/asamblare cu Ucraina și Georgia, avându-i pe EI la un pupitru de comandă, amplasat la Kiev. Cu ajutorul investițiilor de capital străin bine orientate, statalismul moldovenesc urmează să ajungă o sursă de inspirație pentru regionaliștii din România care „s-au săturat de București”, precum odinioară componentele Iugoslaviei „se săturaseră de Belgrad”.

Unionismul românilor este un ideal și, indiscutabil, unioniștii nu vor ține cont de clanuri, de interesele oligarhilor, nașilor, finilor și cumeților, nici de acțiunile lor trecătoare. Pe unioniștii autentici nu-i interesează dacă, la ora actuală, unele județe din Transilvania, Banat sau Oltenia sunt mai bogate sau mai sărace decât unele din fostele județe dintre Nistru și Prut. Și ce dacă marea majoritate a românilor, de pe ambele maluri ale Prutului și de pretutindeni, operează cu fenomene de bâlci, cu sintagme precum „eu și revoluția” sau „să moară capra vecinului”? În tot cazul, procente vehiculate de mass-media despre numărul unioniștilor nu valorează prea mult. Dacă pe timpul inchiziției ar fi activat sociologi și analiști aserviți, ar fi prezentat sondaje de opinie, demonstrând că 90% dintre cetățenii urbei sunt de acord să fie arși pe rug Galileo Galilei și Giordano Bruno pentru „ereziiile lor”. În definitiv, n-are prea mare importanță că „masele largi populare de la orașe și sate” (ideologemă ideocratică bolșevică) nu au obiective naționale strategice. Să fie ele sănătoase, să aibă de lucru și să facă copii. Electoratul sensibil la pomeni electorale oferite de „oamenii oligarhilor” nu va bloca finalizarea procesului ireversibil de Reîntregire a Patriei. Viitorul națiunii depinde de minoritatea creativă din toate domeniile de activitate umană, inclusiv de adevărații capitaliști români. Această minoritate construiește Unirea zi de zi, cu răbdare și efort, asigurând revenirea Statului Român, de jure și de facto, în teritoriile sale – Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, răpite în '40-'44 de Imperiul sovietic spulberat de insurgența națiunilor captive.

În rezumat, teze și antiteze:

1. Actuala conjunctură din Republica Moldova este fluctuantă, nesigură, ca acum cinci sau douăzeci și cinci de ani. Evaluarea situației va fi mereu subiectivă, incompletă. Și depinde: a) de cine ești (moldovean statalist sau român unionist, rus de profesie sau nostalgic misoneist); b) ce obiective urmărești (binele creștinesc sau căpătuierea rapidă pe contul aproapelui/statului); c) de unde urmărești desfășurarea evenimentelor în spațiul dintre Nistru și Prut (din Chișinău sau Tiraspol, Comrat sau Bălți, București sau din diaspora).

2. Marea Unire de la 1918 a fost imperios necesară pentru consolidarea națiunii române și pentru binele milioanelor de români din afara frontierelor trasate după Mica Unire de la 1859. Însă, în prezent, integrarea celor două state românești este imperios și primordial necesară pentru supraviețuirea Statului Unitar Român și a Națiunii Române.

3. Dacă românii nu elimină consecințele Pactului Stalin-Hitler de jure și facto, **ȚARA** va continua să se destrame. **Obiectivul strategic** – supraviețuirea ca Stat și Națiune – și doar acest imperativ, să decreteze angrenarea totală a resurselor posibile și disponibile, determinând, în mod obligatoriu, **obiectivele tactice** ale guvernării; în această cheie, **obiectivele tactice să condiționeze opțiunile și întreaga activitate operativă** la nivelul fiecărui subsistem al Statului Național Unitar.

4. *Volens nolens*, în actuala expansiune globală a Imperiului fiecare națiune caută răspunsul adecvat la întrebarea „**Care pe care?**”. Aceasta denotă un principiu fundamental al politicii interne și externe dar, totodată, și perpetua dilemă a luptei naționale și a luptei de clasă. Astăzi, în cazul nostru, al românilor, această formulă sacramentală semnifică „**A fi sau a nu fi?**”. Și este imperios necesar ca fiecare patriot să conștientizeze această dilemă.

Ioan SCURTU

Despre istoria unirii Basarabiei cu România

I.S. – (n. 27 noiembrie 1940, Dochia, Neamț), dr. în istorie, cadru didactic. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București. A publicat peste 100 de cărți, dintre care 28 personale (de autor), 38 în calitate de coordonator și coautor, 53 coautor; 7 în limbi de circulație internațională. Coordonator al lucrării *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994* (București, 1994, ed. II-a 1998, ed. III-a 2003; ediția în limba rusă, Chișinău, 2001) și al programului *România. Marea Unire. 1918-2018* (Iași, 2017-2018). Decorat cu: Ordinul Național „Serviciu Credincios” în grad de Cavaler (2002); Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler (2009); „Ordinul Republicii” conferit de Președintele Republicii Moldova (2010).

În 1957 am devenit elev al Școlii Medii nr. 1 (denumirea care o înlocuia pe cea tradițională – Liceului „Petru Rareș”) din Piatra Neamț. Încă de la primele ore, profesorul Aurelian Rotundu ne-a prezentat *Istoria RPR. Manual pentru învățământul mediu. Sub redacția acad. Mihail Roller*. Noi, elevii, am privit cu multă curiozitate acest manual, care avea nu mai puțin de 798 pagini. Profesorul a sesizat dilema noastră și ne-a liniștit, spunându-ne că nu ne cere să-l cumpărăm pentru că este scump. Doar cinci elevi, din cei 32 care făceau parte din clasa mea (a VIII-C), au cumpărat impozantul „ceaslov”. Profesorul Aurelian Rotundu avea un mare talent didactic, vorbea frumos, făcea o schemă foarte mare la tablă, astfel că plecam cu lecția aproape învățată din clasă.

Am venit în „contact” cu manualul *Istoria RPR* după examenul de maturitate (așa se numea bacalaureatul), când un coleg mi l-a „oferit”, zicând că lui nu-i trebuie, deoarece era hotărât să dea admiterea la Institutul Politehnic din Iași. Am aflat din prefața manualului că acesta a apărut în 1947, cu noi ediții în 1948, 1952 și 1956, iar din caseta tehnică a ultimei ediții, că avea un tiraj de 50 000 de exemplare.

În capitolul XXVIII, intitulat *România în perioada avântului revoluționar creat sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917-1923)*, care avea 34 de pagini, nu exista nici măcar un paragraf privind Marea Unire din 1918, dar se trata, pe larg, *Intervenția imperialistă împotriva revoluției socialiste din Rusia*. În manual se aprecia: în 1812, „Basarabia a fost smulsă de Rusia din sistemul Imperiului Otoman și eliberată de sub barbarul jug turcesc”; în 1917-1918, „guvernul reacționar român, folosind situația militară grea a tinerei republici sovietice, o atacă și ocupă Basarabia,

înăbușind cu forța armată lupta sovietelor revoluționare din Basarabia, care au luat naștere și s-au dezvoltat în timpul revoluției”; burghezia și moșierimea română au „răpit” acest teritoriu cu „acordul imperialiștilor germani și anglo-franco-americani”. Se insistă: „Cotropirea Basarabiei a fost tocmai expresia acestei politici a regimului burghezo-moșieresc, pusă în slujba contrarevoluției internaționale”; „politica mârșavă antisovietică a burgheziei și moșierimii române și a imperialiștilor americano-anglo-francezi a fost demascată de către grupurile ilegale comuniste”.

Ca student la Facultatea de Istorie a Universității din București (1957-1962) am urmat cursurile și seminariile de istorie modernă și contemporană a României, la care se dezvoltau „tezele” lui Roller. De asemenea, toate cărțile de istorie din acei ani promovau „spiritul” rollerist. Între acestea *Amintiri ale foștilor voluntari în Armata Roșie în timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al Războiului civil. 1917-1922*, publicată în 1957. Asemenea aprecieri s-au menținut și după retragerea trupelor sovietice din România în 1958, vechii staliniști reușind să-și conserve pozițiile în structurile ideologiei, propagandei, învățământului și culturii.

După absolvirea facultății am obținut permis de studiu la Biblioteca Academiei, sala III (fond special) unde am citit cărți semnate de N. Iorga, Ștefan Ciobanu, Ion Nistor care mi-au oferit o altă imagine despre istoria Basarabiei și evenimentele din 1917-1918. Singurul cu care am discutat acest subiect a fost profesorul Constantin C. Giurescu, revenit la facultate în 1963, care mi-a confirmat cele aflate de mine.

Treptat, la nivel oficial, aprecierile au început să se nuanțeze. În octombrie 1964-la câteva luni după *Declarația Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român* din aprilie – a apărut cartea K. Marx, *Însemnări despre români*. Acest „dascăl al comunismului” aprecia că, în urma tratatului încheiat cu Turcia la 28 mai 1812, Rusia a ocupat Basarabia, deși „Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra țărilor române”. Marx scria despre „politica expansionistă și de cotropire a Rusiei”, despre „jaful” practicat în Basarabia ocupată, despre „ipocrizia rusă” etc. La vremea respectivă, Karl Marx era – alături de Friedrich Engels și de Vladimir Ilici Lenin – „clasicul” care exprima adevăruri absolute.

În vara anului 1967 am privit la televizor adunarea populară organizată la Mărășești cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la marile bătălii din vara anului 1917. În cuvântarea sa, liderul partidului, Nicolae Ceaușescu, a afirmat că, deși Primul Război Mondial a avut un caracter imperialist, armata română a luptat pentru realizarea unității naționale prin unirea Transilvaniei cu România. Pentru mine a fost încurajator faptul că nu a vorbit despre „cotropirea Basarabiei de către armata regală română”. Era un pas important spre restabilirea adevărului istoric, dar drumul era lung.

Istoricii sovietici – urmând directivele PCUS – continuau să scrie că Basarabia a fost ocupată și anexată de armata regală română cu sprijinul imperialiștilor englezi, francezi și americani, dar istoricilor români nu li se permitea să dea replica meritată. Conducerea PCR promova „internaționalismul socialist”, astfel că – sub presiunea vechilor cominterniști – au apărut volume precum cel intitulat *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri* (1967) în care au fost introduse manifeste ale grupurilor comuniste de la Odessa, care condamnau „ocuparea” Basarabiei de către „oligarhia” română.

Pe de altă parte, istoricii care-și respectau meseria au început să facă unele breșe în „frontul ideologic”, publicând lucrări care ieșeau din „tiparul” impus de sovietici și slujitorii lor din România. În 1967, m-am deplasat la Cluj pentru a studia documentele din filiala Arhivelor Statului pentru teza de doctorat. Cu acel prilej i-am făcut o vizită academicianului Ștefan Pascu la Institutul de Istorie al cărui director era. Profesorul mi-a mărturisit să lucreze la definitivarea unei monografii privind Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 și că va introduce câteva pagini despre unirea Basarabiei cu România. Cartea a apărut în 1968 și menționa faptul că „Sfatului Țării a hotărât unirea Basarabiei cu România”. Era o formulare nouă, curajoasă pentru acei ani. Volumul nu a intrat în librării, ci a fost difuzat pe plan local, prin standul de la Universitatea din Cluj. L-am primit, cu dedicație, din partea autorului.

În 1971 am susținut la Facultatea de Istorie a Universității din București teza de doctorat intitulată *Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)* în care am scris despre fuziunea Partidului Țărănesc din vechiul Regat condus de Ion Mihalache cu Partidul Țărănesc din Basarabia prezidat de Pan Halippa și despre activitatea organizațiilor județene ale acestuia. Am oferit lucrarea spre publicare mai multor edituri (din București, Iași, Cluj și Timișoara) dar, de la toate, am primit același răspuns: „nu putem publica istoria unui partid politic burghez înaintea apariției istoriei Partidului Comunist Român”. Căutând să mă adaptez acestei realități, i-am dat titlul în *Din viața politică a României (1918-1926)* și m-am adresat Editurii Litera, care tipărea cărți în „regia autorului”. Propunerea a fost acceptată, redactor fiind scriitorul Radu Albala. Între multele probleme ridicate de cenzură a fost și aceea că nu puteam folosi cuvintele Basarabia și basarabean. Mi s-a sugerat să le înlocuiesc cu „teritoriul dintre Prut și Nistru” (pentru organizațiile acestui partid din Basarabia) și „personalități provenind din teritoriul dintre Prut și Nistru” (pentru C. Stere, Pan Halippa ș.a.). M-am „conformat”, iar lucrarea a văzut lumina tiparului în 1975. Am recuperat în numai trei luni suma de 10 000 de lei pe care am „investit-o”, cele 1000 de exemplare vânzându-se ca „pâinea caldă”. Cu toate concesiile făcute, aveam satisfacția că am publicat prima monografie privind istoria unui partid politic „burghez” din România.

În 1977 am aflat cu bucurie că în România s-a desființat cenzura. Realitatea aveam să o constat peste mai puțin de un an. În 1978 se împlineau 60 de ani de la Marea Unire, drept care am propus colectivului Catedrei de Istoria României să elaborăm o lucrare privind lupta românilor pentru unitatea națională. Catedra a fost de acord, la fel și Consiliul Profesorat, care a cerut să fie trei coordonatori: conf. univ. dr. Matei D. Vlad pentru istorie medie, conf. univ. dr. I. Gheorghiu pentru modernă și lect. univ. dr. Ioan Scurtu pentru contemporană. Decanul Ștefan Ștefănescu a trimis o adresă la Rectorat, prin care solicita ca lucrarea *60 de ani de la făurirea statului național unitar român* să fie înscrisă în planul editorial al Universității. Propunerea a fost aprobată, astfel că am purces la realizarea volumului. Fiind cel mai „mic în grad” dintre coordonatori, a trebuit să mă ocup de „bucătăria” volumului, reușind să obțin colaborarea a 21 cadre didactice și a unui student. Eu am scris un studiu de aproape 50 pagini (dactilografiate) intitulat *Marea Unire din 1918*, cu paragrafe distincte: Cadrul internațional; Unirea Basarabiei; Unirea Bucovinei; Unirea Transilvaniei; Confirmarea prin tratate internaționale a actelor de Unire.

Catedra de Istoria României a aprobat, pe bază de referate, lucrarea, iar decanul a înaintat manuscrisul la Tipografia Universității. Eu am făcut cele două corecturi, iar la începutul lunii septembrie 1978 am dat bun de tipar. Așteptam cu speranță să văd volumul apărut.

Dar, după vreo două săptămâni, decanul – foarte alarmat – mi-a spus că a fost chemat la Secția Propagandă a CC al PCR, unde a fost „muștruluit” (Ștefănescu era membru al CC al PCR) și i s-a cerut scoaterea studiului semnat de Ioan Scurtu, care putea crea o situație foarte gravă în relațiile româno-sovietice. Eu nu scrisesem nimic despre Unirea Sovietică (înființată în 1922), ci am prezentat numai faptele din 1917-1920. Am discutat cu colegul Gheorghe I. Ioniță, care lucra la respectiva Secție, și care în catedră votase pentru publicarea cărții în forma prezentată, dar acesta mi-a replicat pe un ton sever:

„Ce, vrei să ne trezim cu trupele sovietice mărșăluind prin București?” Ajunsesem în situația să fiu doar unul dintre coordonatorii lucrării, fără nici o contribuție științifică. Noroc că pregătisem un studiu intitulat *Alegerea primului parlament al României întregite (noiembrie 1919)*, pe care intenționeam să-l predau la „Revista Arhivelor”, astfel că l-am inclus în volumul cu pricina. La aceste alegeri a participat și Partidul Țărănesc din

Basarabia, care a obținut un real succes, dar știind că nu aveam voie să folosesc cuvântul Basarabia, am scris „Partidul Țărănesc prezidat de Pan Halippa”. Volumul a apărut la sfârșitul lunii octombrie 1978. Eram bucuros că am contribuit la marcarea celor 60 de ani de la Marea Unire, dar aveam un sentiment de neîmplinire pentru că a trebuit să renunț la studiul prin care – credeam eu – puteam inaugura o nouă fază în scrierea istoriei acestui eveniment esențial din istoria românilor.

Nu mică mi-a fost surprinderea când, la vreo lună după apariția cărții, colegul Gheorghe Popescu de la Facultatea de Geografie-Geologie, cu care m-am întâlnit întâmplător, a ținut să mă felicite.

– Pentru ce? am întrebat eu.

– Cum pentru ce? Pentru broșura privind Marea Unire în care ai scris despre Basarabia!

– Eu nu am scris nici o broșură, nu știu despre ce vorbești.

Drept răspuns, uitându-se în jur, pentru a se asigura că nu ne vede nimeni, a scos din geanta diplomat „broșura” – care era un extras din volumul *60 de ani de la făurirea statului național unitar român* – cu studiul meu care fusese eliminat la cererea imperativă a Secției Propagandă a CC al PCR. Am rămas uimit. M-am deplasat imediat la Tipografia Universității pentru a vedea despre ce este vorba. Directorul mi-a explicat – mai mult în șoaptă, deși în biroul său eram numai noi doi – că muncitorii care au lucrat la volum, aflând despre scoaterea studiului semnat de Ioan Scurtu, care era deja tipărit, au cerut să facă extrase, din care să ia și ei câte un exemplar. El, directorul, a aprobat verbal să se tragă 100 de extrase. Pentru mine a oprit cinci exemplare, iar pe celelalte le-a împărțit la oameni de încredere, inclusiv din conducerea Universității. A scos de sub recamierul aflat în biroul său pachetul cu cele cinci exemplare și mi l-a oferit. Am plecat cu un sentiment îndoit: pe de o parte eram bucuros că munca mea nu a fost în zadar, iar pe de altă parte mă gândeam că s-ar putea să fiu sancționat că nu am respectat indicațiile Secției Propagandă. Temerea mea s-a dovedit a fi neîntemeiată. Nu numai că nu am fost sancționat, dar mi s-a întâmplat adesea ca unele persoane să-mi strângă mâna, inclusiv unul dintre prorectorii Universității, șoptind cu subînțeles „Basarabia!”. În 1980 am prezentat, în calitate de autor și coordonator, Editurii Didactice și Pedagogice lucrarea *Istoria României în anii 1918-1944*.

Culegere de documente în care am inclus Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918, Declarația Congresului general al Bucovinei din 28 noiembrie 1918 și Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. De la Secția Propagandă a CC al PCR, „frații Petreuş” (Ion Ardeleanu și Mircea Mușat) au cerut să scot documentele din 27 martie și 28 noiembrie. Am recurs la o stratagemă, care mi-a reușit: am scos cele două documente din sumar și le-am introdus în subsol, cu semnul * la *Rezoluția* de la Alba Iulia. Lucrarea a apărut în 1982.

La vremea respectivă în toate instituțiile de învățământ superior din țară se predă cursul „Probleme fundamentale ale istoriei României”, iar studenții cereau un manual după care să se pregătească pentru examen. Am fost unul dintre coordonatorii acestei lucrări și coautor (împreună cu Ștefan Pascu) la tema *Făurirea statului național unitar român*. Academicianul Ștefan Pascu a scris partea generală, iar eu cea privind realizarea unirii și confirmarea ei pe plan internațional. Prelegerea avea următoarea structură: *Făurirea statului național unitar – aspirație seculară a poporului român; Intensificarea luptei naționale a românilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; Împrejurările interne și externe ale înfăptuirii Marii Uniri; Însemnătatea Marii Uniri din 1918 și recunoașterea sa pe plan internațional*. Făurirea statului național era tratată ca un proces unitar, desfășurat pe întreg teritoriul național: vechiul Regat, Basarabia, Bucovina și Transilvania.

Manualul *Probleme fundamentale ale istoriei României* a apărut în 1983 la Editura Didactică și Pedagogică, sub egida Ministerului Educației și Învățământului, astfel că studenții din întreaga țară au putut afla adevărul despre Marea Unire.

În 1988, la împlinirea a 70 de ani de la Marea Unire, am publicat la Editura Sport-Turism cartea *Alba Iulia 1918*. Am analizat pe larg realizarea unirii Transilvaniei cu România, dar am scris și despre situația din Basarabia în timpul revoluției ruse, alegerea Sfatului Țării, proclamarea autonomiei și apoi a independenței acesteia. Am citat *Declarația Sfatului Țării* privind Unirea Basarabiei cu România.

Evident, nu am fost singurul istoric care s-a străduit să prezinte realitatea privind unirea Basarabiei cu România. Menționez, cu titlu de exemplu, cele 10 volume intitulate *1918 la români. Documentele Unirii*,

realizate de un larg colectiv de arhiviști și cercetători, apărute la Editura Științifică și Enciclopedică în anii 1983 -1989, în care au fost incluse și documente privind unirea Basarabiei cu România

Oficial, când se vorbea sau se scria despre Marea Unire din 1918 se aborda numai unirea Transilvaniei cu România. Niciodată, dar absolut niciodată, Nicolae Ceaușescu sau un alt membru al conducerii PCR nu au vorbit despre unirea Basarabiei cu România. În toată perioada cuprinsă între 23 august 1944 și 22 decembrie 1989 nu s-a admis tipărirea nici unui studiu și nici a vreunei cărți despre unirea Basarabiei cu România.

Totuși, nu puțini istorici au reușit nu numai să vorbească (la cursuri sau la simpozioane științifice), dar și să publice studii și cărți în care erau prezentate cele trei momente ale Marii Uniri: 27 martie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1918.

Eforturile pe care le-am depus timp de câteva decenii s-au finalizat după 1989, când am inițiat și coordonat o amplă monografie privind istoria Basarabiei. Prima ediție – având ca autori pe Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță – a fost publicată la Editura Tempus cu titlul *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*. Începând cu ediția a II – a, care a fost scoasă de Editura Semne, având subtitlul *De la începuturi până în 1998*, am asigurat colaborarea unor prestigioși cercetători din Republica Moldova: Ion Șișcanu, Nicolae Enciu și Gheorghe

E. Cojocar. Această ediție a fost tradusă în limba rusă și publicată la Chișinău cu titlul *Istorieia Bessarabii. Ot istokov do 1998 goda*. Ediția a III-a, cu subtitlul *De la începuturi până în 2003*, a văzut lumina tiparului la Editura Institutului Cultural Român. În toate edițiile există un capitol intitulat *Unirea Basarabiei cu România*.

În anul 2010 mi s-a conferit Ordinul Republicii, distincția de stat supremă a Republicii Moldova.

Am interpretat acest act ca fiind recunoașterea efortului depus de-a lungul timpului de istoricii romani, de pe ambele maluri ale Prutului, pentru cunoașterea – pe baza de documente – a istoriei Basarabiei.

Text preluat (cu unele completări) din revista „Scriptor” (Iași), nr. 11-12, 2019, p. 99-102

Gheorghe NEGRU, Elena NEGRU

Limitarea contactelor umane și izolarea etnoculturală a românilor din RSSM și RSR (1970-1980)

Gh.N. – dr. conf. univ., șef
Secția Istorie modernă la
Institutul de Istorie al MECC
(din 2012). Redactor (1998)
și redactor-șef al revistei
de istorie și cultură „Destin
Românesc” (din 2006).

E.N. – dr. conf. univ.,
cercetător științific
coordonator, Institutul de
Istorie (Chișinău). Autoare
a unor lucrări consacrate
RASSM și RSSM.

În contextul politicii Republicii Socialiste România (RSR) de distanțare de Moscova, inițiată încă la începutul anilor '60 ai secolului al XX-lea, conducerile PCUS și PCM au declanșat, drept răspuns, începând cu anul 1965, un adevărat război propagandistic antiromânesc. Politica de autonomie a Bucureștiului și vecinătatea geografică cu RSR, identitatea etnoculturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului (chiar dacă, oficial, autoritățile sovietice nu recunoșteau această identitate, în fapt, ele țineau cont de existența ei) a determinat conducerea URSS să considere intensificarea contactelor umane dintre RSSM și RSR, creșterea „influenței românești” în RSSM, drept un pericol la fel de mare sau, poate, chiar și mai mare decât influența țărilor capitaliste dezvoltate. Acest război, deși a cunoscut perioade de maximă intensitate și de recul, a durat, fără întrerupere, aproximativ până în 1989, atunci când, sub presiunea copleșitoare a mișcării de eliberare națională, regimul sovietic de ocupație a început treptat să se erodeze. După cum putem constata, în baza documentelor de arhivă, acest război propagandistic continuu îi viza atât pe românii din RSR, cât și pe cei din

RSSM și avea drept scop nu numai dezavuarea cursului politic al conducerii PCR. Acesta cuprindea și un plan multilateral de acțiuni prin care se urmărea sistarea legăturilor și izolarea etnoculturală a românilor din RSSM și RSR, pentru a fabrica o identitate falsă și a impune moldovenismul sovietic.

Restrângerea schimburilor turistice

La sfârșitul anilor 1960 - mijlocul anilor 1970 are loc o creștere a numărului de turiști români sosiți în RSSM. Această tendință era în acord cu hotărârea Biroului CC al PCM din 15 martie 1966 „Despre măsurile privind dezvoltarea turismului extern”, cât și cu campania propagandistică din anul 1965 a PCM de „familiarizare” a cetățenilor români cu „realizările spectaculoase” obținute de RSSM în anii „construcției socialiste” prin care se urmărea contracararea „influenței românești” asupra RSSM și a cursului PCR de distanțare de URSS.

După cum se poate constata dintr-o notă informativă secretă a lui E. Strețcul, șeful Direcției pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești, „Cu privire la primirea și deservirea în RSS Moldovenească a turiștilor din RSR în perioada 1968-1978” din 11 decembrie 1978, adresată CC al PCM, se poate constata că dacă în 1966 în RSSM au sosit 988 turiști din RSR, în următorii ani numărul lor a crescut constant, totalizând, în 1969, peste 4 000 de persoane (Negru 13: 84).

În anii 1970, în linii mari, tendința de creștere a numărului de turiști români care veneau în vizită în RSSM s-a menținut (excepție au constituit anii 1970, 1977, 1978. Mai mult ca atât, în anul 1974, pentru prima dată, numărul turiștilor din RSR (16 616 persoane), aflați în vizită la Chișinău, a fost mai mare decât al celor din Bulgaria (15 542). În anii următori, diferența dintre numărul turiștilor din România și cei din Bulgaria, care au vizitat RSSM, a crescut și mai mult. În 1975, turiștii din România au constituit 22 548 persoane, iar cei din Bulgaria – 14 793 persoane. În 1976, turiștii celor două țări numărau: 26 612 și 9 273 persoane, în 1977 – 14 837 și 11 336 persoane, în 1978 – 17 829 și 11 894 persoane (*Ibidem*: 87).

La prima vedere, acest aflux mare de turiști din RSR în RSSM era favorabil politicii PCM, creând posibilitatea instituțiilor propagandistice din RSSM să extindă activitatea de spălare a creierelor și de îndoctrinare a cetățenilor din RSR cu ideile „moldovenismului”. În același timp, potrivit opiniei conducerii comuniste de la Chișinău, prezenta și un risc, deoarece contribuia la răspândirea „ideilor naționaliste” printre „moldovenii” din RSSM. Din aceste considerente, conducerea PCM a depus eforturi mari pentru restrângerea legăturilor turistice cu RSR, în special a formelor de turism care nu aduceau beneficii propagandistice, încurajându-le, în schimb, pe cele care permiteau o îndoctrinare maximă a cetățenilor români.

Analizând modul de organizare a excursiilor și efectul lor propagandistic asupra turiștilor români, E. Strețcul, în nota informativă mai sus menționată, din 11 decembrie 1978, atrăgea atenția autorităților decidente de la Moscova și Chișinău asupra faptului că turiștii din RSR veneau în RSSM nu pentru vizitarea muzeelor, întreprinderilor industriale și agricole, ci pentru „întâlnirile cu rudele sau pentru a face speculă”. Acest segment de turiști „dezorganizau” grupul, nu se „prezentau la excursii” și „plecau fără voie” în afara orașului Chișinău.

În scopul „intensificării impactului propagandistic” asupra turiștilor din RSR, demnitarul amintit a propus (ținând cont de faptul că grupele de călători cu autocarele și turiștii individuali din RSR rămân, în timpul aflării pe teritoriul republicii, „relativ nesupravegheați”, nu „achiziționează pachetul de servicii turistice”) ca această categorie de turiști „să fie restrânsă, iar numărul călătorilor cu trenul să fie mărit” (Negru 2012: 77).

Elocvent este și memoriul secretarului responsabil cu lucrul ideologic al CC al PCM, I. Calin, „Cu privire la participarea RSS Moldovenești la schimbul de turiști între URSS și RSR și reglementarea lui” din 26 decembrie 1978, adresat Direcției pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, în care cerea instanțelor superioare de la Moscova să facă ordine în această sferă a colaborării sovieto-române.

În sus-numitul memoriu, I. Calin formula o serie de pretenții la adresa RSR, acuzând-o că „prin schimburile de turiști și prin alte forme de legătură cu republica noastră, partea română încearcă, cu o insistență

tot mai mare, să promoveze idei și opinii național-șovine, născociri falsificatoare privind istoria poporului, concepții antirusești și antisovietice, și, în ultimă instanță, să creeze o opinie publică despre identitatea națiunii române și moldovenești, despre apartenența istorică a Moldovei la România și ilegalitatea autonomiei ei și intrării în componența URSS”.

Motivând cererea de „reglementare” a schimbului de turiști cu RSR, secretarul cu ideologia al CC al PCM invoca mai multe „argumente”. Astfel, acesta pretexta componența profesională și de vârstă necorespunzătoare a turiștilor români. Predominarea în cadrul grupurilor de turiști a diverselor categorii din rândul intelectualității în detrimentul muncitorilor și țăranilor era, în opinia demnitarului CC al PCM, un inconvenient pentru „lucrul informațional-propagandistic” desfășurat de către ghizii-traducători.

„Înainte de toate, trebuie să menționăm componența profesională și de vârstă nefavorabilă nouă sub acest aspect. Printre turiștii români care ne vizitează sunt puțini muncitori, țărani, tineret studios. În aceste grupuri predomină medici, ingineri, profesori de la instituțiile de învățământ superior și mediu, oameni de litere și de artă, persoane cu funcții de conducere și administrare de la întreprinderi și organizații, lucrători de la ministere și departamente. Această categorie de oameni este molipsită într-o măsură mai mare de stări de spirit burghezo-naționaliste, prooccidentale, prochineze, antiruse și antisovietice. În rândurile ei, acum dăinuie și se ațăță cel mai mult pretenții teritoriale, antimoldovenești. De aceea sosirea lor la noi, comunicarea cu oamenii noștri, mai ales cu cei din profesii înrudite, are adesea urmări dăunătoare asupra conștiinței, concepțiilor și stărilor de spirit ale acestora din urmă. Realizările noastre mai mari, în comparație cu cele românești, în dezvoltarea economiei, științei, culturii, în nivelul de viață al poporului de care turiștii români sunt nevoiți să ia cunoștință în timpul excursiilor, sunt percepute de această categorie de cetățeni români nu ca un fenomen care merită elogii și imitare, nu ca un motiv stimulativ pentru reflecții și o revizuire mai critică a politicii interne și externe a conducerii PCR, ci ca o «bucată gustoasă pierdută» care dă naștere la invidie și la pofte teritoriale național-egoiste”.

Activitatea „subversivă” a turiștilor români pe teritoriul RSSM se manifesta prin răspândirea „literaturii periculoase ideologic, a articolelor

pornografice, înregistrărilor pe disc și a altor materiale care propovăduiau stările de spirit burghezo-naționaliste”, prin inițierea unor întâlniri și discuții în care „înceau să demonstreze <identitatea> popoarelor moldovenesc și român, a limbilor și culturilor lor...”.

În baza unor asemenea „argumente”, CC al PCM solicita:

- „a) reducerea considerabilă a participării RSS Moldovenești la schimbul de turiști dintre Uniunea Sovietică și România, sporindu-l cu RPB, RPU, RDG, RPP, RSSC și cu alte țări socialiste, precum și cu țările capitaliste și în curs de dezvoltare, astfel încât baza tehnico-materială și personalul de serviciu din sistemul *Inturist* al republicii să fie folosită cu o maximă eficacitate;
- b) renunțarea definitivă de a primi în Moldova grupuri de turiști care sunt, în fond, nu turistice străine, ci turistice interne, dar cu intrarea doar pe 1-2 zile pe teritoriul Uniunii Sovietice;
- c) micșorarea vizitelor în republică a turiștilor români cu autobuze și automobile individuale, care sunt pentru noi cel mai puțin avantajoase atât sub aspect economic, cât și sub aspect ideologico-politic, în schimb pot fi mărite grupele de tren care merg prin Moldova în alte regiuni ale Uniunii Sovietice;
- d) repartizarea pentru RSS Moldovenească pe viitor mai ales a grupelor de turiști care pleacă pe itinerare incluzând nu doar România, ci și RPB, RPU, RDG, RSSC, RPP, RFSI și alte țări, adică pe itinerare mixte (dublate, triplate etc.)” (Negru 2010: 192-193).

Demersurile CC al PCM au fost analizate de către responsabilii de la centru, iar la 9 ianuarie 1979, S. Nikitin, șeful Direcției pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, expedia la CC al PCM adresa „Cu privire la legăturile turistice cu RSR” în care menționa: „În 1979 *Inturist*-ul (Agenția unională pentru turism – *n.n.*) intenționează să primească în R.S.S. Moldovenească cu 3-4 la sută mai puțini turiști români (față de numărul total de turiști veniți din RSR în URSS) comparativ cu anul 1978.

Totodată, în 1979, se planifică a mări numărul de turiști, care vizitează orașul Chișinău: din RDG până la 2 000 de persoane (în 1978 – 520), din RPU până la 700 de persoane (în 1978 – 300), din RSC până la 3

300 de persoane (în 1978 – 2 340, din RPP până la 1 870 de persoane (în 1978 – 250), din țări capitaliste și în curs de dezvoltare până la 5 500 de persoane (în 1978 – 3 400)” (Negru E., Negru Gh. 2010: 246).

În aceeași adresă, S. Nikitin informa conducerea PCM că, în anul 1978, *Inturist*-ul unional nu acceptase cererile turiștilor din RSR de a efectua călătorii de 1-2 zile la Chișinău. Solicitățile respective au fost respinse și în 1979, cu toate că deja parveniseră 2 300 de cereri din RSR pentru astfel de călătorii.

De asemenea, era adusă la cunoștință decizia de a reduce, în anul 1979, numărul turiștilor români care efectuau călătorii cu autocarele de 4-5 zile pe ruta Chișinău - Odessa - Chișinău, Chișinău - Bălți - Cernăuți și Cernăuți - Bălți - Chișinău. Dacă în anul 1978, prin intermediul acestei forme de turism, RSSM fusese vizitată de 8 560 cetățeni români, atunci în anul 1979 numărul lor urma să fie redus până la 7 140.

În anul 1979, comparativ cu anul 1978, se planifica ca numărul turiștilor din RSR, care doreau să călătorească cu automobilele individuale la Chișinău și în alte orașe ale URSS, pentru o perioadă de la 5 până la 12 zile, să fie diminuat de la 3 040 la 2 310 persoane.

În schimb, menționa S. Nikitin, numărul turiștilor din RSR care veneau cu trenul în RSSM, având ca destinație și alte orașe ale URSS (Mosco-va, Leningrad, Kiev, Odessa, Volgograd, Tașkent, Erevan), urma să se majoreze, în anul 1979, până la 11 640 de persoane – cu circa 5 000 de persoane mai mult decât în anul 1978.

În anul 1978, prin intermediul *Inturist*-ului, în RSR plecaseră 65 500 de cetățeni sovietici, dintre care doar 521 de persoane erau din RSSM. Dintre cei 66 000 de turiști sovietici, planificați să viziteze în anul 1979 RSR, numai 605 erau din RSSM.

Din anul 1978, turiștii din RSSM, care călătoreau în RSR, trebuiau să viziteze obligatoriu și Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungaria, Republica Federativă Socialistă Iugoslavia etc. În anul 1978, numai două grupuri de turiști din RSSM au avut ca destinație exclusivă RSR. Pentru anul 1979, toate călătoriile turiștilor din RSSM care plecau în RSR, au fost planificate pe itinerare duble: RSR - RPB, RSR - RPU, RSR - RFS Iugoslavia sau triple: RSR - RPU - RSF Iugoslavia.

În urma solicitărilor venite de la CC al PCM, Direcția pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS a convenit cu organizațiile de turism din RSR ca în programul excursiilor organizate pentru turiștii sovietici să fie incluse vizite la Muzeul de Istorie al PCR, Muzeul „Doftana” (fosta închisoare politică), cimitirul ostașilor sovietici etc.

În încheierea adresei sale, S. Nikitin dădea asigurări că Direcția pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS își va organiza astfel activitatea cu agențiile de turism din RSR încât să ia „în considerație doleanțele și recomandările CC al PCM” (Negru E., Negru Gh. 2010: 311).

În pofida eforturilor depuse de conducerea CC al PCM, asigurărilor date de șeful Direcției pentru turism extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, în anul 1979, comparativ cu anul 1978, nu s-a produs reducerea „substanțială”, mult dorită de I. Calin, nici cea de 3-4 la sută, preconizată de S. Nikitin, a numărului de turiști din RSR veniți în RSSM. În 1979, conform datelor prezentate de N. Bradulov, ministru al afacerilor interne din RSSM, în nota informativă din 18 decembrie 1980 către CC al PCM, RSSM a fost vizitată de 19 522 turiști din RSR, iar în 1980 – de 31 011 (Negru 2012: 77). A fost vorba, așadar, de o creștere: în 1979 au venit în RSSM cu 1 693 mai mulți turiști din RSR decât în 1978, iar în 1980 – cu 11 489 turiști mai mulți decât în 1979.

Totuși, după cum a menționat S. Nikitin, începând cu anul 1978 au fost anulate sau limitate acele tipuri de călătorii ale turiștilor din RSR care, în opinia liderilor de la Chișinău, nu aveau impact propagandistic (călătoriile individuale și în grup cu automobilele personale și autocarele cu o durată de 1-2 zile; călătoriile cu autocarele cu o durată de 4-5 zile; călătoriile cu autoturismele individuale cu o durată de la 5 până la 12 zile). Creșterea s-a produs deci din contul călătoriilor care aveau un efect propagandistic maxim (călătoriile colective de lungă durată, mai ales cu trenul, care includeau, pe lângă RSSM, și alte regiuni ale URSS), fenomen încurajat de conducătorii sovietici. Pe de altă parte, după cum reiese din nota informativă amintită a ministrului afacerilor interne, în 1980, cetățenii din RSR nu mai aveau dreptul să viziteze ru-dele îndepărtate, determinându-i, după cum se poate deduce, să utilizeze în acest scop itinerarele turistice propuse de Agenția *Inturist* de la

Moscova. În documentul expedit la CC al PCM, N. Bradulov semnala că „în ultimul timp s-au înmulțit cazurile când turiștii din RSR deviază de la itinerarele stabilite și de la excursiile prevăzute în program, deoarece scopul principal al sosirii lor în republică este de a se întâlni cu rudele îndepărtate, pe care nu au voie să le viziteze în mod particular” (AOSPRM 51: inv. 54, dosar 7, fila 94). Acest fapt explică, cel puțin parțial, creșterea spectaculoasă a numărului de turiști sosiți din RSR în RSSM în cursul anului 1980.

În anii următori, CC al PCM a depus eforturi pentru a impune în relațiile turistice dintre URSS și RSR recomandările reflectate în memoriul din 26 decembrie 1978, de a intensifica activitatea propagandistică printre turiștii din RSR.

La 25 ianuarie 1983, secretariatul CC al PCM a adoptat hotărârea „Despre starea lucrului informațional-propagandistic, a primirii și deservirii turiștilor străini în republică și măsurile privind îmbunătățirea lor” în care se arăta că „unii ghizi-traducători nu asigură desfășurarea la un nivel politic corespunzător a lucrului informațional-propagandistic în rândul turiștilor străini, în unele cazuri nu dau ripostă argumentată unor cetățeni români care exprimă opinii antisovietice și antimoldovenești”.

Hotărârea solicita Direcției pentru turismul extern de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești să „lichideze neajunsurile susmenționate”. Prioritatea de bază a corpului de ghizi-traducători, după cum indica hotărârea, consta în perfecționarea lucrului propagandistic, imprimarea unui „caracter ofensiv, argumentat”, având în vedere „specificul turismului străin din republică”. Documentul definea în termeni expliți misiunea ghizilor: de informare și de supraveghere cu atenție a turiștilor, în special a celor români. Astfel, pe lângă misiunea de „familiarizare multilaterală cu politica națională a PCUS”, cu „realizările republicii în construcția comunismului”, ghizii erau obligați să abordeze o serie de chestiuni care „erau tratate în mod eronat de către propaganda burgheză și revizionistă” și să „ia măsuri adecvate de influență” față de acea parte a turiștilor români care „exprimau opinii antisovietice și antimoldovenești” (*Ibidem*, inv.64, dosar 369, filele 2-4).

Limitarea contactelor între rude și prieteni

Tensionarea relațiilor sovieto-române și presiunile exercitate de Moscova asupra României, ca urmare a discuțiilor între L. Brejnev și N. Ceaușescu din luna mai 1970 de la Moscova și a refuzului liderului român de a-și subordona politica externă controlului sovietic (Watts 2011: 493) a determinat adoptarea de către Biroul CC al PCUS, la 5 noiembrie 1970, a hotărârii „Despre măsurile privind intensificarea continuă a muncii ideologice în rândul populației RSS Moldovenești și a regiunii Cernăuți a RSSU”. Conducerea RSSM, în frunte cu I. Bodiul, declanșează, la indicația Moscovei, contramăsuri menite să restrângă contactele umane între RSSM și RSR.

Hotărârea Biroului CC al PCM din 16 noiembrie 1970 „Despre măsurile privind intensificarea continuă a muncii ideologice în rândul populației RSSM” indica Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldovenești „să întreprindă măsuri privind reglementarea invitărilor cetățenilor români în Moldova și plecării cetățenilor noștri în România și reducerea semnificativă a vizitelor reciproce cu vize individuale”. De asemenea, cerea „stabilirea unui control strict al comportamentului cetățenilor români în timpul aflării lor în republică, al respectării de către aceștia a legilor sovietice și a normelor în vigoare de ședere a străinilor în Uniunea Sovietică” (Negru E., Negru Gh. 2013: 421).

În cadrul consfăturii de la CC al PCM din 20 noiembrie 1970, la care au participat primii secretari ai comitetelor orașenești și raionale de partid, șefii de secții ai aparatului CC al PCM, I. Bodiul a punctat următoarele:

„Trebuie ținută sub control șederea în republică a persoanelor care vin la noi cu vize particulare. Ele călătoresc adeseori liber, încălcând condițiile de ședere pe teritoriul nostru, prin republică și chiar pleacă dincolo de hotarele ei.

Trebuie să-i demascăm, cu ajutorul opiniei publice, pe provocatorii antisovietici și să-i expulzăm din țară.

E necesar a spori răspunderea persoanelor care invită rudele lor și le creează condiții pentru circulația nestingherită și răspândirea de stări de spirit nocive...

Legat de schimbul de cetățeni dintre Moldova și România, trebuie să *limităm considerabil* (*subl. n.*) vizitarea republicii noastre, precum și plecarea în România cu vize particulare. Trebuie să li se refuze plecarea în România, precum și în alte țări persoanelor care nu inspiră încredere că în străinătate se vor comporta ca niște adevărați patrioți sovietici.

Cei care pleacă din republica noastră în străinătate, inclusiv în România, trebuie instruiți și informați despre ceea ce pot întâlni acolo, să li se explice că în cazul discuțiilor antisovietice ei trebuie să protesteze cu fermitate, să dea cu îndrăzneală o ripostă hotărâtă” (Negru 2014: 58).

Drept consecință, în anul 1971 a scăzut dramatic numărul călătorilor în scop particular din RSSM în RSR. Dacă în anul 1970 din RSSM au plecat la rudele din România 7 086 de persoane, în 1971 – doar 2 801 (*Ibidem*). Instituțiile afacerilor interne din RSSM, ghidându-se de indicația explicită a conducerii republicane de partid privind limitarea „considerabilă” a numărului cetățenilor cu „vize particulare”, a aprobat doar o parte din cererile de călătorie sau de invitare ale cetățenilor din RSSM. Astfel, în timp ce în anii 1966–1970 cetățenii RSSM aveau voie să călătorească în România în vizită nu numai la rudele apropiate, ci și la cele mai îndepărtate sau la cunoștințe, din 1971 călătoriile în acest scop sunt treptat restrânse, ca, într-un final, să se permită, într-un număr limitat, doar vizitele reciproce între rudeniile de sânge.

Potrivit notei informative a ministrului afacerilor interne din RSSM, N. Bradulov, din 15 februarie 1972, din numărul total de 7 086 de cetățeni din RSSM, care, în 1970, au călătorit în scop particular în România, 3 026 au fost în vizită la rudele apropiate, 3 952 – la rudele îndepărtate, iar 108 – la cunoștințe. În anul 1971, din RSSM au plecat în vizite particulare în România doar 2 801 cetățeni: 2 313 – au fost în vizită la rudele apropiate, 470 – la rudele îndepărtate și 18 – la cunoștințe. Numărul cererilor respinse ale cetățenilor din RSSM, care doreau să călătorească în România în anul 1970, a fost de 962, iar în 1971 – de 2 960. Totodată, în 1971, Ministerul Afacerilor Interne al RSSM a respins circa 39 la sută din cererile de solicitare a certificatelor de invitare a rudelor din România, acceptând doar 6 246 din cele 10 227 cereri (AOSPRM 51: inv. 33, dosar 90, fila 43).

Diversele obstacole impuse cetățenilor RSSM, care doreau să invite rudele din România, se accentuează tot mai mult din anul 1972, odată cu instituirea unui sistem riguros de examinare a cererilor de către Ministerul Afacerilor Interne al RSSM.

Hotărârea Secretariatului CC al PCM din 22 februarie 1972 „Despre neajunsurile caracteristice în lucrul cu cetățenii străini care sosesc în republică cu vize individuale” impunea sporirea controlului privind eliberarea certificatelor de invitare de către locuitorii RSSM a cetățenilor străini, circulația lor pe teritoriul republicii, discuțiile cu cetățenii RSSM. Sovietele satești aveau obligația de a examina minuțios cererile cetățenilor care invitau rude din România cu scopul de a „preîntâmpina sosirea în RSSM a foștilor primari, ofițeri ai jandarmeriei, moșieri” din România interbelică și a altor „elemente ostile URSS” (*Ibidem*: dosar 195, fila 53).

Totodată, cetățenii RSR, care soseau în vizită la rudele din RSSM, erau supuși unor ample acțiuni de prelucrare ideologico-propagandistică. În asemenea acțiuni propagandistice erau antrenați activul de partid, vecinii sau chiar rudele-gazdă ale cetățenilor români. Rapoartele expediate la CC al PCM de către secretarii comitetelor raionale de partid dezvăluie maniera în care se desfășura lucrul propagandistic cu cetățenii români. Într-o notă informativă a Comitetului raional de partid Ungheni „Cu privire la mersul îndeplinirii hotărârii CC al PCM din 22 februarie 1972”, din 6 octombrie 1972, expediată CC al PCM, se menționa: „Încă la începutul acestui an a avut loc o consfătuire de instruire cu secretarii organizațiilor primare de partid, cu președinții sovietelor satești, unde au fost examinate chestiunile referitoare la lucrul cu cetățenii străini care sosesc în raionul nostru cu vize individuale. S-a dat indicația să fie utilizați (în lucrul propagandistic – *n.n.*) activiștii, membrii PCUS, vecinii, cunoștințele, rudele gazdelor cetățenilor străini. Acești tovarăși trebuie să relateze cetățenilor străini despre toate transformările care s-au produs în anii puterii sovietice și să-i familiarizeze cu succesele colhozului sau sovhozului local” (*Ibidem*: inv. 33, dosar 195, fila 47).

Ca urmare a celor două hotărâri, din 16 octombrie 1970 și 22 februarie 1972, numărul cetățenilor români care soseau anual în RSSM pentru vizitarea rudelor s-a diminuat progresiv. Dacă în 1970 au sosit în RSSM

10 617 cetățeni români, apoi în 1971 numărul lor s-a redus cu peste 3 000, totalizând 7 382 de persoane. În anii 1972-1975, pe fundalul amplificării disputelor politice sovieto-române, numărul cetățenilor români sosiți la rudele din RSSM a continuat să se micșoreze. Cifra medie anuală a acestora, în perioada menționată, a constituit circa 6 487 persoane. În același timp, în 1972-1975, cifra medie anuală a cetățenilor din RSSM, care au călătorit în scop particular în România, a fost de 3 420 persoane.

Din anul 1975, CC al PCM solicită CC al PCUS „reglementarea vizitării Moldovei de către cetățenii români cu vize individuale”. În „Memoriul despre faptele de falsificare în Republica Socialistă România a evenimentelor istorice și măsurile privind preîntâmpinarea consecințelor lor negative în Moldova” din 27 iunie 1975, adresat CC al PCUS, I. Bodiul propunea „să se limiteze intrarea cetățenilor români în republica noastră cu vize libere și să se practice vizitarea Moldovei de către grupe în mod organizat” (Negru E., Negru Gh. 2010: 64). Aceste demersuri ale conducerii PCM devin mai insistente după vizita lui N. Ceaușescu la Chișinău la 2 august 1976, a cărei scop a fost, potrivit autorităților comuniste din RSS Moldovenească, „de a genera în rândurile poporului moldovenesc a unor stări de spirit proromânești”. Blocarea contactelor cu rudele apropiate trebuia, în opinia prim-secretarului CC al PCM, să preîntâmpine „răspândirea în rândul populației republicii noastre a ideii înrudirii naționale și apartenenței teritoriului dintre Prut și Nistru la România” (*Ibidem*: 107).

În nota secretă „Despre îndeplinirea hotărârilor adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale a teleradiodifuziunii de stat a RSS Moldovenești, reglementarea abonării la literatura și edițiile periodice din RSR și sosirii în Moldova a turiștilor și cetățenilor români în interes particular” din 7 aprilie 1978, adresată CC al PCM, Gr. Eremei, locțiitor al președintelui Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești, insista asupra „reducerii intrării în Moldova a cetățenilor români și a plecării locuitorilor Moldovei în RSR”. Realizarea acestui obiectiv depindea, în mare măsură, de Ministerul Afacerilor Interne al RSS Moldovenești care trebuia să „examineze, în cel mai strict mod, documentele referitoare la intrarea în Moldova a cetățenilor români și la plecarea locuitorilor Moldovei; să coordoneze aceste chestiuni cu

organele sovietice și cu cele de partid și să le aprobe numai în cazul unor motive suficiente”. Întreaga responsabilitate „pentru justificarea eliberării documentelor de ieșire și intrare” cădea „personal în seama ministrului afacerilor interne” (*Ibidem*: 205).

Începând din 1978, autoritățile comuniste de la Chișinău limitează drastic călătoriile cu „vize individuale” ale cetățenilor din RSR și RSSM. Astfel, în 1978, din 10 444 cereri de invitare a rudelor din RSR ale cetățenilor din RSSM au fost aprobate 7 998, iar 2 446 (23,4%) au fost respinse. În prima jumătate a anului 1978, au solicitat permisiunea de a pleca în vizită la rudele din RSR 2 630 de cetățeni ai RSSM, dar au primit aprobare doar 1 163 cetățeni (64%) (Negru 2014: 63).

Din cauza acestor limitări a călătoriilor cu „vize individuale” ale cetățenilor RSR pe teritoriul RSSM, în favoarea călătoriilor în grupuri organizate, cifra călătorilor în scop particular dinspre RSSM spre RSR și viceversa s-a redus progresiv. Deși nu dispunem de cifre exacte privind numărul total al acestor categorii de călători, totuși există statistici referitoare la numărul de cereri depuse pentru obținerea documentelor de „intrare-ieșire”. În 1980, potrivit raportului ministrului afacerilor de interne al RSSM, N. Bradulov, din 21 ianuarie 1981, adresat CC al PCM, cetățenii din RSSM au depus 4 751 cereri de călătorie în RSR și 6 235 cereri de invitare a rudelor din RSR (*Ibidem*). Având în vedere că procentul satisfacerii acestor cereri în anii 1978-1979 era puțin peste 70 la sută din numărul total, putem presupune că în 1980 cifra celor plecați din RSSM în RSR cât și a celor sosiți din RSR în RSSM variaza între 3 000 și 3 300, respectiv 4 000-4 400 persoane.

Pe parcursul anilor '80, în RSS Moldovenească a continuat politica de restricționare a călătoriilor în scop particular ale românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Deoarece posibilitatea cetățenilor români de a călători la rudele din RSSM era limitată, iar filiera turismului era o cale mai lesne pentru reîntâlnirea cu cei apropiați din RSS Moldovenească, tot mai mulți cetățeni români optau pentru călătoriile turistice în URSS. Cu toate că din 1980, în pachetul ofertelor agențiilor de turism din România Chișinăul nu mai figura ca destinație turistică separată, totuși călătoriile turistice în URSS, prin Chișinău, le oferea călătorilor români șansa revederii, fie și „în secret”, cu rudele din RSS Moldovenească, după ani lungi de despărțire.

Rapoartele ministrului afacerilor interne al RSS Moldovenești, adresate CC al PCM, consemnează diverse „încălcări” ale turiștilor români. Într-un raport secret din 18 decembrie 1980, trimis CC al PCM, N. Bradulov semnală multiplicarea cazurilor de „deviere” a turiștilor din România de la traseele și programul excursiilor prin Chișinău, pentru că „scopul principal al sosirii lor în republică era acela de a se întâlni cu rudele îndepărtate” (AOSPRM 51: inv. 54, dosar 7, fila 94). Această situație a determinat organele de resort din RSS Moldovenească să instituie un control strict al deplasării turiștilor români, iar orice abatere de la programul excursiilor risca să fie pedepsită cu expulzarea sau chiar cu interdicția de a mai călători în URSS.

Așadar, în cazul României, declarațiile oficialilor sovietici privind consolidarea încrederii și a relațiilor „frățești” cu RSR din a doua jumătate a anilor 1960 – începutul anilor 1980 nu erau doar un mod de exprimare a politeții, ci și o încercare de a tăinui războiul propagandistic antiromânesc secret împotriva României. În pofida tentației de a nu permite niciun fel de comunicare dintre românii din RSSM și RSR, PCUS și PCM au avut totuși o abordare diferențiată față de diversele tipuri de relații umane dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului. Conducerea sovietică, dorind să influențeze cetățenii români și să creeze o opinie nefavorabilă față de conducerea din RSR, a acceptat, comparativ cu perioada precedentă, o oarecare intensificare a contactelor umane, a schimburilor de turiști și a vizitelor în scopuri particulare dintre cetățenii din RSSM și RSR. Însă creșterea fluxului de turiști veniți din RSR în RSSM în anii 1960-1970, în pofida prelucrării lor în spirit sovietic de către ghizi și autoritățile locale de partid, nu au condus la sporirea „beneficiilor ideologico-propagandistice” scontate. Mai mult, contactele dintre turiștii din RSR și cetățenii din RSSM contribuiau la apropierea între români și la răspândirea ideilor despre originea etnică, lingvistică și culturală comună. De aceea, în 1978, atunci când războiul propagandistic antiromânesc a atins cote maxime, conducerea RSSM a cerut instituțiilor ierarhic superioare de la Moscova să modifice politica de până atunci față de schimburile de turiști cu RSR, inclusiv să rectifice modalitățile, itinerariile și termenele de călătorie a turiștilor români în RSSM. Astfel nu mai erau acceptate grupurile turistice care veneau din RSR în RSSM doar pentru 1-2 zile, călătoriile turiștilor din RSR cu autocarele și automobilele individuale. În schimb, erau încu-

raiate călătoriile grupurilor mari care veneau cu trenul și aveau drept destinație principală nu Chișinăul, ci alte orașe importante din URSS (Moscova, Leningrad, Minsk, Kiev, Tașkent etc.). Funcționarii sovietici preferau grupurile de turiști din RSR care erau neomogene din punct de vedere etnic și erau compuse din categorii sociale de sorginte țărănească sau muncitorească.

De asemenea, și călătoriile directe din RSSM în RSR urmau a fi restricționate. Turiștii din RSSM trebuiau să călătorească pe un itinerar care includea nu doar RSR, ci și RPB, RPU, RFS Iugoslavia etc. În general, la începutul anilor 1980, numărul turiștilor români care veneau din RSR în RSSM nu s-a micșorat. Deși a scăzut ponderea turiștilor individuali și în grupuri mici, considerate neinteresante din punct de vedere propagandistic, în schimb a crescut numărul turiștilor ce călătoreau în grupuri mari pe un traseu în care Chișinăul era doar un punct de trecere spre alte orașe ale URSS, fapt ce permitea să fie masiv prelucrați ideologic de armata propagandistică sovietică.

Spre deosebire de schimburile turistice cu RSR, care, în linii mari, au cunoscut o tendință ascendentă, numărul vizitelor în scopuri particulare din RSR în RSSM s-au redus progresiv, ele fiind considerate drept o sursă de contaminare a locuitorilor din RSSM cu idei „naționaliste”. Astfel în anii 1966-1970, media anuală a cetățenilor din RSR veniți în RSSM a constituit 9 800 persoane, în 1971-1975 – 6 487 persoane. În 1980, numărul călătorilor din RSR cu „vize individuale”, calculat în baza cererilor de invitare aprobate de către Ministerul Afacerilor Interne din RSSM, a constituit circa 4 000-4 400 persoane. Probabil că, pentru a păstra aparențele „prieteniei frățești”, conducerea URSS și RSSM a acceptat și în anii următori unui număr neînsemnat de cetățeni români să viziteze RSSM, dar acest fapt nu a permis o comunicare firească între rudele din RSSM și RSR.

Referințe bibliografice

AOSPRM 51 = Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova, Fond 51.

Negru 2010 = Gheorghe Negru, *Campanii împotriva României și a naționalismului românesc din RSSM în anii 60-80 ai sec. XX*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură, Serie nouă, nr. 1 (65), 2010.

Negru 2012 = Elena Negru, *Schimbul de turiști între RSSM și RSR ca instrument de propagandă sovietică (mijlocul anilor '60 - începutul anilor 80 ai sec. XX)*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură, nr. 4, 2012.

Negru 2013 = Elena Negru, *Schimburile de turiști dintre RSS Moldovenească și Republica Socialistă România (anii 60-70 ai sec. XX)*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 2, 2013.

Negru 2014 = Elena Negru, *Calea anevoioasă a reîntâlnirii românilor din RSR și RSSM sau cum a fost edificat „zidul chinezesc” pe Prut (mijlocul anilor '60 – începutul anilor '80 ai sec. XX)*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură, nr. 1-2, 2014.

Negru E., Negru Gh. 2010 = Elena Negru, Gheorghe Negru, *PCM și naționalismul (1965-1989). Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de către Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură. Anul XVIII, nr. 5-6 (69-70), 2010.

Negru E., Negru Gh. 2013 = Elena Negru, Gheorghe Negru, *Cursul deosebit al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice ale PCM împotriva României (1965-1989). Studiu și documente*, vol.1, 1965-1975, Centrul Editorial Poligrafic USM, Chișinău, 2013.

Watts 2011 = Larry L. Watts, *Ferește-mă, doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Editura RAO, 2011.

Vlad MISCHEVCA

Amiralul din fabulă**(Misiunile ratate ale amiralului Ciceagov în 1812)**

VI.M. – cercet. șt. coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor, Ph.D.*); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (din 1995) și al Grupului de inițiativă „Anul 1812” (Chișinău, 2011). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Figura neordinară a amiralului P.V. Ciceagov (П.В. Чичагов, Tchitchagoff, 1767-1849), desemnat la sfârșitul Războiului ruso-turc din 1806-1812 în fruntea unei armate terestre, care a ieșit victorioasă dintr-un lung război cu otomanii și a fost imediat reorientată împotriva lui Napoleon, a stârnit un interes sporit în rândurile istoricilor încă din secolul al XIX-lea. Pentru istoria românilor este important de menționat că Pavel Vasilevici Ciceagov a fost ultimul comandant șef al Armatei ruse de la Dunăre (implicat nemijlocit în negocierile finale ale încheierii Păcii de la București din luna mai 1812) și, totodată, primul conducător al Basarabiei anexate la 16 (28) mai 1812. Astfel, în anul 1812, el a cunoscut triumful ascensiunii carierei sale politico-militare și, totodată, eșecul unor importante misiuni, încredințate de către împăratul Alexandru I în ajunul și în timpul războiului cu Franța lui Napoleon Bonaparte. Alexandru I îl face de fapt *guvernator în sudul Rusiei*: pe lângă Armata dislocată în Principatele Române, el are la dispoziție Flota Mării Negre, administrația militară și civilă a Țării Românești și Moldovei și *a tuturor țărilor*, „care pot fi ocupate de forțele terestre și navale încredințate” amiralului.

P. V. Ciceagov și-a început cariera de ofițer în escadra tatălui său (V.Y. Ciceagov, 1726-1809, amiral din 1782), ocupând postul de ministru maritim al Imperiului Rus (1802-1811), iar din 1807 fiind deja amiral. A fost membru al Consiliului de Stat și ales membru de onoare al Academiei de Științe Ruse (1814). Soarta lui P.V. Ciceagov nu a fost ușoară. Un om care a făcut mult pentru flota rusă, în 1812 a fost declarat principalul vinovat pentru eșecul trupelor imperiale de la Berezina,

P. V. Ciceagov

(И.Б. Чичагов. Din colecția Muzeului de Stat de Istorie din Moscova (GIM), desen în tuș din anii 1810)

când o parte din armata franceză și însuși împăratul Napoleon au reușit să evite încercuirea și să se retragă din Rusia. Amiralul a fost ridiculizat de societatea rusă, inclusiv de cunoscutul scriitor Ivan Krîlov în fabula sa „Știuța și Motanul”. Pavel Ciceagov, care considera acuzațiile nedrepte, a părăsit în 1814 Rusia și a trăit în exil până la moartea sa¹. În 1834 proprietățile sale din Rusia au fost sechestrate, iar el a primit cetățenie engleză și în același an a orbit, lăsând urmașilor vaste amintiri scrise și publicate abia după moartea sa. În *Notele* sale, care acoperă perioada de la nașterea tatălui său (1726) până în 1834, el a inclus o mulțime de materiale istorice valoroase pentru studierea perioadelor domniei Ecaterinei a II-a, Pavel I și Alexandru I, caracteristici precise ale oamenilor de stat și multe detalii bazate pe documente și scrisori necunoscute până atunci². În aceste *Note* el a vrut să clarifice anumite situații obscure și să se justifice pentru urmași, însă ele au fost publicate doar parțial și au stârnit un val de opinii controversate. Ca deviză personală, el și-a adoptat celebrul dicton „Etre et non paraitre” („A fi, dar a nu părea”), pe care și l-a gravat pe inelul său.

Ciceagov a fost, fără îndoială, un filoenglez, a studiat navigarea în Anglia și a fost căsătorit cu o englezoaică (Elizabeth Proby, 1774-1811). În ultimele zile ale domniei lui Pavel I, răspunsurile sale îndrăznețe, chiar obraznice adresate despotului său nerăbdător, pentru care a fost încarcerat în cetatea Petropavlovsk, i-au câștigat un respect general, pe care l-a păstrat până când a obținut o altă faimă³. Contemporanul său F.F. Vighel, unul dintre cei mai cunoscuți memorialiști ruși și fost guvernator al Basarabiei (1825-1826), menționa: „Severitatea marinarului, combinată cu aroganța englezului, l-a făcut ulterior urât de ruși; ultimul său gest a făcut ca toți să-l disprețuiască. Blestemând Rusia, el a părăsit-o pentru totdeauna și mai mult decât a plătit-o pentru ura și disprețul cu care l-a împovărat”. Totuși, istoricii ruși actuali îl reabilitează pe P.V. Ciceagov, care, locuind în străinătate (ultimii ani de viață la fiica sa Ecaterina du Bouzet), ar fi vorbit întotdeauna cu drag despre Rusia și a apărat nevoia de libertate în articolele sale, opunând țăranii ruși nobilimii lor, exprimându-și încrederea că poporul va răsturna violența și fărădelegea⁴. Al. Langeron remarcase că Ciceagov „cu o pensie de 60 000 de ruble, a venit să locuiască la Paris, unde, cufundat în liberalism, a continuat calomniile și insultele la adresa suveranului și țării sale”⁵. Cert rămâne că Ciceagov nu suporta măgulitorii curții, a detestat nobilimea rusă servilă, fapt pentru care ea îl urâse cu adevărat. Iar un ecou al acestui dezgust este și caracterizarea critică făcută de către Vighel în memoriile sale⁶.

Acestea fiind spuse, cu referire la o sumară biografie a amiralului Ciceagov, ne vom expune mai detaliat în ceea ce privește evenimentele legate de misiunea lui în Principatele Române din primăvara și vara anului 1812 și cea din cadrul războiului ruso-francez din vara și toamna aceluiași an.

Diplomația țaristă în timpul negocierilor ruso-otomane din anul 1812 a continuat să considere că „pretențiile Rusiei nu sunt în afara bunăvoinței, deoarece dacă la început s-a cerut hotarul la Dunăre, ulterior s-a renunțat și s-a acceptat hotarul la Siret”⁷, neîncetând să insiste la masa tratativelor de la București (ianuarie-mai 1812 ca „râul Siret să fie fixat hotar între cele două împărății, așa cum s-a stabilit la Giurgiu”⁸. Diplomația otomană, ținând foarte bine minte planurile de partajare a posesiunilor Imperiului Otoman, ursite de către Franța și Rusia la

Tilsit (1807) și Erfurt (1808), nu excludea nici la 1811-1812 pericolul pe care îl prezenta Bonaparte nu doar pentru Imperiul țarist, dar și pentru Poarta Otomană. Iată de ce, marele vizir era de părerea că „Salvându-vă pe voi, ne salvăm pe noi înșine”⁹.

Împăratul rus, la rândul său, dorind săși asigure flancul de sud al imperiului, spera să-i aibă pe otomani în calitate de aliați în ajunul iminentului conflict european împotriva Franței napoleoniene, fapt ce a determinat moderarea pretențiilor sale inițiale. Astfel, în ajunul semnării Păcii de la București, Sublima Poartă se afla sub o presiune multilaterală atât din partea dușmanului său – Rusia, cât și din partea aliaților – Franța, Marea Britanie și chiar din partea țărilor neutre, cum ar fi Suedia, deoarece Marile puteri ale Europei încercau să atragă Imperiul Otoman de partea lor în ajunul războiului francorus (iunie 1812), conflict ce urma să hotărască soarta întregului vechi continent. Iată de ce putem spune că au existat o multitudine de factori care au condiționat semnarea, la 5 (17) mai 1812 la București, a *clauzelor preliminare* ale Tratatului de pace ruso-turc¹⁰.

Pentru a grăbi negocierile tergiversate de la București, Alexandru I a apelat la serviciile unei persoane în care avea încredere – amiralul P.V. Ciceagov. *Instrucțiunea lui Alexandru I către amiralul P. V. Ciceagov*, din 9 (21) aprilie 1812, elaborată la Petersburg, prevedea un șir de acțiuni concrete de ordin diplomatic și militar în vederea încheierii războiului cu otomanii, în contextul unei eventuale declanșări a unui nou conflict cu Franța napoleoniană.

Amiralul prelua, conform rescriptului imperial, „conducerea principală a Principatelor Moldovei și Valahiei, precum și comandamentul suprem asupra Armatei de la Dunăre și al Flotei Mării Negre”. Prima dintre aceste sarcini ale noului comandant suprem reieșea din circumstanțele politice create care acordau o importanță deosebită titlului atribuit lui P.V. Ciceagov de către Alexandru I. Dintre acestea, „negocierile de pace cu turcii trebuiau să ocupe un loc semnificativ”. Al doilea subiect se referea la „înarmarea popoarelor de acolo, care ne pot întări astfel operațiunile militare”. Împăratul rus confirma că: „În primul dintre aceste subiecte, considerăm că este util să vă aducem la cunoștință că comportamentul insidios al Austriei, care s-a unit cu Franța, obligă Rusia să folosească toate mijloacele din mâinile sale pentru a respinge intențiile periculoase ale acestor două puteri.

Cea mai importantă dintre aceste metode este să atragem de partea noastră spiritul combativ al popoarelor slave – sârbii, bosniacii, dalmațienii, muntenegrenii, bochesienii, croații, ilirii, fiind înarmați și organizați militar, ne pot ajuta foarte mult.

Ungurii, indignați de acțiunile actualei lor guvernări, ne oferă un mod la fel de eficient de a îngrijora Austria, de a-i distra atenția și de a o face, astfel, mai slabă.

Toate aceste popoare, împreună cu trupele noastre regulate, vor forma o miliție uriașă, nu doar împotriva contracărării planurilor Austriei, dar și pentru a produce o diversiune puternică pe aripa dreaptă a posesiunilor franceze și să ne servească drept un mijloc nemijlocit de a provoca atacuri din direcția Nișului și Sofiei”.

În scopul acestei diversiuni împotriva Franței trebuia să urmeze „cucerirea Bosniei, Dalmației și Croației și direcționarea acestei miliții (*trupelor nou formate*) către cele mai importante puncte situate pe Marea Adriatică, de preferință către Trieste, Fiume, Bocca di Cataro¹¹ și așa mai departe, pentru a stabili din cele mai comode puncte contactul cu flota Angliei, canalizând eforturile noastre de a atinge Tirolul și Elveția, acționând în comun cu aceste curajoase popoare nemulțumite de actuala conducere”.

Amiralul Ciceagov urma să se ghideze de instrucțiunile primite: „Tot ceea ce poate ridica spiritul popoarelor slave pentru a-i îndrepta spre țelul nostru ar trebui să fie folosit de Dvs., cum ar fi: promisiunea independenței lor, instituirea unui Regat slav, recompensarea acelor oameni care au o influență între ei – cu bani, decorații, menționare decentă pentru comandanți și trupe, și alte stimulente similare, corespunzătoare cu moravurile acestor popoare și circumstanțele create. Organizarea structurii civile a tuturor acestor popoare este încredințată discreției și considerației Voastre.

Dacă, înainte de sosirea la destinație, pacea cu Poarta va fi deja semnată, atunci urmează să se încheie și un Acord de alianță și de apărare din cauza relațiilor survenite dintre noi și Curtea austriacă; este probabil ca și condițiile păcii să necesite unele anulări. Va fi necesar să solicităm turcilor nu doar să nu obstrucționeze în mod direct ajutorul pe care îl putem obține de la sârbi și de la alte popoare creștine de sub stăpânirea

lor, dar și să exprime o dispoziție sinceră și benevolă de a ne ajuta cu toate mijloacele pe care le au în mâinile lor împotriva dușmanilor comuni. Pentru mai multă asigurare, îi puteți lăsa să creadă că, odată cu înfrângerea dușmanilor noștri comuni, posesiunile lor anterioare ale Republicilor Ragusa și Insulelor Ionice le vor fi returnate. În acest caz, pentru rezolvarea cea mai rapidă și mai convenabilă a articolelor suplimentare la Tratatul de alianță, puteți folosi, dacă îi considerați utili, pe domnii Italinski și Barozzi, trimițându-i la Constantinopol pentru a înclina Poarta cu privire la propunerile făcute în acest sens și a o convinge că, odată cu intrarea sa în alianță cu Rusia, Franța, tocmai din aceste motive, devine inamicul său cel mai periculos și, prin urmare, este la fel de necesar ca și pentru noi să aspire la succesul operațiunilor militare împotriva lui Napoleon. Cu toate acestea, soluțiile pe care le oferim pot avea acel beneficiu pentru ea, că va scăpa prin aceasta de o implicare nemijlocită și pierderea trupelor sale musulmane.

Dacă totuși pacea cu turcii nu s-a semnat, atunci ar trebui ca efortul și efectul sugestiilor Dvs. să se extindă asupra tuturor părților Imperiului Otoman: grecii ar trebui să fie încurajați să scuture nesuferitul jug mahomedan; de negociat cu Ali Pașa, oferindu-i speranță de independență și recunoașterea sa ca rege al Epirului; de la albanezi să se încerce prin îndemnuri și mai ales cu ajutorul unei remunerări suficiente de a organiza o armată aparte; dacă Ali-Pașa va fi totuși imposibil de atras de partea noastră, atunci de folosit forța și toate mijloacele pentru a-i răsturna puterea și stabilirea unei alte guvernări, mai favorabile nouă...

Munițiile militare, cum ar fi puștile, sacii de campanie, cartușele și așa mai departe [vor fi] solicitate din Anglia și livrate, probabil, prin flota sa, situată în Marea Adriatică, la fel precum și o sumă de bani pentru costurile necesare.

Pentru a consolida această miliție (oaste – n.n.) slavă, trebuie să le repartizați la discreția Dvs. un număr suficient de infanterie cu o unitate decentă de cavalerie și artilerie, fără a pierde din vedere că în cazul continuării războiului cu Poarta să putem rămâne în siguranță într-o poziție defensivă împotriva ei.

Vom încerca, de asemenea, să solicităm asistență maritimă de la britanici pentru atacarea acelor locuri spre care va fi îndreptat atacul nos-

tru, cum ar fi: Bocca di Cataro, Trieste, Fium, Ragusa și altele, urmând ca blocarea insulei Corfu să fie consolidată, pentru a întrerupe orice comunicare cu coasta turcească. Se poate spera că și în Sicilia trupele staționate vor acționa în aceeași direcție. În consecință, la prima oportunitate, veți fi obligați să interacționați prin negocieri cu comandanții maritimi și terestri englezi și să încercați să stabiliți cu ei cele mai convenabile moduri de comunicări posibile”¹².

Primind o asemenea plenipotență, amiralul a părăsit Petersburgul pe 2/14 mai și a ajuns la Iași pe data de 11/23 mai 1812. Dar, între timp, Kutuzov, văzând că onoarea semnării păcii îi putea fi luată, a reînnoit negocierile și s-a grăbit să încheie un tratat care, totuși, „nu a răspuns noilor intenții ale împăratului rus”¹³. P.V. Ciceagov, în calitate de nou comandant suprem al trupelor ruse de la Dunăre, a sosit la București a doua zi după semnarea preliminarilor de pace, la 6 (18) mai 1812.

Chiar dacă înlocuirea lui Kutuzov cu P.V. Ciceagov a fost pregătită în secret de către împărat, Kutuzov a reușit să afle despre acest lucru și s-a grăbit să facă un pas de preempțiune, forțând semnarea preliminarilor tratatului de pace cu turcii, pentru ca laurii acestei „victorii diplomatice” să meargă la el, și nu la noul comandant suprem. Bătrânul general, nemulțumit de demisia sa, a ținut o ranchiună atât împotriva lui Alexandru I, cât și a succesorului său. Ostilitatea lui Kutuzov (și nu doar a lui) va juca un rol nefast pentru soarta amiralului în viitor.

Dacă desemnarea comandantului naval pe postul de comandant suprem al armatei terestre a fost întâmpinată în cercurile militare cu surprindere și dezamăgire, pentru generalul de infanterie contele de Langeron această numire a provocat o iritare personală. Cert este că, timp de mai mulți ani, A.F. Langeron a dorit să obțină postul de comandant șef al *Armatei Moldovei* (cum mai era numită de ruși *Armata de la Dunăre*), dar din nou speranțele sale nu s-au realizat.

Amiralul ajuns la București a preluat comanda Armatei de la Dunăre și după ce a examinat situația la fața locului, reieșind din înșurubările care i s-au încredințat, a găsit Principatele Române într-o stare deplorabilă, iar disciplina în armată practic distrusă, ceea ce a fost rezultatul a numeroase abuzuri comise de predecesorul său. Iată cum descrie însuși amiralul această situație: „Dorind să acord toată onoarea

acestei afaceri lui Kutuzov, l-am invitat să stea încă câteva zile pentru semnarea finală a tratatului. Acest tratat, încheiat în mare grabă, avea inconveniente. În primul rând, nu a stipulat o alianță ofensivă și defensivă împotriva lui Napoleon; pe când împăratul mi-a poruncit să o închei cu Turcia. Apoi, el nu conținea acele condiții favorabile care ar fi putut fi atinse. Astfel, am aflat că împuterniciților turci li s-a dat ordin să facă concesii în orice; prin urmare, ei puteau desemna râul Siret drept graniță a Basarabiei. Dacă Galib-Effendi (reis-efendi, a condus delegația otomană la negocierile de pace – n.n.) ar fi ascultat orbește instrucțiunile marelui vizir, ne-ar fi lăsat toate pozițiile ocupate de armata noastră; atunci intrarea în Asia și drumul care duce către cele mai bogate provincii din Turcia asiatică și către minele lor ne-ar fi fost deschis. În sfârșit, Tratatul de la București a trădat Serbia spre răzbunarea Porții...

Trecând prin Moldova și Țara Românească, am observat că locuințele erau peste tot părăsite și am aflat că proprietarii caselor rătăceau prin păduri pentru a scăpa de cerințele autorităților și de asuprirea soldaților. Aceste opresiuni au avut loc mai ales în timpul staționării trupelor. Disciplina a fost dizolvată atât de mult, încât jafurile erau efectuate prin comandă, iar militarii luau totul de ce au nevoie de la comercianți. Am fost obligat să impun pedepse demonstrative soldaților gărzii mele de onoare, care sustrăgeau proviziile din casele vecine. Dar poți oare fi surprins de samavolnicia soldaților când însuși generalul Kutuzov, gândindu-se doar la plăcerile sale, nu a ezitat într-o dimineață să ordoneze asociaților săi să sechestreze un membru al Divanului Valah, soțul uneia dintre amantele sale și să-l scoată din țară. Pentru a le face pe plac iubitelor sale, el și-a eliberat prietenii și favoritele de taxele vamale de la Dunăre. Caravanele venite de la Adrianopol aduc un venit mare cu aceste taxe; dar acest venit s-a epuizat curând din cauza contrabandei autorizate și din risipa oficialilor care au luat restul. Astfel, în aceste Principate roditoare, care împreună cu Basarabia și raialele sale ar trebui să aducă până la 2 milioane de ruble, nu au mai rămas nici bani, nici provizii, încât Rusia trebuia să-și mențină armata cu hrana sa”¹⁴.

De observat că, clauzele preliminarilor semnate nau satisfăcut Cabinetul de la Petersburg, provocând o nemulțumire deschisă. Ministrul de externe al Rusiei N.P. Rumeanțev, în scrisoarea *secretă* de

la 13 (25) mai 1812, i-a adus la cunoștința lui P.V. Ciceagov (care a intrat deja în funcția de *comandant suprem* în locul lui M.I. Kutuzov), precum că Alexandru I considera că clauzele date (îndeosebi, articolul vizând teritoriile din Asia): „n-au satisfăcut pe deplin așteptările”. În caz dacă împuterniciții otomani, scria Rumeanțev, nu vor accepta hotărul propus în Caucaz, după cum se cerea de către monarhul rus (adică posedarea tuturor teritoriilor ocupate la acel moment de trupele ruse), atunci urma să se stabilească în partea europeană granița conform condițiilor precedente, adică pe râul Siret¹⁵. Recomandându-i, totodată, lui Ciceagov ca să-i convingă pe diplomații otomani că în chestiunea păcii ruso-turce Rusia deloc nu este presată de agravarea raporturilor sale cu Franța, deoarece la momentul de față însuși Napoleon ar fi acela care „cere reînnoirea tratatelor, ce confirmă alipirea la Rusia a tuturor dobândirilor pe contul Imperiului Otoman”. Concomitent, Rumeanțev destăinuise că însuși împăratul Alexandru I „nu se bizuia defel” pe promisiunile amintite¹⁶. Păstrându-și încă speranța de a-i înclina pe turci să semneze separat un *articol secret* al acordului prealabil privind un *Tratat de alianță defensivă-ofensivă* între Rusia, Poarta Otomană și Suedia (în fața pericolului iminent al unui război general), Curtea de la Petersburg considera, în final, că cel mai important rămănea a fi încheierea unei „păci fără amânare cu Poarta”.¹⁷

Reieșind din această sarcină majoră, P.V. Ciceagov primise din partea ministrului rus de externe plenipotențele ca, neadmițând suspendarea negocierilor (evitându-se „iritarea împuternicișilor turci”), în cazul imposibilității de „a dobândi avantaje noi”, să se accepte ca bază „punctele preliminare” pentru ca apoi să fie semnat și tratatul de pace propriu-zis¹⁸.

Deși către începutul lunii mai 1812 clauzele principale erau aprobate și semnate, procesul de redactare a textului tratatului a provocat discuții controversate, ambele părți insistând perseverent să se introducă în text formulări în propriul avantaj. Redactarea definitivă a fost terminată la cea de a 17-a și a 18-a ședințe oficiale, convocate respectiv la 8 și 9 (20 și 21) mai 1812¹⁹.

Peste o săptămână, la 16/28 mai 1812, în incinta *Hanului lui Manuc* a avut loc procedura oficială a semnării tratatului de pace ruso-turc de către împuterniciții celor două imperii. El includea 16 articole de bază

și, separat, încă două articole secrete, dintre care art. 4 și 5 ale tratatului propriu-zis vizau, în modul cel mai direct, destinul Principatului Moldovei.

În scrisoarea sa din 7/19, iunie 1812 suveranul rus l-a anunțat că a „primit ambele rapoarte, din 17 și 27 mai; Vă răspund la ele. Sper că, după ce ați primit ratificarea de la vizir, ați alungat orice gând de cedări din achizițiile pe care tratatul ni le stipulează: ar fi complet intempestiv și chiar, după părerea mea, nu ne va aduce niciun beneficiu, întrucât turcii consideră întotdeauna îngăduința ca un semn al slăbiciunii și fricii. Vă permit să le retrocedați armele și steagurile lor, dar numai atunci când alianța ofensivă și defensivă va fi semnată și ratificată. Este necesar să aveți totul la dispoziție, pentru ca la prima mea comandă să puteți începe să acționați din partea Bosniei. În ceea ce privește Austria, trebuie să acționați cu prudență. /Austria afirmă că doar/ datorită situației sale interne a fost forțată să semneze cu Napoleon un tratat de alianță; dar că va acționa împotriva noastră doar cu cei 30 000 de oameni, conform angajamentului asumat, iar dacă nu o vom ataca din alte părți, atunci războiul va fi doar pe un singur punct; ea ne promite liniștea de-a lungul graniței noastre, angajându-se să nu miște mase mari de forțe”.²⁰

În iunie 1812 Alexandru I încă consideră că pentru Ciceagov ar fi mai bine doar să sprijine armata lui Tormasov²¹ din Bucovina și să facă „o diversiune prin Bosnia și Dalmația Franceză. Această parte, conform informațiilor menționate anterior, este considerată de austrieci ca fiind foarte slabă și cu mijloace de protecție reduse. (...) Dacă diversiunea noastră în aceste țări ar avea succes, putem spera în mod pozitiv să slăbim acțiunile Cabinetului de la Viena, precum și răul pe care ni l-ar putea face”²².

Pe data de 13/25 iunie 1812, Ciceagov a primit de la suveranul său vestea izbucnirii războiului cu Napoleon. Alexandru I i-a scris: „Mă grăbesc să vă anunț că au început ostilitățile; am fost atacați în Kovno; acum mâinile voastre sunt dezlegate pentru diversiune, dacă numai ați putea aranja-o cu Poarta. Întârzierea rapoartelor Voastre și ratificarea sultanului mă îngrijorează oarecum. Pentru tot ceea ce v-am observat, trebuie să fiți atenți cu Austria, pentru a nu o face un inamic mai periculos decât acum, când a decis să acționați doar cu un corp auxiliar de 30 000 de oameni. Mi se pare că, în acest caz, puteți fi liniștiți din partea Ungariei

și Transilvaniei; ideea este să luați în considerare dacă în momentul în care voi înșivă veți face o diversiune în direcția Dalmației, nu ar fi mai bine ca trupele amplasate împotriva Bucovinei de trimis la Movilău (pe Nistru) pentru a sprijini flancul stâng al generalului Tormasov sau către Hotin și Kamenet-Podolsk, în același scop, pentru ca generalul să-și poată menține poziția mai aproape de granițele noastre. Las acest lucru la discreția Dvs.; dar de la început trebuie să fiți mai încrezători decât mine în decizia finală a turcilor. Mă tem că sosirea lui Andreossi²³ să nu împiedice eforturile noastre de a stabili (*ratifica* – n.n.) pacea...”²⁴

Tratatul de pace ruso-turc (inclusiv articolele secrete) a fost ratificat de către Alexandru I la 11/23 iunie 1812 în orașul Vilno, doar cu o singură zi înaintea forțării râului Niemen de către *Grande Armée* a lui Napoleon Bonaparte²⁵. Poarta Otomană a refuzat să ratifice *partea secretă* a tratatului și, ca urmare, articolele date n-au obținut putere juridică²⁶. Schimbul actelor de ratificare s-a produs la București, la 2 (14) iulie 1812²⁷. La puțin timp după ratificarea Tratatului de pace amiralul P.V. Ciceagov semnează, la 23 iulie 1812, un document privind guvernarea noului teritoriu acaparat, intitulat *Obrazovanie vremennogo pravlenija v Bessarabii*²⁸. Anexarea teritoriului Moldovei transprutene, adică de la Est de Prut, nu înseamnă însă că ar fi existat o Țară a Moldovei „de Est”. Teritoriul moldovenesc cuprins între râurile Prut și Nistru nu a alcătuit până la 1812 o entitate teritorial-administrativă aparte sau separată a Principatului.

Pe 13 august, o parte din trupele lui Tormasov (aproximativ 18 mii de oameni) s-au confruntat cu forțele superioare ale corpului lui J. Rainier și K. Schwarzenberg la Gorodecino. Unitățile ruse s-au retras spre Luțk pentru a se uni cu Armata de la Dunăre. În septembrie, armatele au reușit joncțiunea și l-au forțat pe Schwarzenberg să se retragă în grabă la Brest. Amiralul P.V. Ciceagov a fost numit comandant al forțelor unite ale celor două armate, iar A.P. Tormasov a fost rechemat în Cartierul principal, la dispoziția lui M.I. Kutuzov.

Constatăm că propunerile rușilor nu puteau să-i mai determine pe otomani să se ralieze fie taberei antifranceze, fie celei antiruse. Planurile cu privire la o posibilă retrocedare a Basarabiei, sau cele ce vizau o *mare diversiune* a Armatei Dunărene (cu concursul slavilor de sud răsculați)²⁹ în direcția hotarelor austriece și a „provinciilor Ilirice”, s-au dovedit

himerice în fața noului Război franco-rus, care a periclitat întregul sistem politic al Europei³⁰.

Or, și după semnarea Tratatului de pace diplomația rusă primise din trezoreria statului sume considerabile de bani (24 300 de ruble aur) pentru „întreținerea” delegaților otomani la București³¹. În luna iunie, amiralul Ciceagov a primit 45 665 ruble pentru repararea cetății Hotinului, care era cea mai apropiată de teatrul de război ruso-francez³². Iar în lunile iunie-iulie, Ciceagov era încă gata „să treacă Dunărea și în mai puțin de opt zile să vină în fața Balcanilor” și chiar să ajungă la porțile Constantinopolului³³, dar Alexandru I, după lungi chibzuiele, hotărâse ca Armata sa de la Dunăre să se abțină de la orice diversivne împotriva otomanilor. În scrisoarea din 18 (30) iulie către amiral, Alexandru I ordonase ca: „...făcând schimbul actelor de ratificare, să ne mulțumim temporar cu această pace și să nu insistăm asupra unei alianțe, ci să mișcăm toate oștirile sub comanda Dumneavoastră spre Hotin și Kamenetș–Podolsk [...] direct spre Varșovia [...]. Afacerea cu Constantinopolul poate fi făcută mai târziu; dacă afacerile noastre împotriva lui Napoleon vor lua o întorsătură bună, atunci vom putea pune în acțiune și planul nostru contra turcilor”³⁴.

Al. Langeron consemnase în felul următor acele evenimente: „S-a crezut că armata noastră a fost destinată inițial să acționeze în Dalmația, susținută de o flotă engleză și rusă; un amiral fusese ales să unească comanda celor două armate, dar Ciceagov era un marinar la fel de rău ca și un rău general de infanterie și dacă expediția planificată ar fi avut loc cu un astfel de comandant ne-am fi putut aștepta la întorsături crude. Am părăsit Bucureștiul la sfârșitul lunii iulie; am traversat Țara Românească și Moldova foarte pașnic; Am trecut Siretul pe 26 august (7 septembrie) 1812, ziua bătăliei de la Borodino (din Moscova) și a doua zi Nistrul”³⁵.

Scopul Rusiei de a ocupa și menține Principatele Române sub oblăduirea sa s-a realizat doar parțial, iar antrenarea otomanilor de partea rușilor în Războiul ruso-francez din iunie 1812 a suferit eșec. Spoliatorul Tratat de pace de la București, marchează *de facto* o concesi (într-o conjunctură internațională extrem de frământată) pe contul Moldovei, când, în contextul crizei Problemei Orientale, are loc *geneza* unei noi probleme – a celei *Basarabene*³⁶.

Armata rusă de la Dunăre era formată din 4 corpuri și o rezervă de armată. La 31 august 1812, aceasta era formată din 71 de batalioane de infanterie, 64 de escadroane, 14 regimente de cavalerie neregulate și 18 companii de artilerie. Din ordinul amiralului Ciceagov, la sfârșitul lunii august 1812, al 75-lea echipaj naval, format din 4 companii, s-a alăturat armatei Dunărene „pentru utilizare în traversarea râurilor”. Dintre toate armatele rusești, aceste trupe erau cele mai pregătite, deoarece șase ani consecutiv au luptat cu turcii și, chiar dacă au și fost armistiții lungi, soldații nu-și descărcau armele.³⁷

Părăsind Moldova, amiralul P. Ciceagov a lăsat garnizoane la Ismail, Hotin și în alte cetăți de-a lungul Dunării și Nistrului, precum și mai multe regimente de infanterie și de cazaci, pentru a proteja frontiera împotriva unui posibil atac inamic din Galicia. Drept urmare, numărul armatei de la Dunăre s-a redus la 32 de mii de oameni și 150 de tunuri. La început, Alexandru I i-a indicat lui Ciceagov ca această armată să rămână în sud, pentru că nu era sigur că Turcia nu va profita de războiul cu Napoleon și nu va ataca Rusia. Cu toate acestea, după ce a văzut că turcii nu vor face acest lucru, el ordonă lui Ciceagov să înainteze pentru a se alătura lui Tormasov.

Așadar, situația s-a dovedit a fi una paradoxală – pe flancul de sud trupele ruse erau numeric superioare inamicului, însă faptul că erau împrăștiate pe un teritoriu vast i-a lipsit pe ruși de capacitatea de a efectua operațiuni active.

După victoria de la Tarutino a trupelor rusești s-a decis să se blocheze calea de retragere a lui Napoleon, care urma să treacă râul Berezina. La 23 noiembrie 1812 unitățile mareșalului Udino au intrat în Borisov, iar Ciceagov și-a retras trupele pe malul drept al râului. Drept urmare a lipsei de interacțiune dintre Ciceagov și Kutuzov nu s-a reușit încercuirea inamicului, iar Napoleon a izbutit să salveze rămășițele armatei sale. În același timp, chiar Kutuzov a remarcat că nu doar greșelile lui Ciceagov, dar și greșeala lui Wittgenstein, care nu voia să se unească cu el, precum și lipsa de interacțiune între unitățile militare ruse, nu au permis să se îndeplinească planul inițial. În ciuda faptului că vina principală pentru eșecul operațiunii îi revine lui M.I. Kutuzov, care nu

s-a grăbit să-l ajute pe Ciceagov cu forțele principale, acesta din urmă a fost ales ca țap ispășitor, deși el a fost cel care a provocat francezilor cele mai multe pagube la Berezina. După aceea, Ciceagov, nu fără implicarea lui M.I. Kutuzov, a devenit subiectul a tot felul de glume și epigrame tăioase. Au fost chiar voci care-l acuzau pe amiralul rus de trădare, ceea ce nu era adevărat.

Insuccesul prinderii lui Napoleon a stârnit o mare indignare publică, iar Krîlov, în faimoasa sa fabulă, a cărei alegorie a fost foarte bine înțeleasă de contemporani, l-a etichetat drept „un meșter patisier care se angajează să coase cizme, adică un marinar care comandă forțele terestre”. Acesta a fost contextul în care Ciceagov a devenit „eroul” fabulei popularului Krîlov, care l-a expus într-o lumină nefavorabilă și ridicolă din cauza că el ar fi întârziat până la punctul prevăzut și drept urmare o mică parte din armata franceză (nucleul ei) a reușit să treacă râul. Astfel, eșecul amiralului Ciceagov, care a comandat armata ce trebuia să-l rețină pe Napoleon în timpul retragerii sale din Rusia l-a dezonorat și l-a însoțit până la sfârșitul vieții sale. Iar primele rânduri ale fabulei au devenit de atunci proverbiale.

F.F. Vighel recunoscuse că: „Și acum nu știu dacă Ciceagov ar trebui să fie învinuit sau justificat? Este imposibil de a înfățișa indignarea generală față de el: toate păturile sociale îl bănuiau de trădare, cei condescendenți au blestemat lipsa darului de artă militară (...).

De la militari, martori oculari imparțiali și experți competenți în această problemă, am auzit mult mai târziu că, în mod accidental, Ciceagov a prestat aici un mare serviciu Rusiei. El nu s-a dus acolo unde l-ar fi putut opri pe Napoleon; dar cine știe: acesta din urmă, într-o situație disperată, i-ar fi putut răsturna mica lui armată și atunci mergea la Minsk, unde, în mijlocul abundenței, era Schwarzenberg cu trupele austriece și săsești, aliați dubioși, dar atunci totuși obligați să-l susțină. Aflând unde îl păzea Ciceagov, Napoleon a ales să se grăbească pe drumul deschis, dar teribil spre Vilna, care fără luptă a finalizat exterminarea armatei sale.

Sunt de părere că mândrul și supăratul Ciceagov, urâtul patriei sale, neintenționat, din greșeală în acest caz, l-a servit, la fel ca ceilalți dușmani înjurați, pe care Providența ar dori să-i transforme în instru-

mente utile pentru el. Ostilitate pentru ostilitate; rușii în nedreptatea lor, în opinia mea, sunt mai scuzabili decât Ciceagov”³⁸.

Indiferent cum l-am aprecia pe vestitul amiral, putem concluziona că, în virtutea mai multor factori el nu a putut duce până la bun sfârșit misiunile încredințate de către Alexandru I – de a semna un acord de alianță cu turcii la București și de a-l încercui și prinde pe Napoleon la Berezina (în 1812).

Petr Bartenev, în prefața volumului al XIX-lea al *Arhivei Prințului Voronțov*, i-a făcut următoarea caracterizare sugestivă: „Ciceagov aparține listei triste a rușilor care au realizat pentru Patria sa incomparabil mai puțin decât ceea la ce au fost capabili și ceea pentru ce au fost chemați”³⁹ și aici este vorba de vina sa în rezultatul bătăliei de la Berezina, când francezii, din cauza încetinitei regroupări a trupelor ruse care îi urmăreau, au reușit să-și treacă principalele forțe peste acest râu. Dar deja în secolul al XIX-lea, istoricii au concluzionat că vinovăția lui pentru ceea ce s-a întâmplat a fost mult mai mică decât se presupunea în general. Însă, în literatura rusă și în proverbele populare, amiralul P.V. Ciceagov a rămas un personaj ridiculizat până în secolul trecut. Fapt confirmat și de faimoasa fabulă a lui Ivan Krîlov și cea a variantei traduse în limba română a epigonului Al. Donici (1855). Fabula originală (în limba rusă) a fost tipărită pentru prima dată în 1813⁴⁰.

Басня „Щука и кот”

Беда, коль пироги начнёт печи сапожник,
А сапоги тачать пирожник,
И дело не пойдёт на лад.
Да и примечено стократ,
Что кто за ремесло чужое браться любит,
Тот завсегда других упрямей и вздорней:
Он лучше дело всё погубит,
И рад скорей Посмешищем стать света,
Чем у честных и знающих людей
Спросить иль выслушать разумного совета.

***

Зубастой Щуке в мысль пришло
 За кошацье приняться ремесло.
 Не знаю: завистью ль её лукавый мучил,
 Иль, может быть, ей рыбный стол наскучил?
 Но только вздумала Кота она просить,
 Чтоб взял её с собой он на охоту,
 Мышей в анбаре половить.

«Да, полно, знаешь ли ты эту, свет, работу? —
 Стал Щуке Васька говорить. —
 Смотри, кума, чтобы не осрамиться:
 Недаром говорится,
 Что дело мастера боится». —
 «И, полно, куманёк! Вот невидаль: мышей!
 Мы лавливали и ершей». —

«Так в добрый час, пойдём!» Пошли, засели.
 Натешился, наелся Кот,
 И кумушку проведать он идёт;
 А Щука, чуть жива, лежит, разинув рот, -
 И крысы хвост у ней отъели.
 Тут видя, что куме совсем не в силу труд,
 Кум замертво стащил её обратно в пруд.
 И дельно! Это, Щука,
 Тебе наука:
 Вперёд умнее быть
 И за мышами не ходить. (И.А. Крылов, 1813)

Mai târziu, Alecu Donici a tradus această fabulă, publicată pentru prima dată în revista „România literară”. Autorul traducerii însă nu a menționat că aceasta este o traducere, cu același nume, preluată de la fabulistul rus Ivan Krîlov⁴¹. Fiind, *de facto* – o traducere din limba rusă, opera lui A. Donici poate fi considerată un plagiat, fapt despre care au și scris criticii încă în secolul al XIX-lea (I. Nădejde, Al. Epure)⁴². Primul a semnalat despre aceasta Ioan Nădejde (1854-1928), care a fondat, împreună cu Vasile G. Morțun, revista științifică și literară

Văzând odinioară
 Motanul de la moară
 Cum șoarecii vânează ... căzu la el mereu,
 Cu multă rugămintă, s-o ieie la vânat.
 „Dar spune-mi: cunoști oare
 Tu astă vânătoare?”
 O întrebă motanul. „– Nu-i lucru minunat,
 (Răspunse mândra știucă,) de-a prinde șoriceii,
 Când prindem coastrășei!”
 – „Prea bine; hai la treabă! Tu, dar, vei lua sama
 Aproape de lăptoc,
 Iar eu – zise motanul – mă duc să păzesc vama
 Pe lângă poloboc.
 Toți șoarecii din moară,
 Aice au să-ți vie; vânează-i și-i omoară;
 Noroc! noroc!”
 Mergând la loc motanul s-a apucat de treabă,
 Și, foarte-n grabă
 Mulțime de șoricărit
 El a vânat, a omorât.
 Apoi și la tovarăș a mers, dar ce să vadă!
 Mai, mai, murinda știucă, ciuntată, fără coadă,
 Pe care șoarecii i-a ros,
 Abia ruga, prin semne, s-o tragă pân’la baltă.
 Motanul, credincios,
 A tras-o, dar îi zise: „Vecină! de-altă dată
 Păzește-ți rânduiala:
 Nu te-apuca de ce nu poți
 În capete să scoți,
 Și nu-ți mai vârî botul unde nu-ți fierbe oala”.

A. Donici⁴⁷.

Am considerat necesar să revenim la acest subiect, deoarece cititorul român trebuie să cunoască istoria acestei vestite fabule ruse a lui Ivan Krilov *Știuca și Motanul*, scrisă și publicată în toiul războiului ruso-francez (1813), și care a avut un impact negativ nemijlocit asupra

destinului amiralului P.V. Ciceagov. Iar traducerea făcută de scriitorul nostru Alecu Donici nu poate fi considerată o operă originală, deoarece pot fi făcute, cu mai mult sau mai puțin succes sau talent, și alte variante ale acestei fabule...

Știuca și Motanul

(expunere versificată a fabulei lui I. A. Krilov)

Știuca gândi că poate prinde șoareci –
Asemenea piseiului pufos...
Și îl rugă s-o ia cu el ca să vâneze
Guzganii grași de prin șopronul vechi și colburos,
Dorind cu tot ambițul din șoriceii să piște –

Chiar dacă i s-a spus în van – Nu merită să riște!

La finele afacerii făcute, sătul,
Motanul vede cum Știuca zace lată –
Cu totul nemișcată, de zici că-i leșinată.
Iar șoarecii cu zor din ea se-nfruptă, pe din spate,
Mușcând cu saț... din lungă-i coada ei vărgată!

Morala este simplă, destul de *rumegată* –
Pe când cizmarul, uitându-și harul,
S-apucă să ne coacă plăcinte la grătar,
Iar cizmele le coase un foarte bun brutar:
Este știut, la sigur – atunci se strică totul,

De gol se dau, cercându-și moftul!
De râs se fac și cei mai tari – unii cam mici, alții mai mari,
Fiind adesea demnitari, care-și încurcă rostul
Și chiar confundă postul – crezându-i mulți c-o fac pe prostul...
Iar ei, scuipând în gura lumii – nici nu achită costul!

(M.V., octombrie 2019)

Note

¹ Vezi: Владимир Юлин, *Адмирал П.В. Чичагов – Истинный патриот Отечества. Новое в трактовке его роли в истории России*. <http://www.museum.ru/museum/1812/Library/Chichagov/chichagov.txt>; В.А. Юлин, *Адмирал Павел Васильевич Чичагов*, în *Вопросы истории*, 2003, № 2, с. 50-72; Скрицкий Н. В., *Два адмирала Чичагова*, Москва, Центрполиграф, 2012, 559 с., Серия «Россия забытая и неизвестная»; Макарова Г.В., *Адмирал П. В. Чичагов и его отношение к «польскому вопросу»*, în *Славянский альманах*, 2005. <https://cyberleninka.ru/article/n/admiral-p-v-chichagov-i-ego-otnoshenie-k-polskomu-voprosu-1>

² *Les mémoires inédits de l'amiral Tchitchagoff, Campagnes de la Russie en 1812. Contre la Turquie, l'Autriche et la France*, / Ch. de Bouzet, în „Revue contemporaine”, (3e Année), T. XVIII, Paris, 15 Mars 1855, 321-345, 500-537; *Mémoires de l'amiral Tchitchagoff (1767-1849). Avec une notice biographique. D'après des documents authentiques*, Leipzig, 1862; *Mémoires de l'Amiral Paul Tchitchagoff*, publiés par Gharle-Gr. Lahovary, ancien député au Parlement roumain, Paris, Plon, Nourrit et C, 1909; *Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году*, în „Русский архив”, 1870, VIII/9, с. 1526-1546; *Русская старина*, СПб., 1886-1888, T. 50-52, 55, 58-60; Чичагов П.В., *Записки адмирала Павла Васильевича Чичагова, первого по времени морского министра*. С предисл., прим. и заметками Л.М. Чичагова, М., 2002.

³ Ф.Ф. Вигель, *Записки* (под редакцией С.Я. Штрайха), Захаров М., 2000, Ч. 2, с. 58.

⁴ Владимир Юлин, *Адмирал Павел Чичагов. Отечества верный сын: история жизни и судьбы*, Москва, Этерна, 2018; Ф.Ф. Вигель, *Записки* (под редакцией С.Я. Штрайха), Захаров М., 2000, Ч. 2, с. 58 (Примечание 20).

⁵ *Mémoires de Langeron, général d'infanterie dans l'armée russe, campagnes de 1812, 1813, 1814*, Paris, 1902, „Campagne de 1812”, p. 3.

⁶ Вигель Ф. Ф., *Записки в 2 т.* Том 1. Москва, Издательство Юрайт, 2019. (Антология мысли), Ч. 2, с. 110-111. Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. URL: <https://www.biblio-online.ru/bcode/423091> (дата обращения: 22.10.2019).

⁷ *Documente turcești privind istoria României*. III (1791-1812), Vol. întocmit de M.A. Mehmet, București, 1986, p. 333.

⁸ *Ibidem*, p. 335.

⁹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de A. I. Odobescu (1709-1812), III, Supl. I, București, 1889, p. 368.

¹⁰ М. И. Кутузов. *Сборник документов*. Т. III (1808-1812), Ред. Л.Г. Бескровный, Москва, 1952, с. 897.

¹¹ Conform Tratatului de la Campo-Formio din 1797, *Bocca di Cattaro* (în ital.: *Bocche di Cattaro*; în croată: *Boka Kotorska*; sârbă: *Бока Которска*) a revenit Habsburgilor, iar în 1805, conform Tratatului de la Pressburg, a fost repartizată

Regatului Italiei, dependent de Franța napoleoniană, în ciuda ocupării efective a armatei ruse în cadrul a celei de a doua Expediție în Arhipelag a lui Dmitri Seniavin. În 1810, după ce s-au retras rușii, Bocca di Cataro a fost anexată provinciilor iliriene ale Franței.

¹² *Рукописный отдел Российской государственной библиотеки* (РГБ), Фонд «Чичаговы, В.Я., П.В. и др.», Ф. 333-16, л. 7-12 об.

¹³ *Mémoires de l'amiral Tchitchagoff (1767-1849). Avec une notice biographique. D'après des documents authentiques.* Leipzig, 1862, p. 65.

¹⁴ *Из Записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году*, în „Русский Архив”, 1870, № 9, ст. 1533-1534.

¹⁵ *Внешняя политика России XIX и начала XX века /ВПР/. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая. 1801-1815 г., Т. VI (1811-1812), Москва, 1962, с. 403.*

¹⁶ *Ibidem*, p. 403-404.

¹⁷ *Ibidem*, с. 404.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Conform datării proceselor verbale scrise de partea otomană – ședințele respective (a 17-a și a 18-a) au avut loc în zilele de miercuri – 9 (21) mai și joi – 10 (22) mai 1812. (*Documente turcești...* Vol. III, București, 1986, p. 346, 352).

²⁰ *Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году*, în „Русский архив”, 1870, VIII/9, с. 1539-1541.

²¹ Tormasov A.P. comanda Armată a 3-a (54 de batalioane, 76 de escadroane, 9 regimente de cazaci, în total 43 de mii de oameni), pregătită pentru a riposta Austriei.

²² *Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году*, în „Русский архив”, 1870, VIII/9, с. 1542.

²³ Antoine François, conte d'Andréossy, (1761-1828) – general francez, hidrograf și diplomat al Revoluției și al Imperiului.

²⁴ *Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году*, în „Русский архив”, 1870, VIII/9, с. 1543.

²⁵ *Полное Собрание Законов Российской Империи* (ПСЗ). Собрание первое: С 1649 по 12 декабря 1825 года. Т. XXXII, nr. 25110 (Договор от 16 мая 1812 г.), СПб., 1830, с. 316-322.

²⁶ Cele două articole secrete anexate la tratatul de pace ruso-turc confirmate de comandantul-șef contele Koutousoff prevedeau dărâmarea de către Rusia a cetăților Ismail și Chilia (art. I) și delimitau noul hotar în Caucaz (art. II).

²⁷ P.V. Ciceagov a asistat personal la schimbul actelor de ratificare (cu excepția articolelor secrete), scriindu-i din București marelui vizir Ahmed pașa că îl felicită cu încheierea acestei „afaceri salvatoare”.

²⁸ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fond I, Inv. I, dosar 3995, f. 11-14.

²⁹ Белов М.В., Проект «адриатической экспедиции» 1812 г. в контексте «наполеоновских войн», în *Русский сборник: исследования по истории России* / Ред.-сост. О.Р. Айрапетов, Мирослав Йованович, М.А. Колеров, Брюс Меннинг, Пол Чейсти. Т. XIII. М., Издательский дом «Регнум», 2012, с. 7-26; Крылова Н.Б., Проект адриатической экспедиции адмирала П.В. Чичагова в 1812 г., în „Известия Волгоградского государственного педагогического университета” (Известия ВГПУ. Исторические науки), 2015, № 2 (97), с. 186-191.

³⁰ Al. Langeron consemnase despre P.V. Ciceagov că el „era sincer și dezinteresat [...] Capul lui era un vulcan ce producea în fiecare minut un nou proiect [...], îl putem compara în acest sens cu împăratul Pavel I. [...] Dar, nu putea fi un proiect mai absurd și mai dezastruos decât acesta”. (*Hurmuzaki*, vol. III. Supliment 1, 1709-1812, București, 1889, p. 387-388).

³¹ Российский государственный исторический архив (РГИА, Санкт-Петербург), Дело об отпуске 24 300 червонных на содержание в Бухаресте уполномоченных от Османской Порты. Н. 31/V; .К. 5/VI. 1812 г. шифр. Ф. 1152, оп. 1, раздел описи: 1812 г. Соединенные департаменты Законов и государственной экономики (3 и ГЭ), д. 40.

³² РГИА. Дело об отпуске 45665 рублей адмиралу Чичагову на исправление Хотинской крепости. Н. 31/V; .К. 5/VI. 1812 г. Ф. 1152, оп. 1, 1812 г. Соед. д-ты 3 и ГЭ, д. 41.

³³ Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году, în: *Русский архив*, 1870, VIII/9, с. 1546.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Mémoires de Langeron, général d'infanterie dans l'armée russe, campagnes de 1812, 1813, 1814*, Paris, 1902. „Campagne de 1812”, p. 3.

³⁶ Vl. Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, Prefață de Demir Dragnev, București, 2016, (Seria Basarabica. 2).

³⁷ Юлин В., *Забывтый адмирал Отечественной войны 1812 года*, în „Морской Сборник”, Том 1988. № 11. Москва, 2012. С. 84.

³⁸ Вигель, Ф. Ф. *Записки в 2 т.* Том 2. Москва, Издательство Юрайт, 2019. (Антология мысли). Электронный текст: ЭБС Юрайт [сайт]. URL: <https://www.biblio-online.ru/bcode/423094> (дата обращения: 21.10.2019), с. 28-29.

³⁹ *Архив князя Воронцова*. Книга XIX, М., 1881, р. XVI.

⁴⁰ *Чтения в Беседе любителей русского слова*, СПб., 1813 г., ч. XIII, с. 92-93; scrisă cel târziu în mai 1813 (aprobată de cenzură la 5 iunie 1813). «Fable *Le Chat et le Brochet*»; Крылов И.А., *Шука и Ком*, în И.А. Крылов. *Полное собрание сочинений*. М., Гос. изд-во худож. лит., 1946. Т. 3, с. 49-50. <http://rvb.ru/18vek/krylov/01text/vol3/01fables/074.htm#L32>

⁴¹ „România literară”, Anul I, 1855, nr. 13, p. 164.

⁴² Epure Al., *Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor noștri A. Donici și C. Stamati*, Iași, Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefaniu et Co., 1913.

⁴³ „Contemporanul”, August 1886, nr. 2, p. 144-156; Popescu L., „Contemporanul” și problemele limbii române literare, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series IV, Fasciculus 2, Philologia, Cluj, 1960, p. 29-46.

⁴⁴ *Plagiatul la români* / Alcăt. Pavel Balmuș, Chișinău: Arc, 2004, p. 20.

⁴⁵ *Plagiatul la români* / Alcăt. Pavel Balmuș, Chișinău: Arc, 2004; Al. Dobrescu, *Corsarii minții. Istoria ilustrată a plagiatului la români*, vol. I, Editura Emolis, Iași, 2007; Cf.: Alexandru Dobrescu, *Istoria plagiatului la romani: Un original: Alecu Donici*, <https://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-11-30/istoria-plagiatului-la-romaniun-original-alecu-donici.html>; Recenzie de Marius Chivu, în: *Dilema veche*, nr. 438, 5-11 iulie 2012, <https://dilemaveche.ro/sectiune/carte/articol/plagiatori-romani-celebri>

⁴⁶ Alecu Donici, *Opere. Fabule. Poezii. Traduceri*, Ediție îngrijită de Mihai Papuc; studiu introductiv de Maria Șleahțișchi, Chișinău, Știința, 2019, Colecția „Moștenire”, p. 91. Vezi : <https://www.povesti-pentru-copii.com/fabule/alecu-donici/stiuca-si-motanul.html>

⁴⁷ „România literară”, Redactor V. Alecsandri, Anul I, 1855, nr. 13, p. 164.

Ion CONSTANTIN

Gherman Pântea – primar al Odesei

I.C. – doctor în istorie, cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Autor, printre altele, al volumelor *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciiov* (1994); *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (1995, 2017); *Polonia în epoca „Solidarității” 1980-1989* (2007); *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989* (2007); *Gherman Pântea între mit și realitate* (2010); *Pantelimon Halippa. O viață dedicată luptei pentru unitatea națională* (2016); *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece 1945-1989* (2015).

Domenii de interes științific: istoria Basarabiei, Bucovinei și a relațiilor româno-polone în perioada contemporană.

Există indicii că represiunea la Odessa a fost declanșată fără a se mai aștepta ordin special de la București, în pofida evidenței – cel puțin pentru ofițerii SSI atașați pe lângă Comandamentul Militar Român, dar în mod sigur și pentru generalii care au coordonat măsurile luate – că nu populația Odesei era vinovată de aruncarea în aer a Comandamentului. Documentele cercetate nu ne permit să stabilim când anume, exact, a fost informat mareșalul Ion Antonescu despre adevărul faptelor petrecute la Odessa. Și, oricum, chiar și după aceea, Ion Antonescu a continuat să considere prezența evreilor în oraș un potențial pericol pentru armata română, așa cum rezultă și din Memoriul depus de el Tribunalului poporului, la 16 mai 1946: „Nu-mi însușesc crimele. Nici aceea îngrozitoare de la Odessa. Am dat ordin de represalii. Eram în cadrul dreptului internațional, care autoriza represaliile când adversarul întrebuintează mijloace nepermise: înarmarea și lupta populației civile, partizanii, mașini infernale etc. Era cazul în plin. Am ordonat represalii și am indicat câți să fie omorâți. Nu

Pentru partea I a acestui serial vezi „Limba Română”, Chișinău, 2019, nr. 3, p. 159-189.

știam căți căzuseră victimă mașinii infernale. Știam că comandamentul unei Divizii are 7-8 ofițeri și 15-20 secretari. Dar când operația s-a transformat în masacru, comandamentul armatei și șeful lui de Stat Major care erau prezenți trebuiau să intervină și să mă avertizeze. Nu au făcut nici una, nici alta. Ceva mai mult, nici n-au raportat ce s-a întâmplat. Totul mi s-a ținut ascuns... Eram și într-o stare sufletească grea. Dimineața văzusem la un spital un ofițer și patru soldați orbi și cu toate membrele amputate de la bază. Erau toți victima unei mașini infernale, atașată de clanța unei uși, care, când s-a apăsât pe ea de ofițer, a explodat”¹.

Este evident că, în acele zile, nu au funcționat normal canalele militare de informare dintre ceea ce mai rămăsese din Comandamentul Militar din Odessa, respectiv Armata a 4-a, și conducerea de la București. Pe de altă parte, trebuie să înțelegem de ce represiunea s-a îndreptat atât de prompt contra evreilor. Se impune să se ia în considerare că tensionarea deosebită a relațiilor interetnice se produsese încă din 1940. În momentul retragerii autorităților române din Basarabia și Nordul Bucovinei, ca urmare a ultimatumului sovietic, în iunie 1940, alături de români au fost abandonați și minoritari ruși, ucraineni, germani și evrei. Nu este mai puțin adevărat că, în aceste împrejurări, unii minoritari, mai ales evrei, s-au manifestat cu ostilitate față de trupele și de administrația română aflată în retragere. Actele comise de aceștia au fost considerabil exagerate din rațiuni propagandistice, și aceste exagerări au fost constatate de cercetarea istoriografică, chiar cu acribie științifică. Mulți dintre cei obligați să se retragă în 1940 au reținut comportamentul acestor grupuri și persoane de origine etnică evreiască, totul generând o stare de spirit vindicativă, ceea ce s-a văzut în vara anului 1941, când românii au revenit în Basarabia și Nordul Bucovinei. Este bine cunoscut din istorie că ura și spiritul vindicativ naște tot ură și dorință de răzbunare. Aceasta a dus la crearea unei adevărate psihoze, pe fondul propagandei antisemite care avea atâta trecere în epocă și se știe că nu în România, în primul rând. Psihoza a fost dusă la paroxism de scrisoarea pe care Ion Antonescu a adresat-o lui Wilhelm Filderman, președintele Federației Comunităților Evreiești din România, la 19 octombrie și care a fost publicată în ziare și a ajuns, la 21 octombrie, și la Odessa. Trebuie menționat că toate acestea se petreceau în condiții de război, când totul capătă alte dimensiuni și se supune altor legi decât în vreme de pace, iar

când s-a produs atentatul, bănuielile nu se puteau îndrepta decât într-o singură direcție: evreii și comuniștii – două noțiuni care se cam contopeau în epocă. Este și motivul pentru care șefii militari, în frunte cu generalul/mareșalul Ion Antonescu apreciau prezența evreilor în Odessa (ca și în alte părți) ca un potențial pericol pentru armata română. În același timp, trebuie luat în considerare că, în epocă, rapiditatea cu care s-au derulat evenimentele, presiunea psihologică la care au fost supuși factorii de comandă deopotrivă cu cei din subordine, militari și civili, nu au permis momente de răgaz pentru măsuri preventive bine fundamentate și anticipate.

La 8 zile de la catastrofa de la Odessa, în data de 30 octombrie 1941, primarul municipiului, Gherman Pântea, a trimis prin intermediul prințesei Alexandrina Cantacuzino, „o femeie foarte cultă și extrem de deșteaptă”, care s-a aflat în localitate, un raport pentru mareșalul Ion Antonescu, în care i-a relatat despre cele întâmplate acolo. După ce raportează despre grozăvia catastrofei, Pântea descrie apoi scenele îngrozitoare pe care le-a văzut în dimineața zilei de 23 octombrie, la Odessa: „... pe străzile principale și pe la colțuri stăteau spânzurați câte 4-5 oameni, iar populația înspăimântată fugea din oraș în toate părțile. Revoltat, am întrebat cine a făcut această barbarie, această rușine, de care noi nu ne vom spăla niciodată în fața lumii civilizate. Cei în drept mi-au răspuns că ei nu știu nimic. Pe de altă parte, pe zidurile Odessei a apărut un comunicat ca toți evreii să părăsească orașul în cursul zilei de 23 octombrie și să plece în coloane spre Dalnic. Evreii, îngroziți de cele petrecute în oraș, au părăsit locuințele și avutul lor și s-au îndreptat cu miile spre Dalnic, iar populația rămasă în oraș a început o jefuire totală a locuințelor. Dându-mi seama, în calitate de primar al orașului, că am și eu o răspundere față de populația aceasta și, fiind informat că în localitate a sosit dl General Macici, comandantul Corpului II Armată, m-am prezentat d-sale. Dl general avea însărcinarea de a supraveghea și cerceta situația din Odessa. L-am găsit la locul catastrofei și, fiind îngrijorat de situația populației, l-am întrebat dacă din ordinul d-sale a apărut ordonanța pentru evacuarea totală a evreilor din oraș. Dl General mi-a spus categoric că el nu a dat niciun ordin de asemenea natură și nici nu știe nimic de acest ordin. I-am arătat dlui general pericolul ce va decurge din această evacuare neomenească și i-am cerut aprobarea d-sale ca, pe cale administrativă, să iau măsuri pentru întoarcerea evre-

ilor în oraș. D-sa mi-a dat cuvenita aprobare. Am rugat, de asemenea, pe dl general Macici să-i dea delegație de prefect de poliție maiorului de rezervă Dimitrie Bogos, fost ministru, care, cunoscând limba rusă, va putea contribui la liniștirea spiritelor agitate. Dl general i-a dat în scris această delegație până la numirea titularului”².

După instalarea noului prefect, Gherman Pântea a plecat spre Dalnic pentru a-i reîntoarce pe evreii plecați din oraș. Odessa avea în momentul respectiv circa 50.000 de evrei rămași în oraș. „Ajunghând coloanele de mii de oameni – raporta Pântea conducătorului statului – le-am oprit și le-am vorbit în rusește, arătând că s-a produs o greșeală și că dl mareșal a dat ordin să vă înapoiati la casele voastre. S-au petrecut cu această ocazie scene sfâșietoare. Au năvălit asupra noastră, sărutându-ne mâinile, hainele, mașinile și strigând cu toții «Trăiască mareșalul Antonescu, salvatorul nostru!». Era un act drept, căci populația nu a avut niciun amestec în catastrofa de la 22 octombrie. Coloana înaintată însă de evacuați a fost reținută de organele militare. Mi s-a spus că aceștia vor fi executați ca represalii în urma ordinului Dvs., sunt convins”³. Subliniind că nu e apărătorul evreilor, Pântea îl avertiza pe mareșal că „măsurile acestea pripite și nedrepte” vor avea urmări nedorite mai târziu și arăta că „situația nu este mai bună nici acum. Dl general Ghineraru, noul comandant al Diviziei a X-a, retrăgându-se cu divizia la Tatarca, a dispus ca și primăria să se evacueze, d-sa fiind informat că toate clădirile mari din oraș sunt minate și orașul va produce o și mai mare panică și situațiunea se va agrava mai mult. Insistând că pe răspunderea mea să rămână cu primăria în oraș, în mijlocul populației, d-sa pe un ton supărător mi-a spus textual următoarele: «Nu am nevoie nici de oraș, nici de cetățenii d-tale. Dacă eu aș fi în locul mareșalului, aș da foc acestui infect oraș, cu toți cetățenii d-tale, în 24 de ore»”⁴. „Cu asemenea comandanți ai Odessei și cu asemenea mentalități – arăta Pântea în partea finală a raportului său către mareșalul Antonescu – nu vom putea aduce liniște în Odessa. Ca basarabean, cunosc bine rușii: cu binișorul, cu vorba bună, faci cu ei ce vrei, cu brutalitate și teroare nu faci decât să-i îndârjești și mai mult. Am dorit să conduc Odessa cu blândețe și omenie, după cum mi-ați dat această grea însărcinare, dar toate bunele mele intenții sunt nesocotite de organele militare. Față de această situație, vă rog respectuos, domnule mareșal, să binevoiți a numi o altă persoană în locul meu ca primar al Odessei, subsemnatul,

cu toată bunăvoința, fiind pus în imposibilitatea de a-mi îndeplini misiunea încredințată în condițiile create. ss. Gherman Pânteau”⁵.

Așa cum îi va povesti ulterior Alexandrina Cantacuzino lui Gherman Pânteau, la primirea și citirea acestui raport, mareșalul Ion Antonescu a avut o reacție de furie, spunându-i chiar doamnei: „Dacă Pânteau ar fi militar activ, l-aș împușca fără judecată imediat. Cum îndrăznește să-mi scrie mie un raport cu asemenea conținut?”⁶. Prințesa Cantacuzino, care se bucura de o oarecare influență asupra mareșalului, pe care îl ajutase în câteva ocazii în decursul vieții⁷, i-a explicat conducătorului statului că masacrele de la Odessa „le vom plăti foarte scump mai târziu și le va plăti nu numai el, ci și țara întreagă”⁸, ceea ce, trebuie să recunoaștem, arată că interlocutoarea dovedea un acut spirit de premoniție, iar faptele ce s-au produs ulterior au confirmat cu prisosință acest lucru. După aceste explicații, mareșalul s-a mai liniștit și a întrebat-o pe Alexandrina Cantacuzino ce dorește Pânteau, în definitiv? „Pânteau vrea o anchetă obiectivă, – a spus dna, – și dacă se va dovedi că raportul lui nu corespunde adevărului, mi-a declarat că primește să fie cât de aspru sancționat. Dar dacă se va dovedi contrariul, cere să fie sancționați exemplar cei ce te-au indus în eroare”⁹. Pentru lămurirea faptelor, mareșalul Antonescu i-a ordonat subsecretarului de stat și șef al Jandarmeriei, Constantin Pichi Vasiliu, să facă o anchetă discretă. Despre cel însărcinat cu ancheta, Pânteau povestește că „două zile nu a luat contact cu mine. În schimb, a avut grijă ca, prin organele lui, să terorizeze femeia care anunțase pe generalul Glogojanu că clădirea a fost minată. Femeia, deși bătută și amenințată cu împușcarea, a rezistat și nu s-a pretat la ticăloșiile lui Pichi Vasiliu, care voia să-și acopere jandarmii lui de crimele pe care le săvârșise(ră) la Odessa”¹⁰. Într-o declarație dată ulterior Securității, Pânteau arată că, după cele două zile în care Pichi Vasiliu n-a vrut să-l contacteze, făcând investigații „discrete”, a venit totuși la el și i-a spus că „cele scrise de mine mareșalului le-a verificat și sunt adevărate, dar evreii nu se mai pot aduce înapoi de la groapă; în schimb, mareșalul a înlocuit pe generalul împotriva căruia m-am plâns în scrisoare (generalul Nicolae Ghineraru, a cărui funcție de comandant al Diviziei 10 infanterie a încetat la data de 23 noiembrie 1942 – *n.n.*), trimițându-l pe front, iar mie mi-a respins demisia, ordonând să rămân pe loc, spunând că sunt mobilizat la lucru pe loc”¹¹.

Ceva mai târziu, mareșalul Ion Antonescu a venit la Odessa și, aflând de la Pântea că femeia de naționalitate rusă care a anunțat minarea clădirii este în serviciul primăriei și știe limba franceză, și-a exprimat dorința să stea de vorbă cu ea. După conversație, Antonescu i-ar fi spus lui Pântea: „Militarii mei m-au mințit, am ordonat represalii nedrepte, așa este legea războiului”¹². Imediat după acest dialog, Pântea a mers cu mareșalul în parcul Șevcenko, unde erau înmormântați cei omorâți în Comandamentul militar, în frunte cu generalul Glogojanu, iar Antonescu, dând onorul cuvenit în fața generalului Glogojanu, a spus cu voce tare: „Ai luptat pentru Odessa ca un erou și ai murit în Odessa ca un prost”. „De abia atunci – comentează Gherman Pântea – Antonescu și-a dat seama că toate nenorocirile de la Odessa se datoresc greșelii lui Glogojanu. Dar era târziu, căci pagina neagră pentru nația noastră era scrisă cu mult, mult sânge nevinovat”¹³.

Rămas, practic, fără voia sa, din ordin, în funcția de primar al Odessei, Gherman Pântea a întreprins o serie de măsuri adecvate pentru refacerea orașului și asigurarea existenței populației. Pentru a asigura hrana populației, a dat o ordonanță cu consimțământul guvernatorului, potrivit căreia populația se poate aproviziona cu tot felul de alimente în mod absolut liber în întreaga Transnistrie, iar guvernatorul, la rândul lui, a dat ordin prefectilor să asigure concursul necondiționat populației din Odessa pentru a se putea aproviziona în județele respective cu cele necesare traiului. Pe de altă parte, s-a dat libertatea populației din Transnistria să-și aducă bunurile lor alimentare la Odessa, unde nu erau prețuri maxime, pe care primarul nu le-a admis niciodată în Odessa. „Grație acestor măsuri și a libertății de aprovizionare – arăta Pântea – populația Odessei la Crăciun, adică peste 2 luni și ceva de la ocupare, era aprovizionată ca în timp normal. Mai aveam însă două chestiuni mari și grave: apa și lumina. Deși uzina de la Belaevka era intactă, tuburile prin care venea apa de la Belaevka, erau, ca măsuri strategice, distruse. Am depus eforturi supraomenești prin inginerii și lucrătorii localnici, am refăcut tuburile și, într-o lună și jumătate, am adus apa în oraș, aceasta fiind o adevărată salvare a nenorocitei populații, care patru luni de zile a băut apă din puțuri și mare. Dar mai gravă ca toate era uzina electrică, care – cum am mai spus mai sus – a fost distrusă total la plecarea trupelor rusești din Odessa. Era gravă problema, pentru că, cu curent electric, funcționau morile, brutăriile,

apa adusă de la Belaevka la centrala Ciumka se distribuia în oraș cu curent electric etc. Într-un cuvânt, fără curent electric, viața era moartă, orașul era mort. Comandamentul militar avea mobilizați câțiva ingineri de seamă din țară. Ei primesc ordin să facă un raport asupra situației uzinei electrice. Raportul lor constata că totul este distrus și, fără mașini din Germania, nu se poate face absolut nimic, nici vorbă nu poate fi de curent electric în Odessa înainte de șase luni. Aceasta însemna că populația Odessei trebuia să fie șase luni fără pâine și fără apă”¹⁴. Însăpământat de această perspectivă sumbră, Pântea a luat hotărârea să convoace la o consfătuire la primărie pe inginerii ruși de la uzina electrică distrusă, în număr de circa 50-60, din rândul cărora, practic, era cel/cei care înfăptuise(ră), la ordinul comandanților din Armata Roșie aflată în retragere distrugerea efectivă a uzinei electrice. Fără îndoială, era o idee ingenioasă, practică și lipsită de prejudecăți, așa cum se va dovedi mai departe. El le-a spus acestora că „am grâu, dar nu pot face făină, că am apă, dar nu o pot aduce în oraș din cauza curentului electric care lipsea. I-am rugat să vorbească cu mine sincer și să-mi dea soluția cea mai practică și reală pentru a avea cât mai curând curent electric, pentru a putea face față situației grave și urgente. Am întrebat cine a distrus uzinele și, sculându-se în picioare un tânăr slăbănog, îmi răspunse cu voce tare: «Eu, inginerul Lisenko, fiind de serviciu în noaptea de 15/16 octombrie, am primit ordin de la Comandamentul militar rus și, în prezența unui ofițer de geniu, am distrus ambele uzine». M-am agățat de declarația inginerului care a distrus uzinele și i-am spus pe un ton părintesc: «Poate d-ta, dle inginer care ai distrus ambele uzine, vei putea aduna ceva din piesele aruncate și vei crea o cât de mică uzină ca să putem face față nevoilor urgente». El mi-a răspuns prompt și categoric: «Dacă ceilalți ingineri sunt de acord, eu vă promit că într-o lună de zile voi forma o uzină mică, de 10.000 kw, cu care veți face față tuturor nevoilor urgente ale orașului. Pentru aceasta – adaugă inginerul – am nevoie de hrana întărită a scafandrilor, căci piesele cu care doresc eu să construiesc mica uzină sunt aruncate în apă». I-am declarat că îi voi da necondiționat tot ce îmi cere. Am cerut și părerea celorlalți ingineri și ei s-au declarat solidari cu soluția lui Lisenko, pe care ei mi l-au recomandat ca pe un om de mare ispravă. Impresionat și emoționat de întorsătura lucrurilor, am sărutat pe inginerul Lisenko și am declarat, în aplauzele celor prezenți, că de astăzi înainte Lisenko

este numit de mine directorul uzinei electrice, cu mâini libere din partea mea”¹⁵.

Hotărârea luată la ședința respectivă, Pântea nu a comunicat-o nici Comandamentului militar, generalului Ghineraru, nici guvernatorului Alexianu, de teama unor „intrigi sau a nereușitei operației, cu toată bunăvoința inginerilor ruși, căci eu îi priveam cu încredere, ca prieteni, nu ca dușmani, cum făcea Comandamentul militar. Le-am dat tot ce mi-au cerut, iar ei, ca să se țină de cuvânt, lucrau zi și noapte, evident schimbându-se echipele. Au pus atâta suflet, energie și devotament, că eu nu i-am uitat niciodată, cât am administrat Odessa și totdeauna i-am ajutat cu ce am putut. După trei săptămâni, Lisenko vine și îmi spune să facem proba. «Să facem probă, Lisenko, îi răspund eu bucuros, dar parcă a fost vorba de o lună». «Am luat o săptămână în plus, pentru a vă face această surpriză» – îmi răspunde inginerul bucuros. Am plecat la uzină, am făcut proba cuvenită, evident, reușită și am stabilit peste o săptămână inaugurarea uzinei electrice, a Universității, a Operei și a Catedralei, căci aveam curent electric. Uzina, de 10.000 kw, era destul de mare: în baza ei, cu economii, puteau funcționa morile, brutăriile, puteam aduce apa de la Ciumka, în oraș puteau funcționa 50-60 de tramvaie pe zi. De asemenea, am dat curent electric la toate autoritățile și instituțiile de stat, precum și la o mare parte din populație. Era cel mai mare succes al administrației românești într-un timp record”¹⁶.

În pofida atitudinii rezervate și chiar de neîncredere a Comandamentului militar (generalul Ghineraru se mai afla încă pe funcție) față de refacerea, de către inginerii ruși, într-un termen atât de scurt a uzinei electrice (în raportul inginerilor români prezentat Consiliului de Miniștri se spusese că Odessa nu poate avea curent electric într-o perioadă mai mică de 6 luni), în ziua de 23 noiembrie 1941 a avut loc solemnitatea de inaugurare a uzinei electrice într-un cadru „frumos și impunător”, în prezența guvernatorului Transnistriei, Gh. Alexianu. După cum povestește Gherman Pântea, „Corul muncitorilor a cântat superb slujba religioasă. Eu am mulțumit din inimă muncitorilor și inginerilor ruși. Apoi, am plecat la Catedrală, unde un sobor de preoți, în frunte cu un mitropolit, au făcut un serviciu religios înălțător, răspunsurile religioase fiind date de Corul Operei de la Odessa, într-o formă așa de frumoasă și înălțătoare, încât îți părea că plutești în ceruri. De la

Catedrală ne-am dus la Universitate, unde erau adunați toți profesorii și studenții. Rugat de guvernator să le vorbesc în limba rusă, maternă, le-am spus că își vor face studiile în limba maternă și vor fi ajutați de către guvernământ, cât și de primărie, cu tot de ce vor avea nevoie. Au răspuns atât profesorii, cât și studenții, mulțumindu-ne pentru atitudinea noastră binevoitoare. După masă, la ora 5, s-a deschis cu mare festivitate Opera cu piesa «Boris Godunov», în roluri fiind artiștii Savcenko și Iugunova. Seara, la ora 9, primăria a oferit o masă în fostul restaurant Fanconi, lângă mare. La această masă au participat profesorii universității și studenții localnici, artiști și artiste de la Operă, muncitori și ingineri de la uzină, care ne-au ajutat efectiv într-un moment greu. Masa a fost așa de animată, încât se părea că ne cunoaștem de mult și ne stimăm reciproc. Am uitat să adaug că generalul Ghineraru și prefectul nu au intrat în niciun local care s-a inaugurat, dar la masa de seară ei au venit primii. Cu această ocazie, generalul german von Rotchih, în bătaie de joc, îi spunea comandantului militar al Odessei, generalul Ghineraru, «că lumea, nevăzându-l pe generalul român la Operă, era foarte îngrijorată de soarta lui». Comandantul Odessei, neînțelegând ironia neamțului, îi răspunde: «Sunt foarte ocupat, domnule general»¹⁷. Nu știm cât de „ocupat” era generalul N. Ghineraru în acele zile, dar sigur era .... preocupat de iminenta lui înlocuire din funcție, ca urmare a raportului înaintat de primarul Gherman Pântea mareșalului Ion Antonescu și a verificărilor ulterioare făcute de șeful Jandarmeriei, generalul C. Pichi Vasiliu. De altfel, imediat după această festivitate, generalul Ghineraru și prefectul de poliție Dumitrescu au fost înlocuiți din funcții de către mareșalul Antonescu.

Odată cu inaugurarea, la 23 noiembrie 1941, a micii uzine electrice, orașul Odessa a început să ia o cu totul altă înfățișare. Cu concursul armatei și al populației s-a reușit curățirea orașului de baricade, care, „pe lângă faptul că încurcau circulația, făceau o impresie detestabilă. După 25 noiembrie, circulau pe toate liniile 50-60 de tramvaie, care, evident, dădeau orașului un aspect mai vii, mai civilizat. Morile și brutăriile lucrau din plin, mai mult noaptea, căci ziua curentul electric era folosit de tramvaie și alte instituții și întreprinderi, care lucrau numai ziua. La Crăciun și Anul Nou 1942, adică după 2 ani și jumătate după ocuparea Odessei, viața era aproape normală. Piețele alimentare erau foarte bogate. Odessa începuse o viață nouă, plină de avânt în toate direcțiile.

Se părea că am terminat cu zilele negre și vin zilele mai frumoase, mai senine. Dar amarnic ne-am înșelat. Comandamentul militar stătea de veghe ca o nouă tulburare să cuprindă nenorocita populație evreiască din Odessa”¹⁸.

Noul comandant militar al Odessei, generalul Tiberiu Petrescu, cere mareșalului Antonescu imediata și totală evacuare a populației evreiești din Odessa. Mareșalul solicită în scris opinia guvernatorului Transnistriei. La rândul lui, acesta trimite adresa primarului general al orașului, în care i se cereau explicații inclusiv în legătură cu faptul că a instalat în funcții „persoane dubioase din punct de vedere național”. Printr-un raport datat la 3 decembrie 1941, Gherman Pântea răspunde și arată următoarele: „1. Nu este adevărat că am adus funcționari din Basarabia, dubioși din punct de vedere național. Funcționarii din Basarabia nu au făcut nici un fel de politică, sunt persoane cunoscute de mine, au făcut serviciul sub trei primăriate ale mele din Chișinău, sunt buni români și conștiincioși funcționari. Calitatea lor mare este că cunosc limba rusă și se pot înțelege perfect cu populația locală. 2. Este adevărat că marea majoritate a funcționarilor primăriei Odessa sunt localnici și au fost comuniști, dar cum putea să fie altfel, dacă Statul Sovietic în structura lui a fost timp de 25 ani comunist. Funcționarii localnici sunt de o disciplină și o moralitate excepțională și ar putea servi ca exemplu pentru mulți funcționari veniți din țară. 3. Este adevărat că corespondența între conducerea primăriei și populația locală se face în limba rusă: corespondența însă între primărie și autoritățile românești se face în limba română. Dacă am introduce limba română și la populația locală, ne-ar trebui mii de funcționari români, care ar fi plătiți cu trei salarii, iar rezultatul ar fi hotărât negativ, căci populația locală nu cunoaște limba română și nici nu o poate învăța peste noapte, cum preconizează unii românizatori grăbiți. 4. Nu este adevărat că populația locală se agită. Dimpotrivă, ea s-a pus pe lucru, pe muncă, în toate domeniile, participând efectiv la refacerea Odessei. Invenția cu agitația populației evreiești este pusă la cale de diferite organe secrete ale statului, care au tot interesul să tulbure apele pentru a-și justifica existența și fondurile cheltuite. De aceea, aceste organe vorbesc de pericolul comunist care amenință Odessa, de catacombe pline de comuniști, evrei etc. Toate aceste organe afirmă că și-au făcut datoria, prevenind pe dl

Mareșal de pericolul din Odessa și sugerându-i în același timp ideea evacuării imediate a tuturor evreilor din oraș. Dacă acest lucru s-ar realiza acum, în toiul iernii, ar fi o adevărată nenorocire”¹⁹.

Raportul primarului general Gherman Pântea a fost transmis, pe cale ierarhică, mareșalului Ion Antonescu, de către generalul Tiberiu Petrescu. Într-un raport separat, acesta a menționat însă că el se așteaptă la o debarcare a sovieticilor dinspre Crimeea, iar în cazul acesta rolul evreilor va fi „dezastruos pentru armată”. În această situație, mareșalul Antonescu dispune ca guvernatorul să dea imediat o ordonanță pentru evacuarea totală a populației evreiești. Guvernatorul se conformează și dă ordonanța nr. 35, care se pune în aplicare la 10 ianuarie 1942. Gherman Pântea nu a făcut parte din Comisia de evacuare, în schimb a luat măsuri pentru apărarea populației evreiești nedreptățite, iar la 20 ianuarie 1942, a trimis guvernatorului un raport în care arăta următoarele: „La cererea Comandamentului militar al Odessei, dl Mareșal Antonescu prin Dvs. a ordonat totala evacuare a evreilor din Odessa, prin ordonanța nr. 35, care reglementează evacuarea și care are putere de Decret-Lege. V-am raportat atât verbal, cât și în scris, că această evacuare este nedreaptă și neumană, iar ea, făcută acum în toiul iernii, devine de-a dreptul barbară. Cu data de 3 decembrie 1941, v-am raportat în scris că populația evreiască a Odessei nu prezintă niciun fel de pericol pentru siguranța Odessei, ba din contra, că ea s-a pus pe lucru, pe muncă, pentru refacerea orașului și nimeni nu se gândește la comploturi și răzvrătiri. Știu că autorii acestei nenorocite evacuări sunt generalul Tiberiu Petrescu, comandantul Militar al Odessei, și cei doi conducători ai serviciilor secrete: cpt. Neștianu, de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, și cpt. Păunescu de pe lângă Marele Stat Major, căci ei au informat în mod tendențios pe dl. Mareșal Antonescu cu știri fanteziste, afirmând, printre altele, că Odessa este amenințată în fiecare zi cu o debarcare sovietică din Crimeea și că în cazul acesta rolul evreilor va fi dezastruos”²⁰. Este sigur faptul că la Odessa și în împrejurimi exista o puternică mișcare de partizani. Dar deportarea unei întregi comunități etnice, în plină iarnă, nu era de natură să soluționeze o problemă de ordin militar, ca să nu mai vorbim de considerentele de ordin umanitar, etico-moral și juridic pe care le presupunea acest lucru.

Conștient pe deplin de aceste aspecte, Gherman Pântea făcea totuși „ultima încercare de a salva ceea ce se mai poate salva. De aceea, mă adresez Dvs. nu numai ca guvernator, ci și ca om și vă rog, cu toată căldura, ca pe răspunderea Dvs. personală să scutiți de evacuare cel puțin următoarele trei categorii de cetățeni evrei: 1. circa 1.000 de familii de evrei caraimi²¹; 2. meseriașii evrei de toate categoriile și 3. corpul didactic evreiesc de toate gradele”²². Pentru aceasta, Gherman Pântea dădea următoarea explicație: „I. Evreii caraimi au păstrat din obiceiurile și tradițiile evreiești numai sâmbăta. Atât populația creștină, cât și cea evreiască îi consideră creștini, de aceea scutirea lor apare ca o măsură dreaptă. II. Meseriașii evrei de toate categoriile sunt necesari pentru lucrările de refacere a orașului. Ei sunt buni și pricepuți meseriași și evacuarea lor ar lăsa un gol însemnat, căci numărul lor este destul de mare. III. Rămânerea în oraș a corpului didactic ar fi un gest de consacrare a elementului cultural local. Scutirea acestor trei categorii de cetățeni evrei va produce o mare satisfacție în opinia publică creștină a orașului, va liniști și calma spiritele, căci populația creștină a orașului, după 25 ani de regim comunist, în care răstimp concepțiile antisemite au dispărut, nu vede cu ochi buni această discriminare rasială. Dacă Dvs. veți fi de acord cu aceasta, vă rugăm să ordonați telegrafic organelor în drept să execute această hotărâre a Dvs.”²³.

Pentru a înțelege atitudinea rațională a lui Gherman Pântea față de comunitatea evreiască, în general, în contrast cu a multora dintre diriguitorii de atunci ai țării, în special militari, trebuie menționat faptul că primarul general al Odesei era el însuși originar dintr-un sat din preajma Bălțiului, oraș cu o populație majoritară evreiască. Încă din copilărie, Gherman Pântea cunoscuse numeroși membri ai acestei etnii, dându-și seama că ei sunt o populație foarte unită și cu abilități deosebite, îndeosebi în domeniul comerțului. Această calitate a evreilor el a încurajat-o în timpul celor trei mandate de primar al Chișinăului, dar a încercat s-o folosească și în împrejurările, ce-i drept mult mai complicate, din perioada cât a funcționat ca primar general al Odesei. Era vorba, în fond, și de o abordare pragmatică, ținând cont de faptul că, în condițiile de război, la Odessa se instalase foametea și lipsurile de tot felul, iar el vedea posibilitatea ca, prin intermediul evreilor, să se poată organiza mai bine comerțul și să se salveze, astfel, populația orașului. O bună parte dintre evrei o formau meșteșugarii, categorie deosebit

de importantă care are nevoie de servicii: croitor, frizer, cizmar, farmacist etc. Din această perspectivă, el a înțeles perfect că, mai ales în cazul special al Odesei, oraș portuar cu tradiții specifice și unde circa o treime din populație era de origine evreiască, nu va putea restabili viața normală fără păstrarea acestei clase de mijloc, care întreține viața localității. Din aceste considerente, atât raportul sus-menționat adresat guvernatorului Transnistriei, cât și altele similare, care pledau împotriva masacrării evreilor, erau argumentate tocmai prin utilitatea pe care o prezintă comunitatea evreilor din Odessa. Din păcate, el nu a reușit să convingă autoritățile militare că pedepsirea unor oameni nevinovați nu este o faptă demnă de niște militari.

Guvernatorul Transnistriei a cerut avizul comandantului militar, care a răspuns că admiterea raportului primarului general înseamnă că, de fapt, toată populația evreiască din Odessa va rămâne pe loc, ceea ce el nu poate admite sub nicio formă. Dar, ca excepție, este de acord ca evreii caraimi să rămână în Odessa. În felul acesta, au fost salvate de la moarte circa 5.000 de suflete. Desigur că nici o debarcare din Crimeea nu a avut loc, cum prevesteau „marii comandanți”, în schimb evacuarea a fost „o adevărată rușine, căci iarna anului 1942, fiind foarte grea, lumea murea de frig pe drum”²⁴. În pofida unor încercări – ce-i drept timide – făcute și de guvernatorul Gh. Alexianu de a nu se aplica măsura preconizată, planul a fost până la urmă executat. Cazul Odessa a rămas, astfel, ca un exemplu în care lipsa de experiență militară, neprevăzutul și ura irațională conlucrau la scrierea unor pagini de tragedie umană. Mărturisirile lui Gherman Pântea conțin, de aceea, multe învățăminte valabile și pentru oamenii politici de azi.

Ca primar general al Odesei, Gherman Pântea și-a format o echipă constituită din primarii de sectoare Vladimir Chiorescu (sectorul economic), Elefterie Sinicliu (sectorul întreprinderilor orășenești) și Constantin Vidrașcu (sectorul cultural și al bunurilor orășenești) din țară, Mihail Zaevoșin (sectorul sanitar și al înregistrării actelor de stare civilă) și Vladimir Cundert (sectorul tehnic) din Odessa, iar ca secretar general a fost numit Alexandru Costinescu. Primarii de sectoare aveau competențe atribuite pe criteriul unor domenii ale vieții social-economice și culturale, iar nu pe cel teritorial, ținându-se seama de necesitatea coordonării unitare a întregii vieți a urbei în condiții

speciale de război. Pe același criteriu au fost constituite 18 direcții împărțite între primarii de sectoare pe domenii de specialitate, iar nu din punct de vedere teritorial, tocmai pentru a asigura conducerea unitară de către primarul general a întregii activități a localității. Primarii de sectoare au fost aleși pe criteriul competenței, având un argument hotărâtor faptul că erau buni cunoscători ai limbii ruse și puteau avea o bună comunicare cu populația locală. „Lor le datorez în mare parte înflorirea și înălțarea Odessei – menționează Gherman Pântea în amintirile/declarațiile sale. Am avut, este drept, și ajutorul neprecupețit al 12.600 funcționari, din care 40 erau din țară și aceia din Basarabia, care cunoșteau la perfecție limba rusă. Funcționarii veniți din țară erau elemente bine pregătite, corecte și au făcut cinste țării la Odessa. Secretarul general Costinescu Alexandru, vechi secretar general la primăria Chișinău, un om cu multă experiență administrativă, coordona de minune toate direcțiile și mi-a fost de mare ajutor, în toate problemele, care, la o primărie cu un personal așa de mare, se iveau atât de des. Direcțiile industriei și aprovizionării au reparat și refăcut circa 200 de fabrici, unde, pe lângă hrana populației și a frontului, și-au găsit de lucru peste 150.000 de muncitori. Acest sector economic a ajuns la apogeul înfloririi lui în anul 1943 și era condus de omul cu multă putere de muncă și bogată experiență economică, Chiorescu Vladimir, extrem de sever, dar drept. Sinicliu Elefterie a condus direcțiile uzinei electrice, uzinei de apă, a tramvaielor și direcția viilor și a grădinilor exclusiv cu elemente locale, dovedind o putere de muncă și o pricepere excepțională, căci la direcțiile lui Sinicliu totul a fost distrus și totul a fost refăcut. Merită de subliniat în mod special de subliniat că Sinicliu la direcția viilor și a grădinilor a creat câteva parcuri noi, foarte frumoase, care erau o podoabă a Odessei, provocând admirația publicului local. În mod special, se releva parcul în stil «englezesc» de lângă port și scările care duceau la port. Pe acest loc, până atunci, se cărau gunoarele din oraș. Direcțiile imobilelor, ale inventarierii, culturii și contenciosului au fost conduse de primarul de sector Vidrașcu Constantin, care a pus mult suflet, pricepere și energie pentru refacerea clădirilor distruse sau deteriorate. Toate au fost refăcute, reparate sau clădite din nou. Am cheltuit multe milioane de mărci pentru refacerea clădirilor. Toate chiriile încasate mergeau la reparația clădirilor. Peste 20.000 de oameni au lucrat zilnic aproape 2 ani pe diferite șantiere ale orașului Odessa.

Un rol destul de însemnat a avut direcția ocrotirilor sociale, unde erau diferite orfeline, cămine de bătrâni. Oficial, această direcție era sub conducerea mea, dar sufletul, motorul acestei direcții era soția mea, înconjurată de doamne venite din țară și localnice. Această direcție făcea impresia unui minister. Toată ziua forfotea lumea necăjită la această direcție, unde era primită cu drag și ajutată din inimă cu tot ce se putea. De altminterlea, direcția dispunea de fonduri suficiente pentru ajutoarea necăjiților. Dar cea mai însemnată, cea mai importantă operă a direcției ocrotirilor sociale a fost înființarea a două cantine uriașe, unde se hrăneau zilnic gratuit circa 10.000 de bătrâni și copii. Era o privescătoare foarte impresionantă, când copilașii luau masa, iar eu veneam câteodată să controlez meniul. Ei se sculau în picioare, îmi cântau «Mulți ani», apoi alergau ca furnicile să-mi sărute mâna, căci ei spuneau că eu sunt părintele lor. Direcția sanitară era condusă de primarul de sector Zaevloșin Mihail, decanul Facultății de medicină de la Odessa. Acest profesor universitar se bucura de simpatia generală a colegilor de la Universitate și a întregii Populații. El conducea direcția sanitară cu tot prestigiul și autoritatea de care se bucura. Primarul care avea sub supravegherea sa direcția tehnică era rectorul Institutului, Cundert Vladimir. El era un profesor vechi, cu excepțională experiență tehnică, bucurându-se de simpatia populației Odessei, care îl cunoștea de ani de zile și îi aprecia munca și priceperea lui pe terenul tehnic. Direcția finanțelor era la început sub conducerea lui Chiorescu Vladimir, dar extrem de ocupat, căci devenise și director general al direcției alimentare din Transnistria, am fost nevoit să iau sub conducerea mea această direcție. Mi-a fost foarte greu, dar am avut norocul de a avea ca director al finanțelor un funcționar din țară, cu excepționale însușiri și anume pe Leonid Bandac, care m-a ajutat din plin, căci își iubea meseria lui până la sacrificiu. Am avut un mare regret, că om tânăr, acest element de elită a murit de un cancer nemilos”²⁵.

Veniturile primăriei Odessa erau asigurate din trei surse: 1. chiria pe clădiri; 2. venituri din întreprinderi și fabrici; 3. autoimpunerea, care era cel mai însemnat al bugetului primăriei Odessa. La început au fost date în mod gratuit celor ce voiau să facă comerț sau industrie localuri, resurse de apă, curent electric, cu obligația contractuală ca atunci când vor avea venituri să-și plătească chiria, apa lumina, dar să plătească în mod benevol și un impozit în măsura posibilității și dorinței lor. În

aceste condiții, comerțul și industria au luat un avânt deosebit, astfel încât în anul 1943 existau la Odessa 10.000 de întreprinderi comerciale și industriale, care plăteau nu numai chiria, apa și lumina, dar se autoimpuneau singure la sume așa de însemnate, încât bugetul primăriei Odessa, din anul 1943/44, era de 170 milioane mărci, adică 10 miliarde și 200 milioane lei²⁶. O grijă deosebită manifesta primarul general al Odessei față de populația săracă a orașului. „În condițiile de război, când au lupte hotărâte cu dușmanul omenirii-bolșevismul – arăta Gherman Pântea într-un apel adresat populației orașului, la 19 martie 1943 – când popoarele europene varsă sângele fiilor lor buni pe câmpurile largi de luptă, iar statele au mari cheltuieli pentru continuarea războiului până la victoria definitivă, cheltuieli în care populația Transnistriei participă în cea mai neînsemnată măsură – acordarea de ajutor populației sărace a orașului nostru este o datorie morală a fiecărui cetățean cinstit și conștient”²⁷.

La 16 octombrie 1943 s-au sărbătorit cei doi ani de administrație românească la Odessa. „Cine a fost la această măreață sărbătoare – arată Gherman Pântea – a putut vedea recunoștința unei populații străine față de administrația românească. Pretutindeni, în piețe publice, în instituții, în cinematografe, la Operă, Universități, populația manifesta pentru administrația românească. Atunci am înțeles că munca, truda mea nu au fost în zadar și mi s-au umplut inima și sufletul de bucurie și mândrie. La această dată, adică după 2 ani de administrație românească, orașul era refăcut, fabricile funcționau ca în timp normal cu maximum de randament, piețele alimentare erau nemaipomenit de bogate, toată populația avea mijloace de existență suficiente, lucrând și alegându-și meseria pe care o dorea și îi plăcea. O mai mare parte din populație făcea negustorie, mai mare sau mai mică, căci, cum am mai spus, comerțul era liber. O parte din populație erau funcționari la diferite uzine, circa 13.000 erau funcționari la primăria orașului și marea, marea masă de muncitori și lucrători, circa 150.000, lucrau la cele 2000 fabrici refăcute. Dar pentru ca nimeni, absolut nimeni, să nu rămână fără lucru, aveam pe șantiere, precum am mai spus, la diferite lucrări edilitare, zilnic 20.000 de muncitori, care își câștigau pâinea în mod onorabil. Toți care lucrau și erau salariați, aveau mari înlesniri de tot felul. Am deschis magazine mari, unde se găseau de toate, și muncitorii și lucrătorii de la diferite instituții se aprovizionau cu prețuri mici.

Bugetul primăriei crescuse așa de vertiginos, încât îmi puteam permite libertatea să dau o viață îndestulătoare, îmbelșugată celor ce muncesc, căci cu ei refăcusem Odessa și o făcusem și frumoasă, și bogată”²⁸. Cu prilejul împlinirii a doi ani de ocupație românească a orașului Odessa, primarul general Gherman Pânteia a adresat și un apel către populația orașului, care a fost publicat în ziarul „Molva” din 16 octombrie 1943 și s-a păstrat în arhiva regiunii Odessa. După ce expunea succint rezultatele obținute în cei doi ani de activitate ca edil al orașului, Gherman Pânteia își exprima speranța că „Intrând în al 3-lea an de conducere a orașului Odessa, consider că e de datoria mea directă de a mulțumi întregii populații a orașului pentru loialitatea față de autoritățile române și pentru contribuția și sprijinul larg care a acordat-o acestor autorități. Eu din nou asigur populația orașului că atât d-l guvernator al Transnistriei, prof. Gheorghe Alexianu, cât și eu personal, suntem cuprinși de cele mai sincere dorințe de a ajuta populația pașnică în aceste vremuri grele”²⁹.

La sfârșitul anului 1943, Odessa luase o dezvoltare considerabilă din punct de vedere economic, astfel încât nu mai ajungea mâna de lucru, ceea ce l-a determinat pe primarul general, Gherman Pânteia, să apeleze la căpitanul Gheață, comandantul garnizoanei de la Varvarovka, localitate de la granița cu Ucraina, să permită ca noaptea muncitori ucraineni să vină la Odessa să lucreze, ținând cont și de faptul că acolo era o stare lucruri atât de precară, întrucât populația, pur și simplu muria de foame din cauza administrației hitleriste, care nu urmărea colaborarea cu populația locală, ci, din contra exterminarea ei. Ca urmare a acestei înțelegeri, timp de o lună de zile, circa 50.000 de muncitori de tot felul au mers la Odessa, unde au fost ajutați și angajați în diferite întreprinderi.

Nici problemele învățământului și educației nu au fost neglijate pe timpul mandatului de primar general al lui Gherman Pânteia la Odessa. Pentru cei 7.000 de studenți ai Universității din localitate au fost create cămine spațioase, au fost înființate cantine și li s-a acordat sprijin bănesc pentru procurarea de cărți, haine, aspect deosebit de relevant din punct de vedere umanitar, ținând cont de faptul că părinții acestor tineri erau plecați cu armatele, iar ei rămăseseră pe cont propriu, adică fără niciun sprijin. Când vizita Universitatea, studenții îl înconjurau pe

primarul general cu drag și îi spuneau „Naș papașa”, adică „părintele lor, căci ei, într-adevăr, îmi erau dragi și eu îi ajutam ca un adevărat părinte în toate împrejurările”³⁰.

Cu ocazia aniversării celor doi ani de administrație românească la Odessa, a fost realizat și un mare album cu fotografii reprezentând evenimentele mai importante ale vieții orașului, vizitele unor înalți demnitari români și germani, edificiile refăcute în perioada respectivă ș.a.³¹.

În condițiile schimbărilor intervenite în raportul de forțe din cursul războiului, între armatele celui de-al Treilea Reich și ale aliaților săi și cele ale U.R.S.S., din cauza apropierii frontului, la 24 ianuarie 1944, guvernământul Transnistriei a fost desființat și locul lui l-a luat „Comandamentul militar dintre Bug și Nistru”. La venirea la Odessa a noului guvernator militar, generalul Gheorghe Potopeanu, Gherman Pânteia și-a prezentat imediat demisia din funcția de primar general, motivând, în mod justificat, prin faptul că dacă se apropie frontul, întreaga administrație trebuie să fie militară. Deși Potopeanu personal chiar dorea înlocuirea lui Pânteia, aceasta nu s-a produs, deoarece a fost respinsă de mareșalul Antonescu pe motivul că „Odessa nu merge fără Gherman Pânteia, mai cu seamă acum, când noi trebuie să plecăm de aici”³².

În tumultul evenimentelor produse atunci, Potopeanu a comis o „greșală enormă de ordin administrativ și politic”, având grave consecințe asupra situației României în perioada imediat postbelică, mai ales în ceea ce privește discuțiile pentru armistițiu și negocierile de pace, precum și soarta persoanelor din conducerea statului, implicate în conducerea războiului, alături de cel de-al Treilea Reich, împotriva URSS. Deși, de acord cu fostul guvernator al Transnistriei, se hotărâse ca, la retragerea armatei și administrației românești din Odessa, toate bunurile și instituțiile rusești să fie predate cu procese-verbale în regulă unui comitet din localnici, compus din 5-10 persoane, care ar fi urmat să răspundă, astfel, în fața autorităților sovietice pentru bunurile primite, Potopeanu a modificat acest plan, ordonând ca toate bunurile rusești să se predea armatei germane. „Când eu i-am atras atenția la o ședință a consiliului de directori, în mod cu totul cuviincios – va declara Gherman Pânteia – că armatele rusești se află la Nikolaev, distanță

de 120 km de Odessa, și este mai bine să predăm bunurile sovietice rușilor, generalul Potopeanu mi-a răspuns pe un ton foarte arogant că el are capul lui, experiența lui și nu primește sfaturi de la subalterni, adăugând mândru că el vrea să aibă țidula de la nemți de predare și restul nu îl interesează. Potopeanu a rămas cu țidulele nemților, iar țara a plătit miliarde, căci nemții, punând mâna pe bunurile sovietice, o parte le-au trimis în Germania, iar la o parte, pur și simplu, le-a dat foc la Odessa”³³.

„La 20 martie 1944, arată Pântea în continuare, am predat toate bunurile primăriei unui general german, care, nebucurându-se de simpatia și încrederea populației, la câteva zile după luarea în primire a primăriei, a fost omorât de populație, în dimineața zilei de 30 martie, pe strada Deribas, căci piețele alimentare deveniseră goale, iar populația murea de foame. Am dorit să părăsesc Odessa fără zgomot. Dar duminică, 19 martie, m-am trezit cu delegați de la diferite întreprinderi și instituții, care m-au rugat să merg la instituțiile lor și să-mi iau rămas-bun de la ei. Nu am putut și nu am avut dreptul să refuz delicatețea acestor oameni, care au fost colaboratorii mei doi ani și jumătate în cea mai perfectă armonie. Muncitorii s-au adunat cu miile în curțile respective ale instituțiilor lor și, luând cuvântul, mi-au mulțumit pentru modul cum m-am purtat și pentru ajutorul pe care l-am dat. În momentul când îmi luam rămas-bun de la uzina electrică, a venit o delegație de studenți și profesori universitari și m-au rugat insistent să merg să-mi iau rămas-bun și de la ei, mai cu seamă, că Universitatea era în drumul meu de înapoiere. Am primit această invitație, sosind la Universitate, am găsit mii de studenți și profesori adunați în marea aulă a Universității. Au luat cuvântul profesorii și studenții și mi-au mulțumit călduros pentru că le-am înființat cămine, le-am creat cantine și i-am ajutat în toate momentele grele pentru ei, adăugând că orice se va întâmpla, ei niciodată nu vor uita grija părintească ce le-am purtat-o cât am condus Odessa. Emoționat profund de sentimentele arătate, am mulțumit acestei elite universitare, dar în acest moment am fost ridicat pe brațe de studenți, în uralele entuziaste ale mulțimii, am fost condus până în stradă la mașina mea, pe care studentele au acoperit-o cu flori. Așa s-a despărțit muncitorimea și intelectualitatea de la Odessa de acel care, în mod cinstit și loial, i-a administrat timp de doi ani și jumătate și pentru care a pus tot sufletul, toată dragostea sa, spre a-i face mulțumiți și fericiți.

Așa am înțeles eu rolul meu de conducător al unui mare oraș și port străin, trimis acolo de împrejurări de război, lăsând urme de gospodar apreciat și amintiri frumoase populației Odessei, care nu le-a uitat nici mai târziu, căci în nenorocirea mea, care a urmat de la plecarea mea de la Odessa, marii demnitari ruși mi-au dat referințe excepțional de frumoase...”³⁴.

La 20 martie 1944, Gherman Pântea a părăsit Odessa, venind la București. Împreună cu el au revenit în România și celelalte persoane care îndepliniseră funcții de primari de sectoare la Odessa: Vladimir Chiorescu, Elefterie Sinicliu, Constantin Vidrașcu, Vladimir Cundert și Mihail Zavoeșlin, acesta din urmă fiind de etnie rusă. După intrarea trupelor sovietice în România, în septembrie 1944, Zavoeșlin a fost capturat de organele NKVD, supus unei anchete atroce desfășurate la Odessa și condamnat de Tribunalul Militar la 15 ani detenție în colonie de muncă³⁵. În cursul anchetei, Zavoeșlin va declara că, în perioada cât a funcționat ca primar general la Odessa, Gherman Pântea ar fi dat ordin să fie evacuate în România instalațiile uzinelor și a fabricilor, mijloacele de transport ale orașului (tramvaie, troleibuze), valori și alte bunuri care aparțineau instituțiilor de stat și a „stabilit angajarea limitată în serviciu a comuniștilor și populației evreiești”. „Despre crimele în masă din partea sa eu nu cunosc”³⁶, a mărturisit Zavoeșlin.

Odată revenit în București, Gherman Pântea s-a stabilit cu domiciliul în strada Argentina nr. 9, unde locuia soacra sa. Din cauza bombardamentelor germane asupra capitalei, în urma evenimentelor de la 23 august 1944, a locuit, pentru două luni, împreună cu familia, la vila lui Petre Ghiață din cartierul Colentina. De la revenirea în țară și până la data arestării (12 decembrie 1949), Gherman Pântea și-a dus existența din banii pe care îi depusese la Banca Basarabiei, din salariul său de primar general la Odessa, în cuantum de 90.000 lei lunar și din care o anumită sumă a folosit-o în cumpărarea a circa 100 medalii de aur, precum și din banii pe care-i împrumutase și i-au fost restituiți de confratele basarabean Anton Crihan.

Prin lovitura de palat de la 23 august 1944, guvernul Antonescu a fost răsturnat, arestat și înlocuit cu un guvern condus de generalul Constantin Sănătescu. În compoziția acestui guvern se afla și generalul

Gheorghe Potopeanu, titular la două ministere, economia națională și ministerul de finanțe. Deși fusese ultimul guvernator al Transnistriei, deci șeful ierarhic al lui Pântea, Potopeanu a fost destul de abil pentru a face acest salt rapid, când a văzut că „barca lui Antonescu s-a dus la fund”. „Cu generalul Potopeanu – povestește Pântea în amintirile sale – avusesem un conflict personal, foarte urât pentru el, la Odessa, înainte de venirea lui ca guvernator acolo. Și anume: la 20 iulie 1943, s-a sfințit o troiță la Vacarjani, 20 km la Odessa, în amintirea ostașilor căzuți acolo, și cum divizia de grăniceri comandată de generalul Potopeanu, aproape toată a fost decimată la Vacarjani, a fost invitat și el la festivitate. Cu acea ocazie, venind la Odessa, generalul Potopeanu mi-a făcut o ofertă să-i cumpăr o mașină personală pentru primăria Odessa, cu prețul de 2 milioane lei. Eu am numit o comisie de ingineri, care au stabilit că mașina este veche, uzată și nu costă decât maximum 500.000 lei. Potopeanu, aflând că mașina sa este prețuită la 500.000 lei, se înfurie și cere oferta înapoi; dar ea fiind înregistrată, nu i-a fost înapoiată. Din prudență, la plecarea mea de la Odessa, am luat originalul ofertei generalului Potopeanu, pe care l-am depus la dosarul procesului meu, pentru a arăta motivele pornirii lui Potopeanu împotriva mea. Sunt dator să dau în vileag acest incident penibil și regretabil, pentru a se vedea de ce Potopeanu, ajuns mai târziu guvernator sub Antonescu și ministru sub Sănătescu, a căutat să se răzbune așa de crud cu mine, dovădind că este și un om rău și un om de calibru mic, deși poza totdeauna în mare personalitate”³⁷. Nu putem să nu remarcăm faptul că astfel de comportamente au fost destul de frecvente în situațiile de schimbare a unui regim politic, nu prea îndepărtate de noi fiind cele întâmplate în timpul și în urma evenimentelor ce au avut loc în România în decembrie 1989.

În cadrul primei ședințe a Consiliului de Miniștri, din 24 august 1944, generalul Potopeanu a cerut arestarea lui Pântea, invocând faptul că din informațiile sale acesta vrea să părăsească în mod clandestin țara, pentru a „scăpa de răspunderea administrării Odesei”³⁸. Întrucât prin funcțiile ce le deținea în guvern, Potopeanu era unul din oamenii de bază în Consiliul de Miniștri, propunerea de arestare a lui Gherman Pântea a fost aprobată fără nici un fel de probleme. Informat imediat după consiliu, de un „binevoitor” din guvern, Pântea a luat calea pribegiei, dispărând de acasă și intrând, astfel, în clandestinitate, „nedorind a cădea vic-

timă unei răzbușări așă de josnice”³⁹. Dar așă cum chiar Pântea explică, „fiecare pasăre pre limba ei pierē”. La începutul lunii septembrie 1944, sovieticii intră cu armatele lor în București și, printre primele lucruri care le fac, prezintă guvernului român o listă cu persoanele care trebuie să fie trase la răspundere pentru administrarea Transnistriei. În capul listei se găsea tocmai generalul Gh. Potopeanu, care fusese ultimul guvernator al regiunii. Gherman Pântea nu figura pe acea listă, fiind de presupus că se avusese în vedere poziția lui moderată la Odessa, dar chiar și posibilele „intervenții” ale unor factori politico-militari sovietici, precum mareșalul Tolbuhin, din motive pe care le vom arăta mai jos. Deși Sănătescu a făcut totul pentru a-și salva prietenul și colaboratorul său, sovieticii nu au cedat și Potopeanu a fost arestat de pe banca ministerială. Așă cum va arăta Pântea, încă o dată s-a dovedit valabilitatea vechiului proverb popular: „Nu săpa groapa altuia, căci cazi singur în ea”⁴⁰.

În zilele următoare s-a întocmit un decret pentru pedepsirea criminalilor de război, iar în luna ianuarie s-a publicat lista acestora, fiind aprobată de Consiliul de Miniștri. Deși Gherman Pântea nu figura pe lista sovieticilor, totuși Consiliul de Miniștri l-a trecut și pe el pe lista criminalilor de război, dat fiind că arestarea sa se ordonase încă de la 24 august 1944, la cererea generalului Potopeanu. Pe cât de paradoxală, pe atât de dramatică situație: sovieticii voiau să-l salveze pe Pântea, dar românii căutau cu orice preț să-l înfunde în pușcărie. Credem că o analiză serioasă a unor cazuri similare ar arăta că nu este singurul de acest gen.

Pe timpul prigoanei împotriva sa, Gherman Pântea s-a refugiat la Craiova, unde locuia fratele său, Constantin, dar, pentru a nu fi prins, a stat la alți basarabeni domiciliați în această localitate, precum Mișu Carp, fost inspector financiar la Chișinău⁴¹. Mai târziu, când a început procesul la Tribunalul Poporului, Pântea s-a aflat ascuns la mai multe adrese din Sibiu, fiind ajutat de un prieten al său, Anatolie Cernescu, folosind și un buletin de identitate fals, confecționat cu ajutorul acestuia, pe numele Lozont Cernescu, o rudă decedată a sus-numitului și a cărui fotografie a înlocuit-o cu a sa.

Pentru a desluși mai bine motivele atitudinii binevoitoare în cazul său a factorilor politico-militari sovietici, trebuie luată în calcul poziția moderată și plină de înțelegere pe care Gherman Pântea o dovedise, pe

timpul exercitării funcției de primar general, față de populația Odesei, inclusiv într-o situație mai specială, precum cea a surorii mareșalului sovietic Tolbuhin, Elena Rudenco, funcționară la primăria din Odessa și soția profesorului Rudenco. În vara anului 1942, aceasta s-a îmbolnăvit grav, iar directorul direcției imobilelor Constantin Tudorovschi, avocat din Chișinău, a cărui soție fusese colegă de liceu cu sora mareșalului Tolbuhin, a intervenit pe lângă marele chirurg Pavel Ceasovnicov⁴², rectorul universității, și l-a rugat să o opereze pe sora mareșalului Tolbuhin. Dar Ceasovnikov a refuzat categoric, spunând că el nu vrea să opereze pe sora unui mare comunist și mareșal sovietic. Atunci Tudorovschi a venit la Pântea și l-a rugat să intervină la Ceasovnikov, pentru ca Elena Rudenco să fie operată de urgență. „Am intervenit imediat – arată Pântea –, rugându-l pe rectorul Universității să o opereze pe sora mareșalului Tolbuhin. Rectorul a înțeles, a operat-o și a salvat-o de la moarte, căci mai târziu mi-a spus mie, că operația ar fi fost grea și riscantă. După ce s-a vindecat, d-na Rudenco a venit să-mi mulțumească, dar eu, văzând-o slabă și obosită, i-am aprobat un concediu pe un de zile, cu plata salariului integral”⁴³. Acest gest umanitar nu a rămas fără urmări. Mareșalul Tolbuhin devine președintele Comisiei Aliate de Control din România și, în vara anului 1945, vine la București pentru decorarea regelui Mihai cu ordinul „Pobeda” („Victoria”). „Folosind acest prilej – arată Pântea –, mareșalul Tolbuhin dă dispoziții prefectului de poliție român să mă invite pe mine și pe directorul Tudorovschi, la ora 5 după amiază, la Comisia Aliată de Control. Pe mine prefectul de poliție nu m-a găsit, căci eu în acest moment eram în ilegalitate, dar Tudorovschi s-a prezentat la ora 5 în audiență la mareșal. Mareșalul l-a primit foarte radios și binevoitor și i-a spus că regretă foarte mult că nu-l poate vedea și pe fostul primar general al Odesei, Gherman Pântea, căci el ne invitase pe amândoi să ne mulțumească pentru că i-am salvat sora de la moarte. Tudorovschi spunând că acest lucru l-a făcut numai primarul general, mareșalul i-a răspuns că știe totul, căci el acum vine de la Odessa, unde a vizitat pe sora lui, pe care nu o văzuse de 5 ani. Mareșalul l-a mai rugat pe Tudorovschi să-mi transmită mie mulțumirile lui călduroase pentru modul uman și civilizat, cum m-am purtat eu nu numai cu sora lui, dar și cu întreaga populație de la Odessa, care până în momentul de față îmi poartă deosebită recunoștință. Iar la urmă, adresându-se generalului Susaikov, locțiitor de președinte al Comisiei Aliate de Control,

mareșalul Tolbuhin i-a cerut să intervină pe lângă guvernul român să înceteze imediat cercetările împotriva mea și să claseze dosarul meu”⁴⁴.

În urma acestei intervenții, fiind considerat nevinovat, dosarul lui Gherman Pântea a fost clasat, la 21 iunie 1946, când el se mai afla în clandestinitate. Vestea referitoare la perspectiva clasării dosarului i-a fost transmisă încă de la începutul lunii iunie 1946, pe timpul cât se găsea la Sibiu, de către fostul său adjunct de primar de la Odessa, Elefterie Sinicliu, care la rândul lui aflate acest lucru de la Andrei Dumitrescu, fost director al Direcției Contencios și șef al avocaților din Primăria Odessa.

Imediat după clasare, soția lui Pântea a fost chemată de acuzatorul public-șef Stoican, care i-a comunicat că „dosarul soțului d-tale a fost clasat în urma intervenției Comisiunii Aliate de Control”⁴⁵. Având aceste informații și ordonanța de clasare, Pântea a ieșit din ilegalitate și și-a reluat viața normală. A revenit în București, locuind din nou în strada Argentina, nr. 9. S-a prezentat în audiență la ministrul de Justiție din acea vreme, Lucrețiu Pătrășcanu, împreună cu avocatul Istrate Micescu, spre a-i mulțumi pentru clasarea dosarului său. Pătrășcanu însă i-a răspuns sec: „Nu am nici un merit în clasarea dosarului d-tale, el s-a clasat în urma intervenției Comisiei Aliate de Control.”⁴⁶

În aprilie 1947, ziarul „Cotidianul” a declanșat o virulentă campanie împotriva lui Gherman Pântea, folosindu-se de declarațiile făcute de mai vechiul său „prieten” Ilie Cătărău (Catidi), și care au fost publicate sub forma unor interviuri referitoare la evenimentele din Basarabia, din anii 1917-1918. Cătărău găsisese acum momentul potrivit pentru a se răzbuna pe Pântea care, la 1 ianuarie 1918, îl arestase și expulzase din Chișinău, întrucât prin demersurile sale nesăbuite, amenința să compromită mișcarea de resurrecție națională a românilor basarabeni și unirea cu patria-mamă. Între acuzațiile aduse de Cătărău era și aceea că, din cauza lui Pântea, germanii i-au omorât lui două surori la Odessa, lucru ce nu era adevărat, deoarece cele două femei locuiau la Craiova, unde erau căsătorite⁴⁷.

În condițiile acestei campanii de presă împotriva sa, la 1 august 1947, Pântea s-a refugiat din nou la Sibiu, utilizând acte false și având domiciliul clandestin la mai multe adrese, cel mai mult locuind în strada

Octavian Goga, nr. 42. Teama sa de a fi arestat nu era lipsită de temeii. Organele de Siguranță se aflau deja pe urmele sale, fiind vizați, pe lângă Pânteia, și alți colaboratori pe care acesta i-a avut pe timpul cât a funcționat ca primar general al orașului Odessa.

În perioada stalinistă a regimului comunist, Gherman Pânteia a fost arestat în mai multe rânduri, fiind achitat de instanțele de judecată tot de atâtea ori. Nimeni nu a putut demonstra că el a fost un criminal de război. Este un caz aproape unic, când un fost conducător administrativ în timp de război nu a fost condamnat la ani grei de închisoare, sau împușcat, așa cum s-a întâmplat cu mareșalul Ion Antonescu, profesorii universitari Mihai Antonescu și Gheorghe Alexianu, generalul Constantin Pichi Vasiliu. O astfel de șansă cu totul singulară poate fi explicată nu doar prin abilitatea de excepție a lui Gherman Pânteia, dar și prin faptul că, întotdeauna, în rezolvarea problemelor complicate, el a ales poziția omului de jos. În toate situațiile, el s-a orientat după principiul potrivit căruia, dacă într-o situație oarecare omul de jos avusese încredere în el ca într-un conducător, dacă îi reușește să facă ceea ce aștepta lumea de la el, aceasta înseamnă că și-a atins obiectivul propus.

Deși, ca urmare a intervenției Comisiei Aliate de Control, dosarul lui Pânteia, întocmit de Tribunalul Poporului a fost clasat, acest lucru nu înseamnă că fostul primar general al Odessei a avut în perioada următoare o viață liniștită. În primul rând au avut grijă să nu se întâmple așa mai vechii săi „prieteni” basarabeni. Unul dintre aceștia era Ilie Cătăraș, care nu a scăpat prilejul de a se răzbuna pe Pânteia, printr-o serie de declarații, în cea mai mare parte inventate, apărute în presa de la București, în aprilie 1947. Ca urmare, Pânteia este dat în urmărire generală pe țară de către organele polițienești, fiind nevoit să se refugieze la Sibiu, unde a locuit clandestin, sub un nume fals, până în toamna anului 1949, când a revenit la București. A fost arestat la 12 decembrie 1949, de către o echipă a organelor de represiune ale regimului comunist, condusă de fostul comisar de poliție Eugen Alimănescu, îmbrăcat în uniformă de maior al noii „miliții populare”. A fost dus apoi în fața generalului Alexandru Nicolschi, la acea vreme subdirector general al Direcției generale a securității poporului, și a unui colonel din cadrul acestei instituții. Din întrebările puse de reprezentanții Securității, coroborate cu datele pe care Pânteia le avea anterior, rezulta fără tăgadă că

alți doi basarabeni îi purtau lui „sâmbetele”. Este vorba de Gheorghe Stere, cel de-al doilea fiu al lui Constantin Stere și Alexandru Măță, pe care, culmea, Pântea îi salvase de la executarea la moarte prin împușcare, în timpul regimului Antonescu, dar acum uitaseră cu totul de această binefacere și căutau, din motive meschine, vindicative, să-l înfunde în pușcărie pe fostul primar general al Odesei, ceea ce se va și întâmpla, dat fiind că cei doi dețineau funcții importante în noul regim de „democrație populară”. În așteptarea procesului, el a stat închis mai întâi, timp de trei ani, la penitenciarul din Jilava, unde a îndurat un regim deosebit de sever. Procesul a avut loc în toamna anului 1952, iar după condamnare Pântea a ajuns la Aiud, unde a avut cea mai grea detenție timp de un an de zile. A urmat apoi calvarul de la închisorile din Ocnele Mari și Gherla (câteva luni). Din noiembrie 1954 și până în februarie 1955, Pântea s-a aflat la penitenciarul din Craiova, apoi la Poarta Albă. După moartea lui Stalin (martie 1953), pe fondul relativului „dezgheț”, care s-a resimțit într-o măsură destul de mică în România, la 7 octombrie 1955, Gherman Pântea a fost eliberat din închisoare pe baza decretului de grațiere. Ceea ce, evident, nu l-a scutit de urmărirea cvasi-permanentă a organelor de Securitate.

În ianuarie 1956, Tribunalul Suprem declară că sentința de condamnare a lui Gherman Pântea drept „criminal de război” a fost „ilegală”, căci acesta nu a săvârșit crimă de război, ci „crimă contra clasei muncitoare”, motiv pentru care cel în cauză a fost trimis în fața Tribunalului Militar. I se imputa, în principal, faptul că ar fi făcut parte dintr-o comisie de triere și evacuare a evreilor din Odessa, ceea ce nu era adevărat. Pentru pregătirea procesului, Pântea și-a strâns o serie de dovezi, prin care proba că, în perioada cât a fost primar general al Odesei, nu numai că nu a avut o activitate „criminală”, dar a și căutat și reușit de multe ori să scape de la moarte sute și mii de persoane ce mergeau spre locul de execuție. Dosarul cuprindea inclusiv declarații ale unor cetățeni sovietici care l-au cunoscut în perioada 1941-1944 și care de curând vizitaseră țara noastră în cadrul diferitelor delegații venite din URSS. La ședința de judecată din 6 august 1956, în favoarea lui Gherman Pântea au fost depuse declarații autentice din partea martorilor Iuliu Brodețchi, Ioan Bădașcu, Taisia Arnăutu (cetățeană sovietică, artistă la Opera din Odessa), o copie legalizată după decizia din 3 ianuarie, dată de Guvernatorul Gheorghe Alexianu și un extras din „Buletinul

Transnistriei”, de asemenea legalizat. Ca urmare a probelor concludente prezentate la proces, Tribunalul l-a achitat pe Pântea, concluzionând că „nu a reținut în sarcina inculpatului nici o infracțiune”.

Atât înainte de proces, cât și după, Gherman Pântea s-a aflat permanent în atenția organelor de Securitate, fiind monitorizat pentru stabilirea relațiilor sale și a intențiilor de viitor, privind în principal atitudinea sa în problema Basarabiei. Așa cum arată documentele existente în arhivele CNSAS, în această perioadă a fost întreprinsă și o acțiune de recrutare a lui Pântea de către organele de Securitate, dar propunerea de colaborare a fost respinsă categoric de către cel în cauză.

În aprilie 1960, Gherman Pântea și soția sa Lucia au fost reținuți de către organele de Miliție, cei doi fiind învinuiți de deținere ilegală a unor monede de aur. Ancheta a fost dură, iar soția s-a ales cu mâna fracturată, în urma „discuțiilor” cu reprezentanții Miliției. Așa cum arată documentele cercetate, în ancheta Miliției își „băgase coada” și Securitatea.

În ziua de 20 aprilie 1961, Gherman Pântea a fost arestat și închis la penitenciarul din Craiova, unde fusese adus întregul lot de șase „elemente reacționare”, sub acuzația de „uneltire contra ordinii sociale”. Între persoanele arestate se afla și fratele său Constantin, care domicilia la Craiova. Alături de el se mai găseau Vasile Pelivan, Gheorghe Ureche, Ioachim Seabro, Teodor Rudeanu, Nicolae Bolboceanu și Elinor Usatiuc. Toți aceștia au fost condamnați de Tribunalul Militar Craiova prin sentința 97/1962 la 1 an închisoare. Pentru „documentarea” activității desfășurate de Gherman Pântea în perioada cât a fost ofițer în armata țaristă, dar mai ales a celei „represive”, cât timp a funcționat ca primar general al Odesei, Securitatea a cerut sprijinul organelor de specialitate sovietice. În cadrul acestei „cooperări” a fost folosită în cazul Pântea și o agentă sovietică, „Valeria”, „marșrutizată” pentru astfel de sarcini în țara noastră. De menționat că abia în anul 1964, ultimii consilieri sovietici vor părăsi România, iar procesul de relativă independență a Securității față de KGB va cunoaște pași importanți câțiva ani mai târziu.

După eliberarea din închisori și, odată cu faimoasa Declarație din aprilie 1964, frunzașii basarabeni din România și-au pus mari speranțe

într-o politică de independență reală a regimului de la București față de Moscova și o liberalizare a regimului intern din țară. În acest context, Gherman Pânteia a început o colaborare cu Institutul de Istorie al Academiei, condus de acad. Andrei Oțetea, furnizând și o serie de materiale cu caracter memorialistic și documentar. Ca urmare, printr-un decret al Consiliului de Stat i s-a acordat lui Pânteia o „pensie de merit”, personală de 1.500 lei lunar, începând cu data de 1 mai 1965, pentru „merite deosebite față de clasa muncitoare în anii 1919-1926”.

În ultimii ani de viață, Gherman Pânteia nu a ezitat să folosească diverse ocazii pentru a-și afirma crezul privind Basarabia. Un astfel de prilej a fost pe 29 ianuarie 1967, la înmormântarea lui Ion Buzdugan, scriitor, fost secretar în Sfatul Țării, cel care a redactat actul Unirii Basarabiei cu România. Semnificativ este că, în momentul în care Pânteia a început să vorbească despre activitatea politică a lui Buzdugan, mai multe persoane au plecat imediat din capela cimitirului Bellu, unde avea loc ceremonia funerară în memoria acestuia. Pentru mulți dintre foștii deținuți politici, frica era încă prea mare, iar amintirile calvarului închisorilor comuniste destul de proaspete. Într-o manieră asemănătoare a vorbit Pânteia la parastasul din 26 martie 1967, pentru fostul mitropolit al Basarabiei, Gurie Grosu, și la pomenirea a 50 de ani de la moartea poetului român basarabean Alexe Mateevici, din ziua de 13 august 1967, ambele ceremonii având loc la biserica Sf. Spiridon din capitală.

Gherman Pânteia s-a stins din viață în ziua de 1 februarie 1968, la vârsta de 78 de ani. Ceremonia de înmormântare a avut loc în ziua de 4 februarie, la cimitirul Bellu din capitală, fiind o impunătoare manifestare a spiritului de recunoștință vie a celor prezenți față de cel dispărut la ceruri, de cinstire a faptelor sale mărețe consacrate luptei neabătute pentru a viață mai bună a românilor de pretutindeni. La eveniment au participat circa 400 de persoane, în majoritate basarabeni, care au „înțeles să cinstească memoria decedatului cu flori, cu lacrimi și cu cuvinte duioase rostite de prieteni, în ultimele clipe ale aflării corpului lui neînsuflăit, printre cei vii”⁴⁸. Discursurile rostite în cadrul ceremoniei de înmormântare au fost adunate ulterior de Elefterie Sinicliu într-o broșură intitulată *La catafalcul lui Gherman Pânteia*, 4 februarie 1968.

Note

¹ *Viața și moartea lui Antonescu*, în „Almanah istoric – 50 de ani de la moartea Mareșalului”, Editura Tess-Expos, 1996, p. 159-160; Cristian Troncotă, *Glorie și tragedii...*, p. 74-75.

² A.N.I.C., Fond Gherman Pânteia (1646), dosar 5, f. 35; Cristian Troncotă, *Primarul Odessei povestește...*, p. 49; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 79-80.

³ *Ibidem*, f. 36; Cristian Troncotă, *loc. cit.*, p. 49; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 80.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Gherman Pânteia, *Triumful Dreptății. Procesul meu*, f.a., p. 19; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 80.

⁷ După război, prințesa Alexandrina Cantacuzino s-a sinucis, pentru a evita calvarul închisorilor regimului comunist din România.

⁸ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 19; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 80.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Apud Cristian Troncotă, *loc. cit.*, p. 48.

¹² Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 19; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 81.

¹³ *Ibidem*, p. 20; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 81.

¹⁴ *Ibidem*, p. 21; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 81.

¹⁵ *Ibidem*; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 81-82.

¹⁶ *Ibidem*, p. 21-22; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 82-83.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23-24; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 83-84.

¹⁸ *Ibidem*, p. 24; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 84.

¹⁹ A.N.I.C., Fond Gherman Pânteia (1646), dosar 5, f. 37; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 84.

²⁰ *Ibidem*, f. 38; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 85.

²¹ Caraimii sunt evreii de rit iudaic, care nu acceptă Talmudul, ci numai Tora (Vezi pe larg Boris Marian, *După 4000 de Ani*, Editura Ideea Europeană, noiembrie 2008, în www.survivors-romania.org/.../dupa_4000_de_ani.htm, p. 1).

²² A.N.I.C., Fond Gherman Pânteia (1646), dosar 5, f. 38; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 85.

²³ *Ibidem*; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 85.

²⁴ *Ibidem*; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 85-86.

²⁵ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 31-32; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 87-88.

²⁶ *Ibidem*, p. 32; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 88.

²⁷ Arh. C.N.S.A.S., dosar I 210700, vol. 1, p. 190. Extras din apelul lui Gherman Pânteia către populația orașului Odessa, publicat în ziarul „Molva” din 19 martie 1943 și păstrat în arhiva Regiunii Odessa. Traducere din limba rusă: Cpt. Vișner Jura.

²⁸ *Ibidem*, p. 33; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 89.

²⁹ Arh. C.N.S.A.S., dosar I 210700, vol. 1, p. 186-187. Extras din Apelul d-lui primar general Gherman Pânteia către populația orașului Odessa. Semnat pt. conformitate: Anchetator prim al Comitetul Securității Statului din Ucraina: Lt. Major Sevciuc. Traducere din limba rusă: Cpt. Vișner Jura.

³⁰ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 34; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 89.

³¹ Din cele relatate autorului volumului de față de către Doamna Mioara Pânteă, nora lui Gherman Pânteă, rezultă că albumul respectiv a fost editat doar în trei exemplare: unul pentru Adolf Hitler, altul pentru Mareșalul Ion Antonescu, iar cel de-al treilea pentru primul general al Odesei, Gherman Pânteă. Acesta a fost donat de către Doamna Mioara Pânteă Bibliotecii Academiei Române.

³² Gherman Pânteă, *op. cit.*, p. 34; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 90.

³³ *Ibidem*, p. 34-35; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 90.

³⁴ *Ibidem*, p. 34-35; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 90-91.

³⁵ Vezi Arh. C.N.S.A.S., dosar I 210700, vol. 1, f. 178-179. Nota extras din dosarul de anchetă nr. 05861 privind pe Zaevoșin, care se păstra în arhiva Comitetului Securității Statului din Ucraina, regiunea Odessa.

³⁶ *Ibidem*, f. 182. Extras din procesul verbal de interogatoriu a învinuitului Zaevoșin M.N., din 10 ianuarie 1945.

³⁷ A.N.I.C., Fond Gherman Pânteă (1646), dosar 6, f. 68; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 91-92.

³⁸ *Ibidem*; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 92.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Arh. C.N.S.A.S., dosar I 210700, vol. 1, f. 260. Nota agentului „Stănescu Gh.”, din 1 septembrie 1958.

⁴² Ca urmare a intervențiilor lui Nichita Smochină, care la acea dată îndeplinea funcția de consilier al mareșalului Ion Antonescu pentru problemele transnistrene, cât și a celor făcute de prințesa Alexandrina Cantacuzino, prof. P. Ceasovnicov a primit cetățenia română, în anul 1942, pentru atitudinea sa românofilă și antibolșevică. După 23 August 1944, sovietele l-au ridicat și l-au deportat în Siberia, unde a murit (Nichita Smochină, *op. cit.*, p. 507).

⁴³ Gherman Pânteă, *Triumful Dreptății. Procesul meu*, f.a., p. 38; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 92.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 38-39; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 92-93.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 39; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 93.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Vezi Procesul-verbal de interogatoriu luat lui Gherman Pânteă, la închisoarea din Ocenele Mari, în data de 15 octombrie 1954, în Arh. C.N.S.A.S., dosar I 210700, vol. 1, f. 371.

⁴⁸ Elefterie Sinicliu, *Cuvânt Înainte*, în broșura *La catafalcul lui Gherman Pânteă*, 4 februarie 1968, p. 2.

Camil MUREȘANU

Istorie și cunoaștere

„Du bist der Lehrer
der ewigen Wiederkunft”
(Nietzsche)

Domnule Președinte,
Doamnelor și domnilor colegi,
Doamnelor și domnilor,

La începuturile sale îndepărtate, actul cunoașterii s-a îndreptat spre lumea înconjurătoare. Identificându-i varietatea formelor și traducându-le în semnale adecvate înțelegerii, el a permis orientarea subiectului cunoscător în spațiul său de mișcare și dezvoltarea identității eu-lui, prin departajarea pe care o opera între acesta și cadrul exterior al existenței.

Pe o treaptă evoluată, actul cognitiv a săvârșit o translație de la obiectele lumii spre sine însuși. A început a-și cerceta structurile proprii, procedeele sale, precum și valoarea de adevăr a rezultatelor acțiunii acestora. E drept – cu sens moral, încă anticii lansaseră dictonul „Cunoaște-te pe tine însuși”, ca pe un complement al veritabilei înțelepciuni.

Științele, sumă sistematizată de acte de cunoaștere – în rândul lor numărându-se și istoria –, au urmat un parcurs asemănător.

Discursul de recepție a fost rostit de către Academicianul Camil Mureșanu în Sala Mare a Academiei Române pe data de 23 noiembrie 2001. În *Recurs la patrimoniul* revista noastră a mai publicat discursurile Academicienilor Lucian Blaga (*Elogiul satului românesc*), Eugeniu Coșeriu (*Principiile cercetării de tip umanist*), „Limba Română”, nr. 2, 2017; Victor A. Voicu (*Farmacologia românească de la clasic la modern*), „Limba Română”, nr. 3, 2017; Alexandru Surdu (*Elogiul filosofiei românești*), „Limba Română”, nr. 4, 2017; Nicolae Colan (*Biserica neamului și unitatea limbii românești*), „Limba Română”, nr. 5-6, 2017 și Gheorghe I. Brătianu (*Nicolae Iorga, istoric al românilor*), „Limba Română”, nr. 1-2, 2018.

CAMIL MUREȘANU

(n. 20.04.1927, Turda – d. 21.02.2015, Cluj)

Viitorul istoric și-a făcut studiile liceale la Turda și pe cele universitare (Facultatea de Istorie) la Cluj; în 1971 a devenit doctor în științe istorice. A fost pe rând preparator, asistent, lector, conferențiar și profesor la Facultatea de Istorie a Universității din Cluj, predând discipline variate: științe auxiliare ale istoriei, istoria medie a României, istoria medie universală, istoria modernă universală; decan al Facultății de Istorie (1968–1976, 1981–1989) și director al Institutului de Istorie din Cluj-Napoca (din 1995). A fost „visiting professor” la Columbia University din New York. În cercetările sale, a abordat un câmp larg de preocupări: de la problemele de istorie medievală a României (Iancu de

Hunedoara și vremea sa, 1957) la cele de istorie modernă universală (Focul ocrotit de ape. Revoluția din Țările de Jos, 1960; Revoluția burgheză din Anglia, 1964; Imperiul Britanic. Scurtă istorie, 1967; Președinte la Casa Albă, 1974; Simon Bolivar 1783–1830, 1983; Downing Street 10, 1984; Președinții Franței, 1991; Națiune, naționalism, evoluția naționalităților, 1996; Europa modernă, 1997; În templul lui Ianus. Studii și gânduri despre trecut și viitor, 2002). A tradus: Georg Simmel, Religia (din limba germană, 1999); Publius Syrus, Maxime (din limba latină, 2002). A colaborat la o serie de lucrări ample, precum: Istoria Românilor (vol. IV, 2001); Atlasul istoric al României. Acestora li se adaugă peste 250 de studii și articole publicate în reviste științifice din țară și din străinătate, în care a abordat o problemă diversă: Relațiile internaționale europene în prima jumătate a sec. XVII (1972); Formarea națiunilor europene. Secolele XII–XIX (1973); Declarația de independență a S.U.A. (1976); Chestiunea orientală la sfârșitul sec. XVIII și prima jumătate a sec. XIX (1976); Secolul luminilor în Europa (1985); Evoluție și revoluție în istoriografie (1991); John Milton (1992); Sur la signification de la Révolution Française (1992); Actualitatea ideilor politice ale lui John Locke (1992); Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă (1994); Momente din istoria Europei (1996) ș.a. Este un cunoscut și apreciat autor de manuale, cu ediții succesive, unele fiind traduse și în alte limbi. A contribuit la editarea colecției Documente privind istoria României. C. Transilvania și a volumului Documentele anului 1848 în Transilvania. Este Doctor Honoris Causa al universităților din Oradea (1999) și Timișoara (2002); membru al Asociației generale a românilor uniți și al Centrului cultural științific „Timotei Cipariu” din cadrul acestei societăți, președinte al părții române a Comisiei mixte de istorie româno-maghiară a Academiei Române, membru corespondent al Asociației Sud-Est europene de la Berlin (2000); cetățean de onoare al municipiilor Cluj-Napoca, Turda și Blaj (1997–1999). A fost distins cu Ordinul național „Pentru Merit” în grad de ofițer (2000).

La 13 noiembrie 1990 a fost ales membru corespondent, iar la 9 iunie 2000 – membru titular al Academiei Române.

La 23 noiembrie 2001 a prezentat discursul de recepție intitulat Istorie și cunoaștere, primind răspunsul acad. Dan Berindei (n. 1923).

Până acum câteva secole, au cercetat cu predilecție mediul ambiant, punându-și, mai cu succes sau nu, doar problema adecvării sau nadecevării cunoștințelor la realitatea obiectivă. Erau deplin încrezătoare în capacitatea de a oferi o imagine fidelă a fenomenelor lumii. Acolo unde întâlneau bariere aparent impenetrabile, era convocată în continuare credința, o atitudine mentală și mai convinsă de puterea de a pătrunde tainele existenței.

Istoria s-a constituit pornind de la credințe, mituri, legende, ritualuri și a devenit cu timpul o modalitate autonomă de investigare și cunoaștere a trecutului omului, de străpungere a orizontului îngust și încețoșat al acestuia. „*Egredi humanae imbecillitatis angustias*”¹ – îi va defini rostul, Seneca.

Ea a căutat, pe de o parte, să resuscite fapte din trecut și să ofere explicații desfășurării și sensului lor; iar pe de altă parte, a crezut a descoperi în acestea o sursă de precepte morale și civice. „Menirea de căpetenie a istoriei – a scris, printre alții, Tacitus – este să nu lase să cadă în uitare virtuțile, iar celor ce rostesc vorbe și săvârșesc fapte josnice să le insuflă teamă de judecata posterității și de pecetea infamiei”.

Gândirea contemporană o definește în perspective mai largi, stabilind în primul rând că ea a existat înainte de constituirea științelor umane. De la începuturile erei grecești, ea nu a încetat să exercite în cultura occidentală o serie de funcții majore: memorie, mit, vehicularea tradiției, conștientizarea critică a prezentului, descifrarea destinului omenirii². Ea ne arată cel mai larg orizont al omului, ne eliberează de servitutea inconștientă față de propria epocă și ne învață să-l cunoaștem pe om în posibilitățile sale cele mai înalte și în creațiile sale perene³.

Primele producții de veritabile scrieri istorice au fost ale vechilor greci. Ele au marcat un moment excepțional în progresul cunoașterii și al culturii, deși au avut un caracter narativ, nonselectiv în raport cu importanța evenimentelor, alterat frecvent de imaginație, de confuzii între real și fabulos. Admirate ca opere începătoare ale istoriografiei, le-a lipsit însă spiritul critic sistematic, întrucât acesta nici nu dispunea pe atunci de instrumente și metode. În fapt, istoricii antici nu-și puneau problema adevărului celor relatate de ei: le preluau din tradiții și, în cel mai bun caz, eliminau, prin judecăți de bun simț, fapte prea evident neverosimile⁴.

Nu arareori, aceste judecăți reușeau, la nivelul de gândire al vremii, să motiveze plauzibil acțiunile și comportamentul uman. Ne-au transmis despre acestea imagini seducătoare din punct de vedere literar și suspect de sublime din cel moral, dar fixate astfel în memoria posterității, neputincioase – în lipsă de contraprobe – de a le corecta sau infirma.

Amalgam de experiențe sedimentate lent, dar și de generalizări pripite, judecățile de bun simț eșuau adesea lamentabil în tratarea informațiilor de ordin cantitativ.

Herodot, respectatul „părinte al istoriei” – mai comițând și multe alte inadvertențe, fatale în condițiile de informare de care dispunea – pretinde că perșii, în anul 480 a. Chr., au invadat Elada cu 4 300 de corăbii și cu peste 5 milioane de ostași, marinari și trupe auxiliare.

El nu se simțea deranjat de asemenea enormități, ci se motiva candid: „Datoria mea este să reproduc cele ce se spun, dar acestora nu sunt cătuși de puțin silit să le dau crezare”⁵.

Un alt istoric, de altfel serios, ca Arrianus, care scrie la șase secole după Herodot și insistă în compararea izvoarelor spre a alege versiunea lor cea mai verosimilă, susține totuși că, în lupta decisivă cu perșii, Alexandru cel Mare a pierdut 100 000 de oameni și 1 000 de cai, iar adversarii săi – 300 000 de morți și încă pe-atâția prizonieri.

Exemple de asemenea aserțiuni aberante sunt numeroase. Ele sugerează că intelectul anticilor nu-și formase grilele necesare operării corecte cu date cantitative, pentru a putea discerne neverosimilul și imposibilul.

Istoriografia Evului Mediu este la fel de ilustrativă pentru absența spiritului critic. Relatărilor și motivațiilor sale, ea a asimilat neconținut miraculosul, paranormalul, iar narațiunea a făcut-o să rățăcească în labirintul prolixității detaliilor, de cele mai multe ori îndoielnice.

Atunci când oamenii epocii Renașterii, în elanul de a regăsi spiritul umanismului culturii antice, au început a imita istoriografia acelei culturi, ei restaurau în drepturi bunul simț și rațiunea, pe temeiul cărora voiau să restituie și discursului istoric veracitatea, logica și coerența necesare pentru a-l face clar și convingător. Era un deziderat ce rămânea totuși grevat de ispitele imaginației literaturizante, ale retoricii și ale formalismului eleganței stilistice.

Data fiind încetineala afirmării spiritului critic și avatarurile celui rațional, în zorii epocii moderne istoriografia este tratată uneori și cu neîncredere, fiind considerată inaptă de a furniza adevăruri credibile și utile.

În *Discurs despre metodă*⁶, Descartes compară incursiunile în timp cu călătoriile în spațiul geografic. El observă că acela care călătorește mereu devine străin față de propria-i țară, iar dacă se ocupă prea mult de secolele trecute, ajunge să nu mai știe ce se întâmplă în veacul său, mai fiind indus în eroare și de „fabulele” care-l fac să ia drept bune evenimente ce nu sunt de loc astfel...

Istoria a fost executată și de susținătorii revelației, ai credinței. Din această parte se proclama inutilitatea zăbavei lângă ceea ce nu mai este, a cercetării rătăcirilor câte trecuseră prin mintea oamenilor, a invocării podoabelor vanității care s-au scufundat de la sine în neantul din care răsăriseră.

Rațiunea s-a impus în veacul al XVII-lea ca agent suprem al descoperirii și statornicirii Adevărului. Cât timp, exercitându-și rolul, se menținea în plan ideatic, speculativ, ipostaza ei rămânea precumpănitor contemplativ-teoretică.

În secolul al XVIII-lea însă, gânditorii „luminiști” – supranume simbolic – i-au adăugat dimensiunea și funcția militantă, destinând-o a fi mentor pe calea spre fericirea pământească.

Mobilizată în acest scop, împreună cu toate capacitățile de cunoaștere și de creație, istoria devine, sub ordinele Rațiunii, o eschatologie și o antropodicee în spațiul existenței mundane, iar omul – „singurul arhitect al viitorului”⁷ – conform vocației hărăzite lui de Divinitate și omagiate de Pico della Mirandola, încă în plină Renaștere, într-un mic imn cu vagă alură prometeică: „O, Adam! Nu ți-am dat un loc anume, nici o înfățișare proprie, nici vreo favoare deosebită, tocmai pentru ca... îngăduințele ce însuți le vei dori să le dobândești și să le stăpânești după voința și hotărârea ta... Neîngrădit de opreliști, îți vei soroci natura prin propria-ți voință, cu puterea căreia te-am înzestrat. Te-am așezat în centrul Lumii, pentru ca de-acolo să privești mai cu înlesnire la cele ce se petrec în jurul tău”⁸.

Gânditorii iluminiști au „ideologizat” scrierea istoriei. Sub gândul și sub condeiul lor, istoriografia și-a deplasat interesul de pe fapte, de pe

detalii, către *procesul istoric*; îi descoperă acestuia un sens și o finalitate constând în ameliorarea indefinită a condiției umane. Pe ea, istoriografia era chemată să o servească, să combată și să stigmatizeze oamenii și împrejurările care i s-ar fi opus.

Istoriografia devine astfel o filosofie a istoriei, întrucât încorporează un acut sentiment al devenirii, al timpului linear ascendent din perspectivă umană; este pledanta fără preget pentru cauza cuprinsă în marele cuvânt *progres*, care se naște atunci și fascinează de îndată toate mințile, toate speranțele.

Vegetarea ei între coordonate factologice este acum respinsă categoric. „Știința istoriei – scria d’ Alembert –, când nu e luminată de filosofie, este cea mai de pe urmă în șirul cunoștințelor omenești”. Călăuzită de filosofie – credeau actorii scenei Luminilor –, istoriografia va fi capabilă să integreze experiența tuturor secolelor și să contribuie la construirea unei societăți ideale. Transpusă într-o filosofie optimistă a devenirii și a destinului, impregnată cu o fermă propensiune către valori utile, istoriografia „își află prelungirea într-o politică rațională, organizatoare a viitorului”⁹.

„Universul istoric – va scrie după două secole Friedrich Meinecke – a fost scos din liniștea relativă în care se complăcea și aruncat în fluxul prezentului. El s-a pomenit mobilizat și actualizat într-o manieră durabilă. Lupta pentru elucidarea trecutului a însoțit de-atunci încoace lupta pentru elaborarea viitorului, cele două întreprinderi devenind indisociabile”¹⁰.

Ipostaza anticipativă, profetică a discursului istoric propriu „marelui secol filosofic”, participarea sa la demolarea trecutului, decretat ca injust în bloc și la proiecția unei societăți viitoare ideale, i-a accentuat încrederea în adevărul celor vehiculate de el. Un exponent extremist al său, profesor la Jena, afirma: „Știu bine cum trebuie să fie lumea; prin urmare, nu merită să învăț a o cunoaște așa cum este în realitate”¹¹. Istoriografia n-a zăbovit însă mult lângă astfel de aserțiuni puerile. Spre a-și oferi un suport concret și o legitimare deplină, ea a intuit necesitatea de a convoca în sprijinul viziunii sale abstract-filosofice și puterea elementară de convingere a faptelor obiective, genuine, în postura de argumente precis determinate ale concepției despre progres și despre raționalitatea dezvoltării societății.

Instrumentul împlinirii acestei alianțe îi era oferit de așa-numita „Școală erudită”, care se constituise de prin secolul al XVII-lea și își formase o complexă metodologie de critică a izvoarelor, de verificare formală a veracității datelor lor. Ea nu se afișase însă cu ostentația și cu răsunetul marilor sisteme filosofice.

Pe traseul acestei fuziuni între nivelul teoretic și cel practic, între abstractul conceptual și factualul concret, a intervenit înfrângerea Revoluției franceze și a epilogului ei napoleonian. Contemporanii dramei au interpretat-o ca pe o dovadă că societatea nu poate fi modelată după scheme raționale, compuse *a priori*. Că ea urmează o evoluție organică, o procesualitate instigată de forțe imanente – biologice și spirituale, în parte misterioase, în permanentă și tumultuoasă prefacere –, excluzând tipare generale și constante. Dacă peste tot procesul istoric admite o inserție rațională, aceasta putea aparține cel mult logicii inductive, inferenței de la particular la particular, într-un noian de evenimente irepetabile și unice.

Istoriografia descindea astfel din sfera speculațiilor generalizante în aceea a faptelor concrete, propunându-și studiul riguros al acestora și nimic mai mult. Ea accepta acum că mersul istoriei comportă și imprevizibilul, care decurgea, în primul rând, din caracterul aleatoriu al relațiilor ce puteau fi gândite între evenimentele privite ca entități autonome, punctuale, și nu ca articulații necesare, logice ale unui proces. În al doilea rând, imprevizibilul apărea ca un corolar al recunoașterii impactului personalității emancipate de constrângerea unor factori generali ai dezvoltării și libere să-și afirme ineditul ideilor și labilitatea impulsurilor în universul evenimential.

Abilitând direcția erudită, pasiunea pentru unicat și pentru critica de detaliu în scrierea istoriei, epoca postrevoluționară și cea postromantică au „dezideologizat” istoriografia, sau, poate mai corect spus, au obligat-o să gândească într-un fel nou. O parte a ei, cea tipic romantică, a pus accentul pe atitudinea sentimentală a istoricului față cu temele sale, pe aspirațiile recuperatoare de valori ale trecutului. A creat acea tramă a unei lumi medievale hiperidealizate, populate de pietatea creștină și de catedralele gotice, de onoarea cavalierească și de poezia trubadurilor, de savanta simbolică a heraldicii, de castele semețe și pitorești, de scânteieri de spade trase pentru triumful dreptății sub faldurile oriflamelor.

Nicicând mai mult decât atunci istoricul nu s-a erijat într-un mai autentic „profet cu fața spre trecut”¹².

Dar segmentul cel mai solid construit al istoriografiei a renunțat cu totul la a construi modele și imagini de societate ideală, fie trecută, fie viitoare. A refuzat filosofarea asupra mersului istoriei, precum și orice tentativă vaticinară. Și-a propus să pășească numai pe terenul faptelor riguros verificate, să le consemneze și să le comunice „așa cum au fost ele cu adevărat”¹³, fără ca istoricul să-și îngăduie vreun adaos sau vreo omisiune. Concepție comparabilă cu definiția stendhaliană a romanului: „Un miroir que l’ on promène au long d’ un chemin”.

Predominantă într-o lungă secvență din secolul al XIX-lea, menținându-și creditul și printre unele curente contemporane, această școală istoriografică, numită „pozitivistă”, s-a alimentat din mai multe surse. Evident, pe foaia de titlu i se recunoaște eticheta sistemului lui Auguste Comte.

O altă inspirație i-a venit dinspre marile succese ale științelor naturii. Secolul al XIX-lea, susceptibil a fi caracterizat în multe feluri, a putut fi numit și „al Științei”.

Pozitivismul a contribuit la imprimarea unui caracter de riguroasă aparență științifică istoriografiei. A sugerat contiguitatea dintre științele naturii și ale spiritului și a împărtășit ferm convingerea că realitatea faptelor istorice se reflectă exact în conștiință, în tiparele cunoașterii. El a marcat momentul de supremă infatuare a istoriografiei – autoconsiderându-se fără echivoc o știință capabilă a descoperi și comunica adevăruri de necontestat, stabilite cu o metodologie redundantă, ce mergea până la detalii mărunte, în al căror păienjeniș filonul și esența devenirii nu se mai distingeau limpede și nici nu li se atribuia prea mare însemnătate. Fanatici ai faptului concret, istoricii pozitiviști nu-și dădeau seama că „orice adevăr factual presupune un adevăr teoretic” (Goethe)¹⁴, întrucât el implică o judecată critică subiacentă, tot așa cum, de altfel, orice act de cunoaștere empirică.

Un reproș mai serios adus pozitivismului a fost acela că a creat o istoriografie a faptelor ca realitate exterioară omului. A eliminat gândirea, voința – temeiurile acțiunii – și a neglijat manifestările spirituale¹⁵.

Curentele de gândire de la sfârșitul secolului al XIX-lea s-au distanțat, în majoritatea lor, de pozitivism, fiind induse la aceasta de așa-numita „criză a fizicii”, de progresele psihologiei, de psihanaliză ș.a. Neokantianismul în general și teoria valorilor a școlii filosofice din Baden au reorientat și istoriografia înspre recunoașterea importanței structurilor subiective ale sensibilității și intelectului în actul cunoașterii.

E subliniată din nou delimitarea dintre științele naturii și ale spiritului, în primul rând opoziția dintre metodele lor de cercetare¹⁶. Primele explică prin cauze, celelalte prin intenții, prin scopuri. În cea de-a doua ipostază, istoricul e chemat să *înțeleagă* motivele acțiunilor, pătrunzând așadar mai în adânc de stratul în care se ciocnesc și se înlănțuie, inerțial, fenomenele numite cauze și efecte. Metoda rațională de analiză a acestora se preconizează a fi substituită de un fel de trăire directă, de o contopire între subiect și obiect, prin *intuiție* sau *empatie* (*Einfühlung*) – spre a uza întocmai termenul curent în opera de căpetenie a lui Wilhelm Dilthey¹⁷.

Aceasta are o certă conotație subiectivă. „*Înțelegerea* – s-a spus – este riposta istoricului la *provocarea* vieții pe care o explorează”. Este semnificația, degajată din real, care a fost sau ar fi putut fi gândită de cei care au trăit o anume realitate¹⁸.

Novatorii mai precauți nu o consideră opusul explicației, ci complementul ei, în sensul că explicația o presupune¹⁹.

Exegeții acestei energic reabilite metode a cunoașterii istorice o numesc uneori „imaginație inductivă” sau „fantezie cognitivă” și o definesc drept actul prin care istoricul creează din datele trecutului structuri comprehensive, în care acestea se pot integra coerent, devenind astfel inteligibile. Considerat în această lumină, istoricul este cel care selectează faptele, constituindu-și astfel obiectul investigației. Organizându-l apoi treptat, el, ultimă instanță, *crează istoria*, dând formă unui conținut obiectiv care fără aportul său demiurgic este amorf și opac. Nu e o misiune atât de ușoară pe cât pare. „Sunt puțini oameni înzestrați cu o fantezie pentru adevărul realului”, a observat Goethe²⁰.

Din pragul veacului al XX-lea s-a susținut tot mai des că istoria trebuie rescrisă permanent, spre a fi în consonanță cu spiritul timpului²¹.

Nu e în cauză numai un act creator individual, intelectual, ci și unul de imaginație colectivă, care restructurează periodic trecutul, după alte viziuni retrospective și alte modele anticipative de destin.

Caducitatea genului clasic al istoriografiei a început a fi clamată în sentințe radicale: „Clio, vremea ta a trecut” – suna una din ele. „Trebuie să ne luăm rămas bun de la istoria de până acum” – spunea o alta. „Ne simțim în pragul unei epoci noi, pentru care experiențele anterioare nu mai prezintă un îndreptat sigur, astfel că se impune revizuirea postulatelor de bază ale gândirii istorice tradiționale și crearea unei noi concepții asupra mersului istoriei”²². Cu indulgentă ironie, o cuvântare-program rostită acum câteva decenii la o sesiune a istoricilor americani numea credința în obiectivitatea cunoștințelor istorice „Acel nobil vis!”²³

Obiectivitatea istoriei – consideră acest „nou val” – constă tocmai în renunțarea la iluzia posibilității coincidenței cu o realitate „așa cum a fost” și în efortul de a elabora corelații de fapte, încadrate coerent procesual, la nivelul inteligenței cunoscătoare.

„Știința nu e niciodată o reproducere a ceea ce e perceput, ci o elaborare, un mijloc de a organiza și a gândi o realitate a cărei bogăție sfidează puterea înțelegerii”²⁴.

Proclamarea disjunției dintre natură și spirit, dintre imperiul legilor și cel al libertății a pus istoriografiei problema aflării altor modalități de legitimare a locului și sensului ei în sistemul culturii, a limitelor valorice ale tentativelor sale de a cunoaște trecutul.

Nu întreaga ei tagmă s-a convertit la noua concepție a istoriografiei ghidate de intuiție și de „imaginația cognitivă”, creatoare din partea istoricilor a unui fel de „realitate de gradul al doilea”. Dar o importantă fracțiune, cea mai originală ca gândire, a optat pentru acceptarea relativității cunoașterii istorice. „Adevărul – spuseseră încă unii cugetători din Antichitate – este fiul Timpului”²⁵.

Astăzi, elita istoricilor recunoaște, explicit sau tacit, că opera ei este condiționată atât de factori individuali, cât și social-istorici și că, în consecință, există și vor exista atâtea istorii câte epoci și civilizații, câte entități social-politice și culturale sau chiar câte personalități de o excepțională originalitate de gândire au existat și vor mai exista.

Și elita științelor exacte e încercată de conștiința faptului că înțelegerea lumii nu poate începe cu o cunoaștere sigură. Se trăiește astăzi într-o lume atât de adânc transformată de om, încât peste tot se relevă structuri create de el, în care omul se întâlnește, oarecum, mereu cu el însuși²⁶.

Cunoașterea istoriei este răspunsul pe care trecutul trebuie să-l dea unor întrebări puse de către prezent, de către interesele noastre intelectuale, morale și sociale²⁷.

Poate să apară surprinzătoare alăturarea lui Lucian Blaga la acest relativism cultural: „Filosofia istoriei – scria el într-o operă de tinerețe – se nutrește din ideile sociale ale unui timp oarecare și de cele mai multe ori nu este altceva decât proiecția acelor idei asupra trecutului. Istoria și filosofia istoriei înțeleg trecutul prin oglinda prezentului²⁸.

Unele fulgurații filosofice dramatizează cele ce se deduc din acest climat de idei, dominat de un sentiment angoasant al discontinuității, afirmând patetic: „Epoca noastră nu recunoaște nimic din trecut... Noi, cei de azi, simțim deodată că suntem singuri în lume... Spiritul tradiției s-a dizolvat... Europeanul e singur, fără strigoi în preajma sa. Asemeni lui Peter Schlemihl, el și-a pierdut umbra”²⁹.

În fapt, ne aflăm în prezența revalorizării, în culori mai vii, mai moderne, a unor idei apărute în preromantism. Se recunoaște cu ușurință sentința lui Herder că fiecare epocă are un sistem propriu de valori și fiecare popor și-l are pe al său. Umanitatea și umanul sălășluiesc în fiecare moment al istoriei. La fel și Adevărul.

Istoricul este om al vremii sale. Din aceasta, pornind la explorarea trecutului, el poartă cu sine preocupările, neliniștile, întrebările și gândurile trăirii ființei sale, pe care le suprapune peste datele cercetărilor, dându-le o inevitabilă coloratură „pentru sine”. Dacă istoricul ar reuși, cum îi prescriau imperativ pozitivistii, să-și anuleze aceste trăiri, el n-ar atinge, drept urmare, un strat mai profund al obiectivității cunoașterii. Dimpotrivă, s-ar lipsi de adevăratul instrument al adevăratei gândiri istorice, deoarece fără contribuția experienței personale nu poate fi înțeleasă experiența altora. Spusese Novalis: „În noi sau nicăieri trăiește Eternitatea”.

Au urmat reverberații pe o gamă variată de idei, cu fervoarea proprie, în general, înnoirilor.

În locul a ceea ce, în focul polemicii, unii numeau „detailismul istoric”, o întreagă școală istorică a pus pe prim plan opera de sinteză, propunându-și, prin ea, să dezgroape „marile socluri nemișcate și mute pe care încâlceala narațiunilor tradiționale le acoperise cu un strat gros de evenimente”³⁰.

Mulți s-au declarat nemulțumiți de îngustimea de orizont a cercetărilor în manieră tradițională și au reclamat extinderea lor peste tot ce era creație umană, preconizând anexarea obiectului și preocupărilor unor științe sociale autonome, precum economia, demografia, antropologia, psihologia colectivității, studiul mentalităților, istoria „imediată” (a prezentului)³¹, utilizarea metodelor matematico-statistice, a calculului probabilităților, a teoriei jocurilor etc. Era un fel de revanșă, întrucât în procesul constituirii lor, disciplinele menționate expropriaseră istoriei terenurile respective – e drept, cultivate de ea într-o manieră prea generală pentru a satisface cunoașterea analitică.

Aserțiunea că istoricul este el însuși actor în istorie, în piesa pe care o scrie și o pune în scenă și adoptarea de către el a intuiției și chiar a imaginației constructive ca metode de pătrundere mai adâncă în tainele faptelor omenesti, ridică probleme – după cum era de așteptat – și în calea cunoașterii istorice.

S-a remarcat, judicios, că în măsura în care *alte* epoci sunt realmente *altele* decât cea a vieții istoricului, înțelegerea și intuiția sa încetează a fi adecvate pentru sesizarea specificului, a inefabilului spiritului³².

Timpul pe care istoricul năzuiește a-l regăsi prin *empatie* nu poate fi rețrăit în ritmul în care el a fost trăit efectiv odinioară. Timpul trecut este privit de istoric prin ceea ce sugestiv s-a numit „densitatea timpului intermediar”. Ea înseamnă fluxul întâmplărilor, al situațiilor în desfășurare *după* momentul luat în studiu. Acest flux, asemeni unui mediu de refracție, induce în percepția și în judecata istoricului coordonate diferite, contorsionate, în raport cu ale celor spre care el îndreaptă antenele intuiției sale. *Istoricul cunoaște viitorul aceluși trecut*, motiv pentru care el nu-i mai poate regăsi pe oamenii de atunci cu perplexitățile lor, cu incertitudinile sau falsele certitudini care le-au marcat deciziile³³.

Dar, pe lângă aceasta, mai există și *un trecut al trecutului studiat*, pe care, de asemenea, istoricul, redus la informațiile transmise peste secole, nu-l poate cunoaște decât *în felul său*, și nu în acela al oamenilor de demult.

Ei au simțit, desigur cu o intensitate și la o calitate aparte, fapte care pe noi, cei de azi, ne pot lăsa indiferenți. Prezentul istoricului nu e concordant cu prezentul trecutului și de aceea, în efortul de reconstituire a lui, este latentă imaginația care-l amăgește pe istoric, insinuându-se și în actele de cunoaștere pe care el le crede cele mai neutre, mai riguros realizate în scopul atingerii obiectivității. Cunoașterea istorică este, astfel, un act constructiv, o sinteză intelectuală nouă, între subiect și obiect³⁴. „Fără această reconstrucție sau integrare fantastică – afirma categoric Benedetto Croce – nu e posibil nici a scrie, nici a citi, nici a înțelege istoria”³⁵. Angajarea creatoare a istoricului în istorie este riposta dată timpului disimulant, care se opune inteligenței asimilante și debilitază, dacă nu de-a dreptul anulează, obiectivitatea cunoașterii, în sensul ei clasic.

Destrămarea acestui mit al obiectivității ca reflectare a realului nu e un motiv de derută pentru istorici. La fel cu filosofia, istoria – pe această treaptă autocritică a cunoașterii de sine – se relevă a fi ceva mai mult decât înregistrare și înșiruire de gânduri și fapte din trecut. „Dintr-un domeniu al simplei cunoașteri, istoria redevine o problemă a vieții și a conștiinței ființării factice”³⁶.

Ea regăsește cu toată puterea conflictele și perplexitățile „lumii de dincolo de ziduri”. Apare acum ca o variantă de exprimare a adevărurilor ultime despre lume, o căutare a sensului existenței prin prisma semnificațiilor identificate în lumea revolută – sens și semnificații dependente însă de ambianța cultural-intelectuală *în* și *din* care s-a proiectat înspre trecut orice demers cognitiv.

Cunoașterea istorică e recunoscută ca produs al implicării creatoare în datele trecutului, a subiectivității istoricului, însoțite de componente ale culturii și ale ambianței sale sociale. Ea acceptă astăzi imposibilitatea decelării trecutului ca realitate obiectivă *în sine* și o substituie cu certitudinea cunoașterii acestuia ca realitate *pentru noi*, singura posibilă și, ca atare, deplin valabilă.

Problemele care, atingând dimensiunea unei crize, au înnoit concepția istoriografiei în ultimul secol, nu pun sub semnul îndoielii globale utilitatea cercetărilor de fapte, de amănunte. Neglijarea lor ar submina bazele unui edificiu solid articulat al cunoașterii istorice. Incursiunea

pe orizontul actual al acestor concepții, subiectiviste și aproape șocant relativiste, nu înseamnă o adeziune; este însă o necesitate pentru asimilarea – cu măsură – a modernității în istorie, urmărind expunerea de „aspecte mai puțin văzute ale realității”. Nu neapărat un *amor intellectualis*, cât o simplă *analysis situs*.

Trebuie recunoscut însă că scrierea istoriei nu se mai poate opri la modul tradițional care, cu un dram de aroganță și în lumina inovațiilor intervenite, ar putea fi de-acum numit „artizanal”. Fără a-i fi subminate temeliile factice, e necesară înălțarea istoriei la treapta de *meditație asupra destinului uman*, general și individual, prin care ea împlinește atât năzuința firească de cunoaștere a lumii și a cunoașterii de noi înșine, cât și ades dezbatuta sa chemare de a educa în spirit etic și civic.

Prin acest periplu pe treptele cunoașterii istorice, înălțate de pe planul universalității, fabula a voit să povestească ceva și despre sine. Să observe, să aducă sugestii într-un perimetru apropiat, fără a critica și a se erija în îndreptar al atât de multora, pe care îi respectăm și atunci când n-am fi cu totul de acord cu ei.

De la atingerea stadiului ei modern, istoriografia română a acumulat rezultate numeroase și de valoare, pe care le mărește mereu. Dar ea este încă precumpănitor tributară spiritului pozitivist, detailist sau ideologizant, în sensul banal și supărător al acestui din urmă cuvânt. Ar fi potrivit să înainteze pe un front mai larg spre depășirea tiparelor de rutină, pe orizontala spațiului istoric și, în aceeași măsură, pe verticala acestuia, spre empireul problemelor teoretice devenite ardente în istoriografia mondială contemporană.

Fără a le aborda, fără ca istoriografia noastră să-și spună cuvântul pe marginea lor, încercând și o viziune proprie, ea nu va fi cotate la nivelul la care aspiră pe scara universală a valorilor.

Procese novatoare din istorie, a căror sinteză am încercat-o, se constituie într-un apel la o înnoire a formării și a perspectivei istoricilor, la o aprofundare a misiunii lor în sistemul culturii, la curajul de a-și asuma ingraturul sacerdoțiu de „magicieni ai improbabilului”.

Note

¹ „A depăși marginile slăbiciunii omenești”.

² Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, București, 1996, p. 428.

³ Karl Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, München, 1971, p. 71.

⁴ Paul Veyne, *Au crezut grecii în miturile lor?*, București, 1996, p. 29.

⁵ Herodot, *Istoriei*, cartea a VII-a, cap. CLII.

⁶ *Discours de la méthode*, Ière partie; trad. rom., Editura Academiei, 1990, p. 116. Aceeași atitudine, dar nu la fel de sever exprimată, Malebranche, în *Traité de morale*, IIème partie, X–XIII. Prin excepție, chiar și romantismul – cel fervent mesianic – acuză uneori inutilitatea istoriei și viciul dezarmant al paseismului inspirat de ea.

⁷ Thierry de Montbrial, *Le sens de l'histoire*, în „Academica”, X, 1992, p. 8.

⁸ G. Pico della Mirandola, *Despre demnitatea umană*, București, 1991, p. 122.

⁹ Citatele după Georges Gusdorf, *L'avènement des sciences humaines au siècle des Lumières*, Paris, 1979, p. 385, 392, 395, 432, 491. Nu era o descoperire nouă aceea că „nimic ce nu e în relație cu viitorul nu are sens pentru om”; José Ortega y Gasset, *Der Aufstand der Massen*, Hamburg, 1972, p. 129.

¹⁰ *Die Entstehung des Historismus*, I, Berlin, 1936, p. 89; e posibil ca acest pasaj să-l fi inspirat și pe Gusdorf pentru a scrie: „L'humanité, naguère habituée à vivre dans l'éternité, s'installe dans le temps” (*op. cit.*, p. 377). În stilul său, Cioran: „Istoriei tihnite i s-a substituit istoria găfăită” (*Sfârtecare*, București, 1995, p. 11).

¹¹ După Gusdorf, *op. cit.*, p. 381.

¹² O expresie a lui Friedrich Schlegel.

¹³ Leopold von Ranke: „Wie es eigentlich gewesen ist”.

¹⁴ Citat de Ernst Cassirer, *Eseu despre om*, București, 1994, p. 242.

¹⁵ R. G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford, 1972, p. 132.

¹⁶ Johann Huizinga apreciază faptul că pe „una din cele mai mari realizări ale vieții spirituale”, în trecerea de la al XIX-lea la al XX-lea secol (*Im Bann der Geschichte*, ed. a II-a, Basel, 1947, p. 25).

¹⁷ *Einführung in die Geisteswissenschaften*, 1883.

¹⁸ Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Paris, 1981, p. 59.

¹⁹ *Idem*, p. 114.

²⁰ Johann Peter Eckermann, *Gespräche mit Goethe*, I, Leipzig, 1884, p. 168.

²¹ Annie M. Popper, Karl Gotthard Lamprecht, în *Essays in Modern European Historiography*, edited by S. William Halperin, Chicago, 1970, p. 126.

²² Cf. Johann Huizinga, *Geschichte und Kultur. Gesammelte Aufsätze*, Stuttgart, 1954, p. 89.

²³ Cf. Albert Prior Fell, „That noble dream”..., în *Histories and historians*, London-Edinburgh, 1968, p.1-14.

²⁴ Raymond Aron, *La philosophie critique de l'histoire*, Paris, 1969, p. 221.

²⁵ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 12.11.7.

²⁶ Werner Heisenberg, *Pași peste granițe*, București, 1977, p. 119.

²⁷ Cassirer, *op. cit.*, p. 248.

²⁸ *Pietre pentru templul meu*, Sibiu, 1919, p. 12.

²⁹ José Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 25. Personajul menționat este eroul unei celebre nuvele

de Adelbert von Chamisso (1781–1838). Reflecții similare la Karl Jaspers, *Texte filosofice*, București, 1986, p. 94.

³⁰ Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii*, București, 1999, p. 6.

³¹ Societatea democratică și tehnicistă a creat un nou tip de „eveniment”, în locul celui acreditat până recent în istorie: evenimentul „în direct”, desfășurat public și mediatizat instantaneu, în ediții de masă. Pierre Nora, în *Faire de l'histoire*, vol. I, Paris, 1974, p. 295.

³² Arthur Danto, *Analytische Philosophie der Geschichte*, Frankfurt am Main, 1974, p. 408.

³³ Henri Irénée Marrou, *Comment comprendre le métier d'historien*. În: *L'histoire et ses méthodes*, Paris, 1961, p. 1469.

³⁴ Paul Ricœur, *Histoire et vérité*, ed. a II-a, Paris, 1964, p. 30.

³⁵ Benedetto Croce, *Teoria e storia della storiografia*, ed. a II-a, Bari, 1920, p. 29.

³⁶ Karl Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Frankfurt am Main, Hamburg, 1955, p. 254.

Nicolae FELECAN

Conferința internațională de onomastică „Numele și numirea”

N.F. – prof. univ. dr., latinist, membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2004), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș.a.

Între 3 și 5 septembrie 2019 a avut loc, la Baia Mare, cea de a V-a ediție a *Conferinței Internaționale de Onomastică „Numele și Numirea”* (ICONN 5) – <https://onomastica-felecan.ro/iconn5/> –, la care s-au înscris 120 de specialiști din 22 de țări: Albania, Algeria, Anglia, Austria, Belarus, Bulgaria, Canada, Cehia, Germania, Ghana, Italia, Japonia, Lituania, Nigeria, Polonia, Portugalia, România, Rusia, Spania, Statele Unite ale Americii, Ucraina, Ungaria.

Conferința este organizată de Centrul de Onomastică de la Facultatea de Litere din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, de către un comitet condus de prof. univ. dr. hab. Oliviu Felecan, în prezent și redactorșef al revistei „Onoma”, fondată în 1950 ca jurnal al Societății Internaționale de Științe Onomastice (ICOS), cu sediul în Suedia, la Uppsala.

Prin tema propusă, *Multiculturalism în onomastică*, și ediția din anul acesta a oferit cercetătorilor, ca și subiectele anterioare – *Interferențe multietnice în antroponimie*, *Onomastica în spațiul public actual*, *Convențional/neconvențional în onomastică*,

Sacru și profan în onomastică –, posibilitatea de a analiza fenomenul sub nebaneuite ipostaze, atât în diacronie, cât și în sincronie.

Exemplul evident l-au oferit chiar lucrările susținute în plenul Conferinței: Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, *Nume de locuri în texte vechi românești. Între modelul cultural și constrângeri administrative*; Grant W. Smith, Eastern Washington University, *Class and irony in the names of Measure for Measure*; Peter Jordan, Österreichische Akademie der Wissenschaften, *Exonyms as expressions of intercultural relations*; Valéria Tóth, University of Debrecen, *Methodological problems in Etymological Research on Old Toponyms of the Carpathian Basin*; Ștefan Oltean, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, *A semantic-referential perspective on name and naming*.

Numărul mare de participanți a impus ca celelalte lucrări să se desfășoare în patru secțiuni, în paralel, timp de două zile, în funcție de tematică și limbă (engleză, franceză, germană, italiană, română), astfel încât autorii să poată fi prezenți și la alte susțineri: *Multiculturalism în spațiul public*; *Multiculturalism în antroponimie*; *Multiculturalism în antroponimia istorică*; *Multiculturalism în antroponimia literară (și în cinematografie)*; *Multiculturalism în toponimie*; *Multiculturalism în toponimie și antroponimie*; *Teorie și practică în etimologia toponimică*.

În fiecare dintre aceste secțiuni au fost expuse comunicări interesante și diversificate, care au captat atenția auditoriului, dovedind în același timp implicarea autorilor în acest domeniu insuficient cercetat până acum, onomastica. Câteva titluri ne pot oferi veridicitatea acestei afirmații: Artur Galkowski, University of Lodz, Poland, *Heortonyms as multicultural conceptual names*; János N. Fodor, ELTE Eötvös Loránd University of Sciences, Budapest, *Transylvania's historical personal names from a multicultural perspective*; Rita Baranauskiene, Ilona Mickiene, Vilnius University, Lithuania, *Lithuanian nicknames: aspects of metaphorisation*; Daiana Felecan, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *Multiculturalism în componența numelor de restaurante băimărene*; Aleh Kopach, Belarusian State University, Belarus, *Multicultural aspects of place-names in Belarus*; Anna Oczko, Jagiellonian University, Krakow, Poland, *Toponymic unity of the Carpathian and Sub-Carpathian areas*; Alda Rossebastiano, Università degli Studi di Torino, Italia, *Interferenza spagnola sui cognomi degli emigrati italiani in Argentina*;

Aspecte de la Conferință

Adriana Stoichițoiu Ichim, Universitatea din București, *Observații privind numele instituțiilor de învățământ preuniversitar din România în contextul multiculturalismului*; Oliviu Felecan, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *ICONN – un exemplu de multiculturalism în onomastică*; Nicolae Felecan, Baia Mare, *Antroponimia, indice al multiculturalismului. Studiu de caz: Gimnaziul latino-catolic din Bistrița (1729-1779)*; Tamás Farkas, ELTE Eötvös Loránd University of Sciences, Budapest, *Names and multiculturalism in Terry Pratchett's Discworld*; Alina Bugheșiu, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *Translating characters' names in animated films: between fashion and necessity*; Alfonso Germani, Centro Inchieste Dialettali „La Ciocia”, Italia, *Il ripristino dell'onomastica storica nella città vecchia di Fiume/Rijeka*; Margareta Manu Magda, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, București, *Aspecte multiculturale ale numelui și numirii: o perspectivă pragmatică*; Anna Tsepikova, Novosibirsk State Pedagogical University, Russia, *Dynamics of interculturally motivated Russian nicknames over 2004-2019*; Sergey Goryaev, Ural Federal University, Ekaterinburg, Russia, *Balkan motifs in Russian urbanonymy: „Romanian” and „Bulgarian” street names*; Justyna B. Walkowiak, Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland, *The list of women involved in the 1863 uprising in Lithuania as a source for studying the gradual extinction of Polish suffixed feminine surnames*; Daiva Sinkevičiute, Vilnius University, Lithuania, *The influence of borrowed names on the Lithuanian stock of proper names: The case of names in -ij, -ijus*; Clare Green, SOAS, University of London, United Kingdom, *Choosing children's names and family language planning for minority language speakers in the UK*; Gergana Petkova, Medical University, Plovdiv, Bulgaria, *Bulgarian personal names with foreign origin that denote colour*; Halyna Matsyuk, Lesia Duda, Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine, *Outlining the characterization of the polycultural names in the city of Lviv in the first half of the twentieth century (based on the sociolinguistic reconstruction of metric book records)*; Luminița Todea, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *Multicultural aspects in using idiomatic expressions*; Elena Papa, Università di Torino, Italia, *Riflessi onomastici dell'emigrazione italiana in Argentina: contatti interlinguistici e rifondazione identitaria*; Mihaela Munteanu Siserman, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *Branduri alimentare românești: între cultură autohtonă și*

multiculturalism; Svetlana Nasakina, Odessa State Agrarian University, Ukraine, *Social and ideological aspects of name choices for ships in the 19th and 20th centuries*; Marie Antoinette Rieger, *Multikulturelle Aspekte kolonialer und aktueller Straßennamen in Dar es Salaam*; Ioana Gafton, Biblioteca Centrală Universitară Iași, România, *Despre schimbarea numelui*; Paola Cotticelli-Kurras, University of Verona, Italy, *Multiculturalism in Italian brand names: a case study of mountain sports products*; Holger Wochele, Universität Wien, Austria, *Straßennamen im multikulturellen und mehrsprachigen Kontext am Beispiel von Sibiu / Hermannstadt / Nagyszeben etc.*

Au fost deci două zile pline de comunicări, de discuții și întrebări, din care cu toții, tineri și mai puțin tineri, și-au îmbogățit cunoștințele și au constatat, în același timp, stadiul înalt la care se află studiile onomastice în prezent, atât la nivel teoretic, cât și particularizat, la nivelul unei țări ori zone pe care participanții au reprezentat-o, dovedind aportul fiecărei etnii în parcursul istoric.

Nu este deloc neglijabilă implicarea tinerilor cercetători – masteranzi și doctoranzi – de la CUNBM și din alte centre universitare, prezenți cu comunicări, care au atras atenția auditoriului. Publicarea lor în volum, sub evaluarea atentă și avizul unui Comitet științific internațional, ca și indexarea volumelor, tip *Proceedings*, în cea mai prestigioasă bază de date, ISI Web of Science, vor fi argumente ale recunoașterii științifice, a pregătirii profesionale, dar și a importanței Conferinței de la Baia Mare.

De altfel, mulți dintre participanți, personalități marcante pe plan mondial în domeniul lingvisticii, au ținut să sublinieze că Centrul Universitar din Baia Mare a devenit, cu adevărat, o prestigioasă „Școală” de onomastică, recunoscută în cercurile academice internaționale.

În ultima zi a Conferinței a fost organizată o excursie într-o zonă multietnică, în nord-vestul României, în Câmpia Someșului, pentru a constata pe viu existența multiculturalismului și în acest areal. Itinerarul, pornind din Baia Mare, a străbătut mai multe localități din județul Satu Mare, cu popasuri la:

Medieșu Aurit, comună pe teritoriul căreia s-au descoperit o impunătoare așezare și o necropolă aparținând dacilor din nord-vestul

Daciei Romane. Tot aici se află un castel din anii 1620-1657, în stilul Renașterii transilvănene, rămas în ruină după bombardamentele din cel de al Doilea Război Mondial. După 1990 a apărut și prima distilerie, omologată, de țuică, prezentă pe piața românească și internațională sub denumirea de țuica „Zetea”.

Carei, oraș atestat documentar la 1320. Aici se află mai multe edificii din secolul al XVIII-lea: o mănăstire a piariștilor, castelul Károlyi, astăzi muzeu, Biserica Sf. Arhangheli, ruteană la 1738 și reformată între 1746-1792, un parc dendrologic (15 ha), o stațiune balneoclimaterică termală locală. În parcul din centrul orașului se află monumentul ostașului român, operă a sculptorului baimărean Vida Gheza, ridicat în anul 1964, în memoria eliberării ultimului teritoriu românesc de sub ocupația hitleristo-horthistă.

Căpleni, localitate maghiară cu origini șvăbești, în care se află o mănăstire ridicată de comitele Sandor Károlyi, la începutul secolului al XVIII-lea (1711), pe ruinele altei mănăstiri benedictine, construită în secolul al XII-lea. Biserica găzduiește și cripta familiei Károlyi; ultimele sicrie, aduse din Brazilia și Elveția, sunt din anul 2009.

Ardud, comună viticolă, care adăpostește ruinele cetății Dragfi (familie de nobili români din Maramureș, descendentă din Drag). Cel mai important reprezentant a fost Bartolomeu Dragfi, voievod al Transilvaniei între 1493-1499. Acesta a sprijinit, în 1497, pe Ștefan cel Mare în luptele purtate împotriva regelui polon Ioan Albert.

Redăm și câteva din gândurile unor participanți transmise organizatorilor, după plecarea de la Conferință:

„Thank you so much for all your hard work and hospitality organising ICONN5. I thoroughly enjoyed both the conference and the chance to visit Romania and learn more about the culture of Maramureș and Satu Mare County.” (Clare Green, Anglia)

„I'd like to say A BIG THANK YOU for the great conference and all you have done with your team! Everything was perfect!” (Svetlana Nasakina, Ucraina)

„This was a fantastic time in Baia Mare, thanks to you and your team. I am looking forward to going there again.” (Anna Tsepikova, Rusia)

„The conference was – as always – an exciting experience with very interesting papers and even more inspiring conversations.” (Marie Antoinette Rieger, Italia)

„I would like to cordially thank you for the wonderful, as ever, ICONN conference.” (Justyna Walkowiak, Polonia)

„We would like to thank you for the wonderfully organized and great Conference, delicious food, amazing concert and excursion. Thank you and your team for care and hospitality. We hope to meet again at the ICONN6 conference.” (Rita Baranaskiene, Lituania)

„I would like to thank you for everything. The conference programme, the hotel as well as all lunches and dinners were really excellent. The symposium also was successful.” (Tóth Valéria, Ungaria)

„Thank you once again for your this wonderful event and for your hospitality in Baia Mare. The dinner on Wednesday evening was indeed exceptional and I enjoyed very much this truly Romanian atmosphere.” (Peter Jordan, Austria)

Irina Condrea – distinsă personalitate în educație și cercetare

În mijloc de toamnă, la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, s-a produs un eveniment edificator: conferința omagială dedicată profesorului universitar, doctor habilitat Irina Condrea, cu genericul Profesorul și savantul Irina Condrea – prezență remarcabilă în mediul academic și cultural din Republica Moldova.

Participanții, studenți, profesori, jurnaliști, prieteni, rude s-au delectat, într-o atmosferă destinsă, cu eleganța și coerența discursurilor, cu impresionantul „album” științific și spiritual al omagiatei.

Am remarcat o prezență considerabilă la conferința propriu-zisă, precum și în volumul omagial Lumina verbului matern. În onorarea magistri Irina Condrea, apărut cu prilejul evenimentului.

Printre surprizele zilei s-au numărat conferirea distincției „Nicolae Milescu Spătaru” din partea Academiei de Științe a Moldovei, o diplomă de la Teleradio Moldova și o diplomă a Sindicatelor colaboratorilor USM.

La ședința în plen s-au ținut și două comunicări științifice interesante prin abordare și ținută științifică: „A spune cam același lucru”: note pe marginea unei traduceri”, prezentată de doctor habilitat, conferențiar cercetător Inga Druță, și Declarația universală a drepturilor omului (analiză hypertextuală), prezentată de doamna Elena Ungureanu, doctor habilitat, conferențiar cercetător, ambele colaboratoare ale Institutului de Filologie „B. P. Hasdeu”.

Lucrările conferinței s-au desfășurat în Ateliere, șase la număr: Normă/norme: gramatică, stilistică, cultivarea limbii; Studiul textului: discurs specializat; Comunicarea actuală: aspecte socio-

Doamna Profesor Irina Condrea împreună cu discipoli și colegi

lingvistice și interculturale; Universul traducerii: teorie, terminologie, practică; Istorie și teorie literară, literatură comparată; Didactica disciplinelor filologice, finalizându-se cu un bilanț al activității de pe întreg parcursul zilei, în care a fost dată o apreciere foarte bună desfășurării și calității evenimentului.

***

Este extrem de dificil să evoci în câteva pagini personalitatea complexă a unei distinse doamne cum este profesorul universitar Irina Condrea, care s-a impus de-a lungul anilor în învățământul național și în cercetare prin câteva calități extrem de importante, și anume: exigența, corectitudinea, colegialitatea, pe care am încercat să le urmăim și noi, mai tinerele sale colegi de la Catedra de Limba Română. Am putea vorbi și despre alte trăsături, foarte valoroase, precum onestitatea, generozitatea sau cumsecădenia, care conturează un profil moral, demn, lipsit de artificii și care a ajutat-o să devină una din figurile cele mai importante la Facultatea de Litere.

În postura de profesor universitar, doamna Irina Condrea a știut să creze și să gestioneze o relație civilizată, autentică, bazată pe respect și cu

studenții, care au apreciat atunci și, după mesajele de pe rețelele sociale, apreciază în mod deosebit post-factum ținuta academică ireproșabilă a omagiatei noastre.

Cursurile universitare, prelegerile și seminarele sunt predate cu multă competență, responsabilitate, dar și cu aleasă dăruire. Amintim câteva cursuri care au marcat cariera doamnei Irina Condrea și care au fost audiate și însușite de multe generații de studenți: *Sintaxa limbii române*; *Stilistica și cultivarea limbii române* (editată în 2008); *Sociolingvistica* (apărută în 2018); *Semiotică și pragmatică* (Masterat); cursurile speciale, opționale: *Introducere în semiotică*, *Semiotica numelui propriu în opera literară* ș.a. Aceste cursuri au fost îngrijite decenii în șir cu acribie, cu talent profesional, fiind înalt apreciate atât de studenți, cât și de profesori pentru noutatea și accesibilitatea lor, pentru coerența și eleganța limbajului utilizat, pentru importanța și oportunitatea materiei discutate. Multe cursuri predate până atunci aveau, se știe, aproape exclusiv, însemnele științei lingvistice ruse, doamna Condrea însă, având o largă deschidere (nevisată de foștii noștri dascăli!) spre alte orizonturi științifice, a extins arealul cercetărilor, îmbogățind și diversificând semnificativ conținutul cursurilor. Mulți dintre noi am preluat modelul de elaborare, dar și de predare a cursurilor, or ceea ce a acumulat Domnia Sa în plan profesional a oferit cu deosebită generozitate tuturor, inclusiv subsemnatei.

Concomitent cu munca didactică propriu-zisă, doamna Condrea a reușit să se manifeste ca administrator și organizator foarte priceput, laborios, înzestrat cu autentice abilități manageriale. Doamna Irina Condrea a fost aleasă în funcția de decan într-o perioadă extrem de dificilă, cea a marilor schimbări social-politice și care obliga trecerea de la sistemul sovietic de organizare a învățământului, perimat, eminentemente la un sistem nou, național, într-un răstimp extrem de scurt. Era necesară elaborarea de noi planuri de studii, care a fost, probabil, cel mai dificil și anevoios proces sub toate aspectele, ce urma să determine schimbarea din mers a mentalității profesorilor, dar și a învățăceilor. Rolul doamnei profesor Irina Condrea a fost al unui „spărgător de gheață” în toată această turnură a istoriei, care s-a produs sub ochii noștri. Evident, a avut de înfruntat mai multe animozități, dar a rezistat cu demnitate, fiind aproape singura, prinsă la mijloc între generații, în măsură să învingă inerția și vechile precepte pedagogice și educaționale.

În evoluția sa de savant, doamna Irina Condrea este mereu în avangardă, valorificând tot ce apare nou în domeniul științei lingvistice, diseminând generos rezultatele muncii sale. Dovadă a acestui fapt îl constituie cele două teze de doctorat (**Modul condițional: studiu semantico-stilistic** și **Aspecte semiotice ale traducerii**), susținute cu mult succes, precum și numeroasele studii, materializate în monografii, suporturi de curs, articole, privind traducerea, stilistica și cultivarea limbii, sociolingvistica, sintaxa limbii române ș.a. Aici se înscrie și munca de redactor-șef al revistei *Studia Universitatis*, pe care a onorat-o vreme îndelungată cu principialitate, competență și responsabilitate.

Sintagma „spărgător de gheață” este cea mai potrivită și pentru activitatea doamnei profesor în cadrul Școlii doctorale de la Facultatea de Litere, Domnia Sa fiind, de fapt, fondatoarea acestei școli, pe care a edificat-o pas cu pas. Și în acest caz este vorba de marile schimbări ce se produc în sistemul didactico-științific din Republica Moldova, doamna Irina Condrea fiind implicată în realizarea lor.

Remarcăm, de asemenea, o altă activitate a colegei noastre, și anume participarea la derularea unor proiecte științifice, între care se impun două dintre ele: *Evoluția situației sociolingvistice în Republica Moldova în condițiile integrării europene*; *Studiul filologic al textelor religioase în limba română, publicate la Chișinău în secolul al XIX-lea*.

Cu respect și admirație, menționăm proiectele social-culturale, inițiate și coordonate de doamna Irina Condrea, în colaborare cu Primăria Municipiului Chișinău: *Dictare pentru fiecare* și *Testare pentru fiecare*, care s-au desfășurat trei ani la rând. Și aceste proiecte sunt inedite pentru mediul nostru, doamnei profesor revenindu-i aceeași misiune grea, dar onorabilă: de a fi prima.

Pe lângă multitudinea de preocupări de la facultate (didactică, științifică, în special, în calitate de director al Școlii doctorale), doamna Irina Condrea este prezentă în cadrul unor emisiuni radiofonice și televizate, publică articole în presa scrisă, abordând aspecte ale cultivării limbii, reflectând asupra unor importante probleme de sociolingvistică, de politică lingvistică etc.

Doamna profesor Irina Condrea se distinge printr-o impresionantă rezistență intelectuală, fiind o luptătoare și promotoare consecventă

a valorilor general-umane și patriotice. Am surprins-o de multe ori susținând cu ardoare și fermitate proiecte cu impact practic în perioadă în care și-a onorat funcția de decan, dar și în alte circumstanțe (participantă la numeroase congrese, conferințe și seminare științifice, lansări de carte etc.) Prin perseverența și punctualitatea-i specifică, prin spiritul laborios, doamna doctor habilitat și-a câpătat un renume, o autoritate de invidiat. Colegii de facultate, dar nu numai, știu că pot miza pe cuvântul doamnei I. Condrea, că pentru Domnia Sa cuvântul înseamnă onoare, respect, bun-simț.

Fiind o fire ambițioasă, optimistă, cu un pronunțat simț al dreptății și echității, având și o calitate mai rar întâlnită, aceea de a motiva necondiționat pe cineva în diverse acțiuni nobile, edificatoare, doamna profesor se înscrie printre personalitățile de valoare ale culturii noastre.

Asemeni unei toamne cu roade bogate și cu mult soare pe cer este și acest frumos jubileu al iubitei noastre colege, care conturează un destin împlinit.

La ceas aniversar, îi dorim doamnei profesor Irina Condrea sănătate durabilă, liniște sufletească, gânduri senine, oameni frumoși în preajmă! Să rămână mereu tânără în activități și năzuințe, să aibă parte de multe evenimente fericite alături de oamenii dragi! La mulți ani!

Viorica MOLEA

Iurie BOJONCĂ

în dialog cu Pavel TURUTA

Când eu sunt în totalitate numai al meu sau Despre ultima „halucinație”

Pavel Turuta s-a născut la 4 iulie 1959, în Trebujeni, Orhei. Deși nu-i plac „biografismele”, vom da totuși câteva date: student la Facultatea de Grafică și Pictură a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1980-1985); profesor de sculptură, grafică și pictură la Școala de Artă din Orhei (1985-1987); director al acestei instituții (1987-2001), pe care o diriguiește cu grijă și multă dăruire. Revine la Chișinău fiind desemnat de Ministerul Culturii în funcția de manager al Liceului Republican de Arte „Igor Vieru”. În perioada 2012-2014 este profesor la Facultatea de Desing Interior a Universității „Perspectiva-INT”. Execută în piatră sculptura de proporții *Despărțire*, lucrare dedicată tuturor celor deportați în anii de tristă faimă, instalată la Anenii Noi. Apoi sculptează în piatră lucrarea *Zodiac*, creație ce se afla la Chișinău, în colecția a unui cunoscut om de afaceri din Republica Moldova. Pavel Turuta este căsătorit cu Elena și are doi copii – Veronica și Constantin.

Vizitează în 2015 Bienala de Artă de la Veneția. În Italia îl cunoaște pe renumitul sculptor peruan Muguel Miranda Quinones. Lucrează în atelierul acestuia, sculptează în marmură chipul regelui Decebal. După experiența italiană revine la baștină, dar nu se reține prea mult. Decide să meargă în Germania. Când i-am telefonat, îmi spunea că lucrează la o seră de plante aromatizante. Însă Pavel Turuta, pe cât îl știm, oriunde s-a dus, a făcut ce a făcut, dar a și pictat, desenat ori a sculptat. Și probabil această hărnicie spirituală a fost și rămâne mereu colacul de salvare al unui pictor veritabil.

În una din zile, proprietarul serei Ochaion Chaim a observat că noul său angajat, în timpul liber, desenează ceva în creion. Dar alte detalii le vom afla în continuare, din ceea ce ne va spune interlocutorul nostru.

Dragă Pavel Turuta, cine este Ochaion Chaim?

E un tânăr evreu de 36 de ani, cu două cetățenii: a Israelului și a Germaniei. Este proprietar de sere și fabrici pentru ambalarea legumelor și verdețurilor în stare proaspătă. Mai cumpără materie primă din diferite țări și o ambalează în Germania. Este foarte energic, e căsătorit, are doi copii. Are imprimat în codul său genetic simțul de a fi precaut. Este atent și pragmatic, precis și corect.

Aici s-a și produs, probabil, o intersecție interesantă, când a văzut lucrările tale.

Deși mă înțelegeam cu el în limba „pășărească”, deoarece cunoșteam foarte sumar limba germană, i-am prezentat albumul meu cu reproducții. După ce l-a răsfoit, parcă i se făcuse rușine că m-a ținut câteva luni în sera de plante aromatizante. Mi-a propus să merg la Berlin. Pe atunci nici nu știam că are acolo câteva întreprinderi de ambalare a plantelor aromatizante. După transferul-fulger, Ochaion Chaim m-a întrebat dacă aș fi de acord să-i dau câteva lecții despre arta picturii.

Îți amintești când ți-am trimis informații despre Kazimir Severinovici Malevici? Te îndemnam să-l familiarizezi pe „discipolului” tău de la Berlin cu opera acestui pictor. Din ceea ce mi-ai povestit, se pare că-l interesa și avangarda rusească.

Tocmai discutam cu el despre realizarea următoarelor două lucrări. Lui Ochaion Chaim îi plac pictori evrei, de exemplu, Samuel Bac. Tragismul, misticul și fatalul sunt, de regulă, motivele preferate ale meditațiilor artistice evreiești (vezi Emil Cioran). Uneori stau și mă gândesc dacă are nevoie de mine, plătit cu 1500 euro pe lună, bere, vin și ... răbdare evreiască... Parcă ceva nu-i curat la mijloc.

Ai putea să-i povestești câteva ore despre Andrea Mantegna, pictor renescentist italian. Vezi CAMERA DEGLI SPOSI în muzeul fin din Mantova.

DIALOGUL ARTELOR I

Pavel TURUTA

**Efemerul
și veșnicul timp**

Efemerul și veșnicul timp, 2018, ulei, pânză

Iubire pângărită I, 2018, ulei, pânză

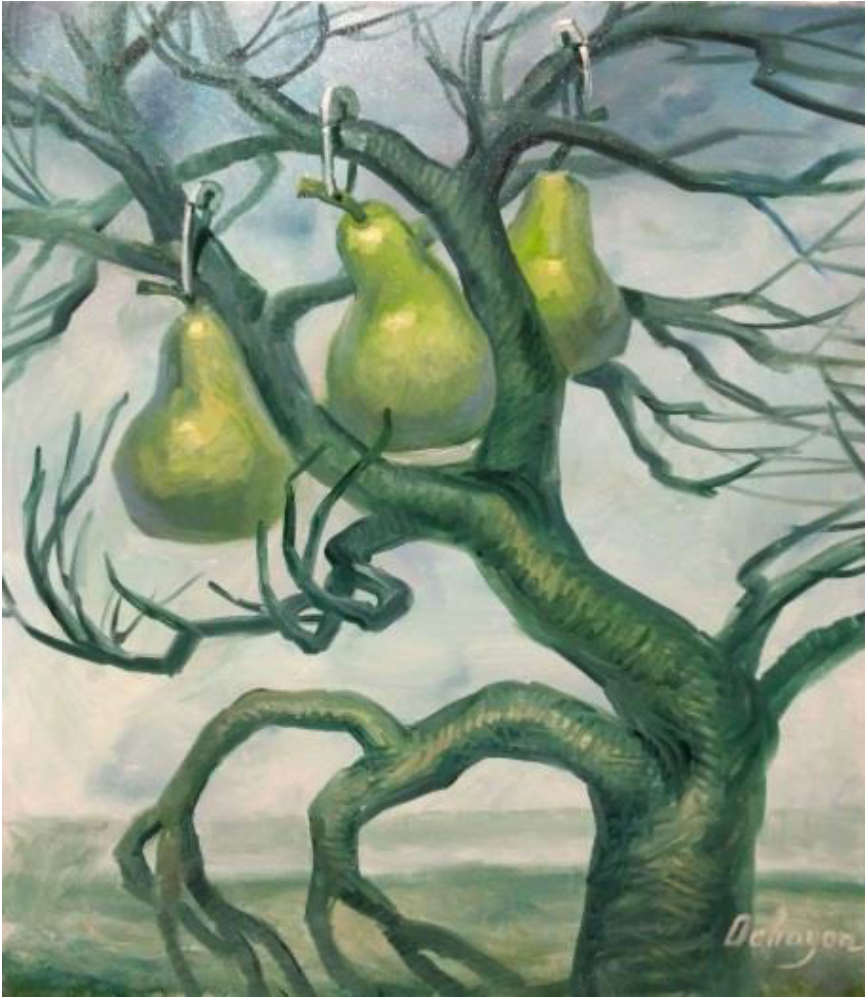

Certitudinea prezentului, 2018, ulei, pânză

Speranțele unei zile luminoase, 2018, ulei, pânză

Pomul și fructele, 2018, ulei, pânză

Revigorarea, 2018, ulei, pânză

Ambianța simbolurilor, 2018, ulei, pânză

Capriciile instinctelor, 2018, ulei, pânză

Despre relație și relativ, 2018, ulei, pânză

Așteptări ratate, 2018, ulei, pânză

„Funeraliile” ciocanului, 2018, ulei, pânză

A fi sau a nu fi, 2018, ulei, pânză

Femeia cu pruncul în brațe, 2018, ulei, pânză

Iubire pângărită II, 2018, ulei, pânză

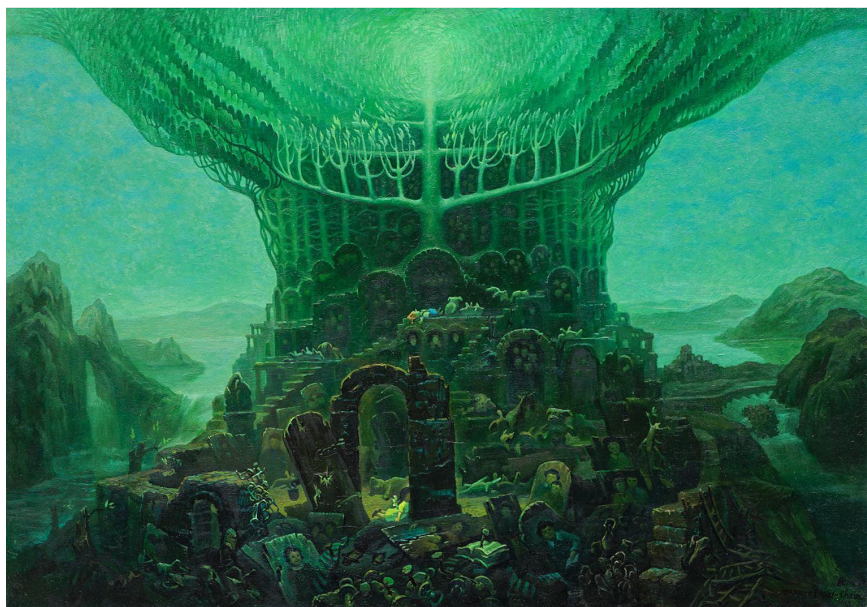

O iubire aproape terminată, 2018, ulei, pânză

Incertitudinea Totului, 2018, ulei, pânză

Pământul făgăduinței, 2018, ulei, pânză

*Stâlpul zodiacal, 2016,
sculptură în piatră,*

*Despărțire, 2014,
sculptură în piatră*

Îi spuneam că are o intuiție bine direcționată spre o tematică metafizică moralistă (adică spre un tot continuu, desfășurat într-o durată nelimitată a durerii). Îmi răspundea că alt sânge nu are și că-i sunt de un mare ajutor. Îmi explica prin intermediul translatorului că sunt un noroc pentru el. Iar eu mă gândeam în sinea mea că el este un noroc pentru mine. Adeseori îmi zicea că nu înțelege posibilitatea mea de a transforma câteva linii într-o imagine clară. Mai spunea că făcătura mea îl eliberează de niște fobii genetice. Observ din discuțiile noastre zilnice (mai mult cu vocabularul în mână) interesul pentru filosofia artei și mai puțin pentru particularități biografice, personalizate în creațiile individuale sau de grup. Acest fabricant are pofta formării unei galerii personale, proiectate după propriul gust. La 36 de ani pare ambițios... Vom trăi și vom vedea.

Vrei să spui că cele 18 lucrări executate la Berlin, care fac parte din albumul în curs de apariție, vor fi semnate de Pavel Turuta și Ochaion Chaim?

Aș putea chiar accepta să fiu și într-un „rol” secund în acest proiect. Și aici vreau să amintesc despre determinarea și intenționalitatea evreiască. Iată de ce nu pot să nu-l cred pe Emil Cioran când se referă la acest aspect distinctiv al caracterului. Asta este, măi frate! Dar vreau să-ți spun că azi e o zi jubiliară. Am formulat maxima 770. Pare straniu, dar nu am alte bucurii interioare, pur egoiste, decât aceste caiete în care îmi trăiesc puținele clipe de libertate când eu sunt în totalitate numai al meu.

Mi-ai reprodus câteva pasaje din jurnalul tău filozofic la care lucrezi. L-ai numit *Uneltiri împotriva pericolelor sau Cultul florii*. Crezi că vei spune mai mult cu aceste reflecții scrise, zise maxime, decât o faci cu pensula?

Absurdități (parcă) în formă scrisă, maxima 771. Nu înțeleg în mod „absolut” de CE energia se „mobilizează” în magnetism; așa-zisa „mobilizare” (noțiune artificial-artistică) și magnetismul (parcă noțiune științifică) nu se supun niciunei conștientizări, or, viul „meu”, prin intermediul conștiinței mele, anulează cu desăvârșire râvnitul „absolut” prin știut (efectul raționării în totalitate). Nimic mai limitat decât expresia „Cunoaște-te pe tine însuși!”, or acest „însuși” nu are

apartenență cu (a)TOTstăpânirea, care vine de fiecare dată de la instinctivitatea carnală, adică este încercuită de continuitatea în care Totul anihilează pe TOT în(spre) altCEVA. Respectiv problematica CEVAului, această stare a interogativității rămâne ca o ghilotină decapitantă a constantei oricărei integrități. Dacă și suntem în DURATA unui viu („al nostru”), suntem interogați și interogăm. M-a mirat să înțeleg că filosofia (oricare) în acțiunea ei raționalizantă utilizează la maxim „ce”, „care”, „cum”, „cât”, „când” și „unde”, CE fiind obiectul, CARE fiind direcția de acțiune, CUM – structura interioară și exterioară în acțiune a obiectului, CÂT – potența valorică a obiectului, CÂND – timpul, durata obiectului în intervale, iar UNDE – adresa spațială, locul obiectului activ în sine și în afara sa. Aceste interogații ne orientează într-un șir de relații sumare spre un anumit țel util. Iar ele, relațiile, sunt încadrate într-un mediu relativ despre care avem cunoștințe foarte limitate.

Să știi că sunt interesante aceste „absurdități” al tale, mai ales când le transpui și în picturile de ultimă oră, cele „dictate” de către „discipolul” tău din Berlin.

Nu-ți mai scriu maxima 772. Este cam lungă. Naivitatea filozofică a iluminiștilor secolelor XVII-XVIII este preluată demagogic de oamenii zilelor noastre. Nimic mai naiv ca „împărăția” rațiunii cantiene. Acest trai, de altfel actual, este „o palmă grosolană” dată speranțelor raționalizante trecute. DURATA formării unui conștient oarecare dispune de o vârstă, a cărei dimensiune (în CÂND și UNDE) nu „acceptă” formule dimensionale istorice scurte (mii, sute de mii de ani) a evaluării acestui conștient în sistem de definire a așteptărilor. Și dacă „erorile” filozofiei au o proveniență experimentală scurtă (evolutiv), atunci mă întreb dacă suntem atât de naivi încât să le luăm drept cauză pragmatică în prezentul nostru existențial? De fiecare dată când ascult vreun discurs, fără să vreau etichetez mentalul vorbitorului în sinea mea cu calificative de tipul: „om din secolul al XVI-lea” sau „din timpurile preistorice”, „renascentist”, „modern” etc. Nu am citit și nu am văzut un om al viitorului decât ficțional.

Cred că toate aceste meditații filozofice te-au ajutat mult să-ți comentezi lucrările, așa cum ai făcut-o și în albumul *Tablouri fără manifest*, care urmează să apară în timpul apropiat.

Omagii nocturne... Cioran, Rimbaud, Blaga... cât de mult ne-au depășit în transcendența uneltirilor împotriva pericolelor, iar noi continuăm cu ardoare să facem „pocloane” dependente instinctelor noastre, care ne urlă cutremurător în ființă: „mai vreau, mai dă-mi securitate!..”

Hai că m-ai provocat definitiv. Să trecem la concret. Am primit ultima ta „halucinație” (pictura). E formidabilă. Ție îți stă mai bine când ai asemenea stări de revelație.

Am lucrat intens la fabrica nouă, aplicând culori pe tavanul și pe pereții încăperilor (850m²). În continuare voi realiza o pictură de proporții enorme pe un perete de 32m lungime în interiorul întreprinderii (am înțeles că vor mai fi și alte comenzi). Ochaion Chaim face efort de uzură a pragmaticului. Acest om de afaceri are pofta inaugurării unei galerii personale moderne, proiectate după propriul gust.

Dacă privim atent ultimele lucrări ale tale, sunt semnate Ochaion Chaim și Pavel Turuta. Ce va fi însemnând aceasta? Poți da câteva detalii?

Acum voi divulga un secret. Ultimele lucrări l-am executat la propunerea lui Ochaion Chaim. El venea cu ideea, iar eu o executam în culori, o completam, o îmbogățeam etc. Astfel ne-am propus să facem un album de calitate, care va fi alcătuit din 18 lucrări de pictură și 19 texte de descriere a acestora în limba engleză. Va fi semnat de ambii. După editare va fi difuzat în galeriile din Berlin, Bonn, Tel Aviv, Amsterdam, New York.

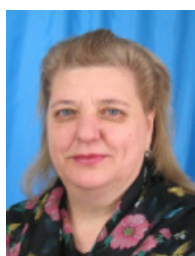
Mulțumesc pentru interviu și, recunosc, abia aștept apariția albumului. Când va fi lansat în premieră la Berlin, voi veni neapărat. La mai mult și la mai mare, dragi Pavel Turuta și Ochaion Chaim!

Și noi ne bucurăm să avem tot mai mulți admiratori. Mulțumim și pe această cale revistei „Limba Română” pentru găzduire.

Veneția, Italia, 2019

Eugenia DODON

Pleonasmul și tautologia – manifestări ale redundanței lingvistice

E.D. – conf. univ. dr.,
Departamentul Limba
Română, Lingvistică Generală
și Limbi Clasice, USM.
Domenii de competență:
limba română aplicată,
sintaxa limbii române
contemporane, probleme
dificile de analiză gramaticală,
redactarea textului în limba
română. Preocupări științifice:
limbajul oficial-administrativ;
probleme controversate
în sintaxa limbii române
contemporane. Coautor al
culegerii *Limba română prin
cultură și civilizație. Material
didactic pentru alolingvi*
(1998). Publică diverse
articole în reviste și culegeri.

În diverse studii, îndeosebi în cele cu privire la cultivarea limbii, deseori s-a examinat pleonasmul ca eroare ce afectează structura logică a mesajului, coerența și coeziunea textului, a actului de comunicare, în ansamblu. Totuși, ca greșeală de exprimare, dar și de logică, el rezistă oricăror critici dure, ironice în același timp, fiind mai răspândit în limbajul uzual, al mass-mediei, chiar și în unele manuale din învățământul de toate gradele. Cert e că acest lucru îl influențează nefavorabil pe „consumatorul” autohton (cititor, auditor, spectator). În locul unor veritabile mostre de limbă literară standard, ce ar trebui să se promoveze pretutindeni, observăm unele inadvertențe care alterează orice comunicare (Grosu 2003: 204).

Prin urmare, credem că e util să reactualizăm acest subiect. Punând accentul pe latura lui aplicativă, e oportun să analizăm cele mai des întâlnite structuri pleonastice: vorbitorul actual, mereu grăbit, uneori, neatent la ceea ce rostește, deocamdată, nicidecum nu reacționează, pentru a se debarasa de ele.

Să ne reamintim, mai întâi, ce este pleonasmul. Evident, sunt mai multe definiții, ce diferă neesențial de la un autor la altul, unele

laconice, altele ample, toate reflectând, efectiv, specificul acestui fenomen lingvistic complex. O definiție clară, exhaustivă chiar, în viziunea noastră, este formulată de M. Avram: „Folosirea mai multor elemente de expresie decât ar fi strict necesar pentru redarea unui anumit conținut, alăturarea unor elemente care au înțeles identic ori asemănător sau dintre care unul se cuprinde în altul” (Avram 1996: 3). Această definiție nu ia în considerare unele cuvinte, ci elemente de expresie care pot fi constitutive ale unei singure vocabule, când vizează pleonasmul interne (*Ibidem*: 4).

Pe material românesc, reputați cercetători: Al. Graur, M. Avram, Th. Hristea, I.-Șt. Rădulescu, V. Guțu Romalo, D. N. Uritescu, R. Bogdan, I. Condrea, V. Marin, I. Melniciuc, E. Grosu ș.a., în baza unor principii pertinente, au încercat să delimiteze câteva tipuri de pleonasm, să determine particularitățile lor esențiale, identificând cauzele apariției acestora. Semnalăm că până acum nu există o clasificare netă a pleonasmului în limba română, întrucât el este variat și se poate caracteriza din mai multe perspective. Plecând de la compartimentul limbii pe care îl vizează, M. Avram, bunăoară, distinge pleonasmuri lexicale, gramaticale și lexico-gramaticale (*Ibidem*: 3-4). Potrivit A. Stoichițoiu-Ichim, din categoria celor lexicale fac parte pleonasmurile semantice, etimologice și ale derivării (Stoichițoiu-Ichim 1995: 7-8), primele două fiind recunoscute și de G. Angelescu (Angelescu 1998: 6). Conform modului de exprimare, D. N. Uritescu deosebește pleonasmuri populare, culte, semiculte (Uritescu 1999: 86-88). În general, se acordă atenție deosebită pleonasmelor lexicale, care sunt mai numeroase. Acestea, de regulă, se indică în dicționarele de pleonasmuri și în manualele școlare de limba română. De exemplu: ***persuasiune convingătoare, a cere o solicitare, a face planuri pe viitor, perioadă de timp*** ș.a., ce conțin, după cum e ușor a observa, lexeme cu sens identic. Din șirul exemplelor excerptate, ne-am dat seama că acestea sunt cele mai frecvente. Iată modele concrete din context, când un substantiv e precedat sau e urmat de un adjectiv cu același sens, dublându-și întocmai determinatul: (1) „Cunoașterea în profunzime ***a celor mai specifice trăsături*** de tehnică violonistică o va dovedi compozitorul...” (Ștefănescu 1996: 314). S-a alăturat adjectivul ***specific***, al cărui sens este inclus în semantismul cuvântului determinat. Iată ce cuprinde seria lui sinonimică: 1. linie, contur; 2. aspect, ***specific***, carac-

teristică (Bulgăr 2014: 252). Era de ajuns să se spună: cunoașterea în profunzime **a trăsăturilor** de tehnică violonistică... (2) „Verticalitatea, orizontalitatea, greutatea, densitatea și importanța acordată luminii și spațiului sunt **trăsăturile caracteristice** ale creației lui Brâncuși” (Wikipedia). Deci, se va utiliza doar substantivul **trăsăturile**. (3) „**Importanța** lui Beethoven în muzică **este semnificativă** și din perspectiva transformării rolului compozitorului în societate” (Wikipedia). Chiar dacă e o oarecare distanță între cuvintele evidențiate, ele s-au folosit necorespunzător. Pentru a ne convinge, să vedem ce sinonime posedă adjectivul **semnificativ**: 1. expresiv, revelator, sugestiv, grăitor; 2. însemnat, important, valoros, de preț (Bulgăre 2014: 225). Astfel, vom scrie: **Importanța** (ori **semnificația**) lui Beethoven în muzică e relevantă... (4) „Aceste caiete, de diverse tipuri și mărimi, au fost împrăștiate de prieteni și moștenitori după moartea sa, **marea majoritate** ajungând în final în colecții de prestigiu...” (Wikipedia). Aici, se cerea numai substantivul articulat hotărât **majoritatea**. (5) „Îndurerat de aceste pierderi, Giuseppe Verdi se reculege și își continuă activitatea componistică cu opera *Un giorno di regno*, care înregistrează însă un **total fiasco**” (Wikipedia). Substantivul **livresc fiasco** are sensul de insucces total, eșec. În acest caz, comentariile sunt de prisos.

La aceeași categorie de pleonasmе, adică lexicale, se referă și exemplele: (1) „Pe parcursul anului 1992, Patricia Kaas se retrage din lumina reflectoarelor, preferând să petreacă **o perioadă de timp** alături de familia sa” (Wikipedia). Era suficient numai un lexem (*o perioadă* sau *un timp*). (2) „După ce s-a terminat turneul, Brian May **s-a întors înapoi** la studio...” (Wikipedia). E necesar a exclude adverbul **înapoi**, fiindcă verbul reflexiv *a se întoarce* semnifică *a veni înapoi*. Drept argument e enunțul în care verbul acesta e întrebuințat corect: „În 1508, Leonardo da Vinci **s-a întors** în Milano...” (Wikipedia).

În ceea ce privește pleonasmеle gramaticale, aidoma M. Avram (Avram 1996: 3), D. N. Uritescu afirmă că ele „se produc datorită cumulului inutil de mărci gramaticale pentru exprimarea unei secvențe lingvistice în ipostaza sa morfologică sau sintactică” (Uritescu 1999: 53). Prin intermediul unor exemple edificatoare, autorul demonstrează *in extenso* specificul pleonasmelor morfologice și sintactice, care se încadrează în această clasă.

În limba română, după cum se știe, există adjective și adverbe ce, prin caracterul și semantica (originea sau structura) lor, exprimă un grad de comparație: **complet, colosal, desăvârșit, extrem, enorm, esențial, excelent, extraordinar, fenomenal, final, formidabil, fundamental, genial, grandios, imens, important, infim, inferior, superior, întreg, major, maxim, minim, optim, perfect, principal, remarcabil, suprem, ulterior, universal** ș.a. (Mureșanu 1998: 8-9).

În accepția lui D.N. Uritescu, adjectivele **optim, maxim, minim, proxim, infim, extrem, suprem, ultim** etc. sunt superlative etimologice, suficiente pentru a reda ideea de superlativ în înșiruirea de vocabule ce urmărește sesizarea acestui sens (Uritescu 1999: 56). Adjectivele cu sensul de superlativ absolut, însă cu formă de pozitiv: **splendid, culminant, sublim, admirabil** și echivalentele semantice ale morfemului de superlativ absolut: **extrem de, extraordinar de, grozav de, teribil de, prea tare** formează pleonasme ce trebuie respinse (*Ibidem*: 58).

Se atestă situații în care adjectivele incomparabile prin semnificația ce o comportă se utilizează, firește, impropriu la superlativ: (1) „George Enescu, compozitor, violonist, pedagog, pianist și dirijor, este considerat **cel mai important** muzician român” (Wikipedia). (2) „În 1480, Leonardo da Vinci a primit două comenzi **extrem de importante** și a început o altă lucrare, care se va dovedi revoluționară din punctul de vedere al compoziției. **Cea mai renumită** lucrare a lui Leonardo da Vinci, realizată în 1490, a fost *Cina cea de Taină*, ... Încă din timpul vieții, Leonardo era **atât de renumit**, încât regele Franței îl considera un fel de trofeu, de comoară neprețuită a țării sale, declarând că avea să stea pe cheltuiala sa până la sfârșitul vieții” (Wikipedia). Textul despre remarcabila personalitate italiană, ceea ce e regretabil, abundă în pleonasme de acest gen. (3) „Ciprian Porumbescu a fost *unul dintre cei mai faimoși* compozitori pe vremea sa” (Wikipedia). (4) „**Cel mai notabil** aspect al melodiilor sale este faptul că acesta introducea în melodii diverse stiluri de muzică, printre care se numărau rock, heavy, metal, pop, dar și disco” (Wikipedia).

Șirul mostrelor cu pleonasme ce cuprind adjective la superlativul relativ și cel absolut ar putea continua, dar și acestea sunt destule pentru a confirma faptul că ele sunt incomparabile, de aceea urmează să se folosească forma lor inițială (**important(e), renumit(ă), faimoși, prodigioși, notabil**).

Exemple analoage, din păcate, se găsesc și în unele lucrări semnate de autori prestigioși: (1) „Sunt și în romantism partituri **mai puțin valoroase**” (Vasiliu 2005: 109); (2) „Școala vieneză clasică, **cea mai ilustră** dintre toate câte s-au afirmat de-a lungul vremii, a fost alcătuită din muzicieni de geniu ce au trăit anii lor de glorie la Viena ...” (Ștefănescu 1998: 17).

În niciun caz nu poate fi tolerat pleonasmul din propoziția ce urmează: „Niccolò Paganini este unul din **cei mai faimoși virtuozii** ai viorii și este considerat unul dintre cei mai mari violoniști din toate timpurile...” (Wikipedia). Aici, e o asociere nepotrivită a adjectivului **faimos**, ce constituie un șir sinonimic cu alte cuvinte: **renumit, vestit, celebru, foarte cunoscut, reputat, strălucit** (Bulgăr 2014: 88). Alături de **faimos**, niciun adjectiv nu poate fi comparat, cu atât mai mult, e imposibil ca cel dintâi să se îmbine cu superlativul **virtuoz**. Acesta din urmă semnifică un artist instrumentist sau un solist care stăpânește în mod desăvârșit tehnica execuției muzicale, formând seria sinonimică: **maestru, as, celebritate, expert** (*Ibidem*: 266). Astfel, e de la sine înțeleasă incompatibilitatea semantică cu adjectivul dat. Era oportun a scrie: ... *este un faimos* (sau *un virtuoz*) *al viorii*.

M. Avram e de părere că formele și construcțiile gramaticale de felul: dublarea–anticiparea și reluarea complementului direct și a celui indirect printr-un pronume personal aton ori reflexiv (Avram 1996: 3): ***I-am acompaniat pe acest interpret** de muzică populară; **se cunoaște pe sine** de multă vreme; nu **i-am transmis la timp compozitorului** meu preferat **textul cântecului*** sunt pleonasme gramaticale, cu toate că acestea circulă în limba română, fiind adecvate normelor literare.

Chiar dacă sunt întrebuințate mai rar în limba română, M. Avram susține existența pleonasmelor lexico-gramaticale. Acestea constituie un tip mixt: asocieri nepotrivite între prepoziții (***este o problemă cardinală drept pentru** care optează mai multă lume*), conjuncții (***dar însă** nu e tocmai așa*) și între unele adverbe (***decât numai** împreună cu el vom reuși, **mai și** minte, uneori*) (*Ibidem*: 4). Identificând acest gen de pleonasm, D. N. Uritescu motivează că secvențele lingvistice care le constituie sunt unități lexicale distincte și realizează anumite funcții gramaticale (Uritescu 1999: 63).

Din punctul de vedere al formei sau al structurii, se deosebesc pleonasmе interne și externe. Primele apar în structura unui cuvânt sau a unei forme flexionare, bunăoară, atașarea prefixului **co-** la lexeme ce redau prin ele însele asocierea (Avram 1996: 4). Indicăm o listă de cuvinte ce conțin astfel de prefixe: **co-**, foarte frecvent, d.e., **a coexistența** (*coexistență*), **a coabita** (*coabitare*), **coautor** (*coautoare*), **a coparticipa** (*coparticipant, coparticipare*), **a coopera** (*cooperare*) sau **con-**: **a conlocui** (*conlocuitor, conlocuitoare, conlocuire*), **a conviețui** (*conviețuire*), sau **com -**: **compatriot** (*compatriotă*) etc. Ele sunt inacceptabile în îmbinare cu prepoziția **cu** și locuțiunile prepoziționale **împreună** (*cu*), **alături** (*de*). Deci, e incorect să folosim asocieri de tipul (**a coabita cu, a coexistă cu**) ș.a. Necunoașterea sau neglijarea semnificației unor afixe (de obicei, neologice), al căror înțeles se reia în același enunț printr-un cuvânt de sine stătător, conduc la un pleonasm „al derivării” (Stoichițoiu-Ichim 1995: 8). Pleonasmе interne avem și atunci când se adaugă prefixe superlative la cuvinte cu sens – sau și sufix – superlativ (**ultraexcellent, ultrararisim** ș.a.) (Avram 1996: 4). Auzim, uneori, cum se optează pentru asemenea îmbinări: *un roman ultraexcellent, bijuterii ultrararisime*.

Să apelăm la exemple contextuale: (1) „La începuturi formația *El canto del loco* mai **colabora cu o vocalistă, un baterist, un basist** și **cu un alt chitarist** care a renunțat la colaborare înaintea primului lor concert, din lipsa timpului...” (Wikipedia). (2) „Doina Badea a absolvit Școala Populară de Artă din Craiova și imediat a început **colaborarea cu corul** Filarmonicii de Stat *Oltenia*, cu care a avut mai multe turnee și spectacole. **A colaborat cu** teatre muzicale și de revistă din țară” (Wikipedia). (3) „... la scurt timp, Patricia Kaas se mută în Zürich, Elveția, după ce **conviețuise cu** Bergmon timp de șase ani în Paris” (Wikipedia). Pentru a evita pleonasmul din aceste enunțuri, va trebui să recurgem la unele modificări formale, ce nu afectează conținutul lor: (1) *La începuturi mai exista o colaborare între formația El canto del loco și o vocalistă, un baterist ..., care a renunțat la aceasta înainte de primul lor concert, din lipsă de timp*. (2) *După absolvirea Școlii Populare de Artă de către Doina Badea, imediat a început o colaborare între ea și corul Filarmonicii de Stat Oltenia... A avut loc o colaborare între teatrele muzicale și cele de revistă din țară*. (3) *Patricia Kaas și Bergmon au conviețuit șase ani în Paris, la scurtă vreme însă, ea se mută la Zürich, în Elveția*.

În comparație cu pleonasmul intern, cele externe (sau extrinseci) sunt mult mai numeroase. Ele apar în context atunci când se combină două ori mai multe elemente de expresie (cuvinte, formanți), fiind simple, dacă implică numai două elemente (Avram 1996: 4): *ascultă din nou iarăși acest cântec sau reascultă iarăși...*, în loc de *ascultă din nou* (sau *iarăși*) *acest cântec ori reascultă...* Sunt complexe, în cazul în care includ mai mult de două elemente (*Ibidem*): *reinterpretează din nou iarăși melodia solicitată; reinterpretează sau interpretează din nou ...; chiar el însuși în persoană* nu e de acord cu opinia compozitorului său, în loc de *el* sau *chiar însuși*... Iată și un exemplu contextual: „Când Rafael sosește la Florența în anul 1504, gloria artei florentine începuse să pălească, dar dovezile epocii sale de aur *mai erau încă vii*” (Wikipedia). Este mai mult decât limpede că unul dintre cele două adverbe evidențiate trebuie exclus.

E de notat că în limba română se cunosc o serie de cuvinte (verbe, adjective, substantive), formate cu prefixul *re-*, ce arată un sens iterativ și se utilizează separat, fără a li se alătura alte lexeme identice ca semnificație. Prezentăm cele mai frecvente verbe, de la care se pot forma și derivatele lor: *a reactualiza, a reacumula, a readuce, a reafirma, a reajusta, a realege, a realimenta, a reanaliza, a reexamina, a reambala, a reanima, a reapărea, a reasigura, a reaudia, a reclasifica, a recompune, a reconstitui, a reconstrui, a reconfirma, a reconsolida, a redeschide, a redescoperi, a reedita, a reeduca, a reevalua, a reimprima, a reorchestra, a rescrie* ș.a. Totodată, subliniem că există și unele cuvinte în care prefixul *re-* nu este element de derivare: *a reacționa, a realiza (realizare, realizat, realizator), a reclama (reclamat, reclamant, reclamație), a rectifica (rectificare, rectificat), a remunera (remunerație, remunerat), a revendica (revendicare, revendicativ)* etc. Acestea, desigur, se potrivesc asocierii lor cu diverse adverbe (*a realiza iarăși o sarcină identică*).

Revenind la pleonasmul extern, ne raliem la opinia M. Avram, care susține că ele se mai pot clasifica după apropierea/depărtarea sau la depărtare unul de altul dintre termenii pleonasmului, ce pot să se afle în vecinătatea imediată (Avram 1996: 4). De exemplu: *Eu ți-aș face o vizită, dar însă el este împotriva; acești profesori, deși talentați, se limitează numai la o metodă de predare a temei; eu vreau să merg la acest*

concert, **dar el însă nu-mi permite; se limitează la un procedeu numai; au coexistat o perioadă îndelungată împreună** etc.

În viziunea M. Avram, pleonasmul externe se pot diviza și după raportul gramatical ce se stabilește între termenii acestora. Deci, în acest caz, vom distinge pleonasmul create prin coordonare copulativă ori (prin juxtapunere): **dar însă, decât numai, el însuși în persoană**, ori prin joncțiune (cu și): **vrednic și demn, propriu și personal, a colabora și a conlucra, având în vedere și luând în considerare** etc. și cele formate prin subordonare, între determinat și determinant: **întrajutorare reciprocă, a se returna înapoi, prefer mai bine, a menține în continuare** ș.a., între determinat și elementul de relație al determinativului: **a se opune împotriva cuiva, a avea o repulsie contra acestora** ori între determinanți de diverse grade: **posibilitatea nemijlocită de a lua contact direct; o adunare festivă dedicată sărbătorii...** ș.a. (*Ibidem*).

După sensul ce-l exprimă termenii pleonasmului, cercetătorii identifică pleonasmul totale, când termenii se suprapun integral (ele sunt realizate prin coordonare, unele și prin subordonare: **tentativă de încercare, e cu puțință să poată...** etc.) și parțiale, dacă coincid doar unele elemente din structura termenilor pleonasmului, mai ales când se îmbină cuvinte derivate cu sufixe (*un experiment ar putea fi demonstrabil*) sau cu prefixe: **a reexamina din nou acest subiect, conviețuiesc împreună demult** și compuse: *i-au depistat alcoolemie în sânge; hemoragie de sânge* etc. (*Ibidem*: 5).

E necesar să remarcăm: alăturarea îmbinărilor verbale (*a putea fi; a fi posibil; a fi cu puțință*) la derivatele cu sufixul **-bil**, ce exprimă sensul de posibilitate a unei acțiuni (**acceptabil, adaptabil, acordabil, ameliorabil, anulabil, deplasabil, descriptibil, dirijabil, disputabil, divizabil, excitabil, exploatabil, vaccinabil, verificabil, palpabil, permeabil, posibil, previzibil, rabatabil, consolidabil, vandabil, reversibil, rezolvabil, reziliabil, separabil** ș.a.), cauzează pleonasmul pe care trebuie să le eliminăm din orice context.

În același timp, trebuie să se rețină că nu toate adjectivele cu segmentul **-bil** exprimă ideea de posibilitate, permițând, astfel, asocierea cu expresiile verbale amintite (Dragomirescu 2011: 145). De exemplu:

abominabil, adorabil, lamentabil, responsabil, veritabil, viabil, agreabil, echitabil, favorabil, defavorabil, perisabil, prezentabil, veritabil, fiabil ș.a.

În corespundere cu principiul de natură calitativă, se cunosc pleonasmе perfecte sau absolute. Din acest tip fac parte acele pleonasmе între ai căror termeni e o identitate de înțeles (cele totale sunt, totodată, și perfecte): **greu și dificil** și aproximative ori relative, între ai căror termeni sunt similitudini semantice: **dificil și complex**. Să observăm un exemplu din context: „Considerat ca fiind unul din cei mai buni cântăreți din toate timpurile, Freddie Mercury avea o voce **deosebită** și **distinctivă**, incluzând un ambitus de 4 octave” (Wikipedia). Observăm, în acest enunț, asocierea a două sinonime, aflate în relație de coordonare joncțională (de exemplu, **a relata și a povesti**).

M. Avram mai concretizează că pleonasmеle perfecte sunt categorice, reale ori autentice, de regulă, unanim interpretate ca atare. Cele aproximative – discutabile, într-o oarecare măsură, depind de gradul de asemănare dintre termenii lor, iar, uneori, – chiar false (aparente). În rândul celor din urmă intră îmbinări ca: **felul cum, locul unde** ș.a. (Avram 1999: 5).

Concluzionând, accentuăm că M. Avram a efectuat, de facto, unele clasificări descriptive, pe care ne-am bazat, în special, la explicarea exemplurilor contextuale. Într-adevăr, ele reprezintă interes științific, care ar trebui să se ia în considerare la o aprofundare investigativă a acestui fenomen lingvistic.

Din punctul de vedere al corectitudinii lingvistice, urmează a diferenția pleonasmеle intolerabile (supărătoare sau vicioase): **a relua din nou o temă de cercetare; vestigii trecute; se conține în cuprins** etc. M. Avram condamnă, pe bună dreptate, aceste pleonasmе, deoarece ele îl deranjează pe un bun cunoscător al limbii române. Fără îndoială, cel ce se respectă nu va admite astfel de structuri pleonastice: **mijloace mass-media, alegeri electorale, conducere magistrală, aniversarea unor ani** etc. Totodată, în conformitate cu același criteriu, sunt și pleonasmе tolerabile, pe care le găsim în expresii idiomatice fixe: **praf și pulbere, întuneric beznă** și în construcții gramaticalizate, despre care am amintit anterior (dublarea complementului direct și a celui indirect printr-o formă pronominală neaccentuată) (*Ibidem*: 6).

D. N. Uritescu explică în detalii ce se subînțelege prin pleonasm intolerabile și tolerabile, ce rol au cele din urmă (Uritescu 1999: 75-82). Așadar, trebuie evitat pleonasmul ca eroare de limbă și de gândire, fiind generat de fenomenul improprietății termenilor, care denaturează sensul celor comunicate. Adesea, se îmbină lexeme noi, pe care vorbitorii nu le-au însușit destul de bine, d.e., **alocuțiune, hemoragie, tentativă etc.**, dar și arhaisme cu înțelesul propriu uitat (prepoziția **drept** în structura **drept pentru care**) (Avram 1996: 5).

Ca o consecință a ignoranței/inculturii și a neatenției, fără a avea scopul de a releva un conținut sugestiv, pleonasmul este, indiscutabil, o greșală neadmisibilă. Acest gând e completat de A. Stoichițoiu-Ichim, care confirmă, cu deplin temei, că anume „necunoașterea sensului unor neologisme împrumutate, neatenția, neglijența în exprimare sau preluarea fără discernământ a unor clișee vehiculate de mass-media dau naștere unor combinații redundante din punct de vedere semantic” (Stoichițoiu-Ichim 1995: 7).

După cum s-a putut lesne constata, și în textele din sfera artei sunt prezente pleonasmul intolerabile, ceea ce denotă o cunoaștere insuficientă sau inexactă a cuvintelor folosite. Astfel, în accepția A. Stoichițoiu-Ichim, asocierile incorecte dintre termenii proprii limbii române sunt cauzate, în bună parte, de însușirea superficială sau învățarea „după ureche” a semnificației unor neologisme: **ceremonie solemnă, principalele priorități, edilii orașului, revendicări solicitate, surpriză neașteptată** etc. (*Ibidem*: 8).

Specialiștii în materie au observat deosebiri și similitudini între aceste fenomene: pleonasm, tautologie, redundanță, repetiție, lesne confundabile. Considerată o varietate a pleonasmului, tautologia reprezintă repetarea exactă, literală sau foarte apropiată a cuvintelor omorizice (se poate **să propun o propunere**) (Grosu 2003: 202), ceea ce, în această situație, este un *lapsus linguae*.

Mai mulți cercetători: Al. Graur, M. Avram, V. Marin, I. Melniciuc, E. Grosu ș.a. au demonstrat, prin mostre concludente, că pleonasmul și tautologia se atestă în textele populare, folclorice, biblice, poetice, în proză, posedând multiple valori stilistice. Definite în unele lucrări ca figuri de stil, ele se utilizează cu intenția de expresivitate, pentru a pune în relief

cele enunțate, fiind plastice, uneori, și retorice, emfatice sau poetice. E vorba, în primul rând, de expresii idiomatice: **foc și pară, vai și amar** ș.a., totodată, de creații personale, pe care le plăsmuiesc scriitorii talentați: **plânge și suspină, trăind și nemurind** etc. (Avram 1996: 5).

Lingviștii nominalizați au observat, cu adevărat, că poeții și scriitorii consacrați: M. Eminescu, G. Coșbuc, V. Alecsandri, I. Creangă, T. Arghezi ș.a. au apelat la pleonasm/tautologie, pentru a contura conținutul sugestiv, ideile semnificative ale operei. M. Avram afirmă, bunăoară, că pleonasmul vicios se găsește în creațiile beletristice ale lui I. Creangă, I. L. Caragiale, V. Alecsandri, pentru a caracteriza într-un mod destul de realist și satiric, în același timp, vorbirea unor personaje (*Ibidem*: 6). E. Grosu descoperă folosirea originală a pleonasmelor în folclorul românesc, specificând plasticitatea limbajului popular (d.e., **a vedea cu ochii, a tăcea din gură, a auzi cu urechile** etc.) (Grosu 2003: 202). O opinie similară are și A. Stoichițoiu-Ichim, care acceptă combinațiile pleonastice fixate în limbă (tipice vorbirii familiare, populare) și motivate, câteodată, prin dorința de subliniere, de rezistență emfatică (Stoichițoiu-Ichim 1995: 7).

Tautologia, la fel, e valorificată sub aspect stilistic de către poeți și scriitori: M. Eminescu, G. Coșbuc, I. L. Caragiale ș.a., ceea ce confirmă, printr-o serie de exemple convingătoare, prof. V. Marin (Marin 1991: 115-116).

Poeții contemporani, de asemenea, folosesc tautologia ca fenomen semantic și stilistic. În poezia lui Iu. Filip *Cu gândul la cer* se recurge la tautologie ca mijloc de revelare a expresivității versurilor ritmice, a gândurilor pline de dinamism: „Nimic **întâmplător nu se întâmplă** / în viața noastră **neîntâmplătoare**. / În ceruri ecuația e simplă? Dar ce-nălceală jos, în furnicare!” (Filip 2012: 375). Sunt trei cuvinte cu aceeași rădăcină, diferite ca părți de vorbire (adverb, verb, adjectiv). Prin ele, poetul intensifică ideea despre legătura indispensabilă dintre fenomenele ce au loc în această lume, fiindcă totul e o consecință firească a legilor din Univers.

Structuri pleonastice/tautologice se conțin, după cum susține E. Grosu, în îmbinările-sentințe, fiind concise și accesibile pentru oricine. Anume aici intervine dorința omului de a fi cât mai elocvent, de a for-

mula gânduri impresionante printr-un număr redus de lexeme: *viața-i viață, ce să-i faci; tinerețea-i tinerețe, dar repede trece* ș.a. Cu intenții persuasive și expresive, se folosesc proverbele și zicătorile, în a căror componență intră pleonasmе: *paza bună trece primejdia rea, a lua (cui-va) vorba din gură etc.* (Grosu 2003: 202-203).

Precizăm că atât pleonasmul, cât și tautologia sunt manifestări ale redundanței – o informație superfluă, redată printr-un surplus de cuvinte sau expresii inutile, ce-l pot deruta ușor pe receptor, mai ales, în procesul de percepere a mesajului scris sau rostit oral. De multe ori, autorii/vorbitorii optează pentru ideea de a concretiza conținutul celor expuse, apelând la sinonime ce nu aduc nimic în plus, ci doar îngreunează înțelegerea mesajului transmis. De exemplu: (1) „Ciprian Porumbescu a lăsat o moștenire de peste 250 de opere, aducându-i **faimă** și **popularitatea** prin scurta viață” (Wikipedia). Credem că era suficientă folosirea numai a unui substantiv, căci **faimă** semnifică **renume, reputație**, iar **popularitate** înseamnă același lucru (**faimă, renume**). Ambele lexeme alcătuiesc un șir sinonimic: *faimă, renume, glorie, popularitate*. (2) „Altă influență a lui Freddie Mercury a fost actrița și cântăreața Liza Minnelli, despre care a spus: «Liza, în termeni de talent, se joacă. Ea are **energie** și **vigoare** pe care o răspândește pe scenă...»” (Wikipedia). Unul dintre substantive este inutil. Iată ce ne indică dicționarul de sinonime: *energie* (forță, putere, tărie, *vigoare*, vlagă, vioiciune) (Bulgăre 2014: 82); *vigoare* (forță, putere, *energie*, vitalitate, robustețe) (*Ibidem*: 265).

Repetarea unor gânduri, structuri echivalente, cuvinte cu sens identic, în afara oricărui scop stilistic, asemenea pleonasmului, tautologiei, sinonimelor, nu se acceptă într-o exprimare elevată, ce este în concordanță cu normele limbii literare. Deci, pleonasmul/tautologia trebuie respinse ca greșeli de exprimare, de logică, de repetiție inutilă, precum e în exemplul: „Înainte ca vocalista Amaia Montero să se unească cu restul grupului, în anul 1996, aceștia deja **formaseră o formație** cu un an înainte, **formație** ce purta numele de *Los sin nombre* (cei fără nume)” (Wikipedia). Pentru a exclude tautologia, în acest enunț, vom efectua unele schimbări: ...au creat o *formație* cu un an înainte, ce purta numele...

Pleonasmul/tautologia, repetiția se pot accepta ca figuri de stil în circumstanțe bine determinate. Utilizate cu anumite intenții, ele re-

prezintă procedee stilistice foarte expresive și contribuie la exprimarea ideilor ce sunt de o intensitate vibrantă.

Totodată, pentru a nu crea asocieri pleonastice intolerabile, a exclude orice improprietăți semantice de felul celor discutate aici, e nevoie să posedăm normele lexicale și gramaticale ale limbii române, să avem formată deprinderea de a consulta permanent dicționarele.

Referințe bibliografice

Angelescu 1998 = G. Angelescu, *Dicționar de pleonasme*, București, Coresi, 1998.

Avram 1996 = Mioara Avram, *Pleonasmul și tautologia (I)*, în „Limba și literatura română”, București, nr. 3, anul XXV, 1996, p.3-6.

Bulgăr 2014 = Gheorghe Bulgăr, *Dicționar de sinonime*, Chișinău, Știința, 2014.

Dragomirescu, Nicolae 2011 = A. Dragomirescu, Al. Nicolae, *101 greșeli de lexic și de semantică*, București, Humanitas, 2011.

Filip 2012 = Iu. Filip, *De ce mă doare inima*, Iași, Tipografia Moldova, 2012.

Grosu 2003 = E. Grosu, *Pleonasmele: persuadare și eroare*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 6-10, 2003, p. 202-207.

Marin 1991 = V. Marin, *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Chișinău, Lumina, 1991.

Mureșanu 1998 = Il. Mureșanu, *Capcane ale limbii române. Modele, teste, dicționare, rezolvări*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1998.

Stoichițoiu-Ichim 1995 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Corectitudine și greșală în semantică (II)*, în „Limba și literatura română”, București, nr. 3-4, anul XXIV, 1995, p. 7-9.

Ștefănescu 1998 = I. Ștefănescu, *O istorie a muzicii universale III. De la Schubert la Brahms*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

Ștefănescu 1996 = I. Ștefănescu, *O istorie a muzicii universale II. De la Bach la Beethoven*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Uritescu 1999 = D. N. Uritescu, *Greșeli de exprimare*, Vol. I, București, Editura Steaua Procion, 1999.

Vasilu 2005 = Alex Vasilu, *Dialoguri neprotocolare*, Iași, Cronica, 2005.

www.wikipedia.org (Accesat: iulie 2019).

Angela SAVIN-ZGARDAN

Rezultatele monitorizării posturilor de televiziune din Republica Moldova (Erori privind sintaxa)

A.S.-Z. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Catedra de filologie romanică, ULIM. Cercetător științific principal, șef Sector Istoria limbii, dialectologie și onomastică al Institutului de Filologie Română „B.P. Hasdeu” al MECC. Domenii de interes profesional: semiotică, semantică, motivație lingvistică, istoria limbii, textologie. Autor a peste 180 de publicații științifice.

În lunile februarie-martie 2019, sub auspiciile Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, am monitorizat posturile de televiziune Canal 2, RTR Moldova, NTV Moldova, TV8, Accent, Televiziunea Centrală. Alegerea acestora s-a făcut în funcție de mai mulți factori: audiență, acoperire națională, ponderea emisiunilor informative și de dezbatere, asumarea unui rol cultural și educativ.

S-au ales câte trei emisiuni de la fiecare post de televiziune, urmărindu-se transmisiunea la ore de vârf, și anume: câte o emisiune de știri, o emisiune de talk show și un film titrat în limba română. Au fost monitorizate sub aspect lingvistic doar intervențiile verbale și mesajele scrise (titrări, crawluri) pentru care își asumă responsabilitatea redactorii și colaboratorii posturilor respective, nu și secvențele verbale aparținând invitaților în studio. Având în vedere faptul că nu toate observațiile lingvistice se plasează la același nivel într-o ierarhie a abaterilor de la corectitudinea limbii, am separat erorile elementare, clare, indiscutabile, care pot fi verificate cu ușurință cu ajutorul

instrumentelor normative existente (DOOM, gramatici), de cele mai puțin evidente, mai puțin importante. Astfel, am disociat rezultatele monitorizării în *tabelele de erori pentru fiecare post monitorizat* (însoțite de indicarea formei corecte).

Mă voi opri doar asupra unor inadvertențe, considerate semne ale lipsei de educație și de cultură, la capitolul *Greșeli privind sintaxa*

GREȘELI PRIVIND SINTAXA

1. Omiterea prepoziției *pe* în fața complementului direct

Una dintre cele mai frecvente greșeli de sintaxă întâlnite în fișele de monitorizare este omiterea prepoziției *pe* la pronumele relativ *care* cu funcția de complement direct. Este o greșeală întâlnită la toate posturile monitorizate, dar cu diferențe de frecvență între posturi (și între vorbitori):

„**Vom întreba părinții** lui Max, dacă vor să cheme poliția” (Corect: *Îi vom întreba pe părinții lui Max, dacă vor să cheme poliția*) (TV8, 11.03.2019, 33.11);

„... au făcut public o declarație **pe care au semnat** toți cei 35...” (Corect: *... au făcut public o declarație pe care au semnat-o toți cei 35*) (Accent, 05.03.2019, 58.01).

2. Lipsa acordului între subiect și predicat

„Experiența pe care ai acumulat-o în anii căsniciei **te-au făcut** să înțelegi că...” (Corect: *Experiența pe care ai acumulat-o în anii căsniciei te-a făcut să înțelegi că...*) (NTV, 25.03.2019, 51.03);

„...o delegație de la noi **au plecat**...” (Corect: *... o delegație de la noi a plecat...*) (Canal 2, 12.02.2019, 03.59);

[O delegație] „însă nu **au** avut acces la conaționalii noștri” (Corect: *[o delegație] însă nu a avut acces la conaționalii noștri...*) (Canal 2, 12.02.2019, 04.04);

„Băieții, la o scurtă pauză de publicitate, **zice**...” (Corect: *Băieții, la o scurtă pauză de publicitate, zic...*) (Canal 2, 12.02.2019, 05.40);

„...să nu fie **lăsate** ca moștenire și **problema câinii** care s-au înmulțit pe șantier” (Corect: ...să nu fie **lăsată** ca moștenire și **problema câinilor** care s-au înmulțit pe șantier) (Accent, 05.03.2019, 54.22);

„...am vrea să știm dacă **au reușit** Partidul Democrat să discute...” (Corect: ...am vrea să știm dacă **a reușit** Partidul Democrat să discute...) (TV8, 11.03.2019, 18.40);

„Pentru viața Sabrinei **a luptat** sute de oameni...” (Corect: Pentru viața Sabrinei **au luptat** sute de oameni...) (TV8, 11.03.2019, 25.16);

„...mai multe clădiri **a fost** lăsate fără acoperiș” (Corect: ...mai multe clădiri **au fost** lăsate fără acoperiș) (TV8, 11.03.2019, 25.48);

„Printre norocoșii care **a scăpat** cu viață pentru că **a întârziat** la avion este președintele asociației...” (Corect: Printre norocoșii care **au scăpat** cu viață, pentru că **au întârziat** la avion, este președintele asociației...) (TV8, 11.03.2019, 37.35);

„**Au trecut** o sută de ani” (Corect: **A trecut** o sută de ani) (TV8, 11.03.2019, 24.41). Aici: acordul se face între subiectul exprimat prin numeralul **o (una) sută** și predicatul exprimat prin verbul *a trece*.

3. Lipsa acordului din grupul nominal la numerele

Destul de frecvent se întâlnește lipsa acordului numeralelor *unul/una, doi/două* cu substantivul pe care îl determină. Numeralul cardinal *douăsprezece* poate însoți doar substantive de genul feminin. La fel de simple ar trebui să fie reperele legate de oră sau de ziua din calendar. Când suntem întrebați cât e ceasul, răspundem „E ora două” (variantă corectă), și nu „E ora doi” (variantă greșită). Or, dacă spunem „ora două”, e limpede că trebuie să spunem și „ora douăsprezece”. Prin urmare, vom spune *Poștașul a venit la ora douăsprezece și un sfert* sau *Meciul a început la ora douăzeci și două*.

Regula afirmă că numerele *unu/una* și *doi/două* au ambele forme de gen: „Nașterea este un proces lung care poate dura de la **doisprezece** până la patruzeci și opt de ore” (Corect: Nașterea este un proces lung care poate dura de la **douăsprezece** până la patruzeci și opt de ore) (Canal 2, 12.02.2019, 13.31);

4. Lipsa acordului dintre articolul genitival și substantivul pe care îl lămurește

„Pregătiți ordinul de concediere **al** lui Bușueva” (Corect: *Pregătiți ordinul de concediere a lui Bușueva*) (Canal 2, 12.02.2019, 34.58);

„...deputat ales **a** blocului ACUM” (Corect: ... *deputat ales al blocului ACUM*) (TV 8, 11.03.2019, 36.12); „...reprezentanți **a** Partidului Socialiștilor...” (Corect: ...*reprezențați ai Partidului Socialiștilor*) (TV8, 11.03.2019, 36.22);

„...în rândul adolescenților și **a** tinerilor” (Corect: ...*în rândul adolescenților și al tinerilor*) (Accent, 05.03.2019, 51.57).

5. Lipsa acordului între subiect și atribut

„Semnul de pe **degete**, de la inel...” (Corect: *Semnul de pe deget, de la inel...*) (TV8, 11.03.2019, 36.49).

6. Conjunția și după particula *ca* (și parazită)

Utilizată uneori pentru a evita o cacofonie, conjunția *și* apare și în contexte în care nu se pot produce cacofonii, întreaga structură *ca+și* fiind simțită ca o unitate care marchează calitatea (sau relația, în unele situații). Indiferent că se evită o cacofonie sau nu, această utilizare „parazită” a conjuncției *și* este greșită: „...reprezentanții societății civile și alți **ca și** Dumneavoastră...” (Corect: ...*reprezentanții societății civile și alți ca Dumneavoastră...*) (TV8, 11.03.2019, 36.22).

7. Utilizarea greșită a prepozițiilor

În vorbirea orală din Republica Moldova se semnalează frecvent utilizarea greșită a prepozițiilor **în**, **la** în raport cu substantivele pe care le preced. Astfel, conform regulii, prepoziția **la** se utilizează înaintea denumirii de oraș, iar prepoziția **în** înaintea denumirii de țară:

„...delegația care a plecat **în** Moscova...” (Corect: ...*delegația care a plecat la Moscova...*) (Canal 2, 12.02.2019, 04.25);

Din cauza exprimării neexplicite, se confundă sensul, de exemplu, mătușa se jenează în fața personajului Lioșa, dar nu Lioșa este cauza jenei: „Mi-i rușine **de** Lioșa” (Corect: *Mi-i rușine **față de** Lioșa*);

„...i-a îndemnat să păstreze vie memoria **despre** cei care și-au dat viața pentru pace și libertate” (Corect: *...i-a îndemnat să păstreze vie memoria **celor** care și-au dat viața pentru pace și libertate*) (NTV, 25.03.2019, 37.55);

„**Despre** faptul că V.P. își dorește funcția de prim-ministru, cred că nu mai este un secret pentru nimeni” (Corect: *Faptul că V.P. își dorește funcția de prim-ministru, cred că nu mai este un secret pentru nimeni*) (TV8, 11.03.2019, 43.11);

„Niciodată nu am mers **după** oraș cu autobuzul” (Corect: *Niciodată nu am mers în **afara** orașului cu autobuzul*) (RTR, 04.02.2019, 34.49).

8. Utilizarea greșită a conjuncțiilor

Utilizarea conjuncției copulative în locul celei adversative: „...dar să spui adevărul **sau** n-o să-mi fie milă de tine” (Corect: *... dar să spui adevărul, **altminteri** / **în caz contrar** n-o să-mi fie milă de tine*) (Canal 2, 12.02.2019, 20.03).

„...totul a fost blocat, **pentru că** Igor Dodon să se folosească de viețile lor în campania electorală” (Corect: *...totul a fost blocat, **pentru ca** Igor Dodon să se folosească de viețile lor în campania electorală*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 07.20).

9. Discontinuități sintactice. Nemarcarea relațiilor sintactice

9.1. În talk-show-uri se atestă numeroase discontinuități sintactice (anacoluri); acestea apar mai frecvent când locutorul este pus în situația de a vorbi liber, de multe ori fără întrebări scrise în prealabil. Frazele încep cu un tipar de construcție, apoi acesta este abandonat și fraza continuă cu un alt tipar de construcție sau cu altă idee. Discontinuitatea sintactică poate afecta doar o categorie gramaticală (cazul, numărul, persoana) sau întreaga structură a enunțului:

„...femeile însărcinate... care mănâncă crenvurștii..., există o probabilitate ca să influențeze negativ copilul” (Corect: *În cazul dacă femeile însărcinate folosesc abuziv în alimentație crenvurști, există o probabilitate de influență negativă asupra copilului*) (Canal 2, 12.02.2019, 17.38);

„...mie, cel mai important este să găsiți carne...” (Corect: *... după mine cel mai important este să găsiți carne... ” sau, după opinia mea, cel mai important este...*) (Canal 2, 12.02.2019, 21.16);

„Am un copil de 3 ani, acum el nu doar se va bucura, dar și va fi demonstrat că locatarii acestei curți suntem foarte mulțumiți” (Corect: *Am un copil de trei ani, acum el se va bucura. Noi, locatarii acestei curți, suntem foarte mulțumiți*) (Accent, 03.05.19, 43.55);

„În ziua eliberării orașului Lipcani eu m-am născut. **75 de ani**” (Corect: *În ziua eliberării orașului Lipcani eu m-am născut, acum 75 de ani*) (NTV, 25.03.2019, 42.28);

Se atestă o lipsa totală de coerență în expunere, lipsa acordului între subiect și predicat, cuvinte folosite impropriu, subiect folosit cu prepoziție în față: „...**unicul lucru cu care** se ocupă... **este** critica agresivă la adresa oponentilor politici și promisiunile deșarte.” (Corect: **Lucrurile de care se ocupă... sunt** critica agresivă la adresa oponentilor politici și promisiunile deșarte...) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 13.32);

„...în două zile, **la Orhei land**, cel mai mare parc de distracții din țară, va găzdui un concert extraordinar...” (Corect: *... în două zile, Orhei land, cel mai mare parc de distracții din țară, va găzdui un concert extraordinar...*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 07.01);

„Noi doar **visam** la aceasta, **visam** să trăim **după** oraș” (Corect: *Doar era visul nostru, voiam să locuim în afara orașului...*) (RTR, 04.02.2019, 45.04). Explicație: Repetarea aceluiași cuvânt în vecinătate. Sintaxă: structura nefirească a frazei. Lexic: folosirea incorectă a prepoziției, calc după limba rusă (*după oraș*).

9.2. Este implicată folosirea incorectă a pronumelui relativ *care*: „... este **numărul care** puteți să sunați...” (Corect: *este numărul la care puteți să sunați...*) (Canal 2, 12.02.2019, 37.02).

9.3. Eliminarea nejustificată a unui cuvânt din enunț/titlu: „...**CEC a confirmat scrutinul...**” (Corect: **...CEC a confirmat rezultatele scrutinului...**) (Accent, 05.03.2019, 30.09);

„CEC a **totalizat alegerile** parlamentare din 24 februarie” (Corect: **CEC a totalizat rezultatele alegerilor / a confirmat rezultatele scrutinului parlamentare din 24 februarie**) (Accent, 05.03.2019, 30.11).

9.4. Complementul direct exprimat printr-un substantiv inanimat nu se utilizează cu reluarea formei atone a pronumelui personal, doar cele exprimate de substantive animate: „...am tăiat-**o** carnea de miel...” (Corect: **...am tăiat carnea de miel...**) (Canal 2, 12.02.2019, 20.53).

9.5. Enunțul nu conține un verb (această structură fiind un calc după limba rusă, unde enunțurile pot să nu aibă verb). În limba română verbul este, de regulă, obligatoriu în enunț. În cazul în care verbul lipsește, se pune cratimă:

„Du-te până nu a venit șeful și **nimănui un** cuvânt...” (Corect: *Du-te până nu a venit șeful și nimănui să nu spui/să nu sufli un cuvânt...*) (Canal 2, 12.02.2019, 04.43); „Cum treburile?” (Corect: **Cum îți merg treburile/Cum o mai duci?**) (RTR, 04.02.2019, 28.49); „Cum treburile?” (Corect: **Cum merg treburile/cum avansați în lucru?**) (RTR, 04.02.2019, 52.16); „Ei, cum treburile?” (Corect: **Ce mai faci, cum o mai duci?**) (RTR, 04.02.2019, 18.53); „Cum treburile?” (Corect: **Ce mai faceți, ce mai e nou?**) (RTR, 04.02.2019, 35.33).
Explicație: Calc după limba rusă.

9.6. Folosirea abrevierii când nu e cazul. Numele statului nostru se scrie: *Republica Moldova* sau se abreviază doar *Moldova*, nu „RM”: „2 martie – zi tragică în istoria contemporană a **RM**”. (Corect: *2 martie – zi tragică în istoria contemporană a Republicii Moldova*) (Accent, 05.03.2019, 35.57).

9.7. Omisiunea prepoziției *de* după numerale mai mari de 19: „În total au fost alocate 40 milioane lei din bugetul municipal” (Corect: *În total au fost alocate 40 **de** milioane lei din bugetul municipal*) (Accent, 05.03.2019, 42.15).

9.8. Utilizarea incorectă a regimului verbal: *a suna **pe cineva***: „Mai bine **I-ai telefona** pe Petea” (Corect: *Mai bine **i-ai telefona** lui Petea*)

(Accent, 05.03.2019, 31.41); „**Pe mine** nu m-ai telefonat” (Corect: **Mie** nu mi-ai telefonat) (Accent, 05.03.2019, 43.37);

„Îmi cer scuze” (Corect: *Cer scuze*) (Accent, 05.03.2019, 42.19);

„...cinstim amintirea **despre** ei” (Corect: *...cinstim amintirea lor*) (NTV, 25.03.2019, 41.24);

„...unicul lucru **cu care** se ocupă reprezentanții ACUM...” (Corect: *...unicul lucru de care se ocupă reprezentanții ACUM...*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 13.26);

„Își face **griji de tine**” (Corect: *Își face griji pentru tine*) (RTR, 04.02.2019, 17.20);

„Această funcție îmi necesită atâta timp...” (Corect: *Această funcție necesită atâta timp*) (RTR, 04.02.2019, 37.33). Explicație: Verbul *a necesita* este verb tranzitiv, de aceea nu poate fi utilizat cu un pronume la dativ;

„Eu tot mă ocup **cu patinaj**” (Corect: *Eu tot mă ocup de...*) (RTR, 04.02.2019, 37.33). Explicație: A se ocupa *de*, dar nu *cu*, e calc după limba rusă;

„Îmi reușește **în** carieră și aceasta te enervează” (Corect: **Reușesc în carieră și aceasta te enervează**) (RTR, 04.02.2019, 43.47). Explicație: Utilizarea incorectă a verbului intransitiv în loc de verb tranzitiv.

9.9. a) Utilizarea incorectă a pronumelui personal, forma atonă, în funcție de complement direct/indirect:

„...**le-ați făcut** cunoștință lui Piotr și cu Catea...” (Corect: *...i-ați făcut cunoștință lui Piotr și Catei...*) (Accent, 05.03.2019, 37.24);

„Explicați-**ne** și alegătorilor Dumneavoastră...” (Corect: *Explicați-le și alegătorilor Dumneavoastră...*) (RTR, 15.02.2019, 11.02).

b) Folosirea incorectă a dublei reluări a complementului direct printr-o formă neaccentuată (scurtă) a pronumelui personal, deoarece complementul direct este exprimat prin substantiv inanimat (sume): „Sumele obținute din revânzări **le-au** folosit în interes personal...” (Corect: *Sumele obținute din revânzări au fost folosite în interes personal...*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 23.42).

c) Nerespectarea dublei reluări a complementului direct printr-o formă neaccentuată (scurtă) a pronumelui personal în cazul acuzativ: „...mii de oameni au venit la biserica Sf. Teodora de la Sihla pentru **a petrece** pe ultimul său drum pe...” (Corect: *...mii de oameni au venit la biserica Sf. Teodora de la Sihla pentru a-l petrece pe ultimul său drum pe...*) (TV8, 11.03.2019, 18.31); „**Am concediat** dădaca” (Corect: **Am concediat-o pe dădacă**) (RTR, 04.02.2019, 28.55);

„Banca Centrală a Federației Ruse **a retras** licența Olma-Bank” (Corect: *Banca Centrală a Federației Ruse i-a retras licența Olma-Bank*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 19.29).

9.10. Calc după limba rusă. Structura frazei e nefirească pentru limba română: „Numesc această putere magică de iubire” (Corect: *Este puterea magică a iubirii*) (Accent, 03.05.19, 36.50);

„Acum **am profesia de economist**” (Corect: *Acum sunt economist de profesie*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 05.02);

„La mama mea cineva a pus un buchet extraordinar” (Corect: *Cineva i-a pus pe mormântul mamei un buchet extraordinar*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 06.28);

„Și karaoke, **tot ce trebuie** pentru **corporativ**” (Corect: *Și karaoke, totul de ce e nevoie pentru o petrecere corporativă*) (RTR, 04.02.2019, 19.36);

„**Nu-mi trebuie** povești” (Corect: *Nu vreau povești /Nu am nevoie de povești*) (RTR, 04.02.2019, 35.41);

„...**la mine e o catastrofă**” (Corect: *Sunt într-o situație catastrofală*) (RTR, 04.02.2019, 12.17);

„**Se primește** că ea singură ne-a găsit” (Corect: *Iese/reiese/inseamnă că ea singură ne-a găsit*) (RTR, 04.02.2019, 38.11).

9.11. Confundarea diatezelor verbale. Aici: Utilizarea nefondată a verbului tranzitiv în locul celui reflexiv: „...în contextul decretării... Președinția **a alăturat** acestui marș” (Corect: *...în contextul decretării ... Președinția s-a alăturat acestui marș*) (NTV, 25.03.2019, 12.17).

9.12. La enumerarea părților omogene ale propoziției, substantivele trebuie să fie de aceeași formă – sau hotărâtă, sau nehotărâtă: „... care va elabora soluții complete privind prevenirea, **politici** în instituțiile de învățământ, **abordări** de reabilitare a pacienților...” (Corect: ... care va elabora soluții complete privind **prevenirea, politicile** în instituțiile de învățământ, **abordările** de reabilitare a pacienților...) (NTV, 25.03.2019, 36.51).

9.13. Repetări inutile: „... **abordări** de reabilitare a pacienților, **abordări** de resocializare...” (Corect: ... **abordările** de reabilitare a pacienților, de resocializare...) (NTV, 25.03.2019, 36.51).

9.14. Nemarcarea formei de vocativ: „Ascultă, **băiețel!**” (Corect: *Ascultă, băiețele!*) (NTV, 25.03.2019, 12.38); „Atunci nu fii obraznic, **băiețel!**” (Corect: *Atunci nu fi obraznic, băiețele!*) (NTV, 25.03.2019, 12.52).

9.15. Nemarcarea relațiilor sintactice din grupul nominal în denu-miri. Se răspândește tot mai mult stilul telegrafic, administrativ, de juxtapunere a unor substantive în nominativ, fără marcarea relațiilor sintactice dintre ele prin desinențe, prepoziții, articole. Acest stil are avantajul scurtimei, multe dintre exemple apărând ca titluri ale știrilor sau ale emisiunilor. Tipul acesta de construcție s-a extins însă și la limbajul moderatorilor sau al prezentatorilor. Se recomandă evitarea lor, deoarece sunt nefirești pentru limba română (tipologic, în română se utilizează prepoziții și forme flexionare pentru marcarea relațiilor dintre cuvinte): „**Director** executiv **Institutul** de Politici și Reforme Europene”. (Corect: **Directorul** executiv **al Institutului** de Politici și Reforme Europene) (TV8, 11.03.2019, 39.53).

10. Topica

Sunt atestate situații când, din cauza topicii incorecte, este confundat sensul enunțului: „**Imediat** cum afli ceva să vii direct la mine” (Corect: *Cum afli ceva, imediat să vii la mine*). Topica cuvintelor e incorectă, adverbul *imediat* se referă la verbul *a veni*, dar nu la verbul *a afla* (NTV, 25.03.2019, 36.00);

„Astăzi va veni Spișina, e ultima care l-a văzut viu pe Krasnov” (Corect: *Astăzi va veni Spișina, e ultima care l-a văzut pe Krasnov viu*) (NTV, 25.03.2019, 37.11);

„Pe acest caz a fost deschis și un dosar penal, **materialele căruia** au fost secretizate...” (Corect: *Pe acest caz a fost deschis și un dosar penal, ale cărui materiale au fost secretizate...*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 04.46);

„Printre băncile prin intermediul cărora Platon spăla sute de milioane de dolari...” (Corect: *Printre băncile prin al căror intermediu Platon spăla sute de milioane de dolari...*) (Televiziunea Centrală, 12.02.2019, 18.43);

„De ce nu vor să vorbească despre viitoarele scenarii **socialiștii**...” (Corect: *De ce **socialiștii** nu vor să vorbească despre viitoarele scenarii...*) (TV8, 11.03.2019, 36.58).

Concluzii

În urma monitorizării unor posturi de televiziune din Republica Moldova, s-au constatat următoarele inadvertențe la capitolul „Greșeli privind sintaxa”:

1. Lipsa acordului între subiect și predicat, în grupul nominal la nume-rale, între articolul genitival și substantivul pe care îl lămurește.
2. Utilizarea greșită a prepozițiilor și conjuncțiilor.
3. Discontinuități sintactice. Nemarcarea relațiilor sintactice:
  - 3.1. folosirea incorectă a complementului direct exprimat prin pro-nume;
  - 3.2. nerespectarea dublei reluări a complementului direct;
  - 3.3. neutilizarea verbului în enunț;
  - 3.4. utilizarea incorectă a regimului verbal;
  - 3.5. structura nefirească a frazei;
  - 3.6. greșeli la utilizare a formei de vocativ, a părților omogene ale propoziției;
  - 3.7. nemarcarea relațiilor sintactice din grupul nominal în denu-miri;
  - 3.8. calc după limba rusă a frazei;
  - 3.9. repetări inutile.
4. Topica incorectă.

Larisa GURĂU

Considerații asupra normei fonologice

L.G. – conf. univ. doctor în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare: cultivarea limbii, fonetica, ortografia și ortoepia limbii române, lingvistica aplicată.

Participantă la conferințe naționale și internaționale.

Orice vorbitor cult al unei limbi tinde să folosească un limbaj articulat corect, să fie bine instruit, să aibă un nivel înalt de cultură, să aibă competențe de vorbire contextuală. Omul care vorbește plăcut auzului și respectă coordonatele fundamentale ale vorbirii culte, corectitudine, adecvanță (potrivire), varietate, cunoaște normele limbii literare. Cultivarea limbii române a fost totdeauna în atenția celor mai cunoscuți lingviști, autori de vază, care au dezvoltat acest domeniu al lingvisticii. Cultivarea limbii pornește întotdeauna de la cuvânt, de la înțelegerea și utilizarea lui corectă în funcție de context și de situație și, cu cât mai bogat este bagajul de cuvinte al unui vorbitor, cu atât mai profundă și mai nuanțată este gândirea lui. Cultivarea limbii presupune un pas spre vorbitorul cult, iar importanța formării vorbitorului cult decurge din însuși procesul de cultivare a populației. În spațiul nostru lingvistic, problemele de cultivare a limbii au fost abordate în numeroase lucrări științifice și publicistice, toate având scopul de promovare și recomandare a normei gramaticale, a formelor și a structurilor impuse de varianta corectă, literară a limbii, totodată propunându-se inventarierea, explicarea și condamnarea oricărei deviații de la normă la toate nivelurile lingvistice.

Promotoare a vorbirii corecte și luptătoare activă pentru respectarea normelor limbii literare, distinsa lingvistă Irina Condrea susține, în lucrarea *Curs de stilistică*, faptul că, în liniile cele mai generale, „limba” reprezintă (după Saussure) un tezaur, rezultat din practica vorbirii unei comunități, un sistem gramatical care există virtual în creierul fiecăruia. Norma este un ansamblu de condiționări, de esență socioculturală, impuse, implicit sau explicit, subiectului vorbitor în întrebuințarea limbii naționale „limitând posibilitatea de exprimare și comprimând posibilitățile oferite de sistem în marginile fixate de realizări tradiționale” (Condrea 2009: 180).

În aceeași ordine de idei, Irina Condrea susține că norma are caracter schimbător. Se pot atesta mai multe aspecte ale normei, la diferite nivele (fonetic, morfologic, sintactic, lexical), care se stabilesc în cadrul diferitelor grupuri de vorbitori și sunt generate de diverși factori – sociali, teritoriali, istorici. Este considerat normă acel model de exprimare care este cunoscut și acceptat de toți vorbitorii grupului dat într-o anumită perioadă istorică.

Vorbind despre aceste diversități ale normei, trebuie să avem totdeauna pentru comparație un etalon, un model de exprimare considerat normat și corect. Acest model este **limba literară**. În cadrul limbii naționale, care cuprinde toate formele de manifestare a limbii date, limba literară este varianta cea mai îngrijită și corectă sub toate aspectele – fonetic, morfologic, lexical, sintactic și stilistic. Limba literară este limba activităților academice, a mediilor politice, de afaceri și desigur, în primul rând, limba operelor artistice, limba presei, radioului, televiziunii. Anume limba literară se folosește în sferile cele mai înalte ale vieții publice, în învățământ, în activitățile cu caracter cultural.

Limba literară are un aspect normat, fixat de gramatici și de alte lucrări normative. Ea are caracter supradialectal și suprasocial, adică modul de exprimare specific graiurilor sau unor grupuri aparte de vorbitori nu se încadrează în limba literară. În lucrările artistice, în operele scriitorilor, în funcție de scopul urmărit, pot să apară anumite abateri de la normele limbii literare, care sunt justificate de situația de comunicare și de intențiile stilistice și comunicative ale autorului (Condrea 2009: 181).

Respectarea normei fonologice este cerută și promovată de Irina Con-drea și în publicistica Domniei Sale. Materialele publicate în ziarul „Timpul” pe parcursul anilor 2010-2014, care mai apoi au fost incluse în volumul *E timpul să vorbim corect*, vizează și aspectul ortoepic al limbii române vorbite în Republica Moldova. Pronunția regională, după părerea savantei, are particularități specifice, care se manifestă doar în comunicarea orală. Pentru vorbitorii moldoveni este un lucru obișnuit să pronunțe *sară* (seară), *samă* (seamă), *jițâl* (vițel), *chișior* (picior), *ghini* (bine), *chept* (piept), *tăti* (toate), *vorghești* (vorbește) ș.a.m.d. Moldovenii mai au obișnuința de a „înghiți” unele sunete sau silabe întregi – exemple clasice în acest sens sunt formele populare *măligă* (mămăligă), *sântămaria* (Sfânta Maria), *dădăori* (de două ori), *felurli* (felurile), *disupt* (dedesubt).

Fenomenul de omitere a fonemelor sau a silabelor în interiorul cuvântului, numit sincopă, este atestat în limbajul popular-oral. În variantă basarabeană însă, acesta denotă o pronunție neîngrijită, amalgamată, făcând ca exprimarea să devină „bâlbăită” și greu de înțeles, de ex. *prșdinti* (președinte), *prticipanț* (participant), *trlebus* (troleibuz), *buznari* (buzunar), *fetli* (fetele), *drumurli* (drumurile), *nuș-și* (nu stiu ce), *nuș-cari* (nu știu care), *măc-acasă* (mă duc acasă) etc.

Adăugarea unor sunete se poate face și la mijlocul cuvântului (epenteză), de ex. varianta populară *copchil* (copil), *coșcogeamite* (cogeamite). La sfârșitul cuvântului se pot adăuga sufixe cu ajutorul cărora se obțin lexeme cu sens ironic, ludic, pentru intensificarea efectului umoristic.

Când cuvintele populare, familiare sunt rostite în această manieră într-o situație de comunicare neoficială, un asemenea mod de a vorbi este original și destul de spectaculos. Însă chiar și în astfel de împrejurări, lucrurile uneori degenerază în neglijențe prea mari – putem auzi *am șăst* (am șezut), *am văst* (am văzut), *mă dor cioarli* (mă dor picioarele), *nuș-și fac iia* (nu știu ce fac ei), *măc-acasă* (mă duc acasă). Mai adăugăm aici și obișnuința unor tineri orășeni de a rosti în manieră rusească consoanele [d], [t] – *dzespre ține*, *dze prițeŋeni* etc.

La nivel fonetic-fonologic există și multe manifestări ale diglosiei: forme de pronunție moldovenească – [ʃi] pentru [ce/ci], de ex. *șini*, *să șie*, *înșet*, *fași*, *tași* (cine, să fie, încet, face, tace); [j] pentru ge/gi: *crenji*,

înjer, jer, moșneji (crengi, înger, ger, moșnegi); modificarea vocalei finale: *peste-pisti, grele-greli, casă-casî, masă-masî* etc.; pronunție influențată de fonetismul limbii ruse – *traleibus, televizor, zală* (troleibuz, televizor, sală) etc. (Condrea 2018: 106).

Adoptarea variantei literare de rostire, susține savanta, este absolut necesară pentru persoanele publice, pentru profesori, politicieni, funcționari ș.a., care trebuie să supravegheze atent exprimarea. Vorbitorii noștri însă neglijează permanent câteva reguli. Este vorba de vocalele finale [e] și [ă], care nu trebuie transformate în [i] și [î] în cazuri de tipul *partidi* (partide), *programî* (programă), *șădinți* (ședință), *alianți* (alianță), *siguranți* (siguranță) etc. Vocala [e] la început de cuvânt trebuie pronunțată mai deschis, ea nu se rostește iotat (ca în cuvântul iepure), ci cu trecere mai mult spre [ă]; deci nu *iconomii, ixa-mini, ielevi, ieropini*, ci economie, examene, elevi etc, dar nici *ăconomie, ăxamănă, ălăvi, ăuropăni, dăspă ăl, prățuri* ș.a., cum se silesc să rostească unii prezentatori tv.

Sunt cu totul dezagreabile sincopale, provenite din lenea de a pronunța explicit toate silabele *in-de-pen-den-ță, con-sti-tu-ți-e, ne-ce-si-tă-ți-le*; așa că de multe ori auzim chiar de la unii parlamentari: *indpîndenți, constuții, nicistati, prticipanț* etc. etc. (Condrea 2014: 40-41).

O pronunție frumoasă și clară, dar mai ales corectă, afirmă Irina Condrea în volumul *Norma literară și uzul local*, se obține cu un anumit efort, depus conștient și ghidat de dorința de a vorbi fără cusur limba literară. Însă mulți dintre vorbitorii noștri autohtoni, din păcate, își stabilesc ei singuri un fel de „reguli personale” de care se conduc, însă nu-și prea dau osteneala să verifice dacă tot ce pare rostit frumos este și corect. O idee înrădăcinată bine, după cum se vede, în conștiința vorbitorilor noștri este că toate cuvintele mai noi, „mai literare”, mai românești, trebuie pronunțate cu [ge/gi] și nicidecum cu [j]. Realitatea e cu totul altfel; sunt greșite formele *rotungire, rotungime, rotunji, rotungesc*; se scrie și se pronunță cu [j] – *rotunjire, rotunjime, rotunji, rotunjesc*. La fel se scriu și se pronunță cuvintele neglijent, a sprijini, a dojeni. Din această serie mai fac parte și alte cuvinte neologice, la care se greșește în mod curent: a se jena (*nu a se gena*), forjerie (*nu forgerie*), menajerie (*nu menagerie*), precum și mai vechile păianjen (*nu păiagen*), pajiște (*nu pagiște*), a stânjeni (*nu a stângeni*) (Condrea 2001: 79-80).

În exprimarea orală nici accentul nu trebuie neglijat, mai ales de către cei care vorbesc în public, pentru că și deplasarea inoportună a accentului constituie o încălcare a normei literare. La noi, subliniază Irina Condrea, unele cuvinte sunt pronunțate după ureche și circulă de ani buni cu deformări de accent – este vorba de mult vehiculată variantă incorectă *diplômă*, corect fiind *díplomă*. Surprinzător de repede se molipsesc de accentele greșite crainicii și prezentatorii; vorbind despre *administratóri* (de microbuze), nimeni nu și-a dat silința să verifice cum se pronunță respectivul cuvânt, or acesta, conform dicționarelor, are accentul pe al doilea *a*, deci sună administrator. La fel stau lucrurile și cu alte lexeme: industrie se pronunță greșit *indústríe*, editor, *fúrie* capătă inoportun accentul pe *i* și auzim *edítor*, *furíe*.

Se cere mare atenție în cazul următoarelor cuvinte, care, în conformitate cu normele actuale, trebuie accentuate astfel: *avarie* (nu *avarie*), *butelie* (nu *butelie*), *simbol* (nu *simbol*), *credit* (nu *credit*), *tranzit* (nu *tranzit*), *rucsac* (nu *rucsac*) etc. (Condrea 2014: 38-39).

Normele ortoepice stabilesc corectitudinea formală a pronunțării cuvintelor ca unități lexicale și a pronunțării formelor flexionare și chiar a pronunțării unor cuvinte legate în vorbire – toate acestea cu referiri și la morfologie, și la sintaxă. Apariția normelor ortoepice este determinată de necesitatea combaterii rostirii dialectale sau a celei ce caracterizează vorbirea neîngrijită, precum și a fluctuațiilor în pronunțare, condiționate de poziția sunetului în cuvânt.

Deși mulți vorbitori ai limbii române neglijează cerințele exprimării corecte, la fel de importante sunt atât conținutul, cât și forma mesajului transmis. Corectitudinea exprimării reflectă logica limbii, nivelul de cultură al celui care comunică. Lucrările normative au o contribuție fundamentală prin calitatea și cantitatea informațiilor oferite din punct de vedere științific. Normele limbii literare oferă suportul cel mai sigur în delimitarea dintre corect și greșit; toate lucrările normative având în vedere, în primul rând, limba literară. În concluzie, se poate constata că norma este o expresie convențională a unui anumit uz lingvistic, impusă persoanelor ce aparțin unei anumite comunități lingvistice, pe o anumită perioadă, cu o forță de constrângere mai mare sau mai mică.

În condițiile actuale concrete din Republica Moldova, propagarea normelor limbajului standard trebuie făcută în permanență, pentru ca această variantă a limbii naționale să fie folosită de toți vorbitorii. Într-o exprimare corectă trebuie să se respecte toate normele preconizate de gramaticile limbii literare, avându-se în vedere, în egală măsură, normele: fonologică, morfologică, sintactică, semantică și stilistico-funcțională.

Referințe bibliografice

Condrea 2001 = Irina Condrea, *Norma literară și uzul local*, Chișinău, FEP Tipografia Centrală, 2001.

Condrea 2009 = Irina Condrea, *Curs de stilistică*, Chișinău, CEP USM, 2009.

Condrea 2014 = Irina Condrea, *E timpul să vorbim corect*, Chișinău, Prut, 2014.

Condrea 2018 = Irina Condrea, *Sociolingvistica*, Chișinău, CEP USM, 2018.

Alexandra GHERASIM

Categorii gramaticale explicite și implicite și reflexele lor în comunicare

A.G. – conf. univ. dr. în filologie, Departamentul limba română, lingvistică generală și limbi clasice, Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare: gramatică, teoria textului, sociolingvistică. Autoare a șase cărți, între care *Raporturile text-metaforă în limbajul literar – artistic* (1997); *Limba română. Grupul nominal* (2000); *Limba română. Grupul verbal* (2001); *Teoria textului* (antologie, 2008); *Discurs specializat – lexic și gramatică de bază* (2014).

Prin categorii gramaticale înțelegem acele semnificații gramaticale opozabile care se realizează, în planul expresiei, prin formele paradigmaticale ale cuvântului. Astfel că astăzi, statut de categorie gramaticală li se atribuie opozițiilor de gen, număr, caz, timp, mod, persoană, grade de comparație, diateză, la care, în unele clasificări, se mai adaugă opozițiile de aspect și determinat-indeterminat.

La determinarea categoriilor gramaticale se aplică aspectul formal al manifestării opozițiilor gramaticale, care-și află expresie în distincțiile dintre formele paradigmaticale ale cuvintelor autosemantice.

La nivelul expresiei, marcarea categoriilor gramaticale de cele mai multe ori se realizează sincretic în cazul substantivului și adjectivului (pe cale sintetică), sau mixt și redundant (pe cale sintetico-analitică) în cazul verbului și substantivului. În anumite cazuri morfemele cu ajutorul cărora se exprimă opozițiile din cadrul categoriilor gramaticale adesea coincid cu formații derivativi ai cuvintelor derivate.

La etapa actuală de dezvoltare a limbii române, unele opoziții gramaticale din cadrul cate-

goriilor gramaticale nu sunt reprezentate, în planul expresiei, prin formele paradigmaticale ale cuvântului, ci se redau prin structuri sintagmatice (cum este în cazul categoriilor gramaticale de comparație sau diateză). Totodată, o serie de alte opoziții gramaticale se manifestă doar în planul conținutului (e vorba de opoziții de tip „tranzitiv/intranzitiv”, „animat/inanimat”, „personal/nonpersonal”) și nu sunt recunoscute drept categorii gramaticale propriu-zise, deși ele au reflexe evidente asupra structurilor enunțiative (cf. și opozițiile neexplicite ca: *propriu/comun*, *numerabil/nonnumerabil*, *concret/abstract* ș.a. – la substantive; *calitativ/relațional*, *calitativ/cantitativ*, *referențial/pronominal* ș.a. – la adjective; *personal/impersonal*, *acțional/neacțional*, *autosemantic/sinsemantic*, *dinamic/existențial* ș.a. – la verbe).

În articolul nostru vom lua în dezbatere legitățile combinatorii determinate de opozițiile gramaticale manifestate doar în planul conținutului – animat/inanimat și personal/nonpersonal.

Categoria animat/inanimat poate fi examinată la nivel sistemic, întrucât afectează atât grupul nominal (realizând structuri sintactice cu dativ și acuzativ prepozițional *vs* dativ și acuzativ neprepozițional), cât și grupul verbal (actualizând opozițiile tranzitiv/intranzitiv *vs* activ/pasiv). Reflexele multiple în planul expresiei și în cel al conținutului în diferite limbi îi conferă acestei categorii un caracter universal.

În *Dicționarul General de Științe* se menționează că limba română aparține grupului de limbi sensibile față de categoria *animatului*, ceea ce se manifestă gramatical prin construcția specială a obiectului direct cu *pe*, în cazul coexistenței, pentru nominalul obiect, a trăsăturilor lexico-semantice [+ Personal], [+ Definit]; prin selecția unor forme pronominale speciale; prin semne de comportament diferit al numelor de rudenie (selecția cliticelor posesive: *casa mamei-sii*) și al numelor umane proprii (declinarea numelor proprii de bărbați, care la genitiv-dativ primesc articolul proclitic lui: *lui Ion*) (*Dicționar General de Științe*: 53).

Marcarea genitivului și a dativului cu *lui* în poziție proclitică s-a gramaticalizat în cazul numelui propriu masculin *de persoană* (ex.: atitudinea *lui Ion*), extinzându-se și la cele feminine, a căror terminație consonantică sau vocalică (alta decât *a*), nu permite asocierea terminației *-ei* (cf.:

lui Carmen, lui Meri etc.). Aceeași legitate se aplică și în combinarea cu nume de rudenie, feminine sau masculine (ex.: *lui nenea, lui badea, lui tanti*) și atunci când însoțesc denumirile lunilor anului (ex.: *capriciile lui martie*) – primele opt luni având la origine nume proprii masculine.

În contextul dat este cazul să menționăm că e greșit să utilizăm *lui* proclitic în asocieri cu substantive feminine proprii, care nu sunt vizate în situațiile descrise mai sus, cu atât mai mult, în prepoziția substantivelor comune feminine (greșit: *i-am spus lui Ana, lui mama, lui colega*; corect: *i-am spus Anei, mamei, colegei*).

Cea mai cunoscută ierarhie extinsă a animatului, formulată de R.M.W. Dixon în 1979 și preluată și de alți lingviști, se prezintă astfel: *pronumele personale, persoana I și II < pronumele de persoana III < numele proprii < substantivele comune [+ Uman] < substantivele comune [- Uman] [+ Animat] < substantivele comune [- Animat]* (Apud Iorga Mihail 1979).

Referindu-se la categoriile gramaticale clasificatoare, cercetătorul Alexandru Dârul menționează că „o serie de opoziții gramaticale, care se manifestă doar în planul conținutului (e vorba de opoziții de tip tranzitiv/intranzitiv, animat/inanimat, personal/impersonal) nu sunt recunoscute drept categorii gramaticale, deși ele sunt comensurabile, sub aspectul comportării în text, cu categoriile gramaticale clasificatoare acceptate ca atare de tradiția gramaticală” (Dârul 2005).

În acest sens, la etapa actuală de descriere și tipologizare a faptelor de limbă, categoria clasificatoare implicită a animatului ne permite să identificăm o subclasă a substantivelor epicene (*girafă, rinocer, știucă, rudă, victimă, decan* etc.), care denumesc generic referenți cu trăsătura semantică [+ Animat], indiferent de sexul acestora. O alta subclasă subordonată mărcilor [+ Animat] și [+ Personal] este cea a substantivelor cu gen comun de tip: *pierde-vară, gură-cască, nătăfleată* etc.

Într-o ipostază similară de selecție se află și substantivele cu realizare flexionară pentru cazul vocativ, care, pe lângă trăsătura semantică [+ Animat] reclamă și marca [+ Personal]. Nerespectarea acestei reguli de selecție conduce la disfuncționalitate între planul expresiei și cel al conținutului, manifestată, de regulă, în limbajul artistic, iar figura de stil, obținută printr-o astfel de deviere, poartă numele de personificare (cf.: *codrule, codruțule*) (Gherasim 2014: 81).

În gramatica actuală, pentru categoria gramaticală a genului substantivului, a fost identificat așa-numitul *gen personal*, cu tendință de gramaticalizare, axat anume pe reacția limbii la parametrul *animatului*. În *Dicționarul General de Științe* acesta este descris astfel: „Subgenul personal desemnează o subclasă lexicală de substantive, cea a numelor de persoană, adică de distingere din mulțimea substantivelor non-animale și prin particularități morfosintactice. Cum particularitățile morfosintactice nu se manifestă omogen (unele sunt de tip flexionar, altele de construcție; una caracterizează subspecia numelor de rudenie, alta – subspecia numelor proprii masculine de persoană, alta privește substantivele personale definite etc.), constituirea gramaticală a genului personal este în stadiul de tendință. Genul/subgenul personal este subordonat genurilor masculin și feminin, substantivele având dublă caracterizare: fie [+ Masculin, + Personal], fie [+ Feminin, + Personal] (*Dicționar General de Științe*: 363).

Din perspectiva demersului nostru, referitor la opoziția categorială [+ Animat] și [+ Personal] / [– Animat] și [– Personal] se caracterizează și construcția specială a obiectului direct cu prepoziția morfem *pe*. Selecția obligatorie a structurii prepoziționale se atestă atunci când obiectul direct este exprimat prin:

- a) nume propriu cu marca [+ Animat] și [+ Personal] (ex.: *L-am chemat pe Ion, pe Grivei*);
- b) substantive relaționale (ex.: *am chemat-o pe mama, l-am rugat pe nenea*);
- c) substantiv apelativ generic urmat de nume propriu sau comun (ex.: *L-am rugat pe domnul Moraru, pe domnul rector Ciobanu*).

Vorbind despre greșelile curente în exprimarea obiectului direct, cercetătoarea Valeria Guțu Romalo consideră că „acestea derivă din existența a două modalități de construcție a acestei părți de propoziție în limba română: obiectul direct poate fi reprezentat printr-un substantiv sau pronume în acuzativ (*Așteaptă trenul / Îl așteaptă*) sau printr-un substantiv sau pronume precedat de prepoziția *pe*. (*Îl așteaptă pe Ion / O așteaptă pe mama*). Sunt situații când oricare dintre cele două construcții sunt posibile: *Mama îngrijește copilul / Mama îl îngrijește pe copil*. În alte situații nu este corectă decât una din cele două construcții: *Așteaptă trenul nu Îl așteaptă pe tren*” (Guțu Romalo 2002: 51).

Argumentul care impune structura cu **pe** și repriza complementului în prepoziția verbului predicat este că în primul caz substantivul obiect direct poartă marca [+ Animat] și [+ Personal], în cel de-al doilea acesta lipsește.

Distorsiunea de sens poate fi observată bine prin comparația a două enunțuri de felul: *L-am văzut pe Ion traversând drumul* și *L-am văzut pe cal traversând drumul*.

Este necesară repetarea lui **pe** și în cazul complementelor directe nume de persoane, aflate în raport de coordonare: *I-am văzut pe Ion și pe Vasile...* Cu toate acestea în limba contemporană se manifestă tendința de a nu mai utiliza prepoziția **pe** înaintea complementelor exprimate prin nume de ființe: *Am invitat concurenții... Dorința de a informa spectatorii... Am anunțat studenții...* (construcțiile sunt corecte cu prepoziția **pe** înaintea substantivelor); **pe** este omis și atunci când complementul este precedat de adjectivele pronominale *câțiva, câteva, alte*: *am întâlnit câțiva studenți..., câteva studente... Am cunoscut alte prietene...* Aici, formulările fără **pe** nu sunt total greșite, dar o comunicare atentă, îngrijită impune folosirea construcțiilor prepoziționale.

Folosirea relativului **care**, neprecadat de **pe**, constituie o altă greșală, generatoare de structuri anacolutice: *Studentul care l-am întâlnit... Profesorii care i-am salutat... Colegii care i-am vizitat...*; sau în context: *În cazul lui Solomon Marcus, științei i se atribuie rădăcinile mitice, care le stipulau elinii prin cele nouă muze.*

Omiterea prepoziției **pe**, mai ales în textele injonctive, poate produce fraze total nebuloase, ca în exemplul: *Orientată spre calitate garantată, monitorizarea se axează, în general, pe siguranța, accesibilitatea și acceptabilitatea serviciilor și programelor, participarea comunității, coeziunea și interconexiunea comunității și cuprinderea adecvată cu servicii.*

Despre utilizarea corectă a prepozițiilor **de** și **de către** vorbește cercetătoarea Irina Condrea în cartea *E timpul să vorbim corect...* (Condrea 2014: 140), unde menționează că acestea introduc un complement de agent în sintagme cu verbe la diateza pasivă. Complementul de agent reclamă implicit actualizarea condiției [+ Animat] și [+ Personal]. Dacă prepoziția **de** poate fi utilizată peste

tot, indiferent de natura numelui complement de agent, fără a afecta logica enunțului, atunci prepoziția compusă **de către** cunoaște restricții de utilizare. Astfel, se precizează că **de către** este admisă numai la nume de persoane și colectivități de persoane (în care se cuprind și numele de instituții și de țări), dar nu se recomandă la nume de inanimat și animate cu trăsătura (-uman). Enunțuri de tipul: *Stâna este păzită de către câini și Frunzele sunt împrăștiate de către vânt* sunt considerate incorecte.

Și mai confuze sunt situațiile când prepoziția **de către** este omisă din fața termenilor coordonării. *Acest document este destinat utilizării de către oficiali din domeniul sănătății publice și managerii de programe de prevenire HIV/SIDA și ITS, ONG-uri, inclusiv organizații comunitare și organizații ale societății civile, precum și profesioniștii din domeniul sănătății. Sau: Poate prezenta interes pentru instituțiile financiare internaționale, factorii de decizie din domeniul sănătății și apărătorii drepturilor omului.*

În concluzie, constatăm că semnificația *animat/inanimat*, raportată la clasa lexico-gramaticală a substantivului, impune reguli de selecție și de restricție privind îmbinarea cu alte elemente lexicale contextuale, marcate și ele de semele *însuflețit, activ, dinamic* vs. *neînsuflețit, pasiv, static*. Depășind cadrul acestor legități combinatorii, ne aflăm în fața unor abateri care generează greșeli de exprimare, sau, în cazuri fericite, sensuri figurate și o exprimare metaforică.

Minimalizând rolul prepozițiilor în exprimarea variatelor raporturi, riscăm ca producerea formulărilor defectuoase în comunicarea orală și scrisă să crească. Atunci când este vorba să fie folosite așa-numitele instrumente gramaticale, prepoziția și conjuncția, imperfecțiunile de exprimare se manifestă, cel mai adesea, sub două aspecte: unele, în mod abuziv, iau locul altora sau sunt omise (fără a putea fi subînțelese), fapt care în multe situații duce la schimbarea sensului comunicării.

Considerăm oportună elucidarea sistemică a impactului acestora din urmă asupra modului în care unitățile lexicale sunt actualizate, concretizate și organizate, din perspectivă combinatorică, în unități comunicative.

Referințe bibliografice

Condrea 2014 = Irina Condrea, *E timpul să vorbim corect*, Chișinău, Prut Internațional, 2014.

Dârul 2005 = Alexandru Dârul, *Note privind categoriile gramaticale clasificatoare*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XV, nr. 11, 2005.

Dicționar General de Științe. Științe ale limbii, Coordonator A. Bidu-Vrânceanu, București, 1997.

Gherasim 2014 = Alexandra Gherasim, *Categoria semantică animat/inanimat și reflexele ei în gramatică*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XXIV, nr. 2, 2014, p. 79-85.

Guțu Romalo 2002 = Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, în *Limba română de azi*, București, 2002.

Iorga Mihail 1979 = Ana-Maria Iorga Mihail, *Relevanța tipologică a trăsăturii [$\pm$ animat] în realizarea prepozițională a dativului din construcția ditranzitivă*, 1979. Disponibil: <http://www.academia.edu/3611663>.

Viorica MOLEA

Regionalismele – variantă diatopică a limbii române

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Un aspect al oralității substandard este elementul verbal regional, care presupune partea limbajului popular, utilizată în diverse teritorii, cu un specific propriu, marcat de pregnanță, dar și de note semantice unice, deosebitoare; altfel spus, este vorba de graiurile teritoriale ale limbii române.

Se cunoaște faptul că, la origine, limbile toate au fost niște dialecte, niște graiuri teritoriale care circulau doar în forma orală și care constituiau limba comună a vorbitorilor unei etnii. Eugen Coșeriu notează că „într-adevăr, limba comună nu este la originea sa decât un dialect ca și celelalte (...), însă care, din motive politice, istorice și culturale (literare) a ajuns să fie limbă națională sau să se folosească, pe întreg teritoriul luat în considerare, ca limbă supradialectală, alături de graiurile locale” (Coșeriu 1995: 38). Același lucru îl afirma și Iorgu Iordan, susținând că „în procesul formării națiunilor, unele dialecte pot constitui baza limbilor naționale și pot să se dezvolte în limbi naționale independente” (Iordan 1956: 15).

Procesul îndelungat de evoluare a unui dialect spre o limbă istorică este descris în studiile de istorie a limbii. Noi vom încerca să definim, să

stabilim statutul acestui segment verbal al limbii române din punctul de vedere al limbii uzuale, al elementelor considerate neliterare și care țin nemijlocit de oralitate.

Este important să precizăm că termenul „dialect” deseori este considerat sinonim cu conceptul „regional”, ambele apărând în terminologia actuală de specialitate. Totodată, diverși cercetători fac și o distincție între aceste două noțiuni, relevând că „dialect” presupune referirea la diferențe majore în cadrul unei limbi naționale, astfel încât se poate vorbi despre mai multe „limbi” în interiorul unei limbi istorice, pe când „regionalism” – aspecte diferențiatore minore, care fac inteligibilă comunicarea dintre diverși subiecți, vorbitori ai unei limbi. Nu ne vom implica în discuția vizată, ci doar vom utiliza, preponderent, termenul „regionalism”, vehiculat în ultima vreme în lingvistica românească, dar folosind și termenul „dialect”, ca sinonim al lui „regional”, întrucât acesta apare astfel în studiile unor cercetători din lingvistica rusă, pe care îi vom cita aici.

Există numeroase definiții, accepții referitoare la conceptul de regionalism, la particularitățile, specificul acestuia, care, în linii mari, se suprapun sau prezintă aspecte asemănătoare. Una dintre acestea, foarte detaliată, cu multe elemente explicative, îi aparține lui I. Iordan, care denumea elementele regionale în câteva moduri: „... «dialect» (sau «grai») însemnează «vorbirea unei provincii sau a unei regiuni», «aspectul local sau teritorial al unei limbi». Prin urmare, ei se opun lui «comun» sau «literar»: vorbirea provincială (regională, dialectală) se deosebește de limba comună, prin care înțelegem, de obicei, aspectul mai ales vorbit al limbii întregului popor, așa cum apare ea în relațiile curente dintre oamenii cu un grad mai mult ori mai puțin înalt de instrucțiune (...). «Provincial» și «regional» se opun, în mod obișnuit (din cauza nuanței semantice locale), mai ales lui «comun», iar «dialectal», mai ales lui «literar»” (*Ibidem*: 88). Observăm din definiția citată că, deși I. Iordan consideră că cele trei concepte pe care le folosește în text sunt sinonime, totuși face o demarcație între ele. Prin urmare, stabilește, pe de o parte, relații de sinonimie parțială între „provincial” și „regional”, opuși limbii comune, pe de altă parte, relevă o distincție pentru termenul „dialectal”, care se opune direct conceptului de „limbă literară.” De altfel, însuși Iorgu Iordan vine cu

explicații suplimentare în acest caz, specificând că „termenii «provincialisme» și «regionalisme», folosiți, de obicei, pentru a califica materialul lexical care nu aparține limbii comune, nu sunt tocmai sinonimi. Primul este mai cuprinzător, are o sferă mai largă decât al doilea, cum arată și tema lor (provincia este mai întinsă decât regiunea)” (*Ibidem*). În timp însă termenul „provincial” a pierdut din frecvență, nefiind atestat ca termen propriu-zis, ba chiar a obținut alte semnificații, cum ar fi, bunăoară, exprimare neîngrijită, grobiană, iar „regional” a preluat înțelesurile celorlalți doi termeni, semnificând un segment al limbii vorbite pe un anumit teritoriu al unei etnii. Ion Gheție menționează că „oricum le-am numi (dialecte sau graiuri), problema rămâne aceeași și, pentru a desființa orice echivoc, s-ar putea apela la termenul de *variantă regională a limbii literare* (*subl. n.*)” (Gheție 1978: 23). Magdalena Vulpe susține că dialectale pot fi considerate „toate fenomenele lingvistice a căror arie de răspândire este mai restrânsă decât aceea a limbii căreia i se subordonează”, iar definirea ca dialectal (regional) a unui fapt de limbă „nu depinde de întinderea absolută a ariei lui de răspândire, ci numai de situația relativă a acesteia în raport cu limba comună” (Vulpe 1980: 63).

Dumitru Irimia stabilește mai multe trăsături ale regionalismelor, evidențiind faptul că „prima trăsătură distinctivă a regionalismului, prin însăși natura sa, (...) este apartenența la o zonă restrânsă teritorial a manifestării limbii naționale” (Irimia 2012).

Trebuie să subliniem faptul că majoritatea cercetătorilor atribuie elementului regional calitatea de „popular”, „element popular”, în opoziție cu „literar”. Regionalismele au asemănări cu elementele populare, familiare ale limbajului, diferența constând în aria de folosire a acestora. Cuvintele populare sunt răspândite pe întreg teritoriul de utilizare a unei limbi, pe când regionalismele se întâlnesc doar pe axe teritoriale determinate, mai mari sau mai mici, cu o minimă influență asupra limbii literare. „Deosebirea dintre dialectal și popular se referă la aria de răspândire a faptelor lingvistice respective ([– General] vs [+ General])”, susține Rozalia Colciar (Colciar, 2007). Magdalena Vulpe vine cu soluții în acest sens pentru a concentra în câțiva termeni conceptul de elemente lingvistice în opoziție cu limba literară, dar și pentru a nu opune între ele aspecte de același tip: „Propunem pentru

faptele de limbă generale ca răspândire geografică, dar neconforme normelor limbii literare, denumirea de *elemente populare*. În cadrul stratificării sociale a limbii, ele se opun elementelor literare. În felul acesta, *elementelor populare nu poate fi opus direct elementul regional (subl. n.) (...)*” (Vulpe 1980: 62-63). Autoarea aduce și exemplul lui Theodor Hristea care, analizând regionalismele în opera lui I. L. Caragiale, s-a văzut și el silit să-și precizeze terminologia. În concepția sa, „din punctul de vedere al răspândirii, în termenul *regional* trebuie să vedem o categorie subsumată noțiunii de *popular*, a cărei sferă este mult mai largă” (*Ibidem*, 72-73). Și Dumitru Irimia, studiind regionalismele ca atribute stilistice ale operei artistice, încadrează „regionalismul” în categoria „popular”: „Elementul regional, *component al limbajului popular (subl. n.)*, este semnul apartenenței protagoniștilor la cultura populară sau expresia unui raport de familiaritate între ei” (Irimia 2012). Magdalena Vulpe mai precizează un aspect diferențiator al acestor două categorii înrudite și anume că „în timp ce elementele regionale viețuiesc, de obicei, într-un singur grai, faptele de limbă populară sunt cunoscute în toate graiurile unei limbi sau în marea lor majoritate” (Vulpe 1980: 72-73).

Așadar, limbajul regional este o categorie aparte, importantă a oralității, dar și o subcategorie a limbajului popular, subsumat, la rândul său, aceluiași limbaj oral.

Departajând elementele oralității în două mari segmente: *standard* și *substandard*, vom încadra, evident, limbajul regional în cea de-a doua categorie, alături de celelalte straturi ale acestei forme de comunicare verbală. Totodată, fiind calificat ca element al substandardului, adică informal, limbajul regional poate fi catalogat, iarăși, în opoziție cu limbajul standard, drept un aspect al comunicării sau al exprimării neîngrijite sau neconforme cu norma literară. Astfel, acest aspect al exprimării orale, de cele mai multe ori, vine în contradicție cu norma stabilită, fiind utilizat preponderent de vorbitorii neinstruiți sau de locuitorii unor teritorii în care este destul de influentă o anumită tradiție de exprimare. Printr-o schemă simplă, Magdalena Vulpe sugerează „neliteraritatea” elementului regional: „*Regional* se opune lui *general*, sinonim aproximativ al lui *literar*; aceasta, la rândul său, se opune lui *popular*, „prin care trebuie să înțelegem ... ceea ce este «general» fără a fi totuși «literar»” (*Ibidem*: 72-73). Lingvistul rus A. F. Juravliov clasifică vor-

birea dialectală drept un tip/aspect al limbii vorbite neliterare: „limbaj oral *neliterar*, cu un complex întreg de indicii structurale și cu anumite restricții în răspândirea teritorială: limba dialectală” (Журавлев 1988: 87-88). Aceeași calificare de limbaj neliterar este atribuită regionalismelor sau dialectismelor de către savantul D. N. Șmeliov, care declară: „Întrucât dialectismele (cu nota „regional”) sunt incluse în dicționarele limbii literare contemporane, este firesc să vedem în ele un strat aparte, deși conțin un lexic neliterar, apropiate, într-un anume fel, de elementele lexicale marcate stilistic” (Шмелев 1977: 154). La fel, cercetătorul B. D. Devkin, vorbind despre literaritate/neliteraritate, despre limba literară, echivalentă, cum susține savantul, cu „limba standard”, delimitează „cinci aspecte ale conceptului de „neliterar”, subliniind, în acest rând, și caracterul neliterar al elementelor dialectale: „în primul rând, acestea sunt dialectele teritoriale, ai căror vorbitori sunt locuitorii rurali și, în special, oamenii în etate” (Девкин 1984: 13).

Se știe deja că, deși limbajul regional, dialectal nu este constituit pe baza normei limbii literare contemporane, totuși în Basarabia anexată la Rusia țaristă, apoi la Rusia sovietică, limba literară a fost mult timp „croită” după modele regionale moldovenești, cu unele „creații savante” neinspirate, declarându-se astfel o altă limbă decât cea română, limba moldovenească. Despre acest fapt relatează cercetătorii, îndeosebi cei care au fost, în parte, martori ai acestui proces cu intensă alură politică. De exemplu, Teodor Cotelnic confirmă că: „... într-adevăr, în teritoriul din partea stângă a Prutului (...) *s-au promovat norme bazate pe regionalism (subl. n.)*” (Cotelnic 2005: 161). Mioara Avram remarcă, de asemenea, că limba română din Basarabia a fost supusă unui proces permanent de rusificare, iar „limba literară și unui proces, activ cu precădere în perioada stalinistă, de *rusticizare* și de *dialectizare (subl. n.)* menite, evident, să o îndepărteze de limba literară din România” (Avram 2004). Din această cauză, vorbitorii din Basarabia continuă să utilizeze cuvinte, forme verbale, structuri sintactice apropiate sau chiar identice cu cele din limbajul regional, acest *status quo* menținându-se deja mai multe decenii. Desigur, este vorba de limba utilizată la nivelul relațiilor interumane, nu și în instituțiile statale, deși unele elemente, uneori destul de pronunțate, se strecoară și aici, de unde și impresia de provincialism, de neglijență lingvistică. Despre acest lucru vorbește academicianul Silviu Berejan, într-o lucrare mai recentă, consemnând că, întrucât în acest teritoriu limba română a fost supusă unui

proces constant de rusificare, „și în prezent aici este utilizată preponderent *vorbirea dialectală moldovenească* (subl. n.) (cu particularitățile ei). Anume această vorbire este mijlocul de comunicare orală dintre membrii societății moldovenești, dar numai în viața cotidiană, deoarece în instituțiile de cultură și de stat ea este impracticabilă” (Berejan 2004).

În pofida caracterului său substandard, neliterar, limbajul regional este pe deplin valorificat în diverse texte literare, cum ar fi, în primul rând, textul artistic, dar și în textele publicistice de factură artistică, cele de opinie, în care se întrevade o poziție, o atitudine accentuată a autorului. Acest lucru este dezvăluit pe larg atât în lingvistica românească, cât și în cea rusă, franceză etc. Astfel, regionalismele devin instrumente de realizare a diverselor procedee estetice, precum redarea cadrului spațial, caracterizarea personajelor literare sau de reliefare, de pregnanță verbală, de sugerare a unor conotații evocatoare. „Regionalitatea nu conține în sine o marcă stilistică, ci doar este purtătoare virtuală a unor valori stilistice...”, susține Dumitru Irimia, relevând, totodată, că „regionalismul participă (...) la dezvoltarea dimensiunii lui stilistice” (Irimia 2012). Aici însă există anumite pericole pentru creațiile literar-artistice, care fac abuz de elemente regionale și devin greoaie, ininteligibile, diminuând valoarea estetică propriu-zisă, ori pentru textele publicistice, care riscă să alunece în provincialism sau vulgarism. E nevoie deci de multă măiestrie, cunoaștere temeinică a domeniului pentru a nu transforma intențiile stilistice în efecte grotești, neinspirate.

Astăzi, dacă vorbim de limbaj regional, constatăm că acest compartiment sau registru stilistic al limbajului oral devine un obiect de studiu mai mult cu caracter istoric sau stilistic, deoarece conturul acestuia se estompează treptat în virtutea evoluțiilor tot mai rapide și mai importante în toate sferele vieții umane, inclusiv în cea lingvistică. Acest lucru devine evident deja în a doua jumătate a secolului trecut, odată cu accesul cvasigeneral al oamenilor la instruire, cu apariția atâtor mijloace de informare în masă (presa, radioul, televiziunea; acum și internetul), odată cu moda de a te cultiva, de a te civiliza. Astfel cercetătorul rus V. D. Devkin, care studiază unele aspecte dialectale ale limbii germane, pe la mijlocul deceniului VIII al secolului XX, declară tranșant că „dialectele teritoriale sunt o categorie depășită”, că acestea „nu mai sunt solicitate în condițiile noilor aspecte social-economice, dar continuă să per-

siste în virtutea acestor noi condiții. Încetul cu încetul, susține lingvistul, dialectele încep să dispară, să se estompeze, fiind nivelate, apropiate de fondul lexical general” și că „dialectologii nemți subliniază faptul că dialectele în forma lor pură, neatinse de limba literară, aproape că nu se mai întâlnesc” (Девкин 1973: 19). Cauzele acestei situații ar consta în dezvoltarea culturii, în rolul tot mai activ al învățământului, în influența masivă a radioului și televiziunii, a presei, accelerarea tempoului general al vieții, toate contribuind „la o neutralizare vădită a particularităților teritoriale a limbii germane și la o unificare progresivă a ei” (*Ibidem*: 20).

Aceleași condiții, cauze sunt stabilite și în lingvistica românească. Astfel Klaus Bochmann relevă că, în condițiile actuale de mobilitate socială, de urbanizare și industrializare, „dispar din ce în ce mai mult granițele dialectale”, iar datorită mass-mediei și școlii, vorbitorii de dialecte vin în contact „nu numai cu varietatea însușită inițial, ci și cu alte varietăți, între care varietatea standard are cea mai mare importanță” (Bochmann, Dumbravă 2002: 22). Aceste evidențe sunt dezvăluite și de alți savanți: „Etapă actuală a evoluției graiurilor populare, relevau autorii *Cursului de dialectologie română* încă pe la sfârșitul secolului XX, se caracterizează printr-o influență vădită a limbii literare asupra aspectelor teritoriale, proces care duce la dispariția numeroaselor particularități dialectale” (Purice et al. 1991: 85). Este elocventă, în acest context, afirmația lui Ion Gheție, care anticipa astfel de procese, declarând că „din momentul constituirii limbii literare evoluția divergentă a graiurilor tinde să se încetinească și ele suportă o influență din ce în ce mai puternică a normei unice supradialectale. Punctul final, deocamdată îndepărtat, al acestui proces este desființarea dialectelor” (Gheție 1978: 25). Totuși, această stare de lucruri se referă, în primul rând, la aspectul lexical, și nu la cel fonetic, care rămâne un segment activ și bine reliefat al diferențierii lingvistice regionale. Pronunția regională se modifică, se reformează foarte lent: e nevoie de „cutremure” sociale, istorice sau de alt ordin mult mai însemnate, precum și de o perioadă mult mai îndelungată.

La momentul actual, în lingvistica românească există două direcții de evoluare a limbii regionale: una în româna din Basarabia și alta în cea din partea dreaptă a Prutului. Ambele direcții sunt determinate de condițiile obiective istorice în care s-au aflat și se află: în limba română din stânga Prutului (așa cum relevam anterior), persistă elemente ver-

bale rusești care sunt percepute deja ca populare, regionale, familiare, fiind îmbogățite cu altele, preluate de către tineri din argoul rusesc; pe când în dreapta Prutului, teritoriu de bază al funcționării limbii române literare, sunt vădite influențe străine de alt ordin, din limba engleză, în primul rând, multe dintre care, la fel, se transferă treptat în limbajul popular, regional, argotic. Astfel, regionalismele nu mai au aspectul și coloratura neaoșă de altădată sau, mai exact, nu mai sunt create altele; în schimb, în virtutea răspândirii cvasigenerale a mass-mediei, a accesului tot mai mare la comunicarea prin internet, ele sunt înlocuite cu termeni moderni, mai puțin supuși procesului de metaforizare, specific elementelor regionale mai vechi.

Prin urmare, putem afirma că asistăm astăzi la o diminuare fără precedent a particularităților regionale (tradiționale) ale limbii române, fapt care determină, în ultimă instanță, promovarea tot mai insistentă a limbii literare, a limbii standard, în primul rând, întrucât, din observațiile lui Dumitru Irimia, „istoria constituirii și dezvoltării variantei literare a limbii române este concomitent un proces de *deregionalizare* (*n.n.*) (mai ales la nivel fonetic)” (Irimia 1986: 244) a acesteia. Este un proces invers, din punctul nostru de vedere, sau, cel puțin, unul de influență reciprocă. Dacă până nu demult limba a evoluat firesc, de la uz la norma literară, fiind un proces lent, anevoios, dar bine pus la punct, acum se observă o influență tot mai mare a normei literare asupra uzului sau o interdependență imediată, concomitentă dintre acești doi factori. Adică, în virtutea instrucției largi a populației, în prim-plan se plasează prescripția lingvistului, a celui care stabilește norma, acesta, la rândul său, preluând „din mers” aspectele neliterare și propunând variante acceptate de norma literară. Acest lucru este posibil datorită noilor condiții de comunicare prin intermediul internetului și printr-o interrelaționare comunicativă masivă între vorbitorii aceleiași limbi sau chiar ai unor limbi diferite. Deși nu este încă un proces cvasigeneral, putem spune că este unul ireversibil și că, aruncând o privire virtuală în viitor, vom constata că uzul nu va mai determina norma, așa cum ne-am obișnuit să spunem, ci că aceste două categorii vor merge mână în mână, completându-se și subordonându-se aproape concomitent. Acest lucru va fi determinat și de tempourile, dinamica rapidă a evoluției umanității pe toate planurile, care vor constitui noile reguli de producere și dezvoltare lingvistică.

Referințe bibliografice

Avram 2004 = M. Avram, *Limba română în Republica Moldova*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XIV, Nr. 7-8, 2004. [Accesat 03.06.13]. Disponibil: <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2119>

Berejan 2004 = S. Berejan, *Aspectul vorbit al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XIV, nr. 9-10, 2004. [Accesat 02.06.13]. Disponibil: <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2013>

Bochmann, Dumbravă 2002 = K. Bochmann, V. Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2002.

Colciar 2007 = R. Colciar, *Textul dialectal din perspectivă pragmatică*. [Accesat 15.12.12]. Disponibil: http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari2/Rozalia%20Colciar.pdf.

Coșeriu 1995 = E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Echinox, 1995.

Cotelnic 2005 = T. Cotelnic, *De la regionalism la norma literară*, în *Limba și literatura română: regional – național – universal*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005, p. 161-168.

Gheție 1978 = I. Gheție, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Iordan 1956 = I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956.

Irimia 1986 = D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Irimia 2012 = D. Irimia, *Dialectologie și limbă literară. Regional – literar în textul artistic*, 2012. [Accesat 27.05.13]. Disponibil <http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/08/dialectologie-%c5%9ei-limb%c4%82-literar%c4%82.pdf>

Purice et al. 1991 = M. Purice, Vl. Zagaevski, I. Ciornăi, *Curs de dialectologie română*, Chișinău, Lumina, 1991.

Vulpe 1980 = M. Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Девкин 1973 = Б. Д. Девкин, *Немецкая разговорная лексика*, Москва, Московская Типография, 1973

Девкин 1984 = Б. Д. Девкин, *О видах нелитературности речи*, în *Городское просторечие. Проблемы изучения*, Москва, Наука, 1984.

Журавлев 1988 = А. Ф. Журавлев, *Опыт количественно-типологического исследования разновидностей устной речи*, în *Разновидности городской устной речи*, Москва, Наука, 1988.

Шмелев 1977 = Д. Н. Шмелев, *Современный русский язык. Лексика*, Москва, Просвещение, 1977.

Antonina SÂRBU

în dialog cu Nicolae ISCHIMJI

Pe jos prin Chișinău

A.S. – jurnalistă, Facultatea de Jurnalism, Universitatea de Stat din Moldova. Stagieri la Columbia University Missouri, Școala Superioară de Jurnalism, SUA, 2006, Institutul pentru o Societate Deschisă, Budapesta, 2000, Academia de Limbi Moderne din Boston, SUA, 2001. Debutează cu versuri în anul 1984, culegerea *Dintre sute de catarge*. Semnează lucrările: *Constanța Târțău. Ultimul dialog*, 2016; *Colaje, eseu – publicistică*, 2006; *Pe muntele Hermon, ninge – Jurnal de călătorie în Ierusalim*, 2008; *Mănăstiri basarabene*, 1995. Laureată a unor premii literare.

1. „Mamei îi plăcea să traducă literatură pentru copii...”

Ideea de a-l invita la o discuție pe Nicolae Ischimji, arhitect, sculptor, autorul complexului sculptural *Rugina / Rjavnina / Rja-v-cina* (Bariera Sculeni), mi-a venit în clipa când l-am întâlnit întâmplător în stradă și l-am întrebat dacă se mai interesează cineva de Nina Ischimji, traducătoare foarte bună, cea care a tălmăcit *Povești din Indonezia*, *Povești persane*, *Toiagul fermecat* și multe alte cărți pe timpul când lucra la Editura „Literatura artistică”. Mi-am amintit că acele cărți îl aveau ca redactor pe Mihai Cimpoi, iar realizarea grafică avea semnătura graficianului Isai Cârmu...

Nicolae ISCHIMJI: Nu-și mai amintește nimeni de mama mea, doar cei apropiați: eu, fratele, nepoții. Mama a tradus mult din franceză, germană, rusă. Traducea și din limba engleză, deși nu vorbea această limbă. O întrebam cum îi reușește, iar ea îmi spunea că cunoașterea celorlalte limbi o ajută să înțeleagă textul... Au fost timpuri frumoase! Mama era prețuită de colegi, de scriitori. Aici, în acest boschet unde dialogăm, mama stătea și discuta cu Grigore Vieru. Întotdeauna, Grig venea toamna, iar mama se pregătea pentru aceste

întâlniri. Îl aștepta! De câteva ori a fost și Ion Vatamanu, poetul. Mama era colegă cu doamna Vatamanu, lucrau la Editura „Literatura artistică”...

Antonina SÂRBU: Și atunci curtea casei era scufundată într-o mare de flori?

Florile le-a sădit mama, câteva fire de brumărele, iar peste ani florile s-au tot înmulțit...

E ca o gură de Rai curtea..., casa este scufundată între flori și copaci...

Pe 10 decembrie 1961, tata a sădit mulți pomi fructiferi, mulți... Mărul pe care-l vedeți integrat într-o sculptură a fost sădit în

acel 10 decembrie, dar s-a uscat și eu nu am vrut să-l tai, l-am pus la baza unei idei sculpturale, un însemn pentru tata, Zaharia Ischimji, constructor, absolvent al unui colegiu de construcții din România interbelică, în anul 1936. Chiar în ziua în care a sădit pomii, pe 10 decembrie 1961, tata a făcut un infarct și a decedat... Noi am crescut doar cu mama, care nu s-a mai recăsătorit.

Părinții Dumneavoastră sunt originari din sudul Basarabiei?

Mama, Nina Ischimji, pe numele de domnișoară Telpis, era de origine sârbă (zâmbește, râde „ca și tine!”), s-a născut la sudul Basarabiei și tata, Zaharia Ischimji, bulgar de origine, tot pe acele locuri, care acum, se pare, sunt sub administrație ucraineană. Părinții mei s-au stabilit la Chișinău când eu aveam câteva luni... În anul 1944! Pot spune că m-am născut aici, cunosc orașul și oamenii, istoria... Am ales să fac Facultatea de Arhitectură îndemnat de tata, care, fiind constructor de formație, a înțeles cât de frumoasă este această artă a alcătuirii estetice a unei clădiri; arhitectura este știință și artă. Am ascultat de sfatul tatălui meu.

Nina Ischimji în tinerețe

Am mulți discipoli, am predat la Facultatea de Arhitectură vreo trei decenii. Pentru că aveam viziuni mult mai moderne sau mai noi pentru acele timpuri, am fost nevoit să plec...

Nina Ischimji a fost un om de cultură, o personalitate care a avut mari contribuții la istoria literaturii și nu numai.

Într-o zi, la un post de televiziune, era difuzată o emisiune pe subiect cultural. Am invitat-o pe mama să privească. Dar ea nu a acceptat, încercam să o conving, ea însă mi-a spus: „Nu pot să mă uit, e greu pentru mine să privesc astfel de emisiuni”. Era încă pe timpul Uniunii Sovietice. Reacția mamei mi s-a părut neobișnuită și am început să o descos, voiam să aflu care era motivul pentru care ea se înverșuna. „Nu-mi place nici subiectul, abordarea, dar e supărător ce limbă păsărească vorbesc jurnaliștii, de parcă nu au ținut niciodată o carte în mână.” Am insistat să fie mai explicită și mama mi-a spus că problema este în oamenii care vorbesc această limbă, felul în care o vorbesc. Ea își amintea de-

*Nina Ichimji împreună cu Zaharia Ischimji
lângă Arcul de Triumf*

plasările și vizitele prin sate sau în satul ei natal, ea era uimită de frumusețea, integritatea graiului românesc păstrat acolo, la sat. Îi plăcea mult să discute cu oamenii în vârstă, la Deleni se păstrase o limbă melodioasă, foarte curată și duioasă, așa spunea mama. Când se întorcea de la țară, era impresionată de întâlnirile cu oamenii de acolo. Îi tot povestea tatei și nouă cu cine s-a întâlnit și ce subiecte au discutat și niciodată nu uita să exclame: „Dar cât de fru-

mos vorbesc țăranii! Și nu au făcut studii universitare...”. Acum înțeleg la ce se referea mama. Desigur, mama mea, Nina Ischimji, a fost formată, educată în România Regală, avea studii, cunoștințe profunde...

Unde s-a născut Nina Ischimji?

Mama mea s-a născut în satul Deleni, la sudul Basarabiei, un sat bulgăresc din raionul Arciz, regiunea Odessa. Și eu m-am născut în acel sat, dar, când aveam două luni, părinții mei s-au mutat la Chișinău. Pot spune că sunt chișinăuian get-beget. Tata era din satul vecin, Cuporani, același raion Arciz, satele erau populate de bulgari, ucraineni, sârbi, români. Tot neamul nostru – și pe linie maternă, și pe cea paternă – este din sudul Basarabiei, teritoriu aflat astăzi sub administrație ucraineană.

Sunteți bulgar?

Tata era bulgar, dar mama a fost sârboaică, la fel ca și tine! (Râdem satisfăcuți de gluma lui Nicolae!)

Ați fost în satele părinților?

Da, de multe ori, tata avea automobil și ne ducea la bunici. Mergeam cu fratele meu, cu care ne considerăm gemeni, fiind născuți cam la jumătate de an. Semănăm foarte mult. Fratele meu s-a născut în Chișinău, locuiește în orașul nostru.

Mama Dumneavoastră a fost o traducătoare foarte bună, mult apreciată de colegi. Cei care au cunoscut-o își amintesc cu drag de Nina Ischimji! Doamna Ludmila Rugină-Vatavu, jurnalistă, și-a amintit cu plăcere de Nina Ischimji, care era prietenă cu Vera Malev, cu sora lui Aureliu Busuioc, cu alte doamne care lucrau pe atunci la Editura „Lumina”, apoi la „Literatura artistică”. Și scriitorul Vasile Gârneț a avut cele mai frumoase cuvinte, amintindu-și despre Nina Ischimji, cu care a fost coleg la editură. Vasile a comentat o postare cu câteva imagini din curtea casei Dumneavoastră: „Am cunoscut-o pe Nina Ischimji! Un om minunat!”. Și domnul Eugen Lungu, critic literar, redactor la Editura „Arc”, a avut cele mai alese cuvinte, amintindu-și cât de inteligentă și ce profesionistă era Nina Ischimji.

Mama vorbea fluent franceza, germana, sârba, bulgara, rusa și româna! A tradus și din limba engleză. Îmi amintesc că traducea *Alisa în țara minunilor* și nu cunoștea engleza, dar avea originalul cărții în engleză. Am întrebat-o cum traduce. Ea mi-a explicat că simte limba, atunci când cunoști franceza, germana se declanșează un fel de simț al limbii și traducea cu plăcere și din engleză. Deși nu cunoștea limba vorbită, pe cea scrisă o înțelegea foarte bine. Uneori o ajutam să traducă din franceză, îmi plăcea să fac acest lucru împreună cu mama!

Dar unde a învățat, ce studii a făcut?

Liceul din Chișinău, liceul de fete „Regina Maria”. Este și certificatul de absolvire, apoi a studiat la Tiraspol, a făcut Facultatea de Filologie la Institutul din Tiraspol. Îmi amintesc că îmi povestea cum se susțineau examenele de admitere la liceu. Toți profesorii se așezau la o masă lungă și eleva trecea de la unul la altul și răspundea la întrebările ce i se adresau. Îmi părea interesant acest fel de a aprecia cunoștințele liceanului, dar sovieticii au introdus varianta cu biletele, cu întrebări. De câte ori îmi povestea mama despre felul cum susțineau examenele la liceele din Chișinău până în anul 1940, eu mă miram și exclamam: „Dacă am fi avut și noi așa noroc!”. Părinții aveau dreptul să asiste când tinerii susțineau examenele, puteau să stea în sală. Vă imaginați cât de frumos era momentul acela!

Dar ce amintire aveți despre mama Dumneavoastră pe care încă nu ați povestit-o nimănui, niciodată?

Cred că era prin anul 1968 sau poate și mai devreme. Mama lucra la editură, traducea literatură pentru copii. Îi plăcea foarte mult să facă acele traduceri! Într-o zi a venit acasă foarte tristă, răvășită. Până la decesul tatălui meu, în anul 1961, mama se sfătuia doar cu tata, erau foarte buni prieteni. După moartea tatei, mama se sfătuia în clipele grele cu mine. În acea zi ne-am așezat în boschet, aici unde stăm acum cu tine, la o ceașcă de ceai, seara. Mama era foarte emoționată și mi-a spus că a avut o zi grea. Am vrut să aflăm ce s-a întâmplat, încercând să o liniștesc. „Azi m-au chemat acolo sus, la «țk»-ul lor, și mi-au propus să fiu șefa «Glavlit»-ului, a Comitetului pentru cenzură. Mi-au spus că am toate calitățile, sunt foarte bună traducătoare, cunosc bine limbile străine. Sunt cea mai potrivită candidatură; dacă accept voi fi decorată

cu Ordinul «Lenin»! Ce să fac, Nicolae? Dacă nu accept, au să mă dea afară, au să-mi inventeze tot felul de provocări. Dar eu nu vreau și nu pot face acest pas. Dacă refuz, vom suferi toți, adică și tu, și fratele tău.”

Și ce sfat i-ați dat?

Să renunțe! Nici să nu se gândească, să refuze această ofertă.

Și ce a urmat?

Mama a refuzat, motivând că îi place să traducă literatură pentru copii. Dar desigur că a suferit: a fost persecutată de directorul de atunci, au început să apară tot felul de scrisori anonime în care era numită „antisovetciță”, „pro-rumânca” și multe i s-au tras mamei anume pentru că a refuzat acel post, care era unul de supraveghetor, de securist.

A avut mențiuni pentru munca de traducător?

Nimic, niciodată. Doar la înmormântarea mamei a venit multă lume, intelectuali și au vorbit atât de frumos despre mama mea. Cred că ea s-ar fi bucurat, deoarece pentru ea valoarea supremă erau oamenii!

Pe la începutul anilor 1990, nu-mi amintesc exact, dar i-am făcut o vizită aici, în această casă a Dumneavoastră, din strada Bulgară, numărul 18. Mă acceptase pentru un interviu, eram bucuroasă. Se pensionase de câțiva ani. M-a așteptat la poartă, am intrat în casă, apoi am ieșit și am stat în boschet. Nu a dorit să facem interviul, era foarte răvășită de cele ce se întâmplau atunci în Moldova, comunismul nu se dădea dus... Intelectualitatea începea să se trezească, dar dânsa știa cât de complicat era să-ți imaginezi că acel imperiu ar putea să cadă. Am convenit atunci că mai târziu voi realiza interviul, ne-am înțeles că voi reveni... M-a impresionat cuminența acelei doamne, vorbirea ei românească și blândețea de pe chip... Într-adevăr, semănați cu mama... O întrebasesem ce face, țin minte că Nina Ischimji mi-a spus că mai citește, dar ochii îi obosesc și atunci brodează... S-au păstrat broderiile?

Mai mult, broderiile au fost parte a unui proiect. Mama, se vede bine, moștenise darul de a lucra cu mâinile de la tatăl ei, care era meșter popular. Bunelul meu, Simion Telpis, făcea sculptură în lemn, picta și în ulei, un fel de artă naivă. Făcea lucruri utile, dar și interesante. Am să

vă povestesc un caz despre care bunicului îi plăcea să-și amintească cu ironie. Pe la sfârșitul anilor 1940 - începutul anilor 1950, un sculptor cunoscut din oraș a venit la bunelul meu și l-a rugat să-l ajute să sculpteze o lucrare pe care trebuia să o facă cadou lui Stalin! Vă imaginați? Bunelul meu nu avea mare dragoste de Stalin, dar s-a gândit că ar putea câștiga bine pentru o astfel de lucrare. Și ce credeți? A sculptat, a muncit mult și a terminat lucrarea, doar că sculptorul a venit, a luat-o foarte entuziasmat și nu i-a dat niciun bănuț. Nici pomeneală de plată pentru muncă, a fost un fel de exploatare. Dar i-a fost de învățătură pentru toată viața: să nu te legi cu cei mari, care, de fapt, se cred mari...

Da, interesantă istorie. Să revenim la broderiile mamei Dumneavoastră. Ziceați că vă ruga să-i faceți niște schițe ca să brodeze...

Da, după ce se pensionase, mai degrabă au pensionat-o pentru că nu le mai trebuia sau ca să scape de ea, mama citea, mai traducea. Dar a avut o perioadă când a brodat cu pasiune. Într-o zi m-a rugat din nou să-i fac niște schițe după care să brodeze. Eu i-am spus să brodeze cărțile pe care le-a tradus, câte un fragment, o frază sau chiar titlul cărților, să varieze. I-am făcut o schiță de proiect pe care am numit-o *Listvennița*. Ideea cu cărțile traduse i-a plăcut. A brodat 35 de lucrări! 35 de cărți traduse! Eu am făcut o schiță de lucrare: precum știți, sunt autorul ansamblului sculptural *Rugina/Rja-v-cina/Rjavicina/* pe care am expus-o la Bariera Sculeni, acolo unde sunt câteva ateliere ale sculptorilor. Am sculptat un copac din metal și pe acest copac am atârnat cele 35 de foi brodate ale mamei, ca și cum ar fi 35 de cărți traduse în română, mă rog, atunci se traducea în moldovenește. La vernisaj, am invitat-o și pe mama! În ziua aceea era fericită! S-a bucurat mult de atenție din partea multor oameni, a văzut ce fac, cum se dezvoltă proiectul meu *Rugina*. Combinația dintre broderia fină și metale ruginite a fost neașteptat de interesantă. Astfel, proiectul *Listvennița* a rămas în istoria orașului Chișinău și prin contribuția mamei mele.

Ați păstrat acea lucrare?

Din păcate, nu am putut să o păstrez, a fost o instalație de doar câteva ore și am scos broderiile, protejându-le, dacă venea ploaia sau ninsoarea, sau soarele prea puternic, vântul, le-am fi pierdut, dar eu vreau să le păstrez.

2. „Noi ne numeam generația Jimi Hendrix. Atelierele erau niște subsoluri părăsite, umede, cu mult mucegai, unde niște artiști își creau operele”

Aș vrea să vă mărturisesc scopul vizitei mele. Am început să scriu, am publicat o carte despre actrița Constanța Târțau, din aceeași generație cu Nina Ischimji, poate chiar s-or fi cunoscut. Acum lucrez la o carte despre „underground”-ul artistic din anii când Moldova era una din cele cincisprezece republici sovietice. Încerc să scriu despre atelierul din strada Patrice, unde v-am și cunoscut.

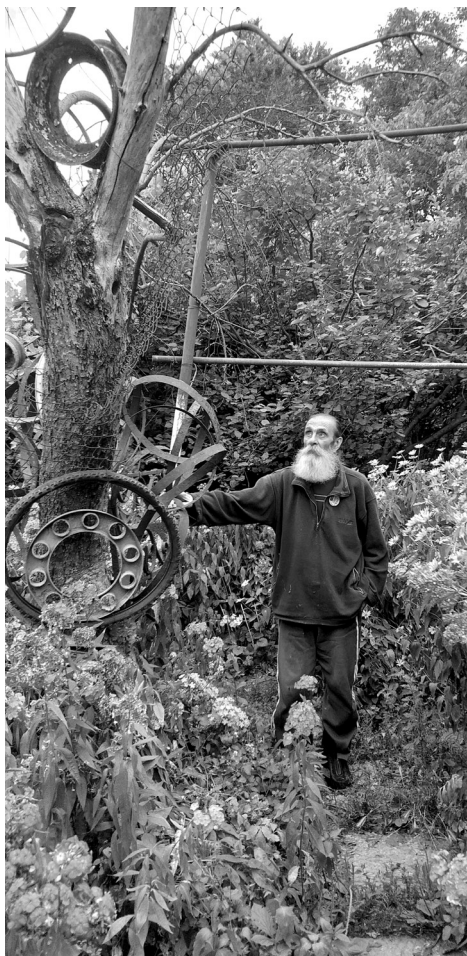
Foarte bine că ați scris o asemenea carte, acest semn/urmă a trecerii timpului, care apoi este istorie, va rămâne și în această carte.

Aș vrea să ne întoarcem în timp: „Opriți timpul, clipa asta minunată!...” este o piesă muzicală foarte frumoasă, șlagăr din anii 1970, interpretat de Corina Chiriac, o voce de aur a estradei românești. Se cânta și la Chișinău această superbă melodie. Vreau să vă întoarceți în tinerețe, să revenim în atelierele din subsolul unui bloc cu cinci etaje din strada Patrice Lumumba 110. Acolo aveau ateliere/studiouri de creație sculptorii Valeriu Rotaru, Iurie Horowschi, Sergiu Dubinowschi, arhitecții Alexandru Ivașenco, Vadim Klewensky, Mihai Rusu. Mai târziu, prin anii 1974-'75 a posedit în acel atelier și pictorul Andrei Sârbu, prietenul nostru comun!... Cum vă amintiți acele timpuri, cum ați ajuns să frecventați acele ateliere?

Îmi amintesc că am nimerit acolo, în acele subsoluri umede și întunecoase prin anii 1973; absolvisem Institutul Politehnic, Facultatea de arhitectură în anul 1972. Mi-au propus să rămân la catedră; într-o zi l-am întâlnit pe Alexandru Ivancenco, pe care noi îl numeam Sahon, am fost colegi, un tânăr talentat, promițător, inteligent, foarte pasionat de Jimi Hendrix, în general de muzica rock. Eu locuiam pe atunci în cartierul Râșcanu, eram căsătorit deja. Alexandru mi-a făcut o ofertă, el și cu Vadim Klewensky tocmai aveau un proiect mai mare și aveau nevoie de încă un arhitect. Am venit la locul stabilit. Abia atunci am aflat despre ce fel de proiect era vorba. Vadim Klewensky avea o comandă: trebuia să realizeze un proiect al unui pavilion de la „Moldexpo”. Vadim absolvise cu un an-doi înaintea noastră. Eu nu-l cunoșteam, dar

îl cunoștea foarte bine Sahon, așa că m-a prezentat, dar asta nu a fost suficient, Vadim mi-a dat să fac niște schițe pentru proiect. A doua zi ne-am întâlnit și i le-am prezentat. Le-a apreciat și imediat mi-a și zis că vom lucra împreună. „Dar unde o să lucrăm?”, am întrebat eu mirat. Atunci era o mare problemă să ai un atelier de creație, chiar și într-un subsol era greu să nimerеști, să aranjezi oficial acel spațiu. Altfel venea miliția și te lua la întrebări, eram în Uniunea Sovietică, fiecare era la evidență. Dar colegii mei m-au încurajat, spunându-mi că ei au un spațiu de lucru în cartierul Buiucani. Astfel am ajuns și eu în acel subsol din strada Patrice Lumumba 110, sub farmacie, iar la dreapta era un magazin alimentar. Acolo l-am întâlnit pe Mihai Rusu, care era arhitect-șef al raionului Frunze, pe atunci Buiucanii erau în raionul Frunze. Cred

că acele ateliere le primiseră grație lui Mihai. Lucrând alături de colegii mei arhitecți, i-am cunoscut și pe ceilalți artiști: sculptorii Iurie Horowsky, Valeriu Rotaru, pe care îl știam, pentru că soția lui, Lidia, era studentă la Facultatea de Arhitectură, Sergiu Dubinowschy, Andrei Sârbu. Mi-a plăcut acea societate, acel cerc de oameni. Acolo funcționa foarte bine un fel de lege: se lucra, lucram cu toții ziua până la o anumită oră, apoi luam o pauză, de obicei seara, când se bea, se discuta, se adunau și alți artiști în cercul nostru.

*Nicolae Ischimji lângă mărul integrat
într-un ansamblu sculptural,
strada Bulgară, nr. 18*

Cum ați făcut cunoștință cu Andrei? Ce impresie v-a lăsat, prima impresie contează?

Da, țin minte că am venit la Andrei împreună cu Iurie Horowschy, el mi l-a prezentat. Lucra, avea un atelier mic, modest, fără geamuri, dar lucrările lui, perioada 1974-'78, m-au impresionat. Andrei lucra interesant, perioada cu merele, atelierle, gutuile era foarte interesantă. Eram uimit că într-un sub-sol întunecos se creează un așa gen de artă! Eu sunt arhitect, absolvisem facultatea cu diplomă roșie, eram foarte sensibil la arta modernă, cunoșteam istoria artelor, ceea ce vedeam la Andrei era interesant pentru mine.

Lucrările lui erau foarte senine, luminoase, tematica era interesantă, originale tehnicile de realizare. Și era în acele lucrări un fel de taină de nepătruns! Iar Andrei nu vorbea deloc despre ceea ce face sau nu-i plăcea să explice, sau nu știa cum să o facă, nu l-am auzit să vorbească despre tablourile pe care le picta. Poate el considera că tot ce a avut de exprimat a exprimat pe pânză, de ce să mai și explici? El lăsa lucrul acesta pe seama criticilor, jurnaliștilor, poezilor, scriitorilor. Dar era foarte interesant să-l asculți pe Andrei! Și încă ceva, eu am o conexiune individuală cu un tablou, îl înțeleg în felul meu.

Aveți o lucrare semnată de Andrei Sârbu?

Desigur. O aduc imediat să o vedeți, să o admirați. Mi-a dăruit-o Andrei în 1986. Tocmai venise de la studii din Butuceni. Îmi place mult această lucrare.

3. „Nu am o pensie, pentru că eu nu am lucrat pentru stat, eu am lucrat pentru oameni.”

Eu nu am lucrat pentru stat, eu am lucrat pentru oameni concreți, i-am învățat meseria de arhitect ca ei să poată, la rândul lor, să ajute alți oameni. Dacă eu l-am învățat pe Petru sau pe Ion să construiască case, eu am făcut-o concret pentru acești oameni, adevărat, statul mă remunera. Eu nu am vrut să am nimic cu statul, nu am lucrat și nu lucrez pentru stat, nu are importanță pentru care – cel de atunci, sovietic, sau cel de azi. Statul e la fel și eu nu vreau să am nimic a face cu el.

Dar e foarte dificil să fii pe cont propriu, Nicolae. Sunt timpuri foarte complicate și e greu să te descurci singur.

Eu mai glumesc, dar uneori îmi zic că, dacă o să fiu constrâns de împrejurări, am să mă duc să-mi „oformez” pensia. Am 76 de ani, așa că de treisprezece ani ar fi trebuit să primesc pensie. Dar nu m-am interesat, am așteptat să fiu invitat și să mi se înmâneze legitimația de pensionar și chiar să-mi mulțumească președintele țării.

O să așteptați mult și bine. Din păcate, ceea ce doriți Dumneavoastră, atitudinea umană față de om e pentru nemți, englezi, americani; la noi încă nu a ajuns acest fel de abordare a cetățeanului.

Pensia mea o primesc poate alți oameni, eu am avut până mai ieri câțiva elevi cărora le predau pictură, arhitectură, îi învăț, îi pregătesc pentru susținerea examenelor și cu acei bani mă descurcam. Acum, elevi nu mai am și o duc mai greu, dar eu nu-mi pierd speranța. Înțelegeți? Niciodată nu-mi pierd speranța. Mă deranjez doar să am cu ce achita facturile, mă interesează Internetul, comunic cu multă lume, îmi postez lucrările pe care le realizez. Am făcut un site cu toate lucrările mamei, cu fotografiile familiilor Telpis și Ischimji, cu alte familii prietene și rude, cu istoria familiei și a Chișinăului.

4. „Nu cred că informatorii KGB erau interesați de acele sub-soluri. Povesteam bancuri despre toți membrii biroului politic, se făceau glume despre lagărul sovietic, despre tot ce se întâmpla în Uniunea Sovietică, ironizam...”

Aș vrea să revenim în atelierul din strada Patrice și să vă întreb cum vi-l amintiți pe Valeriu Rotaru, sculptorul? Din păcate, s-a scris foarte puțin despre el, despre opera lui. Nu sunt critic de artă, dar cred că Valeriu a adus un stil nou, o manieră nouă în arta sculpturală a acelor ani 1976-'77... Un om foarte talentat, neordinar, un om în jurul căruia trăiau și se hrăneau foarte mulți...

Da, Valeriu lucra în atelierul din strada Patrice Lumumba 110. Aici îl cunoscusem și eu. Era prieten cu Iurie Horowschy și cu Sergiu Dubinowschy. Fiecare om este o individualitate. Valeriu era un artist, sculptor talentat, dar el avea și studii foarte bune, absolvise Școala superioară de artă „Vera Muhina” sau cum îi ziceau artiștii „Muhinka” din Sankt Petersburg, una din cele mai prestigioase școli de artă din

Uniunea Sovietică. Andrei și Iurie Horowschi nu aveau astfel de studii și birocrații nu-i luau în serios. Valeriu avea prioritate în acest sens. Dar mai avea o calitate foarte bună: el era un om practic. Adică pe lângă faptul că era înzestrat cu talent, de obicei asemenea oameni nu prea se descurcă în viață, Valeriu avea această calitate, care îi favoriza multe comenzi pe care i le plasa ministerul sau fondul artiștilor plastici. El nu trebuia să alerge după comenzi, era acceptat grație talentului și școlii, studiilor prețioase pe care le făcuse. Din acest motiv, în jurul lui întotdeauna erau mulți oameni, el îi ajuta, le dădea o bucată de pâine, ei făceau diferite munci, o sculptură nu o poate face un singur om, mai ales când e vorba de lucrări monumentale. El putea să mențină o relație.

Avea vocația prieteniei, iubea oamenii, le aprecia calitățile.

Desigur, mi se pare că sunt niște calități umane absolut normale. Eu cred că mulți oameni sunt astfel, doar că Valeriu era foarte bun, social, atent și cu un simț al umorului foarte fin. Toate greșelile noastre el le prefăcea în glumă. Acolo se povesteau bancuri despre toți membrii biroului politic, se făceau bancuri despre lagărul sovietic, despre tot ce se întâmpla în Uniunea Sovietică, glumeam, adică era o atitudine sănătoasă, înțelegeam cum este manipulat omul, ironizam, ironizam...

Da, îmi amintesc cum Sergiu Dubinowschy cânta *Burea mgloiui stenî kroiet*, era un vers din poezia *Burevestnik*, iar Sergiu îl avea în vedere pe Mihail Burea, un cinovnic de pe la Ministerul Culturii al RSS Moldovenești, pictor care „mâzgălea” pereții cu întuneric...

Nicolae, dar cum explicați faptul că erau acceptate atelierele acelea? Probabil, dacă nu ar fi fost Valeriu Rotaru, Sergiu Dubinowschy, Mihai Rusu, KGB-ul ar fi făcut tot posibilul să alunge artiștii de acolo. Credeți că KGB-ul avea informatori printre ei? Îmi amintesc că veneau foarte mulți oameni. Se mai întâmplau și unele momente ciudate pe la Andrei prin atelier... Și se vorbea despre multe lucruri care, rostite în altă parte, cred că ar fi iscat scandal mare.

Mă gândesc că nu puteau să vină pe acolo informatori, agenți ai KGB-ului. Adevărat, în subsol venea foarte multă lume, dar eu nu cred că erau și provocatori. Sigur, eu nu-s psiholog, dar nu cred. Asta în primul rând. În al doilea rând, acele subsoluri nici nu puteau fi numite ateliere sau studiouri de creație. Cinovnicii, birocrații nu aveau o atitudi-

ne că acolo sunt ateliere, în strada Patrice, cu numărul 110, la subsol... Pentru birocrați, acele spații nici nu existau. Asta noi cu tine le numim „ateliere”. Dar în realitate acel subsol era un spațiu părăsit, devastat, un subsol cu mucegai, șobolani și cu umezeală... Nici măcar pentru depozite nu erau bune. Artiștii care aveau pe cineva cunoscut prin primărie scriau o scrisoare, solicitau acel spațiu și li se repartiza.

Atunci foarte mulți artiști lucrau la subsol... În cartierul Buiucani își aveau atelierelor pictorul Petru Jireghea, Aurel David, Mihai Munteanu, ceramistul Vlad Bolboceanu, pictorul Ion Cemârțan, sculptorul Spinei și alții.

Da, se făceau scrisori de recomandare, se scriau cereri la SEL, până la urmă cei de la Asociația de dirijare a spațiului locativ hotărau, lor le revenea decizia finală. De aceea, eu cred că acolo nu erau niciun fel de informatori, supraveghetori, toate acestea se puteau întâmpla acolo unde erau atelierelor membrilor Uniunii Artiștilor Plastici sau Uniunii Arhitecților... La Râșcanu, la Fondul artiștilor plastici,ăștia erau deja recunoscuți, cu merite, aveau studii, pentru sistem poateăștia erau de supravegheat...

Dar și Valeriu avea studii serioase, și Horowschy...

Dar Andrei nu avea studii, în schimb el avea talent înăscut și o dorință de netăgăduit de a face pictură. Și mai avea o calitate foarte importantă: Andrei făcea ceea ce îi plăcea, ceea ce dorea el să facă. Desigur nu a fost ușor, calea aceasta nu e una netedă, există situații provocatoare, greu de depășit, uneori chiar te poți plictisi și să nu mai vrei să pictezi sau să faci sculptură...

Aveți dreptate, vreau să vă spun ce am observat – un fenomen care se referă la felul cum interpretează colegii lui Andrei sau chiar tinerii critici de artă creația lui... Uneori citesc și nu pot să cred că acel text este despre Andrei.

Simt că timpurile grăbite în care trăim au nimicit solidaritatea dintre artiști, oamenii s-au retras, le place să fie singuri. Când îmi amintesc ce discuții, ce oameni veneau la ateliere, cum se discuta despre cărți, muzică, film... Nu mi-a fost dat să mai întâlnesc astfel de atmosferă. Poate și din acest motiv am început să scriu această

carte, poate un simț acut, dureros al pierderii acelu segment din viața mea m-a și făcut să mă apuc să fixez amintirile despre acei oameni și acea atmosfera... Dialogul cu Dumneavoastră m-a ajutat să reconstitui niște amintiri despre un timp și despre niște oameni care au avut rolul lor în istoria fenomenului cultural din Moldova, altul decât cel acceptat de sistem... Aș vrea ultima întrebare să fie despre proiectul *Rugina*, despre conceptul proiectului, despre faptul că rugina acoperă tot, chiar și imperiile...

Proiectul arhitectural-sculptural l-am realizat împreună cu sculptorul Valeriu Moșcov și l-am numit *Rugina & Co*. Am pornit de la ideea de a ilustra uzura sistemului sovietic totalitar, care la sfârșitul anilor 1980 a și dat ortul popii. Toți cunoaștem ideologia sufocantă, manipularea, minciuna pe care era ridicat imperiul sovietic. Am folosit tot felul de deșeuri, metale vechi pentru a demonstra prin mijloace artistice că rugina acoperă tot, toate nu-s decât uzură; până la urmă – o moviliță de rugină, praf... Ansamblul sculptural *Rugina & Co* are și valoare de document al epocii, dar are și valoare de reper pentru tânăra generație pe care o face să fie cu atitudine, să nu-și piardă speranța că ar putea să trăiască altfel. Desigur, pentru mine acest proiect este un monument artistic amplasat în spațiul public al orașului meu și asta mă bucură cel mai mult. Păcat că birocrații de la Primărie nu au înțeles încă acest lucru important...

Vă mulțumesc mult.

24 iulie, Chișinău

ISSN 0235-9111 1 8 0 0 7

9 770235 911105